

การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
ธันวาคม 2559

การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

ธันวาคม 2559

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี

บทคัดย่อ
ของ
วรรณคดี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
ธันวาคม 2559

วรรณิตร์ วรวิวรรณ. (2559). **การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์**.ปริญญาานิพนธ์ ปร.ด.

(พัฒนศึกษาศาสตร์).กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.สุรวิมล ปัดไธสง,

อาจารย์ ดร.กิตติกร สันคติประภา, อาจารย์ ดร.จิตติมา เจือไทย

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า ชาวนาอินทรีย์มีการก่อรูปความเป็นตัวตนอย่างไร ในฐานะที่ชาวนาอินทรีย์คือผู้สร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองบนความยั่งยืนของชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยการศึกษาใช้วิธีวิทยาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียน (Foucauldian Narrative Approach) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้กระบวนการทัศน์การวิจัยแบบหลังสมัยใหม่ ที่นักวิจัยและชาวนาอินทรีย์เป็นผู้ร่วมกันสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตการทำนาอินทรีย์ โดยเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนได้เผยให้เห็นว่า การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ เกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ ที่ทำให้ชีวิตการทำนาเป็นชีวิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของความจริงว่าด้วยการทำนาอินทรีย์ ทั้งนี้ การก่อรูปความเป็นตัวตนที่สัมพันธ์กับระบอบความจริงของการทำนาอินทรีย์ ชาวนาอินทรีย์ได้สร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตน ซึ่งเป็นกระบวนการไตร่ตรองสะท้อนคิดและการรู้จักตนเอง ในฐานะผู้เลือกสรรและคัดสรรหนทางของการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สอดคล้องกับบริบทของชีวิตและความสัมพันธ์ภายใต้บริบทเชิงพื้นที่ จึงทำให้ความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ไม่ได้ถูกตอกตรึงไว้ด้วยแนวทางใดแนวทางหนึ่ง แต่ความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์มีความแตกต่างหลากหลาย ภายใต้วิถีการผลิตที่คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมและการมีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

THE SUBJECTIVITY FORMATION OF ORGANIC FARMERS

ABSTRACT

BY

WARACHART WARIWAN

Presented in Partial Fulfillment of Requirements for the
Doctor of Philosophy Degree in Development Education
at Srinakharinwirot University

Dec 2016

Warachart Wariwan. (2016). **The Subjectivity Formation of Organic Farmers.**

Dissertation, Ph.D. (Development Education). Bangkok : Graduate School,
Srinakharinwirot University. Advisory Committee : , Asst. Prof. Dr.Surawut
Padthaisong, Dr.Kittikorn Sankatiprapa, Dr.Jittima Juathai.

This dissertation aimed to study the formation of the selves of organic farmers. They were able to be self-reliant in a sustainable environment. The constructivist lens was adopted for the purpose of conducting qualitative research to create knowledge. The organic farmers and the researcher shared their knowledge and experiences to form a body of knowledge. Foucauldian Narrative Approach was used to analyze the transcribed verbatim conversations. The stories of the organic farmers revealed that self-formation was created through a relationship of power and knowledge within the truth of the organic sciences. To elaborate, they created themselves through the technologies of the self. That was achieved through a process of self-reflection and self-knowing and their free will in the social relationships. However, the constructed selves vary and this diversity emanates from the differences both in their purposes of life and social goals. This results in a sustainable agriculture and a mode of production that cares for both consumers and the environment.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์
ของ
วรรณิต วรรณม

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
วันที่ เดือน พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ที่ปรึกษาหลักประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง) (พลตรี ดร.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา)

.....ที่ปรึกษาร่วมกรรมการ
(อาจารย์ ดร.กิตติกร สันคติประภา) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง)

.....ที่ปรึกษาร่วมกรรมการ
(อาจารย์ ดร.จิตติมา เจือไทย) (อาจารย์ ดร.กิตติกร สันคติประภา)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.จิตติมา เจือไทย)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ธัญญา รุจิเสถียรทรัพย์)

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ปัญหาและความสำคัญ	1
คำถามการวิจัย	5
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
คุณค่าของงานวิจัย.....	5
2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และกรอบความคิดในการวิจัย.....	6
ส่วนที่หนึ่ง : แนวคิดการปกครองชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของ	
การปกครองชีวิตชาวนาอินทรี.....	8
“Governmentality” ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจและ	
การปกครองชีวิต.....	10
การปกครองชีวิตการทำงานนาอินทรี.....	18
ส่วนที่สอง : การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี.....	26
ตัวตนและความเป็นองค์ประธาน.....	26
“ปฏิบัติการ” ในฐานะแบบแผนความสัมพันธ์ของการเป็น	
ชาวนาอินทรี.....	31
เทคโนโลยีแห่งตัวตนในปฏิบัติการทำงานนาอินทรี.....	33
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	40
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	41
นัยยะสำคัญของการศึกษาเรื่องเล่า.....	42
การศึกษาเรื่องเล่าแนวพุทฺธได้เด่นในฐานะวิธีวิทยาการวิจัย.....	45
การเลือกสนามการวิจัย.....	48
การเข้าสู่สนามการวิจัยและการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	49
การเข้าถึงเรื่องเล่า.....	56
การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่า.....	59
ความไว้วางใจของข้อมูล.....	61

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 บริบทและจุดเปลี่ยนสู่การทำนาอินทรีย์.....	64
ชีวิตชาวนาในวิถีสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม.....	65
ชีวิตชาวนากับความเชื่อเหนือธรรมชาติ.....	66
ธรรมชาติกับชีวิตชาวนา.....	69
วิถีสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่พึ่งพาสารเคมี.....	72
การเข้ามาของอุดมการณ์ทุนนิยมและความเปลี่ยนแปลง ของวิถีการทำนา.....	73
ปัจจัยการผลิตจากสารเคมี.....	74
วิกฤติปัจจัยการผลิตแบบสารเคมี.....	77
การเผชิญวิกฤติสุขภาพอย่างรุนแรง.....	78
การสร้างความเข้มข้นปัจจัยการผลิตแบบสารเคมี.....	81
ดินที่ไร้ชีวิต : ปัจจัยการผลิตเสื่อมของชาวนาสารเคมี.....	83
ผลกระทบจากปัจจัยการผลิตแบบสารเคมีต่อแหล่งอาหาร ตามธรรมชาติ.....	85
การเข้ามาของความคิดการทำนาอินทรีย์: จุดเปลี่ยนชีวิตชาวนาสารเคมี.....	87
ชุมชนแห่งนาอินทรีย์.....	89
5 ปฏิบัติการสร้างความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์.....	98
ความจริงและตัวตนชาวนาอินทรีย์.....	99
การสร้างความจริงผ่านกระบวนการเตรียมการเพาะปลูก.....	102
การสร้างความจริงผ่านกระบวนการเพาะปลูกและการดูแลรักษาผลผลิต.....	103
การสร้างความจริงผ่านมาตรฐานผลผลิตปลอดภัยสู่การบริโภค.....	104
วางแผนจัดการปัจจัยการผลิตข้าวอินทรีย์.....	106
ป่าหวนาสะท้อนระบบนิเวศของนาอินทรีย์.....	107
ดิน: ธาตุอาหารอินทรีย์สำหรับข้าว.....	107

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 (ต่อ)	
พันธุ์ข้าวเพิ่มผลผลิต.....	122
น้ำ : ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นและเพียงพอ.....	132
การเพาะปลูกและบำรุงผลผลิตคือชีวิตของชาวนาอินทรีย์.....	136
การปักดำ : วิถีแห่งการปลูกชีวิตชาวนาอินทรีย์.....	136
ปุ๋ยน้ำหมัก : ธาตุบำรุงชีวภาพของข้าวอินทรีย์.....	142
สารชีวภาพปราบศัตรูข้าวอินทรีย์.....	152
กระบวนการบริโภคข้าวอินทรีย์ : ข้าวปลอดสารพิษชีวิตมีสุข	160
จริยธรรมชาวนา : การก้าวพินมาสู่ฐานการผลิต.....	161
เครือข่ายการบริโภคข้าวอินทรีย์จากความเชื่อ.....	165
6 ความท้าทายของนัยยะแห่งตัวตน.....	169
การใคร่ครวญตัวตนของผู้วิจัยสู่ความท้าทายของการสร้างความรู้.....	172
ความท้าทายของทางเลือกการเป็นชาวนาอินทรีย์และการบริโภคข้าวอินทรีย์ ของสังคม.....	175
บรรณานุกรม.....	180
ภาคผนวก.....	186
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	195

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความสำคัญ

แม้การพัฒนาประเทศจะก้าวไปสู่ความทันสมัยเพียงใด สังคมไทยก็เป็นสังคมที่ไม่เคยละทิ้งการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพการทำนา ที่ผู้คนในสังคมมักกล่าวถึงชาวนาว่าเป็น “กระดูกสันหลังของชาติ” และหากมองไปที่วิถีของอดีต ชาวนาไทยมีการปลูกข้าวเพื่อการยังชีพและบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อผลผลิตเหลือจากการบริโภคจึงขายหรือแลกเปลี่ยนกับปัจจัยการดำรงชีพอื่นๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ วิธีการทำนาในอดีตจึงอยู่บนพื้นฐานของความพออยู่พอกินและพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ซึ่งเมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ มีการกำหนดทิศทางการพัฒนาใหม่ที่สำคัญกับการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเป้าหมายทางการเกษตรสู่การผลิตเพื่อการค้า การพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความเป็นสมัยใหม่ในการพัฒนา จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่กว่า 50 ปีที่ผ่านมา อาชีพชาวนาถูกผูกโยงเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยชาวนาได้เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเพื่อตอบสนองการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของประเทศ

ภายใต้แนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ จึงทำให้การทำนาแบบพออยู่พอกินไม่สามารถตอบสนองเป้าหมายของการพัฒนาได้ นโยบายการพัฒนา ระบบเกษตรกรรมโดยรัฐได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากวิถีเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านหรือแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ (Modern Agriculture) ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือการผลิตเฉพาะอย่าง (Monoculture) และมีการผลิตในปริมาณมากๆ เพื่อการส่งออก มีการปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพและผลผลิตให้มีคุณภาพ ซึ่งลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดของระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่คือ การใช้ปัจจัยการผลิตที่เรียกว่า “สารเคมี” ซึ่งเป็นสารเคมีสังเคราะห์ เพื่อเพิ่มผลผลิตในระบบเกษตรกรรม อันได้แก่ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช ฯลฯ จึงทำให้ระบบการผลิตเช่นนี้ ถูกเรียกว่า “เกษตรกรรมเคมี” (Chemical Agriculture) (เดชา ศิริภัทร, 2551: 74)

เมื่อรัฐได้ส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเคมี โดยมีการแพร่ความคิดและแนวปฏิบัติไปสู่สังคมชาวนาไทย ก็ทำให้ชาวนามีการนำปุ๋ยเคมีและสารเคมีอื่นๆ มาใช้ในการทำนา เพื่อปรับปรุง

ผลผลิตให้ดียิ่งขึ้น ให้มีข้าวในปริมาณต่อไร่มากขึ้น และนำไปสู่การขยายข้าวที่สร้างกำไรมากขึ้น ดังนั้น รัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนวิธีการผลิตผ่านเป้าหมายของการพัฒนาที่ต้องการยกระดับการผลิตบนข้อกล่าวอ้างของการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนา อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของรัฐซึ่งมีระบบเกษตรกรรมเคมีเป็นพื้นฐานในการพัฒนา กลับไม่ได้พัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความมั่นคงให้กับชาวนาอย่างแท้จริง เพราะผลพวงจากระบบเกษตรกรรมเคมี ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาทั้งองค์ความรู้และปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ต้องลงทุนซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารควบคุมและกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมากขึ้นในทุกฤดูกาลเพาะปลูก โดยข้อมูลของกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยมีปริมาณการนำเข้าสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชจากต่างประเทศแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี โดยพบว่าการนำเข้าสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชมากถึง 120,000 ตัน หรือประมาณปีละ 18,000 ล้านบาท มากไปกว่านั้น ธนาคารโลก (World bank) และองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ก็ได้ประเมินว่า ประเทศไทยมีการใช้สารเคมีกำจัดแมลงศัตรูพืชสูงกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ฝรั่งเศสและโปรตุเกสถึงเท่าตัว (สำนักกระบวนวิชา, 2556) จากข้อมูลนี้ จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรของไทยมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก แม้ว่าการเกษตรจะให้ผลผลิตที่มากขึ้น แต่การลงทุนไปกับการใช้สารเคมีทางการเกษตรก็ทำให้เกิดรายจ่ายที่มากขึ้นด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ การใช้สารเคมีทางการเกษตรในปริมาณที่มากขึ้น ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค โดยกลุ่มเกษตรกรมีโอกาสเจ็บป่วยจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในจำนวนค่อนข้างมากกว่ากลุ่มผู้บริโภค เนื่องจากได้รับสารเคมีโดยตรงผ่านทางผิวหนังและการหายใจ โดยข้อมูลทางสถิติระหว่างปี พ.ศ. 2545-2554 มีผู้ป่วยได้รับพิษจากสารเคมีป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช เฉลี่ยปีละ 1,840 ราย และในปี 2554 มีผู้ป่วยได้รับพิษจากสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชจำนวน 2,046 ราย ซึ่งผู้ป่วยส่วนใหญ่มีอาชีพทำเกษตรกรรมถึงร้อยละ 41.06 (เรื่องเดียวกัน, 2556) และนอกจากผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์แล้ว การใช้สารเคมีทางการเกษตร ยังก่อความสูญเสียต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เพราะพื้นที่ป่าถูกแผ้วถางเพื่อทำการผลิตในระบบเกษตรเชิงเดี่ยว และสารเคมีก็ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน เกิดการปนเปื้อนในแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค เกิดการตกค้างในอากาศ ซึ่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนี้ ได้มีประมาณการว่า ประเทศไทยได้สูญเสียธาตุอาหารในดิน คิดเป็นมูลค่าปีละ 3,700 ล้านบาท พื้นที่ป่าลดลงจาก 171 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2504 เหลือเพียง 81.09 ล้านไร่ในปี พ.ศ. 2536 และความหลากหลาย

ทางชีวภาพของพันธุ์พืชพื้นเมืองและผักพื้นบ้านก็ลดลงตามไปด้วยเช่นกัน (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร, 2546 อ้างใน สุพจน์ บุญแรง, 2552: 12)

จากปัญหาของระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่หรือเกษตรกรรมเคมีที่ส่งผลกระทบต่อชาวนา ทั้งในด้านต้นทุนการผลิต สุขภาพของชาวนา สุขภาพของผู้บริโภค และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนี้ รัฐจึงมีความพยายามจะแก้ปัญหาดังกล่าว โดยการปรับเปลี่ยนนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรของชาติ โดยนำแนวคิดทางการเกษตรที่เรียกว่า “เกษตรกรรมอินทรีย์” (Organic Agriculture) เข้ามาขับเคลื่อนการพัฒนา โดยแนวทางของเกษตรกรรมอินทรีย์นั้นเกิดจากการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางการเกษตร ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสุขภาพอันสมบูรณ์เท่าเทียมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ได้แก่ ดิน พืช สัตว์ และมนุษย์ (เดชา ศิริภัทร, 2551 : 20) ดังนั้น เกษตรกรรมอินทรีย์จึงเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงการปกป้องชีวิตผู้คน ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค ปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้ทุกชีวิตในระบบการเกษตรสามารถอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันได้ ด้วยหลักการเช่นนี้ จึงทำให้แนวคิดและแนวทางของเกษตรอินทรีย์ได้เข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงในวิถีการทำนา โดยทำให้ชาวนาสามารถบูรณาการวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมเข้ากับองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์สมัยใหม่ ซึ่งมีจุดรวมของแนวทางสำคัญคือ การปลูกข้าวโดยปราศจากการใช้สารเคมี

หากจะสืบสาวความเคลื่อนไหวของแนวคิดเกษตรกรรมอินทรีย์ในสังคมไทยว่ามีต้นสายปลายเหตุมาอย่างไร ก็เห็นได้ว่าการเข้ามาของแนวคิด “เกษตรกรรมยั่งยืน” (Sustainable agriculture) ซึ่งก่อตัวขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2520 โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษ มูลนิธิสายใยแผ่นดิน มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) สถาบันแมคเคนฯ เป็นต้น ได้มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนและส่งเสริมการทำนาปลอดสารเคมีผ่านมิติของการพัฒนาชนบท ซึ่งจุดเชื่อมต่อนี้เองที่ทำให้ชาวนาได้มีโอกาสฝึกอบรมและรับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำนาปลอดสารเคมี ซึ่งเป็นการใช้ปัจจัยการผลิตจากวัสดุธรรมชาติและใช้ระบบธรรมชาติเพื่อเกื้อกูลการทำนา โดยมีการเน้นการอนุรักษ์และบำรุงดิน การผลิตสารชีวภาพที่สามารถทำได้ในการบำรุงต้นข้าว เพื่อให้การปลูกข้าวมีต้นทุนที่ต่ำลง และนำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีวิถีเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นสิ่งขับเคลื่อน ดังนั้น ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จึงมุ่งหวังให้ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเอง และมีชีวิตที่สมดุลกันทั้งในมิติของการสร้างรายได้ การมีสุขภาพที่ดี การมีระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่ดี บนพื้นฐานของการเป็นสังคมแห่งความเกื้อกูล จึงทำให้เกษตรกรรมยั่งยืนกลายเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาภาคเกษตรกรรมไทย และนำไปสู่การผลักดันในเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม (รายละเอียดดู

อนุสรณ์ อุณโณ, 2546 : 108-130) ซึ่งเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2439) ที่กำหนดให้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้เป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรของไทย โดยหนึ่งในรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เรียกว่า “เกษตรอินทรีย์” มีความเติบโตสูงสุด มากกว่าการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ และวนเกษตร จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2559) ทำให้เกษตรอินทรีย์ถูกกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติ และมีการจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติมาแล้ว 2 ฉบับ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 เป็นต้นมา และเกิดกิจกรรมการส่งเสริม/โครงการของรัฐในภาคส่วนต่างๆ โดยหลายหน่วยงานได้ร่วมกันเป็นภาคีในการสร้างวิถีเกษตรอินทรีย์ ทั้งกรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาชุมชน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น โดยมุ่งความสำคัญไปที่การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตของชาวนาเพื่อตอบสนองต่อนโยบายซึ่งมีเป้าหมายที่จะสร้างความยั่งยืนในระบบการเกษตรที่สัมพันธ์ไปกับการสร้างความมั่นคงทางด้านสุขภาพ อาหาร เศรษฐกิจภาคครัวเรือน การพึ่งพาตนเอง และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น ประเด็นสำคัญของนโยบาย เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงนโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์ภายนอกนโยบายของรัฐ จึงเกี่ยวพันกับการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการเป็นชาวนาอินทรีย์คงไม่อาจมองเพียงความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้ชาวนาทำนาอินทรีย์เท่านั้น แต่ประเด็นสำคัญของการกลายเป็นชาวนาอินทรีย์ กลับขึ้นอยู่กับการสร้างความสามารถในการจัดการความคิดและการปฏิบัติตนให้เป็นชาวนาอินทรีย์ ประเด็นดังกล่าวนี้จึงเป็นความสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา เพราะชาวนาคือผู้ที่จะต้องจัดการวิถีการทำนาอินทรีย์ของตนเอง ตั้งแต่การถอยห่างจากวิถีปฏิบัติที่เคยชินจากการใช้สารเคมี การสวมรับแนวคิดและแนวทางการทำนาอินทรีย์ การทำให้ตนเองเป็นผู้ส่งเสริมประสบการณ์การทำนาอินทรีย์ที่สามารถนำแนวทางการทำนาปลอดสารเคมีในอดีตมาบูรณาการหรือผนวกรวมกับองค์ความรู้การทำนาอินทรีย์สมัยใหม่ จนเกิดแนวทางการทำนาอินทรีย์ที่สอดคล้องไปกับเงื่อนไขของการดำรงชีวิตตนเอง ลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างทางเลือกของชีวิตการทำงานที่สัมพันธ์ไปกับเป้าหมายการพัฒนาตามแนวนโยบายและยุทธศาสตร์ของรัฐ ที่ต้องการให้ชาวนามีคุณภาพชีวิตที่ดี บนความสมดุลของชีวิต ทั้งทางด้านการมีรายได้จากการประกอบอาชีพ ด้านสุขภาพที่ไม่ต้องเสี่ยงพิษภัยจากสารเคมี ด้านการปกป้องสิ่งแวดล้อม และการส่งต่อผลผลิตที่ปลอดภัยสู่สังคม ความสำคัญเช่นนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา “การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์”

คำถามการวิจัย

ความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีมีการก่อรูปอย่างไร ภายใต้ปฏิบัติการของ
วิถีนาอินทรี ที่ชาวนากลายเป็นองค์ประธานที่รู้คิด

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษากระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนา
อินทรี ผ่านปฏิบัติการของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ทำให้ชาวนาสะท้อนคิด ไตร่ตรองตนเอง
จนนำไปสู่การเข้าใจตนเอง และสามารถตีความการดำเนินวิถีนาอินทรีบนความสอดคล้องกับ
บริบทการดำรงชีวิตและเงื่อนไขความจริงของการเป็นชาวนาอินทรี

คุณค่าของงานวิจัย

การศึกษาก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี เป็นกระบวนการสร้างความรู้
ในงานวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ที่สามารถจัดการตนเองในวิถีการ
ทำนาอินทรี ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการมีแนวทางของชีวิตในฐานะผู้เลือกสรรคุณค่าให้กับ
ตนเอง บนความใส่ใจในสุขภาพของตนเองและผู้อื่นผ่านวิถีการทำนาที่เป็นอิสระจากสารเคมี
ดังนั้น คุณค่าของงานวิจัยจึงเป็นการเปิดพื้นที่การขับเคลื่อนพลังทางสังคมและการสร้างสรรค์
สังคมที่สะท้อนให้เห็นว่า หากชาวนาในสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองจากวิถีนาเคมีไปสู่วิถี
นาอินทรีได้ ชาวนาก็สามารถพึ่งพาตนเองและเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดูแลชีวิตของผู้คน
เป็นผู้สร้างความมั่นคงทางอาหาร และสร้างความยั่งยืนให้กับสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งต่ออนุชนรุ่นหลัง
ให้สืบทอดวิถีนาอินทรีต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และกรอบความคิดในการวิจัย

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ภาพของความเป็นชาวนาอินทรียนั้น คือผู้ที่ปลูกข้าวด้วยวิถีธรรมชาติ โดยไม่นำสารเคมีทางเกษตรมาใช้ในกระบวนการการทำงาน ซึ่งทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ที่ผลิตอาหารที่ปลอดภัยบนความห่วงใยในสุขภาพของตนเองและผู้บริโภค ไม่เพียงเท่านั้น ภาพสะท้อนของชาวนาอินทรียยังเป็นผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองท่ามกลางระบบการค้าปัจจัยการผลิตที่เข้มข้น เนื่องจากมีการใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติทดแทนสารเคมี และสามารถประกอบอาชีพบนความสอดคล้องกับศักยภาพของตนเองได้ อย่างไรก็ตาม ความเป็นชาวนาอินทรียที่มีวิถีการเกษตรที่เป็นอิสระจากแบบแผนของระบบเกษตรกรรมเคมีนั้น ไม่ได้หมายความว่า วิธิดังกล่าวเป็นวิถีที่หลุดพ้นไปจากอำนาจของสังคม เพราะวิถีการทำนาอินทรียเป็นปฏิบัติทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ที่มีเป้าหมายให้ชาวนาอินทรีย เป็นผู้ร่วมสร้างความยั่งยืนในวิถีสุขภาพของผู้คน รวมไปถึงการปกป้องและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ดีของสังคม ดังนั้น เป้าหมายทางสังคมจึงทำหน้าที่ผลิตสร้างความเป็นชาวนาอินทรียให้ใช้ศักยภาพของตนเองเพื่อบรรลุเป้าหมายของสังคม

จากประเด็นดังกล่าวนี้ จึงนำมาสู่การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยที่ว่า ชาวนาอินทรียมีกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนอย่างไร และทำให้ผู้วิจัยได้เลือกนำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้มาใช้ในการศึกษา

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดการปกครองชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของการปกครองชีวิตชาวนาอินทรีย ซึ่งเป็นการลำดับให้เห็นความเป็นมาของแนวคิดการปกครองชีวิตและระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการปกครองชีวิต ที่เป็นเงื่อนไขนำไปสู่การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย ซึ่งแนวคิดการปกครองชีวิตเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่รัฐสมัยใหม่ได้สร้างบรรยากาศของเสรีภาพ โดยรัฐเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยและกฎหมาย มาสู่การใช้อำนาจให้ชาวนาเป็นผู้ค้นหา กำหนดเป้าหมาย และสร้างทางเลือกในการจัดวิถีชีวิตของตนเอง และเมื่อเชื่อมแนวคิดการปกครองชีวิตกับประเด็นการวิจัย จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า ตัวตนแบบชาวนาอินทรียเกิดขึ้นบนระบบความสัมพันธ์ของการปกครองชีวิต ซึ่งรัฐทำให้เป้าหมายของชาวนาอินทรียและเป้าหมายของรัฐกลายเป็นเรื่องเดียวกัน ผ่านการใช้อำนาจอย่างแยบยล โดยการผลิตความจริงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของการเป็นชาวนาขึ้นมา เพื่อให้ความจริงเหล่านั้น ได้กำกับความคิดและวิถีปฏิบัติที่ชาวนารู้สึกถึงการมีอิสรภาพในการจัดการชีวิตการทำงานของตนเอง ด้วยความสัมพันธ์เช่นนี้ จึงทำให้ “อำนาจ” ซึ่งโดยทั่วไปมองเห็นเพียงสภาพการ

บังคับผ่านโครงสร้างทางอำนาจหรือทางการเมืองโดยรัฐ กลับทำงานในระดับชีวิตที่ชาวนามองเห็นตัวเองมีความรู้คิดต่อวิถีการทำนาอินทรีย์ ในอันที่จะสร้างความมั่นคงทางด้านสุขภาพ ด้านอาหาร และด้านสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

ส่วนที่สอง การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการใช้อำนาจในการปกครองชีวิตการทำงานของตนเองอย่างเป็นอิสระหรือการเป็นองค์ประธานบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อันมีความรู้และความจริงเกี่ยวกับการเป็นชาวนาอินทรีย์คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และทำให้ “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ได้ก่อเกิดในปฏิบัติการทำนาอินทรีย์ ซึ่งชาวนากลายเป็นผู้ไตร่ตรองสะท้อนคิดเกี่ยวกับวิถีการทำนาอินทรีย์ สามารถเรียนรู้และสร้างประสบการณ์กับตนเอง เพื่อจัดการวิถีการทำนาอินทรีย์อย่างเป็นอิสระในฐานะผู้สร้างสรรค์แนวทางการทำนาอินทรีย์บนความจำเป็นของชีวิตและความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น การวิเคราะห์กระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ จึงเป็นการเผยให้เห็นการสร้างศักยภาพในตนของชาวนาอินทรีย์ ที่สามารถออกแบบชีวิตการทำงานภายใต้บริบทของการดำรงชีวิตและเงื่อนไขของความ เป็นอินทรีย์ได้

ส่วนที่สาม กรอบความคิดในการวิจัย เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวคิดที่ใช้ศึกษาวิจัย เพื่อที่จะเป็นแนวทางการศึกษาที่จะตอบคำถามการวิจัย

ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดการปกครองชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของการปกครองชีวิตชาวนาอินทรี

อาชีพชาวนานับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง และมักจะได้อินคำกล่าวที่ว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” อย่างไรก็ตาม 50 ปีที่ผ่านมา วิถีชีวิตชาวนามีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตไปมาก เพราะระบบเศรษฐกิจของสังคมโลกและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรได้ส่งผลวิธีการผลิตที่เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อการยังชีพเข้าสู่วิธีการผลิตเพื่อการค้า โดยรัฐมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อน ซึ่งเป็นการเข้าแทรกแซงการดำเนินการปรับปรุงผลผลิตให้มีปริมาณมาเพื่อการส่งออกเป็นสินค้าเศรษฐกิจ ด้วยวิธีการและเป้าหมายเช่นนี้ การปลูกข้าวในระบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติจึงถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การใช้สารเคมีเพื่อเร่งผลผลิตให้มีปริมาณมากๆ มีการส่งเสริม การให้ความรู้ และแจกจ่ายปัจจัยการผลิตที่เป็นปุ๋ยเคมีให้กับชาวนา โดยอาศัยกลไกทางอำนาจรัฐที่กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของประเทศได้ขับเคลื่อนและเข้ายึดครองพื้นที่ทางความคิดของชาวนาให้มีการนำปุ๋ยเคมีและสารเคมีมาใช้ในการทำนา

อย่างไรก็ตาม วิธีการเกษตรที่เรียกว่า ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตที่ใช้สารเคมีนี้ กลับไม่ได้สร้างความยั่งยืนให้กับวิถีชีวิตและวิถีสุขภาพของชาวนาและผู้บริโภคผลผลิต แต่กลับสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งในด้านสุขภาพ ความไม่สมดุลของระบบนิเวศ ต้นทุนการผลิต และความสามารถพึ่งพาตนเองได้ของชาวนา ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชาวนาในแบบแผนของระบบเกษตรสมัยใหม่ หรือระบบเกษตรกรรมเคมี จึงไม่ได้สร้างอิสรภาพและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นกับชาวนา จึงทำให้วิถีการทำนาในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ถูกตั้งคำถามในประเด็นความยั่งยืนของการพัฒนา ดังนั้น ภาครัฐในฐานะผู้กำหนดแนวทางการพัฒนาจึงต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรที่เป็นชาวนา ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาหรือวิถีการใช้อำนาจนี้ อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากแรงผลักดันของความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งรัฐต้องสร้างบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย การส่งเสริมปกครองตนเองของพลเมือง และการปล่อยให้ชุมชน/สังคมได้มีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ดังนั้น ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับชาวนาจึงเป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้ดำเนินการหรือผู้ปกครองไปเป็นผู้สร้างบรรยากาศของการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง แบบแผนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของรัฐกลายเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน และอำนวยความสะดวก หรือในบางลักษณะก็เป็นการถอนตัวออกมาจากพื้นที่ทางสังคมเพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดสภาวะของความเป็น “ประชาสังคม” ในอันที่ภาคพลเมือง/กลุ่มคน/กลุ่มอาชีพ สามารถออกแบบวิถีการดำรงชีวิตของตนเองได้ เช่น การเกิดขึ้นของชุมชนที่พึ่งพาตนเอง

ด้านการเกษตร ชุมชนเข้มแข็งด้านการดูแลสุขภาพ ชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้มองเห็นการปรากฏตัวและการเติบโตของภาคประชาสังคมในประเทศไทย ซึ่งมีแนวโน้มของการพัฒนาไปในแนวทางที่ประชากรสามารถใช้เสรีภาพในการออกแบบสังคมที่น่าอยู่ของตนเอง และเช่นเดียวกันนี้ วิถีเกษตรกรรมยั่งยืนและวิถีการทำนาอินทรีย์ ก็ได้เติบโตขึ้นในบริบทของชุมชนการเกษตร ที่เกษตรกรและชุมชนการได้สร้างบทบาทในการกำหนดวิถีทางการเกษตรของตนเองผ่านความคิดและวิถีการของพึ่งพาตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการใช้ปัจจัยการผลิตที่ชาวนาได้เป็นผู้คัดสรรหรือสร้างแนวทางการปลูกข้าวโดยไม่พึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีบนศักยภาพและเงื่อนไขที่แต่ละคน/ชุมชนๆ นั้นมีอยู่

แม้บทบาทของรัฐจะปรับเปลี่ยนตัวเอง ซึ่งดูเหมือนว่า อำนาจรัฐกับชาวนานั้นไม่ได้สร้างปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงเหมือนในอดีต แต่แท้จริงแล้ว รัฐก็มีการดำเนินการทางหนึ่งโดยการผลิตนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การเข้าไปมีส่วนร่วมกับภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ในการผลักดันให้สังคมชาวนาหันมาเห็นความสำคัญของการทำนาอินทรีย์ และสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองเข้าสู่วิถีการทำนาอินทรีย์ได้ ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้แนวทางการทำนาอินทรีย์ถูกผลิตขึ้นมา ทำให้เป็นสิ่งที่จับต้องได้ และจัดการได้ เพื่อให้ชาวนาหันมาทำนาอินทรีย์ที่ไม่ต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูง ไม่เกิดปัญหาต่อสุขภาพ และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินในไร่นา ซึ่งการผลิตความจำเป็นหรือการผลิตความจริงเช่นนี้ จึงเป็นไปเพื่อให้ชาวนากำกับความคิดและนำแนวทางการทำนาอินทรีย์ไปปฏิบัติกับตนเอง ดังนั้น การผลิตแนวทางแห่งการปฏิบัติจึงเป็นการผลิต “ความรู้” ที่นำไปสู่การสร้างความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์ การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่รัฐมีต่อชาวนาอินทรีย์ จึงเป็นความฉลาดรู้ในการจัดการชีวิตประชากร โดยการทำให้การทำนาเคมีกลายเป็นประเด็นปัญหา มีการนำเสนอความเสี่ยงและความไม่ปลอดภัยต่อสุขภาพของประชากร มีการนำเสนอตัวเลขความเจ็บป่วยจากสารเคมีที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นในทุกๆ ปี มีการนำเสนอปัญหาของสิ่งแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีในการทำนา เพื่อให้ชาวนามองเห็นปัญหาดังกล่าว โดยที่รัฐไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจบังคับเพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดของชาวนาอย่างตรงไปตรงมาให้หันมาทำนาอินทรีย์ แต่การใช้อำนาจกลับเป็นไปอย่างแยบยลผ่านการผลิตความรู้และการสร้างความจริงให้เห็นว่า ถ้าชาวนาเปลี่ยนแปลงตนเองมาสู่วิถีการทำนาอินทรีย์แล้ว ปัญหาดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม ดังนั้น การสร้างความจริงจึงเป็นการนำทางความคิดและการวาง

แนวปฏิบัติให้ชาวนาเข้ามาอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของการพัฒนา ที่รัฐชาติและสังคมโลกมีเป้าหมายร่วมกันว่า จะทำให้ระบบเกษตรกรรมเป็นระบบที่เป็นมิตรต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการสร้างวีนานาอินทรีย์ เพราะการที่ชาวนาเปลี่ยนแปลงตนเองไปสู่การเป็นชาวนาอินทรีย์นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้ทิศทาง แต่เป็นกระบวนการที่รัฐได้วางแนวทางให้ชาวนาทำกับความคิดและวิถีปฏิบัติของของตนเอง การใช้อำนาจเช่นนี้ จึงไม่เคยเกิดขึ้นในอดีตเพราะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบใหม่ เพื่อแพร่ความจริงเกี่ยวกับความยั่งยืนในมิติสุขภาพ ความมั่นคงทางอาหาร และสิ่งแวดล้อมผ่านวิถีเกษตรอินทรีย์ ซึ่งการจะบรรลุเป้าหมายนี้ ต้องอาศัยปฏิบัติการทางอำนาจหรือปฏิบัติการของการทำนาอินทรีย์ เพื่อให้ชาวนาได้สร้างตัวตนจากปฏิบัติการดังกล่าว ซึ่งการทำให้เห็นว่า อำนาจทำงานอย่างไรนั้น ผู้วิจัยจึงต้องนำแนวคิด “Governmentality” ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจที่ทำให้ประชากรแห่งรัฐมีลักษณะของการเป็นผู้ถูกปกครองและเป็นผู้ปกครองชีวิตตนเองอย่างมีอิสรภาพในเวลาเดียวกัน

“Governmentality” ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการปกครองชีวิต

สำหรับ “Governmentality” เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองรัฐสมัยใหม่ของ มิเชล ฟูกูต์ (1926-1984) นักประวัติศาสตร์ความคิดชาวฝรั่งเศส ซึ่งเขามีมุมมองต่อ Governmentality ว่าเป็นความเกี่ยวข้องของ “การปกครอง” (Govern) และ “สภาวะจิตใจ” (Mentality) ซึ่งต่อมาได้มีนักวิชาการในสังคมไทยหลายท่าน ได้ให้คำจำกัดความไว้อย่างกระชับในหลายลักษณะ เช่น ชีเกฮารุ ทานาเบ (2551) ได้ให้คำจำกัดความว่า “การปกครองชีวิต” ชีรยุทธ บุญมี (2551) ได้ให้คำจำกัดความว่า “รัฐบาล” และไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2554) ได้ให้คำจำกัดความว่า “การบริหารจัดการชีวิต” ซึ่งการให้คำจำกัดความเหล่านี้ ก็เพื่อให้่ายต่อการกล่าวถึง Governmentality ในมิติที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการนำแนวคิดความคิดนี้ไปศึกษา อย่างไรก็ตาม โดยความหมายที่จะสร้างความเข้าใจนั้น มีความจำเป็นอย่างที่จะต้องนำเสนอในรายละเอียด เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่า Governmentality มีความสัมพันธ์กับกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์อย่างไร และเพื่อให้การกล่าวถึงคำว่า Governmentality เป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับประเด็นการศึกษา ผู้วิจัยจึงขอลำถึงแนวคิดนี้เป็น “การปกครองชีวิต” เพื่อที่จะเชื่อมโยงไปหาความหมายของการมีชีวิตที่ถูกปกครองและการปกครองชีวิตตนเองของชาวนาอินทรีย์

แนวคิด “การปกครองชีวิต” ที่ฟูโกต์นำเสนอว่า เป็นวิธีการของการปกครองหรือศิลปะแห่งการปกครอง (Art of Government) ที่ก่อตัวขึ้นภายใต้เหตุผลแห่งรัฐ (Reason of State) ในช่วงศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งศิลปะการปกครองของรัฐได้พัฒนาตนเองจนเกิด “ศาสตร์ว่าด้วยการปกครอง” (Science of Government) เพื่อการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับประชากร ซึ่งในยุคนั้นให้ความสำคัญกับวิธีการที่มีประสิทธิภาพ การจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ และการสร้างความสมเหตุสมผลทางการปกครอง โดยมีประชากรแห่งรัฐเป็นเป้าหมายของการปกครอง ดังนั้น การปกครองชีวิตประชากรจึงเป็นวิธีการบริหารจัดการของรัฐ ผ่านประเด็นปัญหาของชีวิต ซึ่งเป็นผลของการเพิ่มขึ้นของประชากร การเติบโตของระบบทุนนิยม รวมไปถึงปัญหาเรื่องสุขภาพของประชาชน ทั้งการเกิด การตาย โรคภัยไข้เจ็บ (McNay, 1994 : 113-116) หากจะกล่าวถึงลักษณะสำคัญของการปกครองชีวิต ก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างความสามารถของรัฐในการล่วงรู้ปัญหาของประชากร ซึ่งการใช้ศิลปะการปกครองนั้น รัฐได้ดึงความรู้มาสัมพันธ์กับการใช้อำนาจจัดการประชากร เช่น การใช้ความรู้ทางสถิติเข้ามาช่วยในการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับอัตราการเกิด การตาย ความยากจน สุขภาพ และแรงงาน เพื่อที่จะนำไปสู่การใช้อำนาจจัดการปัญหาของประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการนำข้อมูลที่รัฐมองว่าเป็นประเด็นปัญหามาสร้างวิธีการควบคุม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร (Burchell, 1991 : 97) ไม่เพียงเท่านั้น รัฐยังสร้างความรอบรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจเพื่อการบริหารจัดการประชากร โดยการผลิตความรู้เกี่ยวกับ “เศรษฐศาสตร์การเมือง” (Political Economy) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เกี่ยวกับประชากร ความมั่นคง และดินแดน ซึ่งเศรษฐศาสตร์การเมืองทำให้เรื่องเศรษฐกิจและประชากรเป็นกิจกรรมที่รัฐต้องแทรกแซง ซึ่งการแทรกแซงนี้ ไม่ได้กระทำผ่านกิจกรรมโดยรัฐเหมือนที่เคยปฏิบัติมา แต่การแทรกแซงเป็นไปอย่างแยบยลผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้ประชากรสร้างความสามารถในการจัดการตนเอง โดยกิจกรรมเหล่านั้นต้องเกิดขึ้นภายใต้ความต้องการ และความปรารถนาในฐานะที่ประชากรคือองค์ประธานแห่งการกระทำต่อชีวิตตนเอง แต่ขณะเดียวกัน ความแยบยลที่เกิดขึ้นก็ทำให้ประชากรเป็นผู้ถูกปกครองภายใต้เหตุผลแห่งรัฐเช่นเดียวกัน (Ibid, 1991 : 100-101) ทั้งนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นจากวิธีการใช้อำนาจแบบใหม่ของรัฐ จึงไม่ใช่การปกครองชีวิตโดยการควบคุม กดขี่ หรือการบังคับ แต่รัฐมีศิลปะในการจัดการชีวิตประชากร ผ่านการสร้างความรู้จำเป็นต่อความผาสุกของชีวิต โดยอาศัยความรู้หรือศาสตร์เพื่อเป็นเครื่องมือทางการปกครอง ดังนั้น อำนาจและความรู้จึงได้ร่วมกันผลิตความจริงหรือความจำเป็นของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อให้ประชากรจัดการตนเองผ่านความจำเป็นดังกล่าว ดังนั้น ระบบความสัมพันธ์ของการ

ปกครองชีวิตจึงเป็นการสร้างแนวทางของการปฏิบัติตนหรือแนวประพฤติบางอย่างเพื่อให้ประชากรปกครองชีวิตตนเองผ่านแนวประพฤตินั้นๆ (Gordon, 1991 : 2)

สำหรับประเด็นการทำงานของอำนาจนั้น จะเห็นได้ว่า อำนาจได้สร้างความสัมพันธ์กับความรู้เพื่อผลิตความจริงหรือความจำเป็นของการมีชีวิตที่ผาสุก ดังนั้น ความรู้จึงมีความจำเป็นต่อระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อการใช้อำนาจอย่างชอบธรรม ความรู้จึงเป็นเครื่องมือในการสร้างปฏิบัติการทางอำนาจ และหากเชื่อมโยงการใช้อำนาจผ่านความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่ไม่ได้ยึดโยงกับความเป็นองค์อธิปัตย์หรือการมีศูนย์กลางในการสั่งการและการบังคับผู้คนให้ยอมตาม แต่ได้ปรับบทบาทไปสู่การผลิตสร้าง (Productive) เสรีภาพในการจัดการชีวิตของประชากร ทำให้ประชากรเล็งเห็นศักยภาพของตนเองและสามารถจัดการความผาสุกของตนเองได้ ซึ่งฟูโกต์เรียกอำนาจที่สัมพันธ์ไปกระบวนการปกครองชีวิตนี้ว่า “ชีวอำนาจ” (Bio-power) ซึ่งไม่ได้มุ่งหวังการผลิตสร้างชีวิตของใครคนใดคนหนึ่งเท่านั้น แต่มุ่งหวังต่อกลุ่มคน/ประชากรในภาพรวม ดังนั้น อำนาจจึงเกี่ยวพันกับสิ่งที่เรียกว่า “ชีวการเมือง” (Bio-politics) ซึ่งเป็นสถานะที่รัฐเป็นผู้สร้างการเมืองในชีวิตประชากร โดยการสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในสังคมเกี่ยวกับการสร้างความรับผิดชอบต่อการมีชีวิตที่ดีของตนเอง ดังนั้น ความเป็นประชากรแห่งรัฐสมัยใหม่ แม้ว่ารัฐจะมีการใช้อำนาจที่เปลี่ยนไป แต่รัฐสมัยใหม่ก็ยังยึดโยงความสัมพันธ์ในรูปแบบของการนำทางการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผ่านการผลิตความรู้หรือระบบเหตุผลที่สร้างความจำเป็นต่อชีวิต (Foucault, 1978: 139-143)

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับอำนาจและการปกครองชีวิต ได้แสดงให้เห็นถึงการทำงานของอำนาจที่สัมพันธ์ไปกับความรู้ ในฐานะที่ความรู้เป็นเครื่องมือสำคัญของปฏิบัติการทางอำนาจตามกรอบความคิดของฟูโกต์ ซึ่งเขาได้สร้างมุมมองต่อสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ว่ามีเกี่ยวพันกับการสร้างความจริง เพราะเจตจำนงของความรู้ ไม่ได้ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ได้ทำความเข้าใจเพียงแค่นี้อาสาระ (Essence) ของความรู้ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ความรู้ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์เรียนรู้ กฎเกณฑ์ และระเบียบของรู้นั้นๆ และให้มนุษย์ได้นำกฎเกณฑ์ดังกล่าวไปตัดสินใจประเมินค่าตนเองในการเข้าถึง “ความจริง” (Truth) ดังนั้น ความรู้จึงทำหน้าที่ในการบอกความจริงว่า มนุษย์ควรปฏิบัติตัวอย่างไร และความรู้ก็กลายเป็นแบบของอำนาจ (Form of Power) ที่ทำหน้าที่กำกับกิจกรรมของชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์อาจจะกลายเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้การควบคุมหรือมีภาวะของการพึ่งพา หรือกลายเป็นผู้ที่สามารถสร้างอัตลักษณ์ของตนเองโดยสามารถใช้เงื่อนไขของความรู้เพื่อการรู้จักตนเองได้ (Foucault, 1983: 212) ดังนั้น ความรู้จึงไม่ได้ไร้เดียงสา แต่ความรู้มีอำนาจในตนเอง เพราะเมื่อรัฐหรือสถาบันทางอำนาจใดๆ ต้องการ

สร้างความชอบธรรมในการปกครองชีวิตผู้อื่น จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้ในการกำหนดแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อควบคุมชีวิตผู้คนอย่างแนบเนียน เมื่อเป็นเช่นนั้น ความรู้จึงทำให้อำนาจสามารถทำงานผ่านความคิดและแบบแผนการดำเนินชีวิต ในฐานะที่แบบแผนเหล่านั้นคือ "ระบอบของความจริง" (Regime of Truth) ของการดำเนินชีวิต ซึ่งมีการแจกจ่ายและไหลเวียนผ่านยุทธวิธีต่างๆ ให้เกิดการชักนำหรือสร้างกระบวนการของการนำทางแห่งการกระทำ (The Conduct of Conduct) (Foucault, 1980: 133)

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้มองเห็นกระบวนการทำงานของอำนาจและความรู้ที่สร้างระบอบความจริง มีการแจกจ่ายไหลเวียนบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์สามารถกำกับตนเองผ่านความจริงและเปิดทางให้ความเป็นตัวตนก่อเกิด ดังนั้น วิธีการปฏิบัติกับตัวเองเกี่ยวกับการมีชีวิตในพื้นที่ทางสังคมแบบใดแบบหนึ่ง จึงเป็นผลของอำนาจและความรู้ ซึ่งทั้งสองอย่างไม่ได้แยกขาดบนความสัมพันธ์ แต่ร่วมมือกันสร้างเกมส์แห่งความจริง (Game of Truth) และดึงผู้คน/กลุ่มคนเข้าไปอยู่ในเกมส์ที่ความจริงนั้นถูกผลิตขึ้นมา ดังนั้น คำว่า "เกมส์" จึงไม่ใช่กิจกรรมที่สะท้อนถึงความบันเทิงหรือความสนุกสนาน แต่เกมส์คือชุดของกฎเกณฑ์/ชุดของกระบวนการที่ทำให้ความจริงถูกผลิตและนำไปสู่การสร้างผลลัพธ์บางอย่างอันแน่นอน (Foucault, 1997 Cited in Danaher, Schirato and Webb, 2000 : 40) และเมื่อมองถึงความจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ความจริงจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริงโดยธรรมชาติ แต่ถูกสร้างให้เป็นระบอบและมีกฎเกณฑ์ ที่ทำหน้าที่ชี้ขาดว่า อะไรคือวิถีปฏิบัติในระบอบของความจริงและอะไรคือวิถีปฏิบัติที่เป็นอื่นไปจากความจริง (Foucault. 1980 : 131-133) ดังนั้น ระบอบของความจริงมีฐานะเป็นวาทกรรม (Discourse) ที่จัดระเบียบความคิดและวิถีปฏิบัติของผู้คน และเกมส์แห่งความจริงก็มีฐานะเป็นปฏิบัติการ (Practices) ที่ทำให้ผู้คนจัดการความคิดและวิถีปฏิบัติของตนเองผ่านระบอบของความจริงเหล่านั้นได้ (Peter, 2003 : 208)

หากมองผ่านความสัมพันธ์เกี่ยวกับการปกครองชีวิต จึงเห็นได้ว่า ปฏิบัติการของอำนาจทำให้ประชากรกลายเป็นวัตถุของความรู้ (Object of knowledge) ในการเปลี่ยนผ่านชีวิตตนเองไปสู่การมีชีวิตที่ดี ซึ่งการเปลี่ยนผ่านหรือเปลี่ยนแปลงตนเองนี้ ได้นำพาชีวิตเข้าสู่ระบอบของความจริง และทำให้ประชากรสามารถกำกับตนเองหรือสร้างตัวตนไปตามระบอบของความจริง ดังนั้น เกมส์ของความจริงจึงเป็นความสลับซับซ้อนในยุทธวิธีของอำนาจ ที่มองไม่เห็นว่ามีรัฐเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองชีวิตประชากร เพราะอำนาจกลายเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านยุทธวิธีเฉพาะของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่สร้างแนวทางการปกครองชีวิตตนเอง การทำงานของความจริง จึงทำให้มนุษย์ตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจซึ่งมีความรู้เป็นพาหนะของอำนาจใน

การเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ (Markula; & Pringle, 2006: 54) ฟูกิตจึงมักเน้นย้ำเสมอว่า ไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่ปราศจากการผลิตความรู้ และเชื่อมโยงกับสนามของความรู้ และก็ไม่มีความรู้ใดที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเวลาเดียวกัน (Foucault, 1977: 27)

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้มองเห็นระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐใช้ศิลปะการปกครองประชากรอย่างแยบยล โดยทำให้อำนาจได้ซ่อนตัวอยู่เบื้องหลังความรู้ และสร้างปฏิบัติการกับผู้คน จนทำให้ประชากรรู้สึกว่ารรัฐไม่ได้เป็นผู้ใช้อำนาจ แต่ประชากรกำลังจัดการชีวิตตนเองอย่างเป็นอิสระ ลักษณะเช่นนี้ รัฐจึงกลายเป็นผู้เอื้ออำนวย สนับสนุนให้ประชากรดูแลชีวิตและจัดการความสุข การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง โดยที่รัฐไม่ต้องเป็นผู้สั่งการ บังคับ หรือควบคุม อำนาจจึงปราศจากศูนย์กลางในการสั่งการ แต่เคลื่อนตัวบนความสัมพันธ์ของการเป็นประชากรที่มีคุณภาพแห่งรัฐ

อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐสมัยใหม่ดำเนินมาถึงศตวรรษที่ 20 ก็ทำให้หน้าที่ทางการเมืองของรัฐเปลี่ยนไป จากผลของการเข้ามาของแนวคิดความเป็นรัฐเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal State) ซึ่งรัฐต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นตัวแสดงหลักในการบริหารจัดการชีวิตประชากรมาสู่การกระจายอำนาจให้พื้นที่ทางสังคมที่รัฐเคยมีบทบาทเหนือสังคม มาสู่การเป็นสังคมเหนือรัฐที่เรียกว่า “ประชาสังคม” (Civil Society) ได้ร่วมทำหน้าที่จัดการบริหารชีวิตประชากร โดยรัฐอาจปรับเปลี่ยนบทบาทไปเป็นภาคีหุ้นส่วนกับตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐในมิติอื่นๆ ที่รัฐเห็นว่าเป็นไปเพื่อความผาสุกของประชากร (Cheshire, 2006: 12) ดังนั้น แนวคิดของการปกครองชีวิตจึงมีพัฒนาการไปตามยุคสมัยของความเป็นรัฐด้วยเช่นกัน ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ได้เคลื่อนไหวอยู่บนตัวแสดงที่เป็นรัฐกับประชากรเท่านั้น แต่มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลายและซับซ้อน ผ่านตัวแสดงในหลายมิติ แนวคิดของการปกครองชีวิตจึงพัฒนานตนเองไปเป็น “การปกครองชีวิตแบบเสรีนิยมใหม่” (Neo-liberal governmentality)

ความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ เกิดขึ้นผ่านการปรับตัวของระบบทุนนิยมตะวันตกที่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมดั้งเดิมเกิดความผันผวนและกลายเป็นปัญหาในศตวรรษที่ 20 ดังนั้น กลไกของรัฐและระบบตลาดจึงถูกทบทวน และสร้างแนวทางการจัดการระบบเศรษฐกิจใหม่ โดยการมุ่งเน้นการให้เสรีภาพของระบบตลาด และทำให้ตลาดกลายเป็นพื้นที่แห่งอิสรภาพของการแข่งขัน (Competition) การมีทางเลือก (Choice) และการส่งเสริมการประกอบการ (Enterprise) ดังนั้น ลักษณะสำคัญของเสรีนิยมใหม่ จึงเป็นการให้อิสรภาพและส่งเสริมความสามารถของผู้คนในการมีทางเลือกบนกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตนเองสามารถสร้างศักยภาพในการแข่งขันได้อย่างเสรี

อย่างไรก็ตาม ความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ ก็ไม่ได้สร้างบรรยากาศของเสรีภาพในระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสามารถเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบสังคมและกิจกรรมการปกครองด้วยเช่นกัน โดยรัฐมีการเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการจัดการประชากร มาเป็นผู้สร้างความร่วมมือกับภาคส่วนที่อยู่นอกบรรยากาศการบริหารราชการ หรือปล่อยมือออกไปจากความสัมพันธ์ที่แนบชิด เพื่อเปิดพื้นที่ให้ประชากรเรียนรู้ที่จะประกอบกรชีวิตตนเอง และทำหน้าที่สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง เพื่อให้ปัจเจกชน/ชุมชนมีเสรีภาพในการจัดการชีวิตตนเอง ทั้งนี้ การสนับสนุนหรือการถอนตัวออกจากความสัมพันธ์ทางตรงดังกล่าว ก็ไม่ใช่การละทิ้งความสัมพันธ์กับประชากร เพราะรัฐยังคงเป็นผู้ผลิตระบบความรู้หรือระบบเหตุผล และสร้างความจริงเกี่ยวกับการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ดังนั้น ความจริงเกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากร จึงเคลื่อนไหวบนความสัมพันธ์กับความคิดว่าด้วยเสรีภาพ โดยความจริงยังคงอยู่เบื้องหลังการดำเนินชีวิตที่มีเสรีภาพของผู้คนอยู่ตลอดเวลา (Rose; & Miller 1992: 174) ด้วยเหตุนี้ ความคิดของการปกครองชีวิตในสังคมปัจจุบัน จึงมีความสลับซับซ้อนมากกว่ารัฐสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 18 เพราะแม้ว่า เสรีนิยมใหม่ได้สร้างเสรีภาพของชีวิตประชากรที่มากขึ้น แต่เสรีภาพเหล่านั้นก็เป็นเสรีภาพที่มีการจัดระเบียบ (Regulated freedom) ผ่านระบบเหตุผล/ความรู้ และความจริงที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่เอื้ออำนวยให้คนสร้างความสมัครใจต่อตนเองในการจัดการความจำเป็นของชีวิต มีการเข้าร่วมกิจกรรมการปกครองชีวิตตนเองอย่างเต็มใจ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเอง

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองชีวิต จึงขยายพรมแดนจากกิจกรรมโดยรัฐไปสู่การทำงานของอำนาจในช่องทางที่หลากหลายมากขึ้น และทำให้อำนาจทางการเมือง (Political power) ทำงานอยู่ภายนอกกรอบของความเป็นรัฐ และกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อน ซึ่งถ้ามองอย่างผิวเผินแล้ว กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกบรรยากาศทางการเมือง ดูราวกับอำนาจรัฐไม่ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง แต่แท้จริงแล้ว อำนาจที่ทำงานบนอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่กลับทำให้รัฐปกครองประชากรจากแดนไกล (Government at a distance) (Rose; & and Miller, 1992) เช่น รัฐได้สร้างความจริงของการเป็นผู้สูงอายุในสังคมสมัยใหม่ ที่จะต้องเป็นผู้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงทั้งทางกายและทางใจเพื่อให้สามารถดูแลตนเองได้ จึงทำให้เกิดชมรมผู้สูงอายุซึ่งเป็นกลุ่มคนที่แสวงหาหนทางในการดูแลสุขภาพตนเอง โดยสามารถนำความรู้สมัยใหม่ทางการแพทย์มาปรับใช้ร่วมกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจัดการชีวิตตนเองให้กลายเป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพกาย สุขภาพใจที่ดี โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือด้านสุขภาพจากรัฐ หรือแม้แต่การสร้างความจริงการเป็นชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน โดยรัฐต้องการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านการเกษตร ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องแสวงหาหนทาง

ทำการเกษตรโดยไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ไม่พึ่งพาสารเคมี ซึ่งอาจได้รับการสนับสนุนด้านองค์ความรู้จากรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน หรือสามารถนำภูมิปัญญาการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองในอดีตที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทและสภาพแวดล้อมของการเกษตรในปัจจุบันได้ จากตัวอย่างดังกล่าวจึงเห็นว่า การมีเสรีภาพในการจัดการชีวิตตนเอง ไม่ได้เกิดขึ้นบนความขัดแย้งกับความเป็นรัฐ แต่เป็นสิ่งที่สัมพันธ์ไปกับเป้าหมายแห่งรัฐ ที่ต้องการให้ประชากรรู้จักดูแลตนเองและเป็นประชากรที่มีคุณภาพของรัฐ ผ่านการใช้เสรีภาพในการสร้างสรรค์และออกแบบแนวทางการดำเนินชีวิตที่ผาสุกของตนเอง

มิ่งงานวิจัยจำนวนหนึ่ง ได้นำแนวคิดการปกครองชีวิตบนฐานคิดแบบเสรีนิยมใหม่ มาใช้ในการศึกษา โดยพื้นที่ของการปกครองชีวิตที่อยู่นอกบรรยากาศทางการเมืองโดยรัฐนั้น ในอีกมิติหนึ่ง รัฐได้ทำให้ประชาชนสามารถปกครองตนเองโดยอำนาจจากแดนไกล เช่น การศึกษาเรื่อง Environmentalism : technologies of government and the making of subjects ของอรุณ อัคราวัล (Arun Agrawal, 2005) เขาได้ศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในประเทศอินเดียที่สามารถจัดการตนเองด้านสิ่งแวดล้อม เขาได้ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนถูกปกครอง ณ แดนไกล (Government at distance) จากอำนาจและความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนได้สร้างเทคโนโลยีการปกครองตนเองด้านสิ่งแวดล้อมแทนรัฐ ที่เรียกว่า “Intimate government” ซึ่งเป็นแบบแผน/วิธีการที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติ (Regulatory Communities) เกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งแนวปฏิบัติต่างๆ เหล่านั้น ทำให้คนในชุมชนกำกับติดตามพฤติกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมของตนเอง และร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นกับชุมชน การปกครองชีวิตบนพื้นฐานความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ จึงทำให้สมาชิกของชุมชนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของ รู้สึกถึงการเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการกับทรัพยากรของตนเอง คนในชุมชนจึงกลายเป็นองค์ประธานที่จัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Subjectivities) อย่างกระตือรือร้น โดยที่รัฐไม่ต้องใช้กฎหมายควบคุมสิ่งแวดล้อม หรือเข้ามาใช้อำนาจบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางตรงกับผู้คนในชุมชน

เช่นเดียวกับการศึกษาเรื่อง Green Governmentality : insights and opportunities in the study of nature's rule ของสเตฟานี รัทเทอร์ฟอร์ด (Stephanie Rutherford, 2007) เขาได้ชี้ให้เห็นว่า ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง และความรู้สิ่งแวดล้อม เป็นระบบความสัมพันธ์ของกระบวนการสร้างตัวตนให้เป็นนักภูมิศาสตร์ (Geographers) ที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ อำนาจและความรู้ได้ผลิตความจริงหรือกฎของธรรมชาติ (Nature's rule) ที่นำไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้ให้นักภูมิศาสตร์สามารถทำงานบนพื้นฐานของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้น พื้นที่ (space) ของการจัดการสิ่งแวดล้อม จึงเปิดช่องทางให้นักภูมิศาสตร์สร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตน

โดยเป็นผู้สามารถตีความกฎของธรรมชาติ และแสวงหาแนวทางในการจัดการเกี่ยวกับอากาศ (Spatiality) ขนาดพื้นที่ (Scale) และดินแดน (Territory) ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ

นอกจากนี้ จากงานศึกษาเรื่อง “Contemporary strategies for rural community development in Australia : Governmentality perspective” โดย ลินดา เชสไชร์ (Lynda Cheshire, 2000) ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนชนบทภายใต้ความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ เป็นกระบวนการปกครองของรัฐที่กระทำผ่านการเป็นชุมชนช่วยเหลือตนเอง (self-help) ซึ่งยุทธศาสตร์ของการพัฒนานี้ได้ใช้กระบวนการส่งเสริมให้ชุมชนเรียนรู้ที่จะดูแลตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างความรับผิดชอบต่อตนเองของปัจเจกบุคคลและชุมชน ในการสร้างความเข้มแข็งด้านการมีสุขภาพที่ดีให้เกิดขึ้นได้ โดยที่รัฐได้ลดบทบาทและมอบอำนาจให้กับชุมชนในการสร้างกระบวนการถ่ายทอดและปลูกฝังการรับผิดชอบต่อตนเองด้านสุขภาพ จนกลายเป็นสำนึกร่วมกันของชุมชน ดังนั้น การเป็นชุมชนช่วยเหลือตนเอง จึงเป็นทั้งกระบวนการปกครองโดยตัวตน (government of the self) และการปกครองโดยผู้อื่น (Government of others) เพื่อสร้างความรับผิดชอบต่อปัญหาด้านสุขภาพ นอกจากนี้ เฮอเบอร์ท-เชสไชร์ ยังได้ชี้ให้เห็นอีกว่า การเป็นชุมชนที่ช่วยเหลือตนเอง มีความแตกต่างไปจากการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มุ่งเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และบทบาทของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดการชุมชน แต่ชุมชนช่วยเหลือตนเองมีลักษณะของการเป็น “ประชาสังคม” ที่คนในชุมชนสามารถสร้างวิถีของการปกครองชีวิตและรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองได้มากกว่า จึงถือเป็นความก้าวหน้าของเสรีภาพที่ทำให้เจตจำนงแห่งรัฐถูกซ่อนตัวอยู่ในวิถีการจัดการตนเองของชุมชน

แนวคิดการปกครองชีวิตที่มีการนำไปศึกษาอย่างหลากหลายนี้ ทำให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นว่า ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชากร สามารถแทรกซึมอยู่ในทุกอณูของสังคม จนบางครั้งมองไม่เห็นว่าเป็นผู้ใช้อำนาจหรืออำนาจมาจากที่ใด แต่อำนาจทำงานผ่านความเป็นพลเมืองหรือประชากรแห่งรัฐที่เรียนรู้ที่จะสร้างความรับผิดชอบต่อตนเอง บนความมีอิสระ และมีความกระตือรือร้นในชีวิต กลายเป็นผู้ที่เข้าใจในหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม อำนาจเช่นนี้ จึงผลิตสร้างตัวตนที่มีความปรารถนาและมีแรงบันดาลใจ ในการสรรค์สร้างชีวิตที่ดีผ่านระบบเหตุผลหรือระบอบความจริงที่กำกับชีวิตอยู่เบื้องหลัง (Dean, 1999: 12) ดังนั้น การมอง “อำนาจ” ในกระบวนการปกครองชีวิตบนความสัมพันธ์กับความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ อำนาจจึงไม่ได้มีศูนย์กลาง แต่กระจายตัวอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือข่ายของอำนาจที่สลับซับซ้อนในการผลิตสร้างตัวตนประชากร และหากจะวิเคราะห์

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จึงต้องมองไปที่ความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของอำนาจ ผ่านการที่ปัจเจกชนและ/หรือกลุ่มคนได้สร้างแนวทางแห่งการปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการกำกับตนเองและผู้อื่นภายในสถาบัน ชุมชน หรือสังคมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง (Schofield, 2002 : 669-670) เพราะฉะนั้น กรอบมุมมองของการปกครองชีวิตภายใต้ความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ จึงกลายมาเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยได้หยิบยกขึ้นมาเพื่อทำการศึกษาระบบความสัมพันธ์ เชิงอำนาจที่ผลิตสร้างความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีในบริบทที่ชุมชนชาวนาสามารถเป็นผู้กำหนดวิธีการทำนาอินทรีของตนเอง

การปกครองชีวิตการทำนาอินทรี

เมื่อผู้วิจัยได้นำแนวคิดการปกครองชีวิตมาเป็นกรอบในการศึกษา และชี้ให้เห็นว่าชีวิตประชากรบนความสัมพันธ์กับความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 16-18 รัฐได้ผลิตความรู้และสร้างความจริงเกี่ยวกับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากร เพื่อให้รัฐกลายเป็นผู้ใช้อำนาจอย่างชอบธรรมในการเข้าไปกำกับความคิดและวิถีการดำเนินชีวิต และในศตวรรษที่ 20 อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้ก่อตัวขึ้น และทำให้ความคิดเรื่องการมีเสรีภาพ การประกอบกิจการตนเอง และความเป็นประชาสังคม เข้ามามีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการชีวิตประชากร รัฐจึงมีแนวทางการปกครองชีวิตประชากรที่เปลี่ยนไป โดยการเปิดพื้นที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลายและสลับซับซ้อน เป็นผลให้ปัจเจกชน/กลุ่มคนเห็นว่าตัวเองมีเสรีภาพทางในการจัดการชีวิตตนเองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้การเปิดพื้นที่หรือการเอื้ออำนาจให้อำนาจที่สลับซับซ้อนได้เข้ามาร่วมผลิตสร้างความเป็นองค์ประธานของมนุษย์ (Subjectivity) ที่สามารถสร้างตัวตนบนความปรารถนาและความต้องการปกครองชีวิตที่ดีของตนเองได้ แต่ในขณะเดียวกัน วิถีดังกล่าวก็เป็นความแยบยลของการใช้อำนาจรัฐที่มากขึ้น เพราะท้ายที่สุด สภาวะของชีวิตการเมืองและชี้อำนาจที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของเสรีภาพ ประชากรกลับเคยเผชิญพลังในการประกอบกิจการตนเองโดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ และทำให้รัฐไม่ต้องลงทุนแก้ปัญหาของประชากรเหมือนดังที่เคยเป็นในอดีต

เช่นเดียวกับสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี ซึ่งอาจมองเห็นภาพไม่แตกต่างไปจากความเป็นตัวตนที่เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์กับกระบวนการปกครองชีวิตแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กระจายตัวอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมได้ร่วมสร้างความเป็นชาวนาอินทรี และทำให้ชาวนาสามารถจัดการชีวิตตนเองภายใต้การคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เราจึงเห็นการผลิตความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลายและ

ซับซ้อน เช่น แผนนโยบายแห่งรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ การส่งเสริมวิถีการทำนาอินทรีย์ผ่านกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรเพื่อสังคม การสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมของกลุ่มธุรกิจเอกชนผ่านการซื้อข้าวอินทรีย์จากชาวนา ความเติบโตของการเป็นประชาสังคมที่ทำให้วิถีการทำนาอินทรีย์สามารถขยายตัวไปสู่สมาชิกคนอื่นๆ ของสังคม ดังนั้นสถานะของการปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์ จึงไม่ได้เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์เพียงแค่รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่ในทางตรง แต่ระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจที่หลากหลาย กลับร่วมกันผลิตสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ ทำให้แบบแผนการทำนาอินทรีย์กลายเป็นแบบแผนการผลิตในชีวิตประจำวันของชาวนาได้ และท้ายที่สุด ชาวนาเห็นตัวเองเป็นผู้มีอิสรภาพ เป็นผู้ที่สามารถปลดปล่อยตัวเองจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และกลายเป็นผู้พึ่งพาตนเองบนฐานทรัพยากรการผลิต/และปัจจัยการผลิต

เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมชาวนาอินทรีย์ไทย ที่ชาวนาในหลายพื้นที่หรือหลายชุมชนได้เปลี่ยนวิถีการทำนา และที่ก้าวหน้าไปกว่านั้น คือการมองเห็นภาพของความเป็นประชาสังคมที่ชาวนามีการรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจในการเป็นผู้ปลูกข้าวและขายข้าวซึ่งเป็นผลผลิตเกษตรอินทรีย์โดยชุมชน หรือแม้แต่การรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการทำนาอินทรีย์ จนทำให้วิถีการทำนาอินทรีย์ถูกแพร่กระจายจากคนหนึ่งสู่อีกคนจากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนอื่นๆ ดังนั้น การปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์ จึงเป็นความก้าวหน้าของอำนาจที่ซ่อนตัวและชักใยอยู่เบื้องหลังความเข้มแข็งของชุมชนและเสรีภาพในการประกอบการชีวิตของชาวนา ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เปิดกว้างให้สังคมชาวนาเป็นผู้เลือกสรรคุณค่าที่ดีกับตนเอง โดยสามารถสร้างสรรค์แนวทางการทำนาอินทรีย์บนเงื่อนไขของทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นและบนความสามารถของการพึ่งพาตนเองได้ อย่างไรก็ตาม เสรีภาพในการเป็นผู้เลือกดำเนินวิถีการทำนาอินทรีย์ ราวกับว่ารัฐมีบทบาทในการจัดการชีวิตประชานิยมลง แต่แท้จริงแล้ว การสร้างวิถีการทำนาอินทรีย์ก็เป็นความแยบยลของการใช้อำนาจการปกครองประชากรของรัฐ เพราะอำนาจที่ปกครองชีวิต ทำให้ชาวนาอินทรีย์กลายเป็นสิ่งสร้างของความรู้ (Objects of Knowledge) ที่ตอบสนองต่อความจริงของการพัฒนาประชากรแห่งรัฐ โดยเป็นความสลับซับซ้อนที่ไม่แยกขาดจากกันระหว่างความเป็นรัฐและความเป็นชาวนาอินทรีย์

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบบความสัมพันธ์ของการปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์ จึงเป็นปฏิบัติการของความจริงที่ผลิตสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ ทำให้ชาวนามีการสร้างความสามารถในการปลูกข้าวอินทรีย์ และออกแบบชีวิตการทำนาอินทรีย์ของตนเอง จึงเห็นได้ว่าการปกครองชีวิตเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการสร้างความเป็นองค์ประจักษ์

โดยความเป็นองค์ประฐานก็ไม่ได้เป็นอิสระไปจากความรู้ ซึ่งมีเจตจำนงในการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และแนวปฏิบัติของชาวนาจนนำไปสู่การสร้างตัวตนแบบชาวนาอินทรีย์ หากจะสืบสาวให้เห็นว่า “ความรู้การทำนาอินทรีย์” เกิดขึ้นได้อย่างไร และเหตุใดจึงก่อเกิด ก็ให้เห็นได้ว่า ผลกระทบของการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ที่มีมาตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีจุดเน้นที่การเปลี่ยนวิธีการผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติสู่การทำเกษตรกรรมสมัยใหม่โดยการพึ่งพาสารเคมีนั้น ได้ทำลายสุขภาพของผู้คนทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ทำลายสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ ประชาคมโลกจึงเล็งเห็นว่า หากไม่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ผลกระทบดังกล่าวก็จะยังคงก่อปัญหาสืบต่อไป ด้วยความสำคัญเช่นนี้ ความคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมอินทรีย์จึงได้รับการสถาปนาคุณค่าผ่านความหมายของการปกป้องชีวิตและสิ่งแวดล้อม การผลิตความรู้เพื่อรองรับอุดมการณ์ใหม่จึงเกิดขึ้น โดยมีสถาบัน/องค์กรระดับโลกที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ได้ร่วมกันผลิตความรู้ของการเกษตรแบบอินทรีย์ขึ้นมา เช่น สถาบัน Foundation Ecology & Agriculture (SOEL), Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), International Federation of Organic Agriculture Movement (IFOAM), FAO/WHO Codex Alimentarius, EU regulation No. 2092/91 (plants) เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้ กลายมาเป็นตัวแสดงในการสร้างความจริงเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ชาวนาอารยะประเทศเห็นว่า วิธีการแบบเกษตรอินทรีย์สามารถทำให้วิถีการเกษตรของประชากรโลก เป็นวิถีของการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์ไปกับการสร้างสุขภาวะที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค เช่นเดียวกับบริบทของการผลิตความรู้การทำนาอินทรีย์ไทย สถาบัน/องค์กรภาครัฐ สถาบันทางวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.), สถาบันพืชอินทรีย์ (กรมวิชาการเกษตร), เครือข่ายกลไกกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย (คกร.), เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, มูลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ, มูลนิธิขวัญข้าว และเครือข่ายสันติอโศก ก็ได้นำหลักการและความรู้การเกษตรอินทรีย์สากลมาสร้างแนวปฏิบัติต่างๆ ในบริบทการทำนาของไทย และได้ผลิตความรู้เพื่อสร้างความจริงให้เห็นว่า หากชาวนาไทยสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาตามแนวทางต่างๆ ที่กำหนดขึ้น จะทำให้ชาวนาหลุดพ้นจากวิถีการทำนาที่ต้องพึ่งพาสารเคมี สามารถพึ่งพาปัจจัยการผลิตในท้องถิ่น และร่วมปกป้องสุขภาพของตนเองและผู้บริโภคด้วยเช่นกัน ซึ่งการผลิตความรู้ที่เป็น “กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติ” เพื่อให้ชาวนาปฏิบัติตนในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ “ดิน” จะต้องเป็นดินที่ไม่ปนเปื้อนสารเคมี เพราะดินที่ปนเปื้อนสารเคมีทำให้ธาตุอาหารตามธรรมชาติเสื่อมคุณภาพ ดินแข็งกระด้าง ทำให้จุลินทรีย์

ในดินหรือแม้แต่สัตว์ในดินไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังนั้น การผลิตความรู้เพื่อสร้างความจริงเกี่ยวกับการมีระบบนิเวศที่ดีและการมีความหลากหลายทางชีวภาพ จึงทำให้ชาวนาต้องปรับปรุงดิน ซึ่งไม่ใช่เพียงทำให้ดินปลอดจากสารเคมีเท่านั้น แต่จะต้องทำให้ดินมีสารอาหารที่จำเป็นต่อการปลูกข้าว ทำให้ดินมีสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อาศัยอยู่ได้ และทำให้ข้าวมีการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดีด้วยเช่นกัน ดังนั้น ชาวนาจึงต้องเสริมสร้างอินทรีย์วัตถุให้แก่ดินผ่านแนวทางการทำนาอินทรีย์ ซึ่งอาจทำการไถกลบตอฟางข้าวให้กลายเป็นปุ๋ยบำรุงดิน เพื่อทำให้ดินเกิดความร่วนซุย และได้ธาตุอาหารจากฟางข้าวโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี ไม่เพียงเท่านั้น แนวทางปรับปรุงดินยังได้กำหนดวิธีการเพิ่มธาตุอาหารและความชื้นแก่ดิน โดยกระบวนการปลูกพืชคลุมดินหรือพืชตระกูลถั่วเพื่อไถกลบพืชเหล่านี้ให้กลายเป็นปุ๋ยพืชสด และทำให้ดินมีความพร้อมต่อการปลูกข้าวมากขึ้น ดังนั้น การผลิตความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน จึงเป็นวิธีการในการเข้าถึงความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์

กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ “พันธุ์ข้าว” ซึ่งดูราวกับว่า พันธุ์ข้าวจะไม่มี ความเกี่ยวข้องกับการทำนาอินทรีย์ แต่ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเงื่อนไขของการทำนาอินทรีย์เป็นการสร้างความปลอดภัยจากสารเคมีในทุกขั้นตอนในกระบวนการผลิต ดังนั้น การใช้พันธุ์ข้าวใดๆ ชาวนาจึงต้องใช้เมล็ดพันธุ์ที่เกิดจากต้นพันธุ์อินทรีย์และต้องไม่เป็นเมล็ดพันธุ์จากกระบวนการตัดแต่งพันธุกรรม กฎเกณฑ์เช่นนี้ จึงทำให้ชาวนาต้องมีพันธุ์ข้าวที่ปราศจากการปนเปื้อนสารเคมี เพื่อให้เมล็ดพันธุ์ที่เติบโตไปเป็นต้นข้าวสามารถให้ผลผลิตที่เป็นอินทรีย์โดยสมบูรณ์ ไม่เพียงเท่านั้น ความรู้การทำนาอินทรีย์ ยังได้สร้างแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยชาวนาจะต้องสามารถคัดเมล็ดพันธุ์เพื่อให้ได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่อุดมสมบูรณ์ มีเช่นนั้นแล้ว ต้นข้าวที่เกิดจากเมล็ดพันธุ์ที่ไม่สมบูรณ์ก็จะทำให้ต้นข้าวไม่แข็งแรง ไม่ต้านทานโรค ไม่สามารถเจริญเติบโตตามกลไกธรรมชาติ และส่งผลให้การปลูกข้าวอินทรีย์ไม่สามารถสร้างผลผลิตที่ดีได้

กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ “ปุ๋ย” ปฏิเสธไม่ได้ว่า การเตรียมดินและการดูแลบำรุงการเจริญเติบโตของข้าว นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ปุ๋ยเป็นปัจจัยการผลิต เพื่อให้ข้าวได้รับธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและการออกทรง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การเจริญเติบโตของต้นข้าว จะต้องได้รับธาตุอาหารไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม ซึ่งเป็นธาตุอาหารหลัก และธาตุอาหารรองอื่นๆ ที่จำเป็นและเพียงพอ ซึ่งถ้ามีการปลูกข้าวแบบใช้ปุ๋ยเคมี ธาตุอาหารเหล่านี้ สามารถคำนวณการใช้ได้อย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากการทำนาอินทรีย์ ซึ่งมีการสร้างกฎเกณฑ์เอาไว้ว่า การใช้ปุ๋ยทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยบำรุงดิน ปุ๋ยให้ทางน้ำหรือให้ทางใบจะต้องไม่เป็นปุ๋ยเคมีอย่างเด็ดขาด เมื่อความรู้สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเช่นนี้ สิ่งที่เราเรียกว่า

“ปุ๋ยอินทรีย์” จึงถูกทำให้เป็นปัจจัยการผลิตทดแทน ทั้งนี้ ปุ๋ยอินทรีย์ก็ต้องสามารถทำให้ข้าวได้รับธาตุอาหารที่จำเป็นต่างๆ อย่างครบถ้วนและสร้างผลผลิตที่ดีด้วยเช่นกัน มิเช่นนั้นแล้ว การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ก็ไม่สามารถตอบสนองต่อความยั่งยืนในมิติอื่นๆ ได้ ดังนั้น ความรู้จึงผละทวีวิธีการและให้แนวทางการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แก่ชาวนาบนกิจกรรมการทำงานในขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้ชาวนาได้นำไปปฏิบัติ ตั้งแต่กระบวนการเตรียมดิน การไถกลบตอฟางข้าว การไถกลบปุ๋ยพืชสด การใช้ปุ๋ยคอกหรือใช้ปุ๋ยอินทรีย์สำเร็จรูปหว่านก่อนการไถปักดำ การทำและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเพื่อการบำรุงข้าว เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า แนวปฏิบัติภายใต้กฎเกณฑ์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในทุกขั้นตอน ทำให้ชาวนาต้องคำนึงถึงเรื่องการปนเปื้อนสารเคมีอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้การผลิตข้าวมีความเป็นอินทรีย์อย่างแท้จริง

กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ “น้ำ” ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างมากในการทำนา เพราะไม่ว่าชาวนาจะมีการทำนาในลักษณะใดหรือภายใต้เงื่อนไขใด การใช้น้ำก็เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ตั้งแต่กระบวนการเตรียมดิน การนําน้ำเข้าแปลงนาเพื่อการไถหว่านหรือปักดำ การรักษาระดับน้ำในแปลงนาเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ภายใต้เงื่อนไขของการใช้น้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ ความรู้ได้สร้างกฎเกณฑ์ในเรื่องน้ำว่า การใช้น้ำจะต้องปราศจากการปนเปื้อนสารเคมี ซึ่งการปนเปื้อนนี้ สามารถเกิดขึ้นได้จากการไหลของน้ำจากแปลงหนึ่งๆ สู่แปลงอื่นๆ การปนเปื้อนจากแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ซึ่งมีการใช้ร่วมกันของเกษตรกรที่ต้องพึ่งพาน้ำในการเป็นปัจจัยการผลิต ด้วยเงื่อนไขเช่นนี้ จึงทำให้มีการสร้างแนวปฏิบัติของการจัดการน้ำที่จะต้องมีการสร้างแนวป้องกันที่ปลอดภัยจากการไหลของน้ำ การสร้างคันคูของแปลงนาให้สูงขึ้นเพียงพอแก่การป้องกัน รวมไปถึงการปลูกพืชแนวกันชนรอบแปลงนา เพื่อให้เป็นพื้นที่รับน้ำและป้องกันสารเคมีทางอากาศด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การใช้น้ำจากแหล่งน้ำอื่นๆ เช่น บ่อน้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติ จะต้องมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำเพื่อหาสารปนเปื้อนก่อนที่จะนำมาใช้ เมื่อพบการปนเปื้อนในบ่อน้ำก็ต้องมีการบำบัดก่อนนำไปใช้ในการทำนา หรือถ้ามีการปนเปื้อนจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ก็ต้องนำน้ำมาพักในบ่อและทำการบำบัดก่อนนำไปใช้ จะเห็นได้ว่า กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติในการใช้น้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ เป็นการควบคุมวิธีการจัดการน้ำเพื่อจัดการการปนเปื้อนจากสารเคมี บนความจริงที่ว่า น้ำที่ไม่ปนเปื้อนสารเคมีจะสามารถตอบสนองต่อความปลอดภัยของผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม การนำมาซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพด้วยเช่นกัน

กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับ “การจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าว” โดยทั่วไปแล้ว การเกิดโรคข้าวและการมีแมลงศัตรูข้าวตามธรรมชาติมักจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และทำ

ให้ผลผลิตของชาวนาเกิดความสูญเสีย ซึ่งเมื่อมองย้อนกลับไปสู่วิธีการของระบบการทำนาเคมี การจัดการโรคข้าวและศัตรูข้าวมีการนำสารเคมีต่างๆ เข้ามาใช้ในกระบวนการป้องกันและจัดการ รวมไปถึงการตัดวงจรการแพร่พันธุ์ของแมลงชนิดต่างๆ ในรอบการทำนานั้นๆ ซึ่งผลที่ตามมาทำให้ระบบนิเวศในแปลงนาขาดความสมดุล สัตว์ในนาข้าว อาทิเช่น ปลา ปู ไล่เดือ และศัตรูตามธรรมชาติของศัตรูข้าวไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ อีกทั้งยังส่งผลต่อสุขภาพของชาวนาด้วยเช่นกัน ดังนั้น กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวแบบอินทรีย์ จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการฉีดพ่นสารเคมี และผลิตแนวทางป้องกันและจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวโดยใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น การใช้สารสกัดจากสะเดา บอระเพ็ด ตระไคร้ น้ำส้มควันไม้ เป็นต้น ดังนั้น การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงต้องสามารถสร้างแนวปฏิบัติเช่นนี้กับตนเอง มิเช่นนั้นแล้ว การปลูกข้าวอาจไม่สามารถดูแลรักษาผลิตให้เจริญเติบโตงอกงามได้

จะเห็นได้ว่า เมื่อความรู้ถูกผลิตขึ้นและมีการกำหนดแนวปฏิบัติต่างๆ เอาไว้ จึงทำให้ความรู้มีอำนาจในการบอกความจริงว่า ถ้าชาวนามีการสร้างกระบวนการผลิตเช่นนี้ ก็จะสร้างความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชาวนาและผู้บริโภค โดยความรู้จะสามารถแพร่กระจายความจริงได้ก็ต่อเมื่อความรู้มีการร่วมมือกับอำนาจ หรืออาจกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการทางอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นปฏิบัติการของการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ มีการใช้ความรู้เป็นเครื่องมือ เพราะความรู้ถูกทำให้เป็นกลาง ปราศจากอคติ และทำให้เห็นว่า ปราศจากการบังคับควบคุม ดังนั้น อำนาจที่ซ่อนตัวมากับความรู้ จึงมีความแยบยล สามารถสร้างปฏิบัติการโดยปราศจากข้อสงสัย ทำให้การปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์มีความเป็นไปได้และมีความชอบธรรม เพราะสามารถบอกความจริงว่า การกลายเป็นชาวนาอินทรีย์จะก่อคุณูปการต่อสังคมและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเองอย่างไร ดังนั้น การปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการผลิตสร้างตัวตน โดยทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ถูกปกครองและปกครองตนเองโดยความรู้ที่เป็นความจริง

เมื่อมองเชื่อมโยงปฏิบัติการของอำนาจและความรู้ที่เกิดขึ้นกับชาวนาอินทรีย์ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า การสร้างความชอบธรรมในการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาของชาวนาให้กลายเป็นผู้ตอบสนองเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว ทำให้การทำนาอินทรีย์ไม่ใช่การการบังคับควบคุม แต่ทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ควบคุมตนเองผ่านความจริง ซึ่งประเด็นของความจริงนั้น ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ความจริงไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ หรือรอการค้นพบ แต่ความจริงเป็นระบบที่ถูกประกอบสร้างผ่านความรู้ที่สร้างเงื่อนไข กฎเกณฑ์บางอย่างให้สามารถชี้นำและตัดสินใจว่า กิจกรรมแบบใดอยู่ภายใต้ระบบความจริง และกิจกรรมแบบใดที่เป็นอื่นไปจาก

ระบอบความจริง ดังนั้น ความจริงที่สร้างเหตุผลที่ของการมีสิ่งแวดล้อมที่ดี การมีอาหารปลอดภัย การมีสุขภาพที่ดี และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี จึงทำให้รัฐและเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้อำนาจความเป็นในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการชีวิตชาวนา ผ่านเทคนิคทางอำนาจในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การผลิตนโยบายและยุทธศาสตร์เกษตรกรรมอินทรีย์ การจัดตั้งโรงเรียนชาวนาอินทรีย์ขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อรับสมัครผู้ร่วมอุดมการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาของตนเอง การจัดโครงการฝึกอบรมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติเพื่อทดแทนปุ๋ยเคมี การเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์ความเสี่ยงจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรผ่านช่องทางต่างๆ การนำเสนออัตราความเจ็บป่วยของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในทุกๆ ปี การจัดทำคู่มือการทำเกษตรอินทรีย์ รวมไปถึงการส่งเสริมให้ชาวนากลับไปทบทวนภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนเป็นต้น เทคนิคทางอำนาจเหล่านี้ เป็นกระบวนการของการแพร่ความจริง ให้ชาวนาเปลี่ยนวิถีการทำนา เพราะนอกจากจะได้สุขภาพที่ดีกลับคืนมาแล้ว ยังได้ลดต้นทุนการผลิต ได้ระบบนิเวศที่สมดุลและการมีความหลากหลายทางชีวภาพ และยังเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยต่อสังคม ดังนั้น การเกิดขึ้นของความเป็นชาวนาอินทรีย์ จึงไม่ใช่การใช้เสรีภาพในการรังสรรค์ชีวิตการทำงานอย่างไร้ทิศทาง หากแต่มีความจริงกำกับ มีการขยายผล เพื่อนำไปสู่การประกอบสร้างชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์

อย่างไรก็ตาม บริบทของการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ในสังคมไทย ปฏิบัติการของอำนาจที่อาศัยความรู้เกษตรอินทรีย์สมัยใหม่นั้น เกิดขึ้นบนความประนีประนอมกับ “ความรู้การทำนาในวิถีดั้งเดิม” โดยการผนวกรวมภูมิปัญญาการทำนาแบบธรรมชาติของสังคมบรรพกาล ซึ่งเป็นการพึ่งพากลไกธรรมชาติ และไม่มี การนำสารเคมีมาใช้ในระบบการเกษตรให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการทำนาอินทรีย์ และยังผนวกรวมเป้าหมายของสังคมเกษตรกรรมในอดีตเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายสังคมสมัยใหม่ หรืออาจกล่าวได้ว่า วิถีการทำนาก่อนสังคมเกษตรสมัยใหม่ซึ่งขาดเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นเพียงวิถีการเกษตรเพื่อการยังชีพนั้น ถูกดึงเข้ามาอยู่ภายใต้ร่มเงาของความรู้แบบอินทรีย์สมัยใหม่ บนเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้คนในสังคมมีความเข้าใจตรงกันว่าแนวทางการทำนาที่เกิดขึ้นในอดีตคือวิถีการของการทำนาอินทรีย์ ดังนั้น การที่ทุกคนเข้าใจความหมายของการทำนาอินทรีย์ได้ ก็เป็นผลมาจากการผลิตความรู้ชุดใหม่ขึ้นมา ถ้าไม่มีชุดความรู้ว่าด้วยการทำนาอินทรีย์เกิดขึ้น เราก็ไม่สามารถเชื่อมโยงความหมายหรือแนวทางต่างๆ ในอดีตผ่านความเข้าใจในปัจจุบันได้ การผลิตความรู้จึงเป็นการจัดระเบียบความจริง และเป็นการสร้างแบบแผน กฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้

การทำนาอินทรีย์กลายเป็นสิ่งที่จับต้องได้ มีความเป็นเหตุเป็นผล และนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาของรัฐที่ต้องการให้วิธีการทำนาอินทรีย์กลายเป็นวิถีของการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากร ไม่ว่าชาวนาอินทรีย์จะทำนาเพราะต้องการดูแลสุขภาพและสร้างการพึ่งพาตนเอง และ/หรือทำนาอินทรีย์บนความสัมพันธ์กับการขายผลผลิตเพื่อการส่งออก ไม่ว่าความต้องการแบบใด เมื่อการทำนาอินทรีย์ได้เริ่มต้นขึ้น รัฐแบบเสรีนิยมใหม่ได้ทำให้ประชากรปกครองชีวิตตนเองอย่างมีเสรีภาพ มีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่ต้องคอยความช่วยเหลือจากรัฐ และสามารถเชื่อมโยงเป้าหมายชีวิตตนเองที่สัมพันธ์ไปกับเป้าหมายของรัฐได้

จากที่กล่าวมาข้างต้น วิธีการทำนาอินทรีย์ที่ดูเหมือนว่าเป็นวิถีของการมีเสรีภาพ และชาวนากลายเป็นผู้สร้างความสามารถในการปกครองชีวิตการทำนาของตนเองนั้น แท้จริงแล้ววิถีปฏิบัติต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของความจริง เพราะเมื่อการกระทำต่างๆ เกิดขึ้น ความจริงจะถูกผลิตซ้ำและไหลเวียนบนความสัมพันธ์ทางสังคม ความจริงจึงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและก่อเกิดยุทธวิธีที่ปัจเจกบุคคล/กลุ่มคนได้สร้างศักยภาพในการพัฒนาตนเอง ด้วยความก้าวหน้าของการปกครองชีวิตภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ชาวนาจึงเป็นผู้สร้างความตระหนักรู้และความรู้คิดต่อตนเองเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ สามารถออกแบบแนวทางการทำนาบนความสอดคล้องไปกับสภาพการทำนา การดำรงชีวิต และบริบทอื่นๆ เช่น บริบทของชุมชนที่มีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมมาใช้ มีการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวนาบ้านหรือผู้ที่เคยทำนาอินทรีย์มาก่อน มีการเห็นผู้อื่นปฏิบัติแล้วเกิดผลจึงเริ่มลงมือทำตาม มีการรวมกลุ่มกันเป็นผู้ผลิตข้าวอินทรีย์และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ มีการพึ่งพาตนเองผ่านการใช้ปัจจัยการผลิตที่สามารถหาได้และผลิตได้เองในท้องถิ่น ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้จึงกลายเป็นความก้าวหน้าของกระบวนการปกครองชีวิต ซึ่งมีสภาวะของความเป็นประชาสังคมและกลายเป็นสังคมที่สร้างความมั่นคงปลอดภัยด้านอาหาร สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมที่ดี

หากมองวิธีการทำนาอินทรีย์เชื่อมโยงกับแนวคิด “ชีวอำนาจและชีวการเมือง” ในฐานะของอำนาจที่ผลิตสร้างตัวตน จึงเห็นได้ว่า การปกครองชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์เป็นกระบวนการจัดวางแนวทางแห่งการกระทำที่ดึงชาวนาเข้ามาอยู่ในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือเข้ามาอยู่ภายใต้ระบอบของความจริง ดังนั้น กระบวนการปกครองชีวิตจึงเป็นปฏิบัติการของ “ชีวอำนาจ” ที่ชาวนาอินทรีย์กำกับตนเองและออกแบบวิธีการทำนาบนเจตจำนงของความรู้ และยังเกี่ยวพันกับ “ชีวการเมือง” ซึ่งรัฐต้องการสร้างประชากรที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี การมีอายุยืนยาว มีความสุข และการพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งนั่นทำให้วิธีการทำนาอินทรีย์ได้อยู่ในระบบความสัมพันธ์ของการปกครองชีวิตประชากร ในฐานะที่ชาวนาคือกลุ่มประชากรที่รัฐมุ่งหวังการพัฒนาการมีคุณภาพชีวิต

แจกเช่นเดียวกับประชากรกลุ่มอื่นๆ ดังนั้น ภายใต้ความคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่รัฐได้สร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้ประชากรกลายเป็นผู้ประกอบการชีวิตตนเอง จึงเป็นการเปิดพื้นที่การปกครองชีวิตเพื่อให้ชาวนาสามารถก่อรูปตัวตนสู่การเป็นชาวนาอินทรีย์

ส่วนที่สอง การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์

อำนาจปกครองชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์ เป็นอำนาจที่เอื้ออำนวยให้ชาวนาก่อรูปความคิดและสร้างสรรค์แนวทางการทำนาอินทรีย์ บนความสอดคล้องกับความสามารถทางผลิตและเงื่อนไขการดำรงชีวิตที่ชาวนามีความห่วงใยในตนเองและผู้อื่น รวมถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ร่วมกัน อำนาจจึงเป็นสะพานของการสร้างความฉลาดรู้ สร้างความสมัครใจ และความปรารถนาที่จะทำนาอินทรีย์ และเพื่อทำให้มองตัวตนที่ก่อรูปสู่การเป็นชาวนาอินทรีย์ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” (Self) ในฐานะของการเป็น “องค์ประธาน” (Subject) และแนวคิด “ปฏิบัติการ” (Practice) และ “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” (Technologies of the self) มาศึกษาเพื่อเผยให้เห็นว่า ความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ก่อรูปมาอย่างไร

ตัวตนและความเป็นองค์ประธาน

มีแนวความคิดอันหลากหลายที่พยายามสร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับตัวตนและภาวะของการเป็นองค์ประธานของมนุษย์ ว่าแท้จริงแล้ว มนุษย์มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตหรือมนุษย์อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจที่อยู่ในสังคม ซึ่งหากนำแนวคิดปรัชญาตะวันตกซึ่งมองความคิดทางสังคมในแต่ละยุคสมัยมาวิเคราะห์ ก็จะเห็นว่า ในยุคกรีกโบราณถึงช่วงต้นคริสต์กาล มนุษย์มีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์ไปกับหลักการเชิงศีลธรรม (Morality) โดยปัจเจกบุคคลเป็นผู้ตีความตนเองว่า จะนำเงื่อนไขของศีลธรรมมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตอย่างไร ในฐานะที่ตนเองเป็นองค์ประธานทางจริยธรรม (Ethical Subject) ที่สามารถนำแบบแผนทางสังคมมาปรับใช้กับตนเองเพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์และการมีปัญญาารู้คิด อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาที่คริสต์ศาสนารุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 5-15 ชีวิตมนุษย์ถูกสร้างข้อผูกพันกับหลักการทางศาสนาเป็นอย่างมาก โดยหลักการทางศาสนาเข้ามาอิทธิพลต่อการกำหนดชะตาชีวิตของความเป็นมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ดังนั้น ตัวตนของมนุษย์จึงถูกกำกับจากข้อกำหนดที่เคร่งครัดว่าจะต้องดำเนินแบบแผนของชีวิตให้เป็นไปในลักษณะใด เช่น การมีตัวตนในเรื่องเพศ และการแสดงออกทางเพศมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องบาปตามหลักศาสนาคริสต์ เป็นต้น และในเวลาต่อมา ที่สังคมตะวันตกเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ความคิดว่าด้วยตัวตนก็จะมีมุมมองต่างออกไป โดยมีการสร้างหลัก

คิดใหม่ว่า ตัวตนไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ถูกกำหนดจากระบบสังคมหรือหลักการทางศาสนาที่ครอบงำเท่านั้น เพราะตัวตนสามารถเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตตนเอง และเป็นผู้เลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตนเอง ซึ่งเป็นความชอบธรรมของชีวิต และจะทำให้มนุษย์สามารถมีฐานะเป็นองค์ประธานหรือผู้กำหนดสิ่งที่ดีให้กับตนเองได้ ดังนั้น ความคิดในเรื่องตัวตนและความเป็นองค์ประธานในแต่ละยุคสมัย จึงกลายเป็นปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และทำให้มองเห็นว่า ตัวตนและความเป็นองค์ประธานของมนุษย์มีลักษณะอย่างไร และอยู่ภายใต้เงื่อนไขใด ซึ่งบริบทความสัมพันธ์ทางสังคมได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นไปของมนุษย์ทั้งในลักษณะของการเป็นผู้ถูกกำหนดชะตาชีวิตและการเป็นผู้ที่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเอง (Danaher, Schirato; & Webb, 2000: 117-121)

หากนำแนวคิดของ มิเชล ฟูโกต์ มาพิจารณาความเป็นมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ก็จะทำให้เห็นว่า “ศาสตร์ความเป็นมนุษย์” (Human Sciences) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ได้อธิบายความเป็นตัวตนของมนุษย์ผ่านความรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่างเช่น การแพทย์ จิตวิทยา อาชญาวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ ซึ่งความรู้เหล่านี้เข้ามามีบทบาทในการนิยามและสร้างความหมายของตัวตนและความเป็นองค์ประธานเป็นอย่างมาก เพราะมนุษย์จะกำหนดตนเองผ่านความรู้และวาทกรรม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่รายรอบ และเป็นแบบแผนทางสังคมที่สร้างความคิด ความเชื่อ และแนวทางการปฏิบัติตนในเรื่องต่างๆ ดังนั้น ตัวตนและความเป็นองค์ประธานของมนุษย์ในยุคสมัยใหม่จึงเป็นสถานะที่ไม่ได้มีมาก่อนหรือดำรงอยู่ก่อนระเบียบของสังคม เพราะมนุษย์มีการกำหนดตนเองผ่านแบบแผนทางสังคม จนทำให้มองเห็นตนเองและสร้างความเข้าใจกับตนเองว่าเราเป็นใคร สัมพันธ์กับใครหรือสิ่งใด ดังนั้น ความเป็นองค์ประธานของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์กับมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ตัวตนได้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมา (เรื่องเดียวกัน, 2000 : 122-123) ลักษณะเช่นนี้ ความเป็นองค์ประธาน จึงไม่ได้ก่อตัวโดยปราศจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกลับสร้างความเป็นองค์ประธาน ซึ่งสามารถเกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ในสองลักษณะคือ **ลักษณะแรก** อำนาจได้สร้างความเป็นองค์ประธานในฐานะผู้ถูกกระทำให้มีร่างกาย/จิตใจที่เชื่อ และกลายเป็นวัตถุของความรู้เพื่อการควบคุม ตรวจสอบ และติดตามตนเอง **ลักษณะที่สอง** อำนาจได้สร้างความเป็นองค์ประธานที่มีเสรีภาพ ซึ่งมนุษย์สามารถนำความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเงื่อนไขของความรู้ มาสร้างการรู้คิดกับตนเอง สร้างการรู้เท่าทันในปัญหาของตนเอง และสามารถจัดการตนเองอย่างเป็นอิสระบนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ (Foucault, 1983: 212) ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “Subject” หรือ “องค์ประธาน” ตามแนวคิดของฟูโกต์ จึงมีทั้งลักษณะของการเป็นผู้ถูกกระทำจากอำนาจและการเป็นผู้กระทำการบน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดย Subject ในลักษณะแรกนั้น มีอำนาจที่เรียกว่า “อำนาจเชิงวินัย” (Disciplinary Power) เป็นเงื่อนไขของการกำกับควบคุม ซึ่งถูกกล่าวถึงมากในงานเขียน Discipline and Punish (1977) อำนาจลักษณะนี้ จึงมีเป้าหมายในการสร้างร่างกายที่เป็นวัตถุ และมีจิตใจที่เชื่อเชื่อ (docile body) ต่ออำนาจ มีการอ้างความชอบธรรมของการใช้อำนาจ เพื่อกำหนดแบบแผนควบคุมร่างกายและจิตใจของมนุษย์ภายใต้ระบบเหตุผลที่อ้างความจำเป็นต่อการปรับปรุงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น อำนาจวินัยจึงส่งผลให้มนุษย์ต้องกำกับตนเองบนความเชื่อฟัง และควบคุมตนเองอย่างเข้มงวดผ่านแบบแผนต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้น ซึ่งอาจมองเห็นได้ในบริบทที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของสถาบันทางวินัย เช่น การเป็นผู้ต้องขังในราชทัณฑ์ การเป็นผู้ป่วยโรงพยาบาล และการเป็นนักเรียนในสถานศึกษา เป็นต้น ส่วนอำนาจที่ผลิตสร้างความเป็นองค์ประธานใน ลักษณะที่สอง นั้น มีการนำเสนอผ่านงานเขียนเรื่อง History of Sexuality : an introduction, volume 1 (1978) ซึ่งมีการขยายความคิดเกี่ยวกับอำนาจว่า ไม่ได้มีเพียงแต่อำนาจเชิงวินัยที่ทำงานภายใต้สถาบันทางอำนาจเท่านั้น แต่ในสังคมที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพยังมีอำนาจเชิงผลิตสร้าง (Productive) หรือที่เรียกว่า “ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง” ซึ่งสามารถเกิดขึ้นในพื้นที่ทางสังคมแบบอื่นๆ โดยอำนาจเช่นนี้ จะจัดวางแนวทางแห่งการกระทำ ที่ทำให้ตัวตนสามารถเรียนรู้ ปรับแต่งและสร้างพื้นที่ของชีวิตในฐานะผู้กำหนดและออกแบบชีวิตตนเองได้ ดังนั้น ความเป็นองค์ประธานในความคิดของฟูโกต์ จึงมีความสลับซับซ้อนมากกว่าความคิดที่มีมาในอดีต ซึ่งการเป็นองค์ประธานแบบใด ก็ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์สัมพันธ์กับอำนาจแบบใดด้วยเช่นกัน

สำหรับประเด็นความเป็นองค์ประธานของชาวนาอินทรียนั้น ผู้วิจัยมองว่า เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เอื้ออำนวยให้ตัวตนมีการสร้างสรรค์ตนเองอย่างมีเสรีภาพ เพราะความเป็นชาวนาอินทรียไม่ได้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการของอำนาจเชิงวินัย และชีวิตชาวนาอินทรียไม่ได้ดำรงชีวิตภายใต้กลไกของสถาบันทางวินัยด้วยเช่นกัน ดังนั้น ตัวตนแบบชาวนาอินทรียจึงสามารถออกแบบตนเอง บนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่หลากหลาย และสามารถสร้างความเป็นองค์ประธานที่จะทำให้ตนเองบรรลุความสุขและการพึงพาตนเองอย่างมีปัญญา รู้คิด จึงทำให้มองเห็นว่า “ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง” เป็นอำนาจที่ผลิตสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย และยังเป็นสะพานของการสร้างความคิดและการจัดการตนเองในฐานะของตัวตนที่เป็นองค์ประธานที่สามารถนำเงื่อนไขของความรู้ที่นำทางความคิดและการกระทำ มาออกแบบชีวิตการทำนาอินทรียของตนเองได้ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะนี้ ฟูโกต์มองว่า มีความคล้ายคลึงความเป็นองค์ประธานบนเงื่อนไขของศีลธรรมในยุคกรีกโบราณ ในฐานะที่ตัวตนเป็นองค์ประธานทางจริยธรรม ดังปรากฏในงานเขียน History of Sexuality: the use of pleasure, volume 2 (1985)

ซึ่งเสรีภาพแห่งตัวตนของมนุษย์เกิดขึ้นโดยการนำทางของศีลธรรม (Morality) เพราะศีลธรรมของกรีกโบราณเป็นแนวทางหรือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับคุณงามความดี ที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถตีความและสร้างตัวตนเชิงจริยธรรม (Ethics of the self) ผ่านวิธีการที่แตกต่างหลากหลายที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขการมีชีวิตอยู่ของตนเอง ดังนั้น ตัวตนที่มีเสรีภาพ หรือตัวตนที่เป็นองค์ประธานจึงเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้ตรวจสอบตนเองบนเงื่อนไข กฎเกณฑ์หรือแบบแผนเชิงศีลธรรมที่กำกับทิศทางความประพฤติ และสามารถสร้างทางเลือกของความประพฤติบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างคุณค่าชีวิตที่ดีต่อตนเองโดยไม่เป็นปรปักษ์กับแบบแผนความคิดของสังคม จึงเห็นได้ว่า ตัวตนที่เป็นองค์ประธานของกรีกโบราณ จึงไม่ใช่จะกระทำการทุกสิ่งได้อย่างอิสระโดยไร้ขอบเขต หากแต่สามารถเลือกและดำรงอยู่ด้วยแนวประพฤติแบบใดแบบหนึ่งตามความปรารถนาของตนเอง โดยการวิเคราะห์ตนเองผ่านแนวปฏิบัติต่างๆ ที่จะเข้าสู่คุณค่าเชิงศีลธรรมที่ดีของสังคม ดังนั้น การกลายเป็นองค์ประธานจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนเชิงศีลธรรมและการสร้างแนวทางเชิงจริยธรรมของตนเอง ซึ่งไม่ใช่เพียงการทำให้ตนเองกลายเป็นวัตถุของกฎเกณฑ์บางอย่างเท่านั้น แต่มีการคิดไตร่ตรองเพื่อที่จะรู้จักตนเองว่าจะต้องสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์เหล่านั้นอย่างไร

อย่างไรก็ตาม การกลายเป็นองค์ประธานแห่งจริยธรรมในสังคมสมัยใหม่นั้น มีความแตกต่างจากสิ่งที่ฟูโกต์ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยกรีกโบราณ เพราะในสมัยโบราณมนุษย์ได้ใช้สุนทรียะในการดำรงชีวิตผ่านการพิจารณาค่านิยมเชิงศีลธรรม ซึ่งปัจเจกบุคคลได้ออกแบบพฤติกรรมของตนเองโดยการมีทางเลือก (Choice) ที่หลากหลายเพื่อเข้าสู่การมีชีวิตที่ดี แต่ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสังคมแห่งความรุ่งโรจน์ทางปัญญาภายหลังจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ทำให้การมีทางเลือกถูกเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ที่เข้ามามีอำนาจในการกำหนดแบบแผนการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น การเป็นองค์ประธานในปัจจุบัน จึงเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตที่มีพื้นฐานมาจากความรู้หรือศาสตร์ (sciences) ที่ทำงานไปพร้อมกับอำนาจที่ผลิตสร้างตัวตน (Foucault, 1983 Cited in Markula; & Pringle, 2006:143-145) โดยความรู้และอำนาจได้สร้างความเป็นไปได้ของการกำหนดชีวิตที่มีเสรีภาพของตนเอง (Foucault, 2000 : 460) เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีชีวิตที่สร้างสรรค์และออกแบบตนเองได้ในสังคมปัจจุบัน จึงอยู่ภายใต้อำนาจของความรู้ที่จัดวางแนวปฏิบัติบางอย่างเอาไว้เพื่อให้มนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมสามารถจัดการพื้นที่ชีวิตของตนเองภายใต้เงื่อนไขที่ดังกล่าว ที่จะทำให้ตนเองมีความสมบูรณ์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม

สำหรับความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี้นั้น ผู้วิจัยมองว่า มีลักษณะเช่นเดียวกับแนวคิดตัวตนที่เป็นองค์ประธานในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งชีวอำนาจ/ชีวการเมือง ได้เปิดพื้นที่ให้ชาวนา กลายเป็นผู้ปกครองชีวิตตนเอง และเป็นผู้มีเสรีภาพในการกำหนดเป้าหมายของชีวิตตนเองได้ ดังนั้น ตัวตนที่เป็นองค์ประธานของชาวนาอินทรี้นั้น จึงไม่ได้เกิดขึ้นโดยความเชื่อและยอมตาม ภายใต้อำนาจของอำนาจเชิงวินัย แต่ความเป็นชาวนาอินทรี้นั้นเกิดขึ้นโดยความสมัครใจ ความปรารถนา และการเล็งเห็นคุณค่าของการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม อย่างไรก็ตาม เบื้องหลังของการก่อเกิดตัวตนก็ไม่ได้เป็นอิสระไปจากการเป็นผลผลิตของความรู้ ที่เรียกว่า “ความรู้เกษตรอินทรีย์” ดังนั้น วิธีชีวิตการทำงานอินทรีย์ที่ถูกรับรองว่า เป็นอิสระไปจากแบบแผนของ ระบบการเกษตรสมัยใหม่ ยังต้องตรวจสอบตนเองผ่านความรู้ที่กำหนดความจริง เพื่อที่จะนำไปสู่ การสร้างแนวทางของการปฏิบัติตนที่สามารถนำเงื่อนไขของความจริงไปปฏิบัติกับตนเองได้ และ เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับตัวตนที่เป็นองค์ประธานของฟูโกต์ มาศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของ ชาวนาอินทรี้นั้น จึงทำให้เห็นมุมมองเชิงทฤษฎีว่า การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี้นั้น ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่หรือเกิดขึ้นได้เองโดยธรรมชาติ แต่ตัวตนเกิดขึ้นบนเจตจำนงของความรู้ ที่ต้องการให้ชาวนาสามารถจัดการระบบนิเวศ จัดการดิน จัดการน้ำ จัดการพันธุ์ข้าว และการ บำรุงดูแลรักษาผลผลิตโดยปราศจากการใช้สารเคมีอย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้ ตัวตนที่เป็นชาวนา อินทรี้นั้นจะต้องตรวจสอบตนเองกับระบอบของความจริง และสร้างความเข้าใจกับตนเองได้ว่า จะดำเนินกิจกรรมในเรื่องต่างๆ อย่างไร ที่จะนำไปด้วยความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบท ของชีวิตและศักยภาพการทำงานของตนเอง

หากจะยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านความเป็นตัวตนชาวนาอินทรี้นั้นที่ก่อเกิด จากกระบวนการจัดการพันธุ์ข้าว ซึ่งระบบการทำงานอินทรีย์ได้สร้างเงื่อนไขว่า พันธุ์ข้าวต้องเกิด จากต้นพันธุ์ที่ปลูกด้วยวิธีการแบบเกษตรอินทรีย์ ดังนั้น ในเรื่องพันธุ์ข้าวชาวนาจึงต้องดำเนินการ จัดหาพันธุ์ข้าวหรือเพาะต้นกล้าที่เป็นพันธุ์จากระบบการทำงานอินทรีย์ เพื่อให้ข้าวที่จะใช้เพาะปลูก กลายเป็นข้าวอินทรีย์โดยสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวอินทรีย์ที่ให้ผลผลิตที่ดีนั้น ชาวนา อินทรี้นั้นก็มีความจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และ ปริมาณน้ำที่ใช้ทำนา ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้ ก็เกิดขึ้นจากการที่ชาวนาได้ทดลองปลูกข้าว มีการ เรียนรู้และสร้างประสบการณ์กับตนเองเรื่องการใช้พันธุ์ข้าว จนสามารถรู้ว่า พันธุ์ข้าวชนิดใด สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่การเพาะปลูกของตนเอง และสามารถให้ผลผลิตได้ดีกว่าพันธุ์ อื่นๆ ภายใต้อาณาเขตล้อมที่มีการบำรุงรักษาในวิถีอินทรีย์ จนทำให้ชาวนาได้ข้าวพันธุ์ที่ดีที่สุด และตัดสินใจปลูกข้าวพันธุ์นั้นเรื่อยมา และด้วยความเชี่ยวชาญในตนเองเกี่ยวกับการผลิตพันธุ์ข้าว

ก็ทำให้ชาวนาคนั้นกลายเป็นเจ้าของพันธุ์ข้าวหรือมีพันธุ์ข้าวเป็นของตนเองไปในที่สุด ลักษณะเช่นนี้ ความเป็นตัวตนในฐานะที่เป็นองค์ประจักษ์จึงก่อเกิด เพราะชาวนาได้สะท้อนภาวะของการเป็นผู้รู้คิด ซึ่งไม่ใช่แค่การได้มาซึ่งพันธุ์ข้าวอินทรีย์เท่านั้น แต่ชาวนาสามารถจัดการพันธุ์ข้าวบนศักยภาพการทำนาอินทรีย์ของตนเอง จนสามารถมีผลผลิตที่ปลอดภัยอุดมสมบูรณ์ และเหมาะต่อการบริโภค

จากที่กล่าวมา ตัวตนในฐานะองค์ประจักษ์ที่ชาวนาอินทรีย์สามารถปกครองชีวิตตนเองนั้น จึงไม่เพียงแต่การทำให้ตัวเองเป็นผลผลิตของความรู้จากภายนอกเท่านั้น แต่ภายใต้กิจกรรมที่ชาวนาเป็นผู้รู้คิด มีการสร้างความเข้าใจกับตนเอง และสามารถเป็นผู้คัดสรรกลวิธีต่างๆ บนเงื่อนไขที่สอดคล้องกับบริบทการทำนาอินทรีย์ของตนเองได้ ดังนั้น ภายใต้กระบวนการสร้างความความเป็นชาวนาอินทรีย์จึงเปิดช่องทางให้ “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ซึ่งเป็นกระบวนการของการสร้างความรู้คิดของการเป็นชาวนาอินทรีย์ได้ก่อตัวขึ้นภายใต้ “ปฏิบัติการ” ซึ่งเป็นกิจกรรมของระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเป็นชาวนาอินทรีย์

“ปฏิบัติการ” ในฐานะแบบแผนความสัมพันธ์ของการเป็นชาวนาอินทรีย์

เมื่อกล่าวถึง “ปฏิบัติการ” (Practice) ที่เชื่อมโยงกับคำว่า “ตัวตน” (Self) โดยทั่วไปของทฤษฎีทางสังคม มักสร้างคำอธิบายว่า เป็นการแสดงออกซึ่งการกระทำตามความสามารถของบุคคล ในฐานะที่ปัจเจกบุคคลเป็นผู้สร้างแรงผลักดันให้กับตนเองผ่านการกระทำดังกล่าว จึงทำให้ปฏิบัติการของตัวตนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงมนุษย์กลายเป็นผู้คิดและแสดงออกผ่านการมีเป็นผู้มีศักยภาพในตัวเอง (Rouse, 2006: 505) อย่างไรก็ตาม ฟูโกต์ ได้สร้างข้อถกเถียงกับคำอธิบายเช่นนี้ เพราะเขามองว่า กิจกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่หรือแหล่ง (places) ที่มีการพูด และการกระทำ ย่อมมีหลักเกณฑ์หรือบรรทัดฐานที่เป็นเหตุเป็นผลกำหนดเอาไว้ (Foucault, 1991: 75) ดังนั้น ปฏิบัติการของตัวตนซึ่งเป็นการคิดและการแสดงออกต่างๆ จึงถูกกำกับโดยอำนาจทางสังคมที่ผนวกเข้ามาอยู่ในตัวตน เพื่อให้ตัวตนมีความตระหนักรู้ในการกระทำของตนเอง โดยเป็นผู้กระทำการกับร่างกาย ความคิด และจิตใจของตนเองอย่างมีคุณค่า และมีความหมาย ซึ่งปฏิบัติการของตัวตนก็มีความสัมพันธ์กับอำนาจที่สร้างความเป็นปกติสุขของสังคมด้วยเช่นกัน (Foucault, 1977 Cited in Rouse, 2006: 514) เพราะฉะนั้น ที่มาของปฏิบัติการ จึงเป็นการปรากฏตัวหรือการเข้ามาของข้อเสนอมองทางสังคม (social comes in) ซึ่งบุคคลกลายเป็นผู้ค้นหาและสร้างสรรค์ตัวตน ผ่านแบบแผนทางวัฒนธรรมและแบบแผนของกลุ่มทางสังคมที่บุคคลสัมพันธ์อยู่ (Foucault, 2000 Cited in skinner, 2006: 47) ไม่เพียงเท่านั้น

แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ นั้น ก็มีฐานะเป็นวาทกรรมหรือระบอบความจริงที่กำหนดปฏิบัติการทางสังคม ปฏิบัติการจึงเป็นเกมส์ที่ทำให้ความจริงได้สอดแทรกและเติมเข้าไปในความเป็นตัวตนของมนุษย์ และทำให้มนุษย์ถูกสร้างในเกมส์ความจริง (Object in truth games) และเป็นผู้สร้างความจริงกับตนเองไปในที่สุด (Florence, 1994: Cited in skinner, 2006 : 46)

ปฏิบัติการของการทำนาอินทรีย์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ตัวคนมีต่อข้อเสนอทางสังคม ที่สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างความจริงเกี่ยวกับการเป็นชาวนาอินทรีย์ ข้อเสนอทางสังคมจึงเรียกร้องให้ชาวนามีวิธีการทำนาที่งดการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต เพื่อที่จะทำให้ผลผลิตที่จะส่งต่อไปหาผู้บริโภคไม่สร้างความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วยของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ สังคมยังเรียกร้องให้ผู้คนตระหนักถึงปัญหาของสิ่งแวดล้อม วิธีการทำนาอินทรีย์จึงเป็นวิถีที่ตอบสนองความต้องการของสังคม ชาวนาและผู้บริโภคจึงเป็นภาคีหุ้นส่วนในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีของสังคม ดังนั้น ปฏิบัติการของการทำนาอินทรีย์จึงเกิดขึ้นบนข้อเสนอของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และข้อเสนอของสังคมก็ได้ผนวกเข้ามาอยู่ในความเป็นตัวตน ชาวนามีการรับรู้ถึงคุณค่าของตนเองที่สัมพันธ์กับคุณค่าทางสังคม จึงทำให้เป้าหมายของตัวตน และเป้าหมายของสังคมกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

ปฏิบัติการของการทำนาอินทรีย์ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการของการก่อรูปตัวตน จึงเป็นกระบวนการสร้างความสามารถในการจัดการตนเองผ่านกิจกรรมของการทำนาอินทรีย์ ยกตัวอย่างเช่น ปฏิบัติการของการเตรียมดิน ซึ่งชาวนาอินทรีย์มีการก่อรูปความเป็นตัวตนผ่านความจริงที่ว่า ชาวนาจะไม่นำปัจจัยการผลิตที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีมาปรับปรุงดิน และดินที่ใช้ปลูกข้าวต้องมีธาตุอาหารที่เพียงพอต่อการเจริญเติบโต เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ การเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวอินทรีย์ ชาวนาจึงต้องออกแบบวิธีการเตรียมดิน ซึ่งอาจนำวิธีการสมัยใหม่และมีวิธีการดั้งเดิมของบรรพบุรุษมาปรับใช้ เช่น การใช้ปุ๋ยคอกปรับปรุงบำรุงดิน การไถกลบตอฟางข้าวเพื่อให้เกิดเป็นปุ๋ยบำรุงดิน การปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อรักษาความชื้นให้กับดินและเป็นปุ๋ยพืชสดบำรุงดิน ด้วยลักษณะดังกล่าว การเตรียมดินจึงมีกฎเกณฑ์ (Rule) ขึ้นพื้นฐานที่ชาวนาต้องทำความเข้าใจ พร้อมกันนี้ ก็ต้องพิจารณาการใช้ปัจจัยการผลิตเพื่อการเตรียมดินอย่างเหมาะสมบนศักยภาพการทำนาอินทรีย์ของตนเอง ดังนั้น การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงเป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ที่จะทำให้ดินปลอดสารเคมีและการสร้างความสามารถในการเตรียมดินอย่างเหมาะสม ซึ่งการเตรียมดินนี้ ก็เป็นการกระทำไปบนเป้าหมายทางสังคมที่ต้องการให้ชาวนาผลิตข้าวที่มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารเคมี และยังสัมพันธ์ไปกับการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่สังคมด้วยเช่นกัน จึงเห็นได้

ว่า ตัวตนที่ถูกสร้างในปฏิบัติการของการเตรียมดิน จึงร้อยรัดและสัมพันธ์ไปบนข้อเสนอของสังคมที่ผนวกรวมเข้ามาอยู่ในตัวตน เพื่อให้ตัวตนมีความตระหนักรู้ในการกระทำของตนเอง

ภายใต้คำถามการวิจัยที่ว่า ความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีมีการก่อรูปอย่างไร นั้น ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ตัวตนไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่ตัวตนได้ถูกประกอบสร้างและสร้างสรรค์ตนเองผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจและระบอบของความจริง ดังนั้น ความเป็นตัวตนแบบชาวนาอินทรีจึงเกิดขึ้นจากกระบวนการที่ชาวนาเป็นผู้สร้างปฏิบัติการทำนาอินทรีในฐานะที่เป็นปฏิบัติการของความจริง บนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เปิดโอกาสให้ชาวนาอินทรีกลายเป็นผู้ที่คิดได้ คิดเป็น เป็นผู้เลือกสรรวิธีการในกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสม ซึ่งปฏิบัติการของวิถีนานอินทรีจึงดำเนินไปพร้อมกับเทคนิควิธีในการเข้าถึงความจริงของการเป็นชาวนาอินทรี นั่นหมายความว่า ตัวตนหรือองค์ประธานที่มีเสรีภาพ จะเกิดขึ้นได้จึงต้องสร้าง “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” (Danaher, Schirato, and Webb, 2000: 128) ซึ่งเป็นเทคนิคในการเข้าถึงความเป็นอินทรีที่ชาวนาสามารถเลือกสรร ไตร่ตรอง สะท้อนคิดในทางเลือกต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น เทคโนโลยีแห่งตัวตนในปฏิบัติการเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวอินทรี ซึ่งเมื่อชาวนาเห็นว่า ดินที่มีการปรับปรุงมานานและมีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของข้าว ชาวนาอาจจะเลือกลดขั้นตอนการบำรุงดินบางอย่างลงไป เนื่องจากเห็นว่าเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต ซึ่งการกระทำเช่นนี้ ก็เป็นผลมาจากการที่ชาวนาได้เรียนรู้กับตนเองแล้วว่า เมื่อลดขั้นตอนการเตรียมดินบางอย่าง และยังมีดำเนินวิถีแบบอินทรีในขั้นตอนอื่นๆ ผลผลิตที่ได้ก็ยังคงมีความสมบูรณ์ การเตรียมดินจึงเป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ การตีความกฎเกณฑ์ และวิเคราะห์เพื่อจัดการตนเองอย่างมีเสรีภาพ ดังนั้น การเป็นองค์ประธานที่มีเสรีภาพ จึงต้องมี “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ในการขับเคลื่อนการสร้างตัวตน

“เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ในปฏิบัติการทำนาอินทรี

จากงานเขียน “History of Sexuality : The care of the self” (1986) ฟูโกต์ได้ขยายความคิดของการทำให้ตนเองกลายเป็นองค์ประธานที่มีเสรีภาพจะสามารถเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลได้สร้าง “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ซึ่งหมายถึง การที่มนุษย์สามารถปฏิบัติต่อร่างกาย จิตวิญญาณ ความคิด มีการกำกับตนเอง และการมีวิถีทางดำเนินชีวิตของตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นวิธีการที่เกิดขึ้นโดยตัวเองหรือได้รับความช่วยเหลือจากอื่น เพื่อเปลี่ยนผ่านตัวเองไปสู่ความสุข ความบริสุทธิ์ ความสมบูรณ์ การมีปัญญา และความยั่งยืน (Foucault, 1988 :17) ดังนั้น เทคโนโลยีแห่งตัวตนจึงมีความแตกต่างไปจาก “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” เพราะเทคโนโลยีแห่งอำนาจเป็นกระบวนการของการทำให้มนุษย์กลายเป็นวัตถุของอำนาจและความรู้ ขณะที่

เทคโนโลยีแห่งตัวตน นอกจากมนุษย์จะยอมให้อำนาจและความรู้สร้างปฏิบัติการกับตนเองแล้ว มนุษย์ยังต้องสร้างความเข้าใจต่อตนเอง ผ่านการรู้คิดและสามารถเลือกวิถีทางการดำเนินชีวิต ภายใต้การไต่ตรองตนเองในความปรารถนา และสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตไปสู่ความสุข การมีปัญญา และความสมบูรณ์ในแนวทางของชีวิตได้ ดังนั้น เทคโนโลยีแห่งตัวตนจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นองค์ประธานที่มีเสรีภาพ ภายในปฏิบัติสัมพันธ์ที่ตัวตนดำรงอยู่ในโลกของความเป็นจริง

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีแห่งตัวตน ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความเป็นองค์ประธาน (Mode of Subjectivation) นั้น ฟูโกต์ได้ศึกษาความคิดทางสังคมของกรีกโบราณ ซึ่งสังคมยุคนั้น ความเป็นองค์ประธานถูกสร้างผ่านเงื่อนไขศีลธรรมที่กำกับแบบแผนการดำเนินชีวิต ดังนั้น เทคโนโลยีแห่งตัวตนจึงเกี่ยวพันกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขสู่ประการ โดยใน *ประการแรก* เป็นความเกี่ยวข้องกับแก่นสารเชิงจริยธรรม (Ethical Substance) ซึ่งปัจเจกบุคคลต้องเข้าใจในแก่นสารเชิงจริยธรรม และมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับข้อกำหนดทางศีลธรรม โดยยึดโยงตัวเองเข้ากับแนวประเพณีต่างๆ *ประการที่สอง* การสร้างรูปแบบการเข้าควบคุมตนเอง (Mode of Subjection) ซึ่งเป็นแนวทางที่ปัจเจกบุคคลสร้างความสัมพันธ์กับแนวประเพณีหรือข้อกำหนดทางศีลธรรม ซึ่งแนวทางของปัจเจกบุคคลอาจมีความแตกต่างกันภายใต้ข้อกำหนดเดียวกัน *ประการที่สาม* การสร้างปฏิบัติการเชิงจริยธรรม (Ethical work) หรือ “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” ซึ่งการที่ปัจเจกบุคคลปฏิบัติกับตนเอง อาจไม่ได้เป็นเพียงการกำกับตนเองภายใต้ข้อกำหนดทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ปัจเจกบุคคลต้องพยายามเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยเทคนิควิธีต่างๆ (Techniques) ที่ทำให้ตนเองเป็นองค์ประธานแห่งความประพฤติ และ *ประการที่สี่* การมีเป้าหมาย (Telos) หรือการมีความปรารถนา ที่จะนำตนเองไปสู่ความยั่งยืน ความมีอิสระ และความสำนึกแห่งตัวตน (Foucault, 1985 Cited in Markula & Pringle, 2006 : 141-142) ดังนั้น ปฏิบัติการเชิงจริยธรรมหรือเทคโนโลยีแห่งตัวตน จึงเป็นเทคนิคของการกำกับความคิดและการกระทำต่อตนเองอย่างมีปัญญารู้คิดบนความสัมพันธ์กับข้อกำหนดเชิงศีลธรรม ซึ่งจากกระบวนการของการเป็นองค์ประธานที่มีจริยธรรมนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ไม่มีกิจกรรมเชิงจริยธรรมใดๆ ที่ไม่อ้างอิงระบบศีลธรรม ไม่มีระบบศีลธรรมใดๆ ที่ไม่เรียกหาการก่อรูปตัวตนในฐานะองค์ประธานที่มีจริยธรรม และที่สำคัญการเป็นองค์ประธานที่มีจริยธรรมนั้น จะต้องสร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตนมาสนับสนุนให้เกิดขึ้น (Foucault, 1984 Cited in Ibarra-Colado, et al., 2006 : 47) ดังนั้น การก่อรูปความเป็นองค์ประธานผ่านเทคโนโลยีแห่งตัวตน จึงไม่ใช่การกระทำที่ปราศจากข้อกำหนด หลักเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานที่เป็นเหตุเป็นผล แต่ตัวตนสามารถที่จะนำ

ข้อกำหนด หลักเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานที่ทำหน้าที่ในการกำกับนำทางเหล่านั้น มาสร้างแนวทางที่ทำให้ตนเองกลายเป็นองค์ประธานแห่งความประพฤติได้

ไม่เพียงเท่านั้น ฟูกิตยังมองว่า เทคโนโลยีแห่งตัวตนมีความสัมพันธ์กับปฏิบัติการของเสรีภาพ (Practices of Freedom) ซึ่งมนุษย์สามารถกำหนดตนเอง หรือก่อรูปตัวตนผ่านความปรารถนาอย่างมีจริยธรรม (Rabinow, 1984: 184) สามารถเป็นองค์ประธานผู้มีจริยธรรม (Ethical Subject) ที่จะพัฒนาปรับปรุงตนเองให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ท่ามกลางความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคม ซึ่งฐานะของผู้มีเสรีภาพและมีจริยธรรมโดยนัยยะนี้ จึงเป็นภาพสะท้อนของความไม่เห็นแก่ตัวและการคำนึงถึงสังคมที่จะทำให้ตัวตนมีความมั่งคั่งทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และสังคม (Danaher, Schirato and Webb, 2000: 129) เมื่อเชื่อมโยงแนวคิดเทคโนโลยีแห่งตัวตนในฐานะที่เป็นปฏิบัติการของเสรีภาพและการเป็นผู้มีจริยธรรมของชาวนาอินทรีย์ จึงเห็นได้ว่า เทคโนโลยีแห่งตัวตนซึ่งเป็นชุดของเทคนิควิธีการสร้างความคิดและการกระทำบนพื้นฐานของการรู้จักตนเองและเกี่ยวพันกับความมีจริยธรรมนั้น การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงไม่ใช่เพียงการมุ่งหวังประโยชน์ต่อตัวเอง แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมที่ผู้บริโภคได้รับความปลอดภัยในผลผลิตและสังคมมีสิ่งแวดล้อมที่ดีด้วยเช่นกัน ดังนั้น เทคโนโลยีแห่งตัวตนจึงสัมพันธ์ไปกับความมั่งคั่งในตนและความมั่งคั่งของสังคม ในฐานะที่ตัวตนชาวนาอินทรีย์เป็นผลผลิตทางความคิดของสังคม

อย่างไรก็ตาม แบบแผนความสัมพันธ์ในระบบการทำนาอินทรีย์นั้น ไม่ได้มองเชื่อมโยงผ่านกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและการมีจริยธรรมเช่นเดียวกับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมกรีกโบราณ แต่การทำนาอินทรีย์เกิดขึ้นภายใต้ระบบสังคมสมัยใหม่ ซึ่งมีกฎเกณฑ์ของศาสตร์หรือความรู้การทำนาอินทรีย์ ที่เข้ามามีอำนาจในการกำหนดบรรทัดฐานต่างๆ ของการทำนาอินทรีย์ ดังนั้น กฎเกณฑ์ของความเป็นศาสตร์หรือความรู้ จึงเข้ามามีอิทธิพลในกำกับความปรารถนาแห่งตัวตนของการเป็นชาวนาอินทรีย์ แต่เมื่อมองให้ลึกลงไป ผู้วิจัยกลับเห็นว่าศีลธรรมในยุคกรีกโบราณก็ไม่ได้มีฐานะที่แตกต่างไปจากความรู้ของยุคสมัย เพราะมุมมองของความรู้ในความคิดแบบฟูกิต ไม่ใช่การมองหาเนื้อหาสาระของความรู้ แต่ฟูกิตมองความรู้ว่ามีเจตจำนงทางอำนาจ และมีการสร้างกฎเกณฑ์ แบบแผน ที่ทำให้มนุษย์กำกับความคิดและการกระทำของตนเอง ดังนั้น ไม่ว่ากฎเกณฑ์ของศีลธรรมหรือกฎเกณฑ์ของศาสตร์หรือความรู้ ต่างก็ทำหน้าที่ในการกำหนดความจริงของสังคม

หากนำความคิดองค์ประธานทางจริยธรรม มามองความสัมพันธ์ในการสร้างตัวตนแบบชาวนาอินทรีย์ อาจวิเคราะห์ได้ว่า เทคโนโลยีแห่งตัวตนมีจุดเริ่มต้นจากการที่ชาวนาสามารถ

ใคร่ตรองตนเองผ่านกฎเกณฑ์ของการทำนาอินทรีย์ สามารถขบคิดและเลือกแนวปฏิบัติที่สัมพันธ์กับบริบทการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมการทำงานของตนเอง จึงเป็นผลสะท้อนที่ว่า เทคโนโลยีแห่งตัวตนคือเทคนิคของการรู้จักตนเองเพื่อกำหนดเป้าหมายและวิธีการทำนาอินทรีย์ของตนเองได้ และเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นการทำงานของเทคโนโลยีแห่งตัวตนให้ชัดขึ้น ผู้วิจัยจึงนำ “เทคนิคแห่งตัวตน” (Techniques of the self) ที่ฟูโกต์ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของอำนาจและตัวตนในยุคกรีกโบราณ มาวิเคราะห์การก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ ซึ่งเทคนิคหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า ชาวนาอินทรีย์เป็นผู้กำกับตนเองบนความสัมพันธ์กับระบอบความจริงคือ “เทคนิคของการตรวจสอบตนเอง” (self-examination) ซึ่งเป็นกระบวนการของการก่อรูปความคิด การใคร่ตรอง และตรวจสอบตนเองบนความสัมพันธ์กับระบอบความจริง โดยการตรวจสอบตนเองในฐานะของเทคโนโลยีแห่งตัวตนนี้ มีการจัดการระบบความคิดที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันในสามประเด็นคือ หนึ่ง การเชื่อมโยงความคิดตนเองว่าสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์หรือแบบแผนเหล่านั้นอย่างไร สอง นอกจากจะตรวจสอบตนเองผ่านกฎเกณฑ์แล้ว ตัวตนยังต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดที่อยู่ในมุมที่มองไม่เห็น (Hidden thought) และความคิดที่ไม่บริสุทธิ์หรือขาดศีลธรรมภายในตน (Inner impurity) และสาม การตรวจสอบตนเองต้องตอบสนองต่อความเป็นจริงหรือความคิดเหล่านั้นต้องเกี่ยวพันกับความเป็นจริง (Reality) (Foucault, 1988: 46) ไม่เพียงเท่านั้น การตรวจสอบตนเองจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อตัวตนมีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังที่ฟูโกต์ชี้ให้เห็นว่าในแต่ละยุคสมัย มีการตรวจสอบตนเองบนแบบแผนความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไป เช่น ในสมัยกรีกและโรมันตอนต้น การตรวจสอบตนเองเกิดขึ้นโดยการพูดคุยหรือการบอกความลับต่อคนที่มีความไว้วางใจเท่านั้น มนุษย์จะไม่เปิดเผยตัวเองโดยง่าย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคกลางหรือยุคที่คริสต์ศาสนาเข้าครอบงำวิถีชีวิตผู้คน มนุษย์ได้ตรวจสอบตนเองผ่านแบบแผนความสัมพันธ์ทางศาสนา โดยการสวดมนต์และสารภาพบาป และเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ การตรวจสอบตนเองมักจะสัมพันธ์ไปกับแบบแผนของความรู้ เช่นความรู้ทางจิตวิทยา จิตวิเคราะห์ และการแพทย์ ซึ่งความรู้จะทำหน้าที่บอกความจริงแก่ตัวเรา โดยกระบวนการตรวจสอบตนเองในยุคนี้ มนุษย์มักจะบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง ผ่านผู้มีความรู้หรือผู้เชี่ยวชาญ (Danaher, Schirato, and Webb, 2000: 129) จะเห็นได้ว่ากระบวนการตรวจสอบตนเองขึ้นอยู่กับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของยุคสมัย ผ่านแบบแผนความสัมพันธ์ที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางระบอบความจริงในแบบต่างๆ การตรวจสอบตนเองจึงเป็นปฏิบัติการทางความคิดและการกระทำที่เชื่อมโยงตนเองเข้าหาแบบแผนของความจริงที่คนในสังคมยอมรับร่วมกัน

เมื่อเชื่อมโยงกับการศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ จึงวิเคราะห์ได้ว่า ชาวนาอินทรีย์ได้สร้างกระบวนการตรวจสอบตนเอง โดยการขบคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงตนเองไปสู่การทำนาอินทรีย์ มีการแสวงหาความรู้ มีการไต่ถามผู้ที่เคยทำนาอินทรีย์มาก่อน มีการสร้างโอกาสในการเรียนรู้จากผู้อื่น การถูกชักชวนและให้คำแนะนำ การไปเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติม มีการบอกเล่าปัญหาการทำนาของตนเองต่อผู้เชี่ยวชาญ รวมไปถึงการตั้งคำถามกับผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในประเด็นที่สงสัยเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ หรือถ้ากำลังดำเนินการอยู่ มีกิจกรรมใดบ้างที่ไม่สัมพันธ์กับวิธีการทำนาอินทรีย์ จนทำให้ชาวนาสามารถสร้างความเข้าใจกับตนเองผ่านแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ของการทำนาอินทรีย์ได้ ดังนั้น การตรวจสอบตนเองจึงไม่ใช่เพียงแค่การสนทนากับความรู้สึกนึกคิดของตนเองเท่านั้น แต่เป็นปฏิบัติการของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้ความรู้ และความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์ สามารถสอดแทรกเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดเพื่อให้ชาวนามีการดำเนินกิจกรรมการทำนาอินทรีย์ด้วยตนเอง ดังนั้น การตรวจสอบตนเองจึงเป็นกระบวนการที่ชาวนาเป็นผู้ไตร่ตรองถึงการดำเนินการใดๆ ที่ไม่สอดคล้องและสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่าการทำนาอินทรีย์ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาให้สอดคล้องกับแบบแผนดังกล่าว

จะเห็นได้ว่า เทคนิคการตรวจสอบตนเองจะสอดแทรกผ่านปฏิบัติการ ซึ่งคำว่า “ปฏิบัติการ” ในแนวทางของฟูโกต์ ไม่ใช่เพียงแค่การเคลื่อนไหวร่างกาย (Acting) บนกิจกรรมการทำนาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเคลื่อนไหวของความคิด (Thinking) (Florence, 1994 Cited in skinner, 2006: 31) ที่ทำให้ชาวนาทำกับตนเองผ่านความจริงด้วยเช่นกัน ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับการตรวจสอบตนเองผ่านแก่นสารเชิงจริยธรรม (Ethical Substance) ในสมัยกรีกโบราณ ที่ทำให้เห็นว่า ก่อนที่ตัวตนจะสร้างความเป็นองค์ประธาน ตัวตนไม่ได้ก่อรูปอย่างไรซึ่งแก่นสารและไม่ได้ละทิ้งความสัมพันธ์กับแบบแผนต่างๆ ดังนั้น การตรวจสอบตนเองในฐานะเทคโนโลยีแห่งตัวตน จึงเป็นกระบวนการที่ชาวนาอินทรีย์ได้พิจารณาตนเองกับความจริง เพื่อที่จะเข้าใจแนวทางหรือเงื่อนไขดังกล่าวบนความปรารถนาที่จะนำตนเองไปสู่การมีหนทางการทำนาที่สอดคล้องไปกับวิธีการดำเนินชีวิตได้

อย่างไรก็ตาม เทคนิคการตรวจสอบตนเอง ดูราวกับว่าความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ เป็นเพียงสิ่งประกอบสร้างของอำนาจและความรู้ และทำให้ตัวตนกลายเป็นวัตถุของความรู้ที่เป็นจริง ซึ่งการกลายเป็นองค์ประธานตามกรอบความคิดที่ศึกษานี้ ไม่ได้มองว่า ตัวตนชาวนาอินทรีย์ เป็นเพียงสิ่งสร้างของอำนาจและความรู้ แต่ความเป็นตัวตนย่อมมีความรู้คิดที่จะประเมินหนทางในการเข้าถึงความจริงในรูปแบบต่างๆ ดังนั้น เทคนิคการตรวจสอบตนเองจึงเป็นสะพานเชื่อมให้

ความเป็นชาวนาอินทรีสามารถให้ทรัพยากรของอำนาจและความรู้ เพื่อที่จะหาหนทางหรือการมีแนวทางการทำนาอินทรีบนความสัมพันธ์กับระบอบความจริงได้ ซึ่งหากมองเชื่อมโยงกับการเป็นองค์ประธานทางจริยธรรมของกรีกโบราณ ก็จะเห็นว่า องค์ประธานมีการสร้างรูปแบบการเข้าควบคุมตนเอง (Mode of Subjection) และสร้างปฏิบัติการเชิงจริยธรรม (Ethical work) ซึ่งเป็นแนวทางที่บุคคลสร้างความสัมพันธ์กับข้อกำหนดทางศีลธรรม ผ่านวิธีการที่แตกต่างกันภายใต้ข้อกำหนดเดียวกัน โดยบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ด้วยเทคนิควิธีต่างๆ ที่ทำให้ตนเองเป็นองค์ประธานแห่งความประพฤติ ดังนั้น ปฏิบัติการจึงเป็นช่องทางให้ชาวนามีการตีความตนเองผ่านบริบทของการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมของการทำนาอินทรีว่า จะดำเนินการอย่างไรบนความสอดคล้องกับศักยภาพการทำนา ผ่านเป้าหมาย (Telos) และความปรารถนาที่จะสร้างความสุขและความยั่งยืนในชีวิต ดังนั้น ปฏิบัติการของความคิดและการกระทำหรือเกมส์แห่งความจริง จึงไม่ได้อาศัยเพียงกระบวนการตรวจสอบตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ยังอาศัยการสร้างความสามารถของการ “รู้จักตนเอง” (self-knowledge) หรือการมีแนวทางเฉพาะตนด้วยเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น การรู้จักตนเองจึงกลายเป็นเทคโนโลยีแห่งตัวตนในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งฟูโกต์มองว่า เป็นการพิจารณาตนเองเกี่ยวกับการตระหนักรู้ในความผิดชอบชั่วดี (Conscience) ของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ตนเองไปสู่การเป็นองค์ประธานที่มีจริยธรรม (Ibid: 212)

เช่นเดียวกับปฏิบัติการของการใช้ปุ๋ยอินทรี หากนำเทคนิคของการรู้จักตนเองมามองผ่านปฏิบัติการ ก็จะเห็นว่า ความรู้ได้ผลิตกฎเกณฑ์การใช้ปุ๋ยที่ปราศจากส่วนผสมของสารเคมี กฎเกณฑ์ที่จึงกำหนดให้ชาวนาต้องตรวจสอบตนเองกับกฎเกณฑ์ เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีในทุกขั้นตอนการปลูกข้าว อย่างไรก็ตาม อำนาจที่ผลิตสร้างความเป็นองค์ประธานก็เปิดโอกาสให้ชาวนาเป็นผู้ตีความและพิจารณาในการเข้าถึงการเป็นชาวนาอินทรี โดยการสร้างทางเลือกในการใช้ปุ๋ยอินทรี บนเหตุผลและความจำเป็นของชาวนาแต่ละคน เช่น การใช้ปุ๋ยคอกรองพื้นเพื่อปรับปรุงดินก่อนการไถปักดำ ซึ่งชาวนาที่เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นแรงงานการเกษตร ก็สามารถนำมูลสัตว์ต่างๆ มาใช้เป็นปุ๋ยทดแทนปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ ชาวนาบางคนยังรู้จักนำแนวทางการปรับปรุงปุ๋ยคอกของบรรพบุรุษมาปรับใช้ โดยการโยนหญ้าแห้ง เศษฟางเข้าไปในคอกสัตว์ เพื่อให้สัตว์ได้เหยียบย่ำ จนกลายเป็นปุ๋ยที่มีธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการปลูกข้าวมากขึ้น นอกจากนี้ ชาวนาที่ไม่ได้เลี้ยงสัตว์ ก็อาจมีการทำปุ๋ยหมักไว้ใช้เองโดยหาปัจจัยการผลิตที่มีในท้องถิ่น หรืออาจซื้อวัสดุที่จำเป็นมาเป็นส่วนผสมเพื่อหมักเป็นปุ๋ยอินทรี ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้มองเห็นการสร้างแนวทางเฉพาะตนของชาวนาบนความสัมพันธ์กับระบอบความจริง ซึ่งตัวตนและกฎเกณฑ์ไม่ได้เป็นอิสระจากกัน แต่ชาวนาสามารถพิจารณากฎเกณฑ์เหล่านั้น เพื่อสร้างแนวทางการใช้ปุ๋ย

อินทรีย์ของตนเอง ดังนั้น ปฏิบัติการของการใช้ปัญญาอินทรีย์ จึงเป็นปฏิบัติการที่เปิดช่องทางให้ชาวนาสามารถรู้จักตนเอง ผ่านการเลือกสรร/คัดสรรสิ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็น การรู้จักตนเองจึงเป็นเทคนิควิธีการเฉพาะตนที่สร้างความสมบูรณ์ของการเป็นองค์ประธาน การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงไม่ได้มีแต่มีติเชิงรับ (Passive) หรือเป็นสิ่งที่สร้างของอำนาจและความรู้ แต่ยังมีมีติเชิงรุก (Active) ที่สามารถสร้างประสบการณ์การทำงานอินทรีย์บนความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมและเงื่อนไขการดำรงชีวิต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยพยายามจะเชื่อมโยงให้เห็นว่า การศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กำหนดความเป็นองค์ประธาน ซึ่งอำนาจที่สัมพันธ์กับการสร้างความเป็นองค์ประธานนั้น ผู้วิจัยได้เน้นย้ำเสมอว่า ไม่ใช่อำนาจที่บังคับความคิดและการกระทำให้เกิดการสยบยอมและเชื่อเชื่อ แต่อำนาจได้นำทางความคิดและการกระทำ และเปิดโอกาสให้ผู้คนได้ออกแบบตัวเองไปสู่การสร้างสังคมที่พึงปรารถนาาร่วมกัน เช่นเดียวกับอำนาจที่สร้างชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์ ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจทำให้ชาวนาอินทรีย์เป็นผู้กำหนดเป้าหมายของตนเองผ่านความต้องการในการสร้างความยั่งยืนในวิถีการเกษตร การพึ่งพาตนเอง และการสร้างสุขภาพที่ดีของการเป็นประชากรแห่งรัฐ

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยเห็นว่า การนำแนวคิดของ มิเชล ฟูโกต์ มาใช้ในการศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ นอกจากจะมองเห็นกระบวนการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์แล้วยังทำให้มองเห็นพลังของการพัฒนาคนในมิติที่แตกต่างออกไป ซึ่งไม่ใช่วิธีการพัฒนาบนความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง (Buttom-Up) หรือมีนัยยะของการเป็นผู้นำการพัฒนาและผู้ถูกพัฒนา แต่กระบวนการพัฒนาเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงอัตวิสัยและการสร้างองค์ประธานร่วม (Inter-Subjectivity) ผ่านความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ที่เล็งเห็นคุณค่าของมนุษย์ในฐานะของผู้มีปัญญา คิดได้ คิดเป็น มีการแสดงออกถึงคุณค่าทางสังคม และยืนอยู่บนเป้าหมายความดีงามที่จะสร้างสรรค์สังคม ดังนั้น คุณูปการของงานวิจัย จึงไม่ใช่เพียงแค่การมองเห็นการเป็นชาวนาที่กำหนดตนเองและพึ่งพาตนเองได้ แต่ยังมองเห็นประโยชน์ต่อสังคมผ่านการเป็นชาวนาผู้สร้างความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คน และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกัน การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงเป็นชีวิตที่สร้างคุณค่าทั้งในระบบบุคคลและระดับสังคม ดังนั้น การสร้างความรู้ในงานวิจัยเรื่อง “การก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์” ผู้วิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะเป็นแนวทางของการสร้างตัวตนที่มนุษย์มองเห็นคุณค่าของตนเองที่สัมพันธ์ไปกับการสร้างประโยชน์ต่อผู้อื่น และสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง“การก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรี” ผู้วิจัยได้วางกรอบความคิดในการวิจัย ไว้ดังนี้

ประการแรก เป็นการศึกษาบริบทและจุดเปลี่ยนสู่วิถีนาอินทรี ที่เผยให้เห็นว่า วิธีการทำนาอินทรีในห้วงเวลาต่างๆ เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจของสังคมและยุคสมัยของความรู้การทำนา ไม่เว้นแม้แต่การทำนาอินทรี ก็ไม่ได้เป็นอิสระไปจากความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวซึ่งกำหนดความจริงให้ผู้ที่ยกตนเองว่า “ชาวนาอินทรี” ต้องจัดการความคิดและการกระทำของตนเองไปตามเจตจำนงทางอำนาจของสังคมที่กำลังก่ออยู่เบื้องหลัง

ประการที่สอง เป็นการวิเคราะห์เทคโนโลยีแห่งตัวตนในปฏิบัติการของการทำนาอินทรี เพื่อเผยให้เห็นการประกอบสร้างความเป็นตัวตนบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งไม่ใช่เพียงการทำนาภายใต้กฎเกณฑ์ของความรู้แบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น แต่ภายในปฏิบัติการที่สร้างตัวตนชาวนาอินทรียังเป็นผู้ตีความกฎเกณฑ์ดังกล่าวบนความรู้คิด และเป็นผู้สร้างความรู้ในการทำนาอินทรี เพื่อออกแบบวิธีการทำนาที่สัมพันธ์ไปกับบริบทของการดำรงชีวิตได้

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี” เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของอำนาจ ความรู้ และความจริง ที่สร้างความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี โดยชาวนาสามารถปลูกข้าวอินทรีและทำให้วิถีนาอินทรีเป็นวิถีของการดำเนินชีวิต ซึ่งความเป็นตัวตนจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีเทคโนโลยีแห่งตัวตน ซึ่งเป็นเทคนิคของการสร้างตัวตนบนเงื่อนไขของความรู้ ความจริง ดังนั้น การเป็นชาวนาอินทรี จึงมีอำนาจการปกครองชีวิต ที่จัดวางแนวทางและเปิดโอกาสให้ชาวนาได้เรียนรู้และสร้างความรับผิดชอบต่อตนเองอย่างมีเสรีภาพเพื่อสร้างความมั่นคงและปลอดภัยด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวนาและผู้บริโภค รวมไปถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาสังคมด้วยเช่นกัน ด้วยลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ปฏิบัติการของการสร้างความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีเป็นปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบหนึ่ง เพราะวิธีการทำนาอินทรีเกิดขึ้นภายใต้ข้อเสนอของสังคมที่ต้องการให้ชาวนาเป็นผู้ผลิตอาหารเพื่อส่งต่อความปลอดภัยไปสู่สังคมด้วยเช่นกัน ดังนั้น ตัวตนแบบชาวนาอินทรีจึงเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผลิตสร้างความเป็นตัวตน โดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีการผลิตความรู้การทำนาอินทรีขึ้นมารองรับ เพื่อกำหนดความจริงว่าวิธีการทำนาอินทรีคือวิธีการทำนาที่ไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี โดยชาวนาสามารถปลูกข้าวให้มีผลผลิตที่ดีโดยใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ ส่งผลต่อความปลอดภัยในสุขภาพ และทำให้ผืนดินพลิกฟื้นความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ลักษณะเช่นนี้ ความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี จึงเกิดขึ้นบนความสลับซับซ้อน เพราะตัวตนนอกจากจะเป็นผลผลิตของความจริง แต่อำนาจที่สร้างตัวตนได้เปิดทางให้ชาวนาสามารถวิเคราะห์และตีความตนเอง โดยการเป็นผู้ที่สร้างแนวทางการทำนาอินทรีบนเงื่อนไขของชีวิตและความสอดคล้องกับบริบทในเชิงพื้นที่

สำหรับการเข้าถึงกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีนั้น ผู้วิจัยได้นำวิธีการศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Approach) มาเชื่อมโยงกับแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ เพื่อพัฒนาเป็นการศึกษา “เรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียน” (Foucauldian Narrative Approach) ซึ่งไม่ใช่การศึกษาเพื่ออธิบายเรื่องเล่าผ่านปรากฏการณ์ หรือเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีเท่านั้น แต่เรื่องเล่าจะสะท้อนประสบการณ์ที่ชาวนามีการก่อรูปความเป็นตัวตนบนระบบความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ที่สร้างความจริงของการเป็นชาวนาอินทรี ดังนั้น อำนาจและความรู้จึงอยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำต่างๆ โดยมี “เทคโนโลยี

แห่งตัวตน” ทำหน้าที่เลือกสรรวิธีการในการเข้าถึงความจริง จนทำให้ชาวนามิแนวทางการทำนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเป้าหมายของการดำรงชีวิตของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาเรื่องเล่าแนวพุทฺธเถียน จึงเป็นการดึงประสบการณ์ชีวิตการเป็นชาวนามิอินทรีย์ที่ประกอบสร้างตัวตนบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งนี้ นักวิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีเป็นฐานในการสนทนา/พูดคุย และทำให้เรื่องเล่าได้ถูกครุ่นคิดและถูกตีความจากผู้เล่าในกระบวนการสนทนา ซึ่งไม่ใช่เพียงการบอกเล่าเพื่อสะท้อนความจริง แต่การเล่าเรื่องผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในฐานะที่ชาวนามิอินทรีย์และนักวิจัยเป็นผู้ร่วมกันสร้างความรู้ ได้ทำให้ชาวนามิได้จัดระเบียบประสบการณ์ของตนเอง และมีการสร้างคุณค่าและความหมายให้กับวิธีการทำนาอินทรีย์

นัยยะสำคัญของการศึกษาเรื่องเล่า

สำหรับการศึกษาเรื่องเล่า นั้น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมศาสตร์รูปแบบหนึ่ง ที่ให้ความสำคัญกับความคิด ความเชื่อ อารมณ์ ความรู้สึก และประสบการณ์ของมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายของชีวิตและเป็นผู้ตีความตนเองบนความสัมพันธ์กับโลกของความจริง ซึ่งฐานคติเช่นนี้ ส่งผลต่อวิธีการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์มาตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงการเติบโตของแนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) และทำให้การศึกษาวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตร์ทางด้านสังคมวิทยาและจิตวิทยามีการปรับตัว โดยการหันมาให้ความสำคัญกับความเป็นองค์รวม (Holistic) และมุ่งเน้นความเป็นมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการมากขึ้น ซึ่งในช่วงเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องเล่านี้ เป็นการศึกษาในเชิงอัตชีวประวัติ (Biography) และการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต (Life History) ก่อนที่จะถูกขยายพรมแดนไปสู่การประยุกต์การศึกษาเรื่องเล่าเข้ากับความคิดแนวหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) และแนวหลังสมัยใหม่ (Post-modernism) (Squire *et al*, 2013: 5) ไม่เพียงเท่านั้น การศึกษาเรื่องเล่ายังตั้งคำถามกับกระบวนการวิจัยแนวแบบปฏิฐานนิยม (positivist) ซึ่งได้ละเลยค่านิยมในตัวมนุษย์และทำให้มนุษย์เป็นเพียงวัตถุทางการศึกษาผ่านวิธีการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ที่ทำการพิสูจน์และประเมินค่าความเป็นมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อค้นพบและยืนยันทฤษฎีต่างๆ ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่าจึงเป็นการหันมาให้ความสำคัญกับความสลับซับซ้อนและความหลากหลายในตัวมนุษย์ ซึ่งมนุษย์มีการสร้างประสบการณ์ชีวิตกับตนเอง รวมไปถึงการสร้าง ความหมายและการตีความตนเองบนความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ การศึกษาเรื่องเล่าจึงทำให้มนุษย์ไม่เป็นเพียงวัตถุทางการศึกษา หรือถูกคาดการณ์ทำนายภายใต้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ แต่มนุษย์มีความคิด ความเชื่อ และความรู้สึก โดยเรื่องเล่าจึงเปิดพื้นที่ทางความคิดให้กับมนุษย์มีฐานะของการเป็นผู้กระทำการทางสังคมได้

สำหรับการศึกษาเรื่องเล่าในแวดวงการวิจัยนั้น มีงานเขียนและงานเรียบเรียงเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องเล่าเข้ากับแนวคิดทางการวิจัยในรูปแบบต่างๆ ดังปรากฏในงานของ Freeman. (1993) ; Clandinin; & Connelly. (2000) ; Czarniawska. (2004); Elliot. (2005); Riessman. (2008); Gubrium; & Holstein. (2009); Tamboukou. (2013); Bold. (2014) เป็นต้น จึงทำให้เรื่องเล่าถูกนำไปเป็นวิธีการศึกษาบนฐานคิดทางการวิจัยที่แตกต่างหลากหลาย เช่น การศึกษาเรื่องเล่าแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Narrative) การศึกษาเรื่องเล่าเรื่องแนวชาติพันธุ์วรรณา (Auto-ethnographical Narrative) การศึกษาเรื่องเล่าแนวศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutical Analysis of Narrative) การศึกษาเรื่องเล่าแนวอัตชีวประวัติ (Auto-biographical Narrative) การศึกษาเรื่องเล่าเพื่อการบำบัด (Narrative Therapy) หรือแม้แต่การศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียน (Foucauldian Narrative Approach) ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นวิธีการศึกษาเพื่อตอบคำถามการวิจัย ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่าจึงถูกนำมาใช้ในการวิจัยในวงกว้างเพื่อศึกษาประเด็นทางสังคมอย่างหลากหลาย เช่น การศึกษาประเด็นสุขภาวะ การพัฒนามนุษย์ การศึกษา เพศวิถี ความเจ็บป่วย และการพัฒนาสังคม ฯลฯ (Lewis and Adeney. 2014: 162, Squire *et al*, 2013: 2)

เช่นเดียวกับงานศึกษาวิจัยการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี ผู้วิจัยก็นำวิธีการศึกษาเรื่องเล่ามาใช้ในการสร้างความรู้ในงานวิจัย เพราะเห็นว่า เรื่องเล่าจะสามารถตีประสบการณ์ของการเป็นชาวนาอินทรี และทำให้มองเห็นกระบวนการของการปรับเปลี่ยนตนเอง และการสร้างสรรค์ตนเอง เพื่อบ่งบอกว่า ประสบการณ์ในอดีตก่อนที่ชาวนาจะหันมาทำนาอินทรีเป็นอย่างไร ทำไมในปัจจุบันจึงได้มีการทำนาอินทรี และในอนาคตจะมีการคาดหมายกับตนเองไว้ อย่อย่างใดกับการเป็นชาวนาอินทรี ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้เรื่องเล่ากลายเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะการทำนาอินทรีคือคุณค่าทางสังคมที่พึงปรารถนาร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งชาวนากลายเป็นผู้ส่งต่อความปลอดภัยทางอาหารสู่ผู้บริโภคและยังเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีในเกิดขึ้น และการที่ผู้บริโภคหันมาบริโภคข้าวอินทรีก็เท่ากับว่าเป็นผู้สนับสนุนคุณค่าดังกล่าวด้วยเช่นกัน ดังนั้น เรื่องเล่าจึงไม่ใช่เพียงการเล่าว่า ชาวนามีวิธีการทำนาอย่างไร แต่การเล่าได้สร้างคุณค่าและความหมายให้กับการมีชีวิตเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม ด้วยนัยยะเช่นนี้ การศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี จึงไม่ใช่การแสวงหาความรู้ ความจริงที่ผู้วิจัยเพียงทำความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตของชาวนาอย่างลึกซึ้งเท่านั้น แต่ผู้วิจัยคือ ผู้ร่วมสนทนาและร่วมสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่า โดยทำให้ชาวนาสามารถตีความตนเอง มีการจัดระเบียบความคิดและประสบการณ์ผ่านเรื่องเล่า เพื่อที่นักวิจัยจะสามารถตีประสบการณ์และ

ความหมายของชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีได้ ด้วยมุมมองการวิจัยเช่นนี้ การศึกษาเรื่องเล่าของชาวนาอินทรีจึงสอดคล้องไปกับกระบวนการวิจยแนวหลังสมัยใหม่ ที่มองว่า นักวิจัยไม่ใช่เพียงผู้ทำความเข้าใจเรื่องเล่าเท่านั้น แต่นักวิจัยคือผู้ร่วมสร้างความรู้กับผู้เล่าผ่านเรื่องเล่า จึงทำให้ความรู้ ความจริงไม่ได้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แน่ิ่งเพื่อรอการแสวงหาหรือค้นพบ แต่เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างผ่านเงื่อนไข เวลา สถานการณ์ และบริบทที่ผู้เล่าและนักวิจัยร่วมกันสร้างขึ้น ดังนั้น ความรู้ ความจริงของเรื่องเล่าจึงเกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ของนักวิจัยและผู้เล่าเรื่องได้มีส่วนร่วมในการสร้างความหมายต่อเรื่องเล่า (Payne, 2006: 27) ซึ่งความคิดเช่นนี้ ได้สร้างอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาวิจัยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นวิธีคิดที่สร้างมุมมองใหม่ต่อการเป็นนักวิจัยที่ให้ความเคารพในความหมายของผู้เล่า ความมีชีวิตชีวาที่เกิดจากการตีความและการสะท้อนคิดผ่านกระบวนการสนทนา บนจุดยืนที่ผู้เล่าและนักวิจัยมีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกัน

ด้วยลักษณะของวิธีคิดหลังสมัยใหม่ จึงทำให้เกิดหลักคิดสำคัญสำหรับการศึกษารเรื่องเล่าคือ ประสบการณ์ในชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่นักวิจัยต้องเอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนา โดยการเสริมสร้างพลังของการมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้ผู้เล่าเป็นผู้ร่วมกำหนดประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่การวิจัย นอกจากนี้ การสร้างเรื่องเล่ายังต้องสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นผ่านช่วงเวลาต่างๆ ที่ทำให้ตัวตนหรือภาพตัวตน ตัวตนของผู้เล่าได้ก่อตัวขึ้นมา ดังนั้น เรื่องเล่าจึงมีความเกี่ยวพันไปกับประวัติศาสตร์ของชีวิตและเชื่อมโยงมาสู่ชีวิตในปัจจุบัน รวมไปถึงการคาดหมายว่าชีวิตในอนาคตจะมีการดำเนินต่อไปอย่างไร โดยเรื่องเล่าได้กลายเป็นการสร้างพลังของมนุษย์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม และที่สำคัญคือยังนำมาสู่การสร้างความรู้ใหม่ด้วยเช่นกัน เพราะประสบการณ์ของชีวิตมนุษย์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่า ได้ทำให้ทั้งผู้เล่าและนักวิจัย ได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนพูดคุยในประเด็นสำคัญของชีวิต ทำให้เกิดกระบวนการตีความและสะท้อนคิดจนเกิดความรู้ใหม่ไปพร้อมๆ กับกระบวนการสนทนา (Elliott, 2005: 4-6) ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะนำทัศนะของตนเองออกไปสู่การสื่อสารและแลกเปลี่ยนทัศนะต่อกัน และทำให้ผู้เล่าและนักวิจัยค่อยๆ เปลี่ยนตัวเองตามไปด้วย ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่า จึงไม่ได้มองว่าผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลหรือเป็นเพียงวัตถุเพื่อการศึกษาในกระบวนการวิจัย แต่เขาเหล่านั้นคือผู้ร่วมสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่าของตนเองในฐานะที่เขาเป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีประสบการณ์ในชีวิต ซึ่งชีวิตได้เชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมต่างๆ ของผู้เล่าด้วยเช่นกัน จึงทำให้การศึกษาเรื่องเล่ามีความเหมาะสมกับการศึกษาความซับซ้อนของชีวิต เพราะคนมองความสมเหตุสมผลในชีวิตของตนเองตามเรื่องเล่าที่มีอยู่ และในขณะเดียวกัน การดำเนินชีวิตของคนก็ไม้อาจแยกออกจากชีวิตที่ถูกนำมาบอกเล่า และการบอก

เล่าถึงประสบการณ์ก็ทำให้เรื่องราวที่เล่าได้พื้นกลับมามีชีวิตและเกิดการเรียบเรียงใหม่อีกครั้ง ซึ่งความเข้าใจในชีวิตนี้ไม่ใช่การตั้งคำถามว่าชีวิตเป็นอย่างไร แต่เป็นการตั้งคำถามว่าชีวิตได้รับการตีความและตีความใหม่อย่างไร (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2552: 10-11)

การศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนในฐานะวิธีวิทยาการวิจัย

การศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีผ่านวิธีการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียน เป็นวิธีการสร้างความรู้ในงานวิจัยอีกแนวทางหนึ่งของการศึกษาเรื่องเล่า ซึ่งการที่นำแนวทางการวิจัยนี้มาศึกษา ผู้วิจัยก็มีเหตุผลสนับสนุนสำคัญคือ แนวคิดของฟูโกต์มีความเฉพาะเจาะจงในการศึกษาระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สร้างความเป็นตัวตนชาวนาอินทรี ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยสามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างลุ่มลึกและทำให้วิธีการศึกษาสัมพันธ์กับแนวคิดที่นำมาใช้เป็นกรอบมุมมองในการวิเคราะห์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำวิธีการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนมาใช้ในกระบวนการวิจัย จึงทำให้งานวิจัยจึงมีความเป็นฟูโกต์เดียน ทั้งความสัมพันธ์ในเชิงแนวคิด ทฤษฎี และวิธีวิทยาการวิจัยด้วยกัน

สำหรับวิธีคิดของการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนนี้ เกิดขึ้นจากการปรับปรุงความคิดทางการวิจัยของ “มาเรีย แทมบูกู” (Maria Tamboukou) เขาได้พัฒนาวิธีการศึกษาเรื่องเล่าในแบบชีวประวัติ (Bio-graphy) และอัตชีวประวัติ (Auto-biography) ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของบุคคลในแบบวงศ์วิทยา (Genealogy) มาเป็นวิธีการศึกษาที่ประยุกต์ความคิดของมิเชล ฟูโกต์เข้ามาใช้ในการศึกษาเรื่องเล่า ดังนั้น เรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนจึงให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Relation of Power) ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักหรือความคิดหลักของฟูโกต์ โดยอำนาจในมุมมองของฟูโกต์นั้น มีการกล่าวถึงในสองลักษณะคือ หนึ่ง อำนาจเชิงวินัย (Disciplinary power) ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผลิตสร้างอัตบุคคลแห่งความเชื่อเชื่อและสยบยอม จึงทำให้การวิเคราะห์เรื่องเล่าเป็นการวิเคราะห์ปฏิบัติการของเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technologies of power) ซึ่งเป็นวิธีการที่อำนาจและความรู้ ได้กำหนดความจริงในการกำกับบุคคลเพื่อให้บุคคลกลายเป็นวัตถุแห่งการครอบงำ มีการจัดระเบียบร่างกายและความคิดตนเองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของอำนาจเชิงวินัย และสอง ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง (Bio-power/Bio-politics) ซึ่งมีความแตกต่างไปจากอำนาจเชิงวินัย เพราะอำนาจเช่นนี้ได้เอื้ออำนาจให้ผู้คนมีการผลิตสร้างตัวตนที่สร้างสรรค์ตนเองผ่านเป้าหมายของอำนาจที่ต้องการพัฒนาชีวิตและสังคมที่ดีและมีคุณภาพ โดยการทำให้ผู้คนมีความต้องการและความปรารถนาในความสุข ความยั่งยืนของชีวิต และมีปัญญาวิคิด ซึ่งภายใต้ความต้องการและความปรารถนานี้

อำนาจได้ผลิตคุณค่าและจัดวางแนวทางแห่งการกระทำเอาไว้ โดยการผลิตความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้ผู้คนออกแบบชีวิตตนเองไปตามระบบความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ดังกล่าว ดังนั้น การวิเคราะห์เรื่องเล่าจึงให้ความสำคัญกับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้พื้นที่ทางสังคมที่มนุษย์มีเสรีภาพในการจัดการตนเอง มีการก่อรูปตัวตน (self-formation) และการสร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตน (Technologies of the self) ซึ่งนอกจากตัวตนจะถูกสร้างผ่านความรู้แล้ว ตัวตนยังสามารถตีความตนเองโดยนำเงื่อนไขของความรู้ มาออกแบบชีวิตตนเองบนบริบทที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตได้ (Tamboukou, 2013: 90-94)

เช่นเดียวกับการศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องทำการวิเคราะห์ปฏิบัติการของการเป็นชาวนาอินทรีและเทคโนโลยีแห่งตัวตนซึ่งเกิดขึ้นบนกิจกรรมของวิถีนาอินทรี ซึ่งชาวนาได้ออกแบบกระบวนการทำนาผ่านเป้าหมายของการสร้างความยั่งยืนต่อวิถีสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชีวอำนาจ/ชีวการเมือง ได้เอื้ออำนวยให้ชาวนาอินทรีสร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตน โดยชาวนาอินทรีได้สร้างความสามารถในการจัดการตนเองและสามารถนำเงื่อนไขของความรู้ ความจริง มาปรับใช้บนความสอดคล้องไปกับสภาพพื้นที่ ฐานทรัพยากร และการดำรงชีวิตของตนเองได้ ดังนั้น อำนาจที่ทำให้เกิดการกระบวนการปกครองชีวิตตนเองอย่างมีอิสระ ไม่บังคับหรือสร้างความสยบยอมนั้น ได้ผลิตสร้างตัวตนชาวนาอินทรีในฐานะการเป็นองค์ประธานที่รู้จัก มีความเข้าใจในความปรารถนาของตนเอง และสามารถกำหนดทิศทางชีวิตการทำนาของตนเองได้ จึงทำให้การวิเคราะห์เรื่องเล่าในงานวิจัยนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า การก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี นอกจากตัวตนจะเป็นสิ่งสร้างของอำนาจ ความรู้ และความจริงแล้ว ตัวตนยังตีความตนเองบนระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน โดยมองเห็นตนเองเป็นผู้ที่มีเสรีภาพ และมีทางเลือกในวิถีการทำนาอินทรี ด้วยลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยได้นำวิธีการศึกษาเรื่องเล่าที่มีลักษณะเฉพาะและสอดคล้องสัมพันธ์ไปกับมุมมองเชิงทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบความคิดในการวิจัย ซึ่งไม่ใช่การศึกษาเรื่องเล่าแนวอัตชีวประวัติ (Auto-biographical Narrative), เรื่องเล่าแนวการบำบัด (Narrative Therapy) หรือเรื่องเล่าในแนวอื่นๆ แต่เป็นเรื่องเล่าในแนวพูโกต์เดียน ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะทำให้กระบวนการวิเคราะห์เรื่องเล่ามีความสัมพันธ์ไปกับการนำแนวคิดทฤษฎีมาใช้ ซึ่งจะทำให้การศึกษาเรื่องเล่าสามารถนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัยอย่างลุ่มลึกต่อไป

ไม่เพียงเท่านั้น การศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวยังเป็นวิธีการวิจัยภายใต้วิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน เพราะวิธีคิดแบบฟูโกต์เดียวนั้น ในแวดวงวิชาการถือว่าเป็นวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ที่ตั้งคำถามกับอำนาจ ความรู้ และความจริงของฐานคิดแบบสมัยใหม่ ที่มองว่าความรู้ ความจริงมีความเป็นสากล และดำรงอยู่เพื่อให้ให้นักวิจัยเป็นผู้แสวงหา/ค้นพบ ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวยังจึงเป็นการตั้งคำถามกับภววิทยา (ontology) ของความรู้และความจริงทางสังคมเกี่ยวกับความเป็นสากลและการดำรงอยู่ของความจริงแบบสมัยใหม่ โดยทำการวิพากษ์และสร้างความรู้ใหม่เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความจริงแบบอื่นๆ ปรากฏตัวขึ้นบนความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ความจริงไม่ได้มีความเป็นหนึ่งเดียวหรือเป็นสากล แต่มีความแตกต่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข เหตุการณ์ สถานการณ์ ความสัมพันธ์ของผู้คน ในวัฒนธรรมและสังคมนั้นๆ ความจริงจึงเกิดขึ้นในเชิงสัมพัทธ์นิยม (relativist) และสามารถถูกสร้างโดยวิธีการและความคิดที่หลากหลายผ่านการมีประสบการณ์ของมนุษย์ (Guba and Lincoln, 1994: 110-111) ดังนั้น ญาณวิทยา (epistemology) ของการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวยัง จึงทำให้นักวิจัยไม่ใช่ผู้แสวงหาความรู้และความจริงแบบวัตถุนิยม (Objectivism) ที่แยกค่านิยมออกจากกระบวนการแสวงหาความรู้ แต่นักวิจัยคือผู้สร้างความรู้ร่วมกับเจ้าของชีวิตหรือเจ้าของประสบการณ์ และทำให้ความจริงมีความเป็นอัตวิสัย (subjectivism) โดยไม่สามารถแยกค่านิยมออกจากกระบวนการสร้างความรู้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้นักวิจัยสามารถที่จะเข้าใจประสบการณ์ชีวิตของผู้อื่น และทำให้นักวิจัยได้ทบทวนตนเองว่ามีสิ่งใดที่ยังไม่ได้ตระหนักหรือรับรู้มาก่อน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในความหมายและความจริงของผู้อื่น บนโลกแห่งความจริงภายใต้บริบททางการศึกษา ดังนั้น การเลือกวิธีการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวยัง ซึ่งเป็นวิธีวิทยาการวิจัย (Methodology) แนวหลังสมัยใหม่ มาทำการศึกษาก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรียั้ง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้การวิจัยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมระหว่างผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์กับนักวิจัย เพราะผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์จะเป็นผู้สร้างความหมายและการตีความตนเองผ่านการที่นักวิจัยเป็นผู้ร่วมสนทนาเพื่อกระตุ้นและเอื้ออำนวยให้ความหมายและความเป็นตัวตนเกิดขึ้น ซึ่งการร่วมสนทนาภายใต้ฐานคิดเช่นนี้ ได้ทำให้ทั้งสองฝ่ายอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมในกระบวนการวิจัยในฐานะของการเป็นองค์ประธานร่วม (Inter-Subjectivity) นอกจากนี้ ความรู้ ความจริงที่ปรากฏตัวขึ้นผ่านเรื่องเล่า ก็ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติที่นักวิจัยเป็นผู้เข้าไปค้นพบหรือการเป็นผู้แสวงหา แต่นักวิจัยและชาวนาอินทรียั้งได้ร่วมกันสร้างความรู้และความจริง โดยสิ่งที่ถูกเล่าออกมาจะเป็นการทบทวน วิเคราะห์และสังเคราะห์ผ่านประสบการณ์ของชาวนา และทำให้มองเห็นประสบการณ์ชีวิตการทำนาอินทรียั้ง

เกิดขึ้นบนเงื่อนไข เหตุการณ์ และความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละชุมชน อันเป็นกระบวนการสร้างความเป็นตัวตนที่มีลักษณะเฉพาะ และไม่สามารถอธิบายหรือคาดการณ์ทำนายและสร้างข้อสรุปแบบสากลได้ แต่จะทำให้มองเห็นชีวิตที่เคลื่อนไหวบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การปรับตัว การตระหนักรู้กับตนเอง การสร้างแนวทางการทำนาอินทรีย์ที่สัมพันธ์ไปกับการดำรงชีวิต ซึ่งผลการวิจัยจะทำให้เห็นว่า ความรู้ ความจริงที่เกิดจากการวิจัยไม่ได้สร้างแบบแผนเพื่ออธิบายความเป็นสากลว่าชาวนาอินทรีย์ต้องเป็นแบบหนึ่งแบบใด แต่ความเป็นชาวนาอินทรีย์เกิดขึ้นภายใต้การสร้างความรู้คิดบนความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และภายใต้บริบทเฉพาะที่สัมพันธ์ไปกับการดำรงชีวิตของชาวนา

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่า การนำแนวทางการศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนมาใช้ในการศึกษาวิจัย จะสามารถวิเคราะห์เรื่องเล่าการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ได้อย่างลุ่มลึก สามารถมองเห็นการทำงานของชีวการเมือง/ชีวอำนาจ ซึ่งเป็นอำนาจที่ส่งเสริมการมีชีวิตที่มีเสรีภาพ ที่ทำให้ชาวนาอินทรีย์สามารถก่อรูปความคิดและสร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตน ภายใต้ความจริงของวิถีอินทรีย์

การเลือกสนามการวิจัย

สำหรับการเลือกสนามการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่การทำนาอินทรีย์ที่ชาวนามีการผูกพันตนเอง มีการสั่งสมประสบการณ์จนสามารถสร้างวิถีการทำนาอินทรีย์ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งไม่เพียงแต่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังสามารถพัฒนาวิถีการทำนาอินทรีย์สู่การพึ่งพาตนเอง ทั้งในกระบวนการผลิต การใช้ปัจจัยการผลิต และการขายผลผลิตที่สัมพันธ์ไปกับการสร้างความยั่งยืนในเศรษฐกิจภาคครัวเรือน วิถีสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม มากไปกว่านั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด/ทฤษฎีเข้ามากำหนดสิ่งที่ต้องการศึกษา (Theoretical base) ก็เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นว่า อำนาจและความรู้ ได้ผลิตสร้างความเป็นตัวตนแบบชาวนาอินทรีย์ โดยชาวนาอินทรีย์มีการสร้างปฏิบัติการของการทำนา ซึ่งเป็นปฏิบัติของชีวิตประจำวันที่ทำให้เทคโนโลยีแห่งตัวตนก่อเกิด ผ่านการเป็นผู้สะท้อนคิด ผู้เรียนรู้ และผู้สร้างประสบการณ์กับตนเอง อันสอดคล้องไปบริบทเชิงพื้นที่ ทรัพยากร และความจำเป็นของชีวิต

ภายใต้การเลือกสนามวิจัยเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาข้อมูลต่างๆ ทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง อินเทอร์เน็ต และการลงสำรวจพื้นที่การทำนาในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่การทำนาอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีชาวนาในหลายจังหวัดสามารถปรับเปลี่ยนวิถีการทำนาเคมีมาสู่การทำนาอินทรีย์ จนทำให้การทำนาอินทรีย์กลายเป็นวิถีชีวิตทางการเกษตร และ

ชาวอินทรีกลายเป็นสินค้าของชุมชน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สอบถามนักวิจัยคนอื่นๆ ที่อยู่ในแวดวงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยเพิ่มเติม จนทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งการทำนาอินทรีในพื้นที่ต่างๆ ที่สอดคล้องไปกับประเด็นของการวิจัย และท้ายที่สุด จึงตัดสินใจเลือกพื้นที่การทำนาอินทรีแห่งหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด จากเหตุผลสำคัญในสามประการคือ *ประการแรก* ภายใต้การมียุทธศาสตร์จังหวัดที่ชัดเจน ได้ทำให้จังหวัดร้อยเอ็ดมีการผลักดันและส่งเสริมให้ชาวนาปลูกข้าวอินทรีย์อย่างจริงจัง ประกอบกับพื้นที่การทำนาอินทรีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีการก่อตัวขึ้นมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานในฐานะที่เป็นพื้นที่การปลูกข้าวหอมมะลิของโลก จึงทำให้พื้นที่การทำนาอินทรีมีความเติบโตและเข้มแข็งตามไปด้วย *ประการที่สอง* ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่การทำนาอินทรีของชุมชนนาดี (นามสมมุติ) ซึ่งชาวนาในชุมชนมีการปลูกข้าวอินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง โดยชุมชนแห่งนี้ ได้รับการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์จากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมีวิถีการทำนาที่พึ่งพาธรรมชาติมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แม้ว่าที่ผ่านมาชาวนาหลายคนจะหันไปทำนาเคมีภายใต้ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ แต่ความคิดเรื่องการทำนาแบบพึ่งพาธรรมชาติยังคงอยู่ในประสบการณ์ชีวิตที่เคยช่วยพ่อแม่ทำนาในอดีต และเมื่อกระแสการทำนาที่พึ่งพาธรรมชาติวนกลับภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ชาวนาในชุมชนจึงสะท้อนคิดเรื่องการทำนาธรรมชาติจนเกิดการทบทวนประสบการณ์ตนเองอีกครั้งหนึ่ง ภายใต้การทำนาที่พึ่งพาธรรมชาติรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “การทำนาอินทรี” จึงเกิดความแพร่หลายในชุมชนมากขึ้นในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา จนมีการรวมกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ และเกิดกิจกรรมของชุมชนที่นำไปสู่การขยายผลเพื่อสร้างชาวนายุคใหม่ที่ใส่ใจกับความปลอดภัยต่อผลผลิต ความยั่งยืนในวิถีสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน และ *ประการที่สาม* ผู้วิจัยมีความเข้าใจบริบทเชิงพื้นที่เป็นพื้นฐานในระดับหนึ่ง เนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้ประกอบอาชีพการงานในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และรู้จักชุมชนแห่งนี้จากการเป็นพนักงานร่วมกับภาคประชาสังคมในจังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับคำแนะนำจากเครือข่ายนักวิจัยในพื้นที่ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานที่ทำงานร่วมกับชุมชนแห่งนี้มาก่อน จึงทำให้เกิดความมั่นใจว่า พื้นที่การทำนาอินทรีของชุมชนนาดี จะนำมาสู่การตอบคำถามการวิจัยอย่างลุ่มลึกได้

การเข้าสู่สนามการวิจัยและการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก

เมื่อตัดสินใจเลือกสนามการวิจัยได้แล้ว ผู้วิจัยจึงขอความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงานซึ่งเป็นนักวิจัยที่เคยทำงานร่วมกับชุมชน ให้พานักวิจัยไปแนะนำตัวกับชาวนาในชุมชนโดยเบื้องต้นนั้น เพื่อนร่วมงานของนักวิจัยได้บอกกล่าวกับชาวนาในชุมชนไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า

มีนักวิจัยจะมาขอสัมภาษณ์และร่วมสนทนากับการทำนาอินทรีย์ของคนในชุมชน ดังนั้น การไปลงพื้นที่จึงทำให้ชาวนารับทราบข้อมูลเบื้องต้นในระดับหนึ่ง ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งแรกนี้ เพื่อนร่วมงานของผู้วิจัยได้พานักวิจัยเดินทางไปที่บ้านของประธานกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ และได้พบกับแกนนำกลุ่มชาวนาอินทรีย์จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ทำนาอินทรีย์มาเป็นระยะเวลา มากกว่า 20 ปี มีความเข้าใจในเชิงพื้นที่ และความเป็นมาของวิธีการทำนาอินทรีย์ในชุมชนเป็นอย่างดี จึงทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยและสนทนาในข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและบริบทชีวิตการทำนาอินทรีย์ของผู้คนในชุมชน จนทำให้เกิดความมั่นใจว่า ชุมชนแห่งนี้ มีผู้ให้ข้อมูลหลักที่จะร่วมสนทนาเพื่อสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่าและนำไปสู่การตอบคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ไม่เพียงเท่านั้น การพูดคุยกับแกนนำยังทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลกลับมาเพื่อปรับแนวคำถามการวิจัยก่อนที่จะดำเนินการสนทนาอย่างเป็นระบบในครั้งถัดไปด้วยเช่นกัน ซึ่งภายหลังจากที่ได้พูดคุยกับผู้นำกลุ่มชาวนาอินทรีย์ในเบื้องต้นแล้ว จึงได้นัดหมายเวลาของการสนทนาในครั้งต่อไปกับกลุ่มแกนนำในฐานะที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) พร้อมกันนี้ ยังได้สอบถามแกนนำกลุ่มเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ ซึ่งเป็นชาวนาที่สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อเข้าสู่วิถีการทำนาอินทรีย์โดยสมบูรณ์ จึงทำให้ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากแกนนำกลุ่ม ซึ่งได้ประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ เพื่อแจ้งข้อมูลเบื้องต้นว่า จะมีนักวิจัยเข้ามาพบปะพูดคุยและทำความรู้จักเพื่อที่จะนำไปสู่การสนทนาเกี่ยวกับประสบการณ์การทำนาอินทรีย์ และด้วยความช่วยเหลืออย่างเป็นกัลยาณมิตรนี้ จึงทำให้การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ เป็นไปอย่างราบรื่น

ภายหลังจากการลงพื้นที่ในครั้งแรกแล้ว ผู้วิจัยก็ได้ลงพื้นที่ชุมชนชาวนาอินทรีย์อีกครั้งหนึ่ง โดยการไปพบปะกับชาวนาอินทรีย์คนอื่นๆ ในชุมชน ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งนี้ได้รับความช่วยเหลือจากแกนนำกลุ่มคนหนึ่ง ได้พาผู้วิจัยไปทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับชาวนาอินทรีย์แต่ละคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในการไปครั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้ไปเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผ่านกระบวนการสนทนาภายใต้แนวคำถามการวิจัย แต่เป็นการไปเพื่อแนะนำตนเองและบอกวัตถุประสงค์ในการมาอย่างคร่าวๆ ในฐานะที่ผู้วิจัยมีจุดยืนเช่นเดียวกันกับชาวนาอินทรีย์เมื่อชาวนาอินทรีย์รับรู้เจตนารมณ์ของผู้วิจัย จึงทำให้บรรยากาศการพบเจอกันเป็นไปอย่างมีกัลยาณมิตร และทำให้ผู้วิจัยได้รู้จักกับชาวนาอินทรีย์มากกว่า 10 คน ซึ่งแต่ละคนก็มีเงื่อนไขของชีวิตที่จะต้องทำนาอินทรีย์ในมิติที่แตกต่างกัน เช่น ปัญหาสุขภาพจากสารเคมี การมีต้นทุนการผลิตที่สูงจากการใช้ปุ๋ยเคมี พ่อแม่พาทำตั้งแต่บรรพบุรุษ หรือแม้การได้รับอิทธิพลจากความคิดทางศาสนาที่ต้องปลูกข้าวปลอดสารเคมีเพื่อการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งการ

พบปะเพื่อพูดคุยในรายละเอียดเบื้องต้นนี้ ก็ได้นำไปสู่การเรียบเรียงและการจัดเตรียมแนวคำถาม โดยการนำแนวคิด/ทฤษฎีมากำหนดประเด็นการสนทนาได้อย่างลุ่มลึกมากขึ้น หลังจากนั้น ผู้วิจัย จึงได้นัดหมายชาวนาอินทรีแต่ละคนในการให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ซึ่งการนัดหมายนี้ ได้คำนึงถึงความสะดวกของชาวนาอินทรีเป็นหลัก โดยให้ชาวนาเป็นผู้กำหนดเวลาการสัมภาษณ์ ที่สะดวกด้วยตนเอง และเป็นเวลาที่ไม่ทับซ้อนกับการสัมภาษณ์ชาวนาคนอื่นๆ ด้วยเช่นกัน ด้วยความยืดหยุ่นและให้ความสำคัญกับผู้ให้ข้อมูลเป็นหลักเช่นนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะเวลา 3 เดือน และมีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น 13 คน ดังต่อไปนี้

สุ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 52 ปี เป็นแกนนำกลุ่มชาวนาอินทรี มีที่นาจำนวน 18 ไร่ เริ่มทำนาอินทรีมาตั้งแต่ปี 2532 จุดเริ่มต้นของการทำนาอินทรีเกิดจากการมีโอกาสเข้าไปปฏิบัติธรรมที่สำนักสันติอโศก และมีโอกาสศึกษาแนวทางการทำนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ ซึ่งการทำนาจะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดสัตว์ ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม โดยครั้งนั้น สำนักปฏิบัติธรรมสันติอโศก ได้นำแนวคิดเกษตรกรรมธรรมชาติมาประยุกต์เข้ากับการปฏิบัติธรรม เขาจึงมีโอกาสได้ศึกษาแนวคิดเกษตรกรรมธรรมชาติของมาชาโนบุ ฟูกุโอกะ อย่างไรก็ตาม แนวคิดเกษตรกรรมชาตินั้น เขาก็ไม่ได้มองว่าเป็นสูตรสำเร็จ แต่ได้นำมาปรับใช้อย่างรู้คิดให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทการทำนาของตนเอง จนกลายเป็นวิถีทำนาอินทรีมาจนถึงปัจจุบัน โดยเขาได้ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศการทำนาเป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดด้วยเกษตรธรรมชาติมีอิทธิพลต่อความคิดของเขาพอสมควร ดังนั้น จุดเน้นอย่างหนึ่งที่เด่นชัดของเขา คือ การสร้างระบบนิเวศรอบแปลงนาหรือการปลูกป่าหัวนา ด้วยประสบการณ์ที่ทำนาอินทรีมาอย่างยาวนาน เขาจึงเป็นคนที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดเกษตรกรรมธรรมชาติมาปรับใช้ จนทำให้สังคมแวดล้อมเริ่มเห็นความสำคัญ และมีผู้มาเรียนรู้ทำตาม มีการถ่ายทอดประสบการณ์แก่ชาวนาคนอื่นๆ จนทำให้การทำนาอินทรีมีการขยายวงกว้างในชุมชน

สา (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 68 ปี เป็นปราชญ์ชาวนาอินทรีของชุมชน มีที่นาจำนวน 40 ไร่ เขาเป็นคนที่ยึดมั่นต่อการไม่ใช้สารเคมีทางเกษตร ตลอดชีวิตจึงไม่เคยให้สารเคมีได้ย่างกลายเข้ามาในวิถีการทำนา เขาได้ซึมซับแนวทางและวิธีการทำนาธรรมชาติจากพ่อแม่ แม้ว่ากระแสการใช้ปุ๋ยเคมีจะเข้ามาในชุมชน เขาก็ยังมองว่า วิธีการที่เรียนรู้มาจากพ่อแม่ยังสามารถทำให้ข้าวมีผลผลิตที่ดี และไม่สิ้นเปลืองเงินทองที่จะนำไปซื้อสารเคมี และหัวใจสำคัญของการทำนาธรรมชาติอันเป็นมรดกที่เรียนรู้มาจากพ่อแม่ คือ การให้ความสำคัญกับการคัดเมล็ดพันธุ์ เขาจึงเป็นผู้ที่ใส่ใจในเรื่องเมล็ดพันธุ์เป็นอย่างมาก มีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง

จนสามารถต่อเติมความคิดว่าด้วยการคัดเมล็ดพันธุ์และกระบวนการทำนาอินทรีย์ให้ดีขึ้น ปัจจุบันเขาได้รับการยกย่องจากคนในชุมชนให้เป็นปราชญ์ผู้ถ่ายทอดความรู้การทำนาอินทรีย์ และทำงานในพื้นที่ในฐานะมันสมองของชุมชน

เพ็ญ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 55 ปี มีที่นาจำนวน 22 ไร่ เขาเริ่มศึกษาแนวทางการทำนาอินทรีย์จากสุมาตั้งแต่ปี 2540 แต่ยังไม่เริ่มต้นทำ และในปี พ.ศ.2544 เขาได้เข้าร่วมโครงการกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งประเทศไทย จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นการทำนาอินทรีย์ เหตุผลสำคัญที่ทำให้เพ็ญหันมาทำนาอินทรีย์ก็คือ เขาประสบปัญหาดินเสื่อมโทรมคุณภาพที่เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างรุนแรง การเรียนรู้จากผู้อื่นและการไปฝึกอบรม จึงทำให้เขามีแนวทางการปรับปรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี ต่อมาก็มีการสร้างประสบการณ์กับตนเองในเรื่องการใช้ปัจจัยการผลิตในการทำนาอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีความสามารถออกแบบส่วนผสมของน้ำหมักชีวภาพซึ่งเป็นสูตรเฉพาะของตนเอง และในปัจจุบัน เพ็ญกลายมาเป็นแกนนำคนสำคัญของชุมชนที่ชักชวนผู้อื่นให้หันมาทำนาอินทรีย์

พร (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร และมีบทบาทเป็นประธานกลุ่มผู้นำสตรีในชุมชน อายุ 46 ปี มีที่นา 40 ไร่ เริ่มต้นทำนาอินทรีย์เมื่อปี 2545 จากการชักชวนของสุ และส่วยได้พาเขาไปอบรมดูงานตามที่ต่างๆ จึงทำให้เขาเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากการใช้สารเคมีมาเป็นการทำนาอินทรีย์จนถึงปัจจุบัน เหตุผลสำคัญที่ทำให้พรหันมาทำนาอินทรีย์ เนื่องจากคนในครอบครัวเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร พรจึงคิดว่า ถ้าใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่อไป อีกไม่นานหลายคนก็คงล้มป่วยไปตามกัน โดยช่วงเริ่มต้นนั้น คนในครอบครัวไม่เห็นด้วยกับพรที่จะทำนาอินทรีย์ แต่พรก็ได้พิสูจน์ให้คนในครอบครัวเห็นแล้วว่า การทำนาอินทรีย์ก็สามารถได้ผลผลิตดีและปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองได้ ปัจจุบันพรกลายเป็นแกนนำอีกคน ที่อาศัยบทบาทของการเป็นประธานกลุ่มสตรีของชุมชนขยายผลวิธีการทำนาอินทรีย์ พรเป็นคนรุ่นใหม่ หัวคิดก้าวหน้า และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี จึงทำให้เขาเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน และสามารถชักชวนผู้อื่นให้หันมาทำนาอินทรีย์ได้

ลำ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 64 ปี มีที่นา 5 ไร่ ได้รับการชักชวนให้ทำนาอินทรีย์จากเพ็ญในช่วงปี 2549 ลำตัดสินใจทำนาอินทรีย์เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสารเคมีจนทำให้เจ็บป่วยเพราะจากสารเคมีตกค้างในร่างกาย และเมื่อตัดสินใจจะทำนาอินทรีย์ ลำจึงหาโอกาสได้ไปศึกษาดูงานตามที่ต่างๆ ทั้งจากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนสันติอโศก ชุมชนชาวนาอินทรีย์ที่จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ และเข้าอบรมกับโครงการของ ธกส. จึงทำให้เขาเชื่อมั่นว่าการทำนาอินทรีย์มีแนวทางที่เป็นไปได้ เขาจึงเริ่มทำนาอินทรีย์ และทดลองปลูกข้าวพันธุ์ต่างๆ

ด้วยตัวเอง จนท้ายที่สุด เขาได้พบสายพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ ให้ผลผลิตดี และเหมาะแก่การบริโภคในครัวเรือน เพราะสำหรับแล้ว เขาทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ประกอบกับที่นามีจำนวนไม่มาก จึงไม่ได้มุ่งมันที่จะทำนาเพื่อขายผลผลิต ดังนั้น การทำนาอินทรีย์จึงมีเป้าหมายของการดูแลสุขภาพ มีข้าวที่มีรสชาติดี และมีความปลอดภัยไว้บริโภคและแจกจ่ายลูกหลานของตัวเอง

สมบุญ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 57 ปี มีที่นา 5 ไร่ เคยเช่าที่นา 20 ไร่ เพื่อทำนาเคมี แต่ประสบปัญหาการขาดทุน เพราะต้องเช่าที่นา จ้างแรงงาน และซื้อปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีจำนวนมาก หลังจากประสบปัญหาดังกล่าว เขาจึงตัดสินใจเลิกเช่าที่นาและทำนาเพียง 5 ไร่ ภายใต้เป้าหมายของความพออยู่พอกิน และในเวลาไม่นาน เขาก็ถูกชักชวนจากชาวนาอินทรีย์ในชุมชน ให้ลองทำนาอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต และเริ่มวิธีการทำนาอินทรีย์ในช่วงปี 2552 โดยการเรียนรู้วิธีการจากเพื่อนชาวนาในชุมชน ผลจากความคิดเรื่องการทำนาอินทรีย์และความต้องการในการพึ่งพาตนเอง จึงทำให้สมบุญนำแนวทางการทำนาแบบดั้งเดิมที่เคยเรียนรู้จากพ่อแม่มาปรับใช้ มีการเลี้ยงสัตว์ร่วมไปด้วยเพื่อให้ได้ปุ๋ยคอก ด้วยวิธีนาอินทรีย์บนเป้าหมายของความพออยู่พอกิน สมบุญจึงไม่ต้องจ้างแรงงาน ไม่ประสบปัญหาการขาดทุน พร้อมกับไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมี และสามารถขายผลผลิตบางส่วนที่เหลือจากการบริโภคได้

หนู (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 51 ปี มีที่นา 5 ไร่ เริ่มทำนาอินทรีย์ช่วงปี 2553 จากการประสบปัญหาเรื่องต้นทุนการซื้อปุ๋ยเคมีเช่นกัน โดยได้รับการชักชวนจากกลุ่มชาวนาอินทรีย์ในชุมชน ในการทำนาอินทรีย์นั้น หนูค่อยๆ ลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงเรื่อยๆ เพื่อทดลองกับตัวเอง ก่อนจึงทำให้เขาเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมีทั้งแปลงมาแล้ว การใช้ปุ๋ยธรรมชาติและปุ๋ยอินทรีย์ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงจริง เขาจึงเริ่มปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์มาตลอด และผลผลิตก็ไม่ได้ลดลง แต่สิ่งที่เขาได้เพิ่มเติมจากการทำนาอินทรีย์คือ การได้สุขภาพที่ดีและปลอดภัยจากสารเคมี โดยการทำนาอินทรีย์ของหนูนั้น เป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และหากมีผลผลิตบางส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็สามารถจำหน่ายได้

อุทิศ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 69 ปี มีที่นา 30 ไร่ และทำนาอินทรีย์มานานกว่า 20 ปี จุดเริ่มต้นมาจากการได้มีโอกาสไปปฏิบัติธรรมที่สำนักสันติอโศก ได้รู้จักแนวคิดเกษตรกรรมธรรมชาติ ประกอบกับก่อนหน้านี้ เคยทำนาเคมีมาตั้งแต่ปี 2507 จนทำให้ร่างกายเกิดความเจ็บป่วยการใช้สารเคมี จึงทำให้ตัดสินใจเริ่มต้นทำเกษตรกรรมธรรมชาติมาตั้งแต่ปี 2527 อุทิศกลายเป็นชาวนาอินทรีย์อีกคนที่เป็นผู้นำความคิดการทำนาแบบพึ่งพาธรรมชาติมาปรับใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวทางการของการสร้างระบบนิเวศน์ให้สมดุลโดยการรักษาป่ารอบบริเวณ

แปลงนาและปลูกป่าเพื่อถือฤกษ์กระบวนการทำงานา จึงทำให้เขาสามารถพึ่งพากลไกธรรมชาติ มีการจัดการแมลงศัตรูพืชโดยใช้ธรรมชาติควบคุม และมีการทำสารป้องกันแมลงจากปัจจัยการผลิตที่ได้จากธรรมชาติ พร้อมกันนี้ เขายังปลูกพืชอื่นๆ ในลักษณะของการทำไร่นาผสมผสานไปพร้อมๆ กัน

มัน (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 63 ปี มีที่นา 15 ไร่ มันเป็นคนดีข้าราชการครู ซึ่งลาออกจากราชการตอนอายุ 55 ปี หลังจากนั้น จึงเริ่มต้นทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจุดเริ่มต้นของความคิดเกิดขึ้นในระหว่างที่รับราชการ ซึ่งเขาได้มีโอกาสไปปฏิบัติธรรมที่สำนักสันติอโศก จึงทำให้เขาได้เรียนรู้วิถีเกษตรกรรมธรรมชาติกลับมา ประกอบกับการได้เรียนรู้แนวทางการทำนาอินทรีย์มาจากอุทิศ เขาจึงมองเห็นอาชีพที่เป็นอิสระจากระบบราชการ และเมื่อลาออกจากราชการจึงหันเหอาชีพมาเป็นเกษตรกรเต็มตัว เขาเริ่มทำนาอินทรีย์เมื่อปี 51 โดยตัดสินใจปรับเปลี่ยนพื้นที่เป็นการทำนาเป็นนาอินทรีย์ทั้งหมด โดยช่วงเริ่มต้นผลผลิตไม่ค่อยดีนัก แต่ด้วยจุดยืนที่ชัดเจน เขาจึงใช้ความอดทนค่อยๆ เปลี่ยนผืนนาให้มีความอุดมสมบูรณ์ผ่านการให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดินเป็นสำคัญ และปัจจุบัน มันสามารถปลูกข้าวอินทรีย์ที่มีผลผลิตดี สามารถเก็บผลผลิตไว้บริโภคและเหลือจำหน่ายได้

ชัย (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 61 ปี มีที่ดิน 6 ไร่ ทำนาอินทรีย์ 4 ไร่ และทำสวนมะนาวอินทรีย์ 2 ไร่ เขาเริ่มทำนาอินทรีย์มาตั้งแต่ปี 2548 จุดเริ่มต้นมาจากการเป็นผู้นำชุมชนจึงได้มีโอกาสไปอบรมตามที่ต่างๆ เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ และนำแนวทางการทำนาอินทรีย์มาปรับใช้กับตนเอง บนความคาดหวังว่าจะเป็นตัวอย่างให้กับลูกบ้านอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันพื้นที่สวนและนาของเขากลายเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้อื่น ซึ่งการทำนาอินทรีย์ไปพร้อมกับการทำนาสวนมะนาวนั้น ทำให้ชัยให้ความสำคัญกับการทำสารไล่แมลงค่อนข้างมาก เพราะต้องนำไปใช้กับสวนมะนาวด้วย เขาจึงหาความรู้เพิ่มเติมจากหนังสือ ตำรา และเข้ารับการอบรมจากที่ต่างๆ จนสามารถทำน้ำยาไล่แมลงที่กลายเป็นสูตรของตนเองเพื่อใช้ในการทำนาและสวนมะนาวไปพร้อมๆ กัน

บุญ (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 62 ปี ทำนาอินทรีย์จำนวน 8 ไร่ เคยทำนาเคมีมาตั้งแต่ปี 2520 จนประสบปัญหาดินแข็งกระด้าง การไถนามีความยากลำบาก จนกระทั่งปี 2544 เขาได้รู้จัก EM จากคำแนะนำของชาวนาอินทรีย์ในชุมชน จึงลองนำมาฉีดพ่นตอฟางข้าวก่อนการไถกลบตอฟางข้าวไปพร้อมกับไถดิน พอได้ทดลองทำไปเรื่อยๆ จึงสามารถแก้ปัญหาดินแข็งกระด้างได้ ดังนั้น การใช้ EM และการไถกลบตอฟางข้าวจึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการทำนาอินทรีย์ ซึ่งหลังจากนั้น ก็มีคนชักชวนให้ไปอบรมกับพัฒนาที่ดินอำเภอ และศูนย์เกษตรกรรมอื่นๆ

เขาจึงได้เรียนรู้วิธีการทำอินทรีรี่เพิ่มมากขึ้น จนในปัจจุบัน ทำให้เราสามารถยี่ดวิธีการทำนาอินทรีรี่และไม่หวนกลับไปทำนาเคมีอีกต่อไป

ทอง (นามสมมุติ) อาชีพเกษตรกร อายุ 64 ปี มีที่ดิน 5 ไร่ และทำนารับช่วงต่อจากพ่อแม่ ซึ่งก่อนหน้านี้ พ่อแม่ก็มีการทำนาแบบดั้งเดิมที่ไม่ใช้สารเคมีมาตลอด แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลผลิตที่ดีนัก จนเมื่อปี 2547 ได้รับแนวคิดเรื่องการทำนาอินทรีรี่มาจากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนสันติอโศก เขาจึงนำความคิดเหล่านั้นมาปรับใช้กับการทำนาของตนเอง ในที่ดิน 5 ไร่ โดยแบ่งทำนาอินทรีรี่จำนวน 3 ไร่ และปลูกพืชผักสวนครัวอินทรีรี่และผลไม้อินทรีรี่จำนวน 2 ไร่ โดยการทำนา ปลูกผักสวนครัว และปลูกผลไม้ นั้น มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ถ้ามีผลผลิตเหลือจึงแบ่งขายตามตลาดท้องถิ่น และผลจากการที่เขาได้เรียนรู้วิธีการทำนาอินทรีรี่อย่างเป็นระบบนั้น ทองจึงมีผลผลิตที่แตกต่างไปจากการทำนาแบบดั้งเดิม สามารถปลูกข้าวได้ผลที่ดีขึ้น นอกจากนี้ เขายังได้ปรับปรุงสูตรน้ำหมักชีวภาพที่ใช้กับข้าวของตนเอง จนทำให้ข้าวมีรสชาติดีและกลิ่นหอมด้วยเช่นกัน

นิยม (นามสมมุติ) อายุ 60 ปี อดีตข้าราชการครูที่เกษียณอายุราชการก่อนกำหนด โดยหันมาประกอบอาชีพอิสระ และทำนาอินทรีรี่จำนวน 4 ไร่ จุดเริ่มต้นของความคิดการทำนาอินทรีรี่ เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2531 ซึ่งเขาเป็นสมาชิกพรรคพลังธรรม และได้มีโอกาสเดินทางไปในที่ต่างๆ ร่วมกับสมาชิกพรรคเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวอินทรีรี่ ดังนั้น จึงทำให้เขาได้เรียนรู้และซึบซับแนวทางต่างๆ ไปโดยปริยาย หลังจากนั้น จึงเกษียณอายุราชการก่อนกำหนดเพื่อประกอบอาชีพอิสระ และเริ่มทำนาอินทรีรี่เมื่อปี 2539 สำหรับนิยมนั้น อาจจะไม่ใช่ชาวนาอินทรีรี่โดยอาชีพ แต่เขาก็ยึดมั่นมาเสมอว่า การทำนาอินทรีรี่จะเป็นทางออกที่สำคัญของชาวนาไทย ในการที่จะไม่ถูกเอารัดเปรียบจากนายทุนพ่อค้าปุ๋ยเคมีและสารเคมี และจะทำให้วิถีการทำนามีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ชาวนาสามารถหาอาหารธรรมชาติที่เกิดจากความสมดุลของระบบนิเวศน์ในแปลงนาได้

จากข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัย จึงนำมาสู่ประเด็นความเพียงพอของข้อมูล ซึ่งต้องเป็นไปตามวิธีคิดของการศึกษาเรื่องเล่าแนวพุทฺธเถียน โดยความเพียงพอของข้อมูลขึ้นอยู่กับความเพียงพอในเชิงทฤษฎี กล่าวคือ เมื่อนักวิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผ่านกระบวนการสนทนา นักวิจัยต้องมีความไวเชิงทฤษฎีโดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านกรอบความคิดการวิจัยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในระหว่างกระบวนการสนทนานั้น นักวิจัยต้องสามารถดึงประเด็นและเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะทำให้เรื่องเล่าเป็นวิธีการของการทบทวนประสบการณ์การสะท้อนคิด และการสร้างแนวปฏิบัติของการเป็นชาวนาอินทรีรี่ จนผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์

ได้ว่า เรื่องเล่าได้สร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตนของการเป็นชาวนาอินทรีย์ ซึ่งไม่ใช่เพียงการเป็นชาวนาที่ถูกกำกับด้วยวิธีการทำนาอินทรีย์แบบใดแบบหนึ่ง แต่ชาวนาอินทรีย์สามารถกำหนดแนวทางการทำนาอินทรีย์ของตนเองภายใต้ระบอบความจริงที่การทำนาต้องปราศจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และสร้างความปลอดภัยต่อชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้น ความเพียงพอของข้อมูลจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการเชื่อมโยงข้อมูลผ่านความคิดเชิงทฤษฎี จนทำให้ผู้วิจัยเกิดความมั่นใจว่า ข้อมูลที่ได้มามีความเพียงพอ มีประเด็นครบถ้วน และนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัยอย่างลุ่มลึกได้ ดังนั้น ความเพียงพอของผู้ให้ข้อมูลจึงไม่ได้มีการกำหนดไว้อย่างตายตัวเช่นเดียวกับวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยภายใต้ฐานคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่มีการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างไว้ล่วงหน้า อย่างไรก็ตาม เพื่อให้งานวิจัยมีหลักเกณฑ์ความเพียงพอของข้อมูลอย่างเหมาะสม ผู้วิจัยจึงอ้างอิงจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักผ่านแนวทางการศึกษาของทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ซึ่งมีการกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักโดยประมาณ 12-15 คน ซึ่งการอ้างอิงแนวทางการศึกษาของทฤษฎีฐานรากนี้ ก็เป็นผลมาจากการที่ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลของทฤษฎีฐานรากมาสร้างประเด็นของเรื่องเล่า (Bold, 2012 : 141) จึงทำให้ความเพียงพอของข้อมูลผ่านวิธีวิทยาเรื่องเล่าแนวพุทธรู้เตียนมีความเชื่อมโยงไปกับการกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักตามแนวทางของทฤษฎีฐานรากด้วยเช่นกัน

การเข้าถึงเรื่องเล่า

การเข้าถึงเรื่องเล่าหรืออีกนัยยะหนึ่งคือการเก็บข้อมูลในงานวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่การถามเพื่อให้ได้คำตอบว่าชีวิตการทำนาอินทรีย์เป็นอย่างไร แต่เป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างกันของชาวนาอินทรีย์และนักวิจัยเป็นไปเพื่อการสร้างความรู้ในงานวิจัย ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การเข้าถึงเรื่องเล่าสามารถเกิดขึ้นในหลากหลายช่องทาง เช่น การสนทนา การจดบันทึกประจำวัน จดหมาย ภาพเขียน หรือแม้แต่การเขียนประวัติชีวิตของตนเองผ่านหนังสือหรือเอกสารต่างๆ ก็สามารถนำไปสู่การศึกษาเรื่องเล่าได้ (Savin-Baden and Niekerk, 2007 : 463) แต่ผู้วิจัยได้เลือกแนวทางการสนทนา (Dialog) เพราะเห็นว่า เป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการเข้าถึงเรื่องเล่าภายใต้ฐานคิดแบบหลังสมัยใหม่ ที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ได้เป็นเพียงวัตถุแห่งการศึกษา แต่เป็นผู้สร้างความรู้ร่วมกับนักวิจัยผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในกระบวนการสนทนา โดยนักวิจัยมีการใช้กรอบความคิดเชิงทฤษฎีเป็นฐานในการสนทนา ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่าแนวพุทธรู้เตียน ผู้วิจัยจึงต้องมีความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีอย่างลุ่มลึก และมีความไวในเชิงทฤษฎีเพื่อให้การสนทนาสามารถถึงประเด็นในการสร้างเรื่องเล่า ที่จะนำไปสู่การตอบคำถาม

การวิจัยว่า ชาวนาอินทรีมีกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนขึ้นมาอย่างไร ที่ทำให้ชาวนาคือผู้ที่สามารถออกแบบชีวิตการทำงานนาอินทรีของตนเองบนเป้าหมายของการสร้างความยั่งยืนในวิถีสุขภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการศึกษาเรื่องเล่าที่ผู้วิจัยต้องมีความรู้ความเข้าใจในเชิงทฤษฎีเป็นอย่างมากนั้น ก็มีความจำเป็นต้องสร้างแนวคำถามหรือแนวทางการสัมภาษณ์ในการวิจัย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประเด็นการสนทนามีความชัดเจนมากขึ้น และทำให้สามารถจัดลำดับความคิดเพื่อทำให้กระบวนการสนทนาสามารถเข้าถึงเรื่องเล่าที่สัมพันธ์ไปกับการลำดับประสบการณ์ชีวิตของการเป็นชาวนาอินทรีได้ ดังนั้น การเข้าถึงเรื่องเล่าจึงมีการจัดทำแนวการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept interview) ที่สามารถดึงประเด็นการสนทนาที่ร้อยเรียงไปกับความเข้าใจในเชิงทฤษฎีเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้จากกระบวนการสนทนาและสามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อสร้างความรู้ในงานวิจัยต่อไปได้ ซึ่งแนวการสัมภาษณ์ที่จัดเตรียมนี้ ไม่ได้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง (Structure interview) ที่มีการกำหนดประเด็นวิเคราะห์ไว้ล่วงหน้าอย่างตายตัว แต่เป็นแนวคำถามหรือแนวการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เล่าเรื่องได้สะท้อนประสบการณ์อย่างเป็นอิสระ โดยนักวิจัยจะทำหน้าที่ในการเอื้ออำนวยให้เกิดประเด็นของเรื่องเล่า และทำให้ผู้เล่าเกิดกระบวนการสะท้อนคิดและการตีความตนเองผ่านประสบการณ์ที่นำไปสู่การสร้างตัวตนแบบชาวนาอินทรีได้ ลักษณะเช่นนี้ การสนทนาจึงไม่ได้เป็นเพียงการแสวงหาความรู้ แต่เป็นกระบวนการสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่า ซึ่งนักวิจัยต้องอาศัยความไวเชิงทฤษฎีและสามารถปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์แนวคำถามให้สัมพันธ์ไปกับสถานการณ์และบริบทแวดล้อมของการสนทนาภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย ดังนั้น ในกระบวนการสัมภาษณ์จึงไม่ใช่เพียงแค่การเก็บข้อมูลเพื่อเอาข้อมูลมาวิเคราะห์ในภายหลัง แต่การสัมภาษณ์นั้น นักวิจัยต้องทำการตีความข้อมูลซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับกระบวนการสนทนา เพื่อดึงประเด็นของเรื่องเล่าให้เห็นกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรี กระบวนการสัมภาษณ์ผ่านวิธีการสนทนา จึงเป็นวิธีการได้มาซึ่งความรู้ผ่านเรื่องเล่า ก่อนที่จะนำความรู้นั้นไปวิเคราะห์เพื่อสร้างความรู้ใหม่อีกครั้งในกระบวนการวิจัยต่อไป ด้วยวิธีการเข้าถึงเรื่องเล่าเช่นนี้ นักวิจัยจึงไม่ใช่เพียงร่างทรงของข้อมูล แต่นักวิจัยคือผู้ร่วมสร้างข้อมูลและตีความข้อมูล จึงทำให้นักวิจัยกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในกระบวนการเข้าถึงเรื่องเล่า

สำหรับการได้มาซึ่งแนวคำถามเพื่อนำไปสู่กระบวนการสนทนานั้น อย่างที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า ผู้วิจัยต้องมีความเข้าใจในกรอบแนวคิดและทฤษฎีอย่างลึกซึ้ง มิเช่นนั้นแล้ว จะทำให้นักวิจัยไม่สามารถนำไปสู่การสร้างความรู้ผ่านเรื่องเล่าแนวพุทธรูปได้ ดังนั้น แนวคำถาม

จึงต้องสะท้อนความเข้าใจในประเด็นการปกครองชีวิตการทำงานอินทรีย์ ปฏิบัติการของการทำนาอินทรีย์ และเทคโนโลยีแห่งตัวตนของชาวนาอินทรีย์ โดยสามารถสะท้อนการทำงานของอำนาจที่ทำให้ชาวนาสรางประสบการณ์กับตนเองในฐานะการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่รู้สึก ซึ่งสามารถนำเงื่อนไขของความรู้และความจริง มาออกแบบวิถีการทำงานอินทรีย์ที่สอดคล้องไปกับการดำรงชีวิต และสัมพันธ์ไปกับการมีชีวิตที่สามารถพึ่งพาตนเอง ดังนั้น แนวคำถามจึงต้องสามารถดึงประสบการณ์ของการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่เชื่อมโยงไปกับการนำความคิดแบบพูโกต์เดียนมาใช้เป็นกรอบความคิดในกระบวนการสนทนา ด้วยความซับซ้อนทางความคิดในการออกแบบแนวคำถามเพื่อการสนทนาที่จะนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัยเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมีการพัฒนาแนวคำถามและการแก้ไขและเพิ่มเติมความสมบูรณ์อยู่หลายครั้ง ก่อนที่จะนำไปสู่กระบวนการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้แนวคำถามในแต่ละประเด็นสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ปฏิบัติการของอำนาจและความรู้ และเทคโนโลยีแห่งตัวตนได้ หลังจากนั้น จึงได้นำแนวคำถามไปใช้ในกระบวนการสนทนากับชาวนาอินทรีย์ต่อไป

สำหรับการเข้าถึงเรื่องเล่านั้น ก่อนเริ่มการสนทนาแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจกับชาวนาอินทรีย์ โดยการบอกกล่าวถึงจุดยืนของนักวิจัยว่า การมาของผู้วิจัยไม่ใช่การมาในฐานะหน่วยงานราชการ หรือมาทำวิจัยเชิงประเมิน แต่ผู้วิจัยเป็นนักศึกษา และมาเพื่อที่จะเรียนรู้ร่วมกับชาวนาผ่านกระบวนการสนทนา และการวิจัยครั้งนี้ ก็จะสะท้อนเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งชุมชนชาวนาได้สร้างศักยภาพของการพัฒนาตนเอง โดยทำให้การทำนาอินทรีย์กลายเป็นวิถีที่ไม่ต้องพึ่งพานายทุนที่ขายปัจจัยการผลิต สร้างความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพ และทำให้ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเองภายใต้กระแสทุนนิยมที่เข้มข้นได้ การสร้างความไว้วางใจเช่นนี้ จึงทำให้กระบวนการสนทนาเป็นไปอย่างราบรื่น และผู้ให้ข้อมูลหลักก็พร้อมที่จะบอกเล่าประสบการณ์ของชีวิต และในระหว่างการสนทนานั้น ผู้วิจัยคำนึงถึงหลักการสำคัญประการหนึ่งของการศึกษาเรื่องเล่าอยู่เสมอคือ การไม่บังคับคำตอบเมื่อเห็นว่าผู้เล่าไม่พร้อมจะตอบในประเด็นนั้นๆ หรือผู้เล่าสามารถหยุดการให้ข้อมูลได้ทุกเมื่อ เมื่อเห็นว่า การเล่าเรื่องจะเกิดผลกระทบในทางใดทางหนึ่งต่อตัวผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะพูดคุยเช่นนี้ ทุกครั้งกับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกๆ คน ก่อนเริ่มกระบวนการสนทนา ดังนั้น การวิจัยจึงให้ความสำคัญกับการเคารพ การตัดสินใจและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน บนความหลากหลายทางความคิด เพราะการสร้าง ความเท่าเทียมกันและการเคารพในศักดิ์ความเป็นมนุษย์เป็นหลักการสำคัญ ที่จะทำให้การวิจัยแนวเรื่องเล่า สามารถทำให้ผู้เล่าได้สะท้อนความจริงของตนเองอย่างเปิดเผยด้วยความเต็มใจ (Payne, 2006: 40) เมื่อความคุ้นเคยและความไว้นื้อเชื่อใจได้เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงสามารถสร้าง

กระบวนการสนทนาผ่านเรื่องเล่าให้เป็นไปอย่างราบรื่น มีชีวิตชีวา มีความรู้สึก และทำให้เรื่องเล่ามีพลังที่นำไปสู่การตอบคำถามที่ว่า ชาวนาอินทรีมีกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนอย่างไร และสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ในกระบวนการสนทนาคือการที่ผู้วิจัยต้องมีการคิดวิเคราะห์อยู่ตลอดเวลาในขณะที่ทำการพูดคุย เมื่อข้อมูลใดไม่สะท้อนหรือตอบคำถามการวิจัยได้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้ความไวเชิงทฤษฎีเพื่อปรับแนวทางการสนทนาไปพร้อมกับการสนทนา และหลังจากสนทนาเสร็จ จะกลับมาทบทวนแนวทางสนทนานั้นๆ อีกครั้ง เพื่อปรับแนวคำถามไม่สามารถเข้าถึงเรื่องเล่าที่สะท้อนความคิดทางการวิจัย เพื่อใช้ในการสนทนาในครั้งถัดไป ทั้งนี้ ก็เพื่อให้การสนทนาสามารถดึงประสบการณ์ชีวิตของการเป็นชาวนาอินทรี และได้ข้อมูลที่จะสามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อสร้างความรู้ได้

นอกจากตัวนักวิจัยและแนวคำถามแบบกึ่งโครงสร้างซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัยแล้ว เครื่องมือสนับสนุนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องบันทึกเสียง ที่จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลได้ครบถ้วน และนำเสียงที่ถูกเล่าไปถอดเป็นบทสนทนาเพื่อทำการวิเคราะห์หาลักษณะของเรื่องเล่าต่อไป ทั้งนี้ ในการบันทึกเสียงทุกครั้ง ผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลัก พร้อมกับอธิบายความจำเป็นในการบันทึก และให้ความเชื่อมั่นกับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกครั้งว่า บทสนทนาเหล่านี้ อยู่ภายใต้จริยธรรมการวิจัย และจะไม่มีเผยแพร่ในรูปแบบอื่นนอกจากใช้เป็นข้อมูลเพื่องานวิจัยฉบับนี้เท่านั้น และนอกจากเครื่องบันทึกเสียงแล้ว ผู้วิจัยยังใช้สมุดบันทึกในการเก็บข้อมูลด้วยเช่นกัน โดยสมุดบันทึกจะทำหน้าที่ในการจดประเด็นที่สำคัญ หรือประเด็นที่นอกเหนือไปจากแนวคำถาม ซึ่งผู้วิจัยต้องการที่จะพูดคุยเพิ่มเติมเพื่อเติมเต็มข้อมูลให้สามารถสร้างประเด็นการสนทนาที่จะทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่า

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่า นั้น ข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการสนทนา ซึ่งนักวิจัยได้ทำการสื่อสารและแลกเปลี่ยนทัศนะต่างๆ กับผู้ให้ข้อมูลจนทำให้การวิจัยได้ “ตัวบทของเรื่องเล่า” (Narrative Texts) ซึ่งเป็นคำพูดและประโยคที่เชื่อมโยงกันในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการสนทนา โดยตัวบทของเรื่องเล่านี้ จะต้องนำมาแยกย่อยและจัดการข้อมูลหรือนำมาถอดเป็นข้อมูลของเรื่องเล่า (Narrative Data) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความต่อไป เช่นเดียวกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการสนทนากับชาวนาอินทรี เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะทำการวิเคราะห์เรื่องเล่าแนวพุทธรูป โดยกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่าได้เลือกใช้แนวทางการวิเคราะห์ “ประเด็นของเรื่องเล่า” (Thematic analysis) ซึ่งในความสัมพันธ์กับวิเคราะห์

ประเด็นประสบการณ์ของผู้เล่า (Experience) ที่เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมนั้นๆ (Contexts) ซึ่งนักวิจัยต้องทำการค้นหาและระบุประเด็นที่เกิดขึ้นภายในเรื่องเล่าให้ได้ (Bold, 2012: 129) ซึ่งการเลือกแนวทางการวิเคราะห์ประเด็นของเรื่องเล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่า มีความสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการวิจัย ซึ่งชาวอินทรีมีประสบการณ์กับตนเองผ่านปฏิบัติการต่างๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการทำนาอินทรี โดยประเด็นต่างๆนี้ จะเป็นการสร้างความเข้าใจต่อประสบการณ์ที่ทำการศึกษาว่า กระบวนการของอำนาจทำให้เกิดการก่อรูปความเป็นตัวตนอย่างไร ดังนั้น การวิเคราะห์ “ประเด็น” จึงต้องสร้างชุดของประเด็น (Set of Themes) ในแต่ละชุดของประสบการณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นหลัก (Core theme) ที่ทำให้มองเห็นว่าเป็นประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องอะไร เช่น ประเด็นของความเป็นตัวตนที่เกิดขึ้นบนปฏิบัติการจัดการดินเพื่อปลูกข้าวอินทรี หลังจากนั้น จึงแยกย่อยให้เห็นประเด็นย่อย (Sub theme) ที่สะท้อนให้เห็นว่า ตัวตนชาวนาที่สามารถจัดการดินเพื่อปลูกข้าวอินทรี ถูกประกอบสร้างจากปฏิบัติการย่อยใดบ้าง

สำหรับการได้มาซึ่งประเด็นของเรื่องเล่านี้ ผู้วิจัยได้นำวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลของทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory Analysis) มาปรับใช้กับการวิเคราะห์ข้อมูลของเรื่องเล่า (Ibid, 2012: 141) โดยผู้วิจัยได้ทำการถอดรหัสข้อมูล (Coding) ของเรื่องเล่าเพื่อที่จะดึงประเด็นของเรื่องเล่าออกมา ซึ่งกระบวนการถอดรหัสข้อมูลนี้ เริ่มต้นจากการเปิดรหัสข้อมูล (Open-coding) โดยนำตัวบทที่ได้จากการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการสนทนากับชาวอินทรีมาหาความสอดคล้องของข้อมูล เพื่อทำการจัดประเภทของข้อมูล และจัดทำข้อมูลออกเป็นหน่วยย่อยในลักษณะเป็นกลุ่ม เป็นประเด็น หรือเป็นหมวดหมู่ ซึ่งตามความคิดของการวิเคราะห์ของทฤษฎีฐานรากแล้ว กระบวนการนี้ เป็นไปเพื่อสร้างชุดของมโนทัศน์เพื่อให้ข้อมูลมีความเป็นนามธรรมมากขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการนำตัวบทจากการสัมภาษณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้ชุดเรื่องราวเดียวกันมารวมไปไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างชุดของประเด็นต่างๆ ที่สะท้อนปฏิบัติการและการสร้างตัวตนในแต่ละชุดประเด็น เมื่อผู้วิจัยได้ทำการเปิดรหัสข้อมูลแล้ว หลังจากนั้น จึงทำการเลือกรหัสข้อมูล (Focused Coding) ที่เกิดจากการเปิดรหัสข้อมูล เพื่อนำมามองหาความเฉพาะหรือหาความสำคัญของข้อมูลที่สอดคล้องกับคำถามการวิจัย ซึ่งการเลือกรหัสข้อมูลนี้ จะทำให้ข้อมูลมีความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์คำถามการวิจัยมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในกระบวนการสัมภาษณ์นั้น มีข้อมูลจำนวนมากที่ประกอบขึ้นภายในเรื่องเล่าในประเด็นนั้นๆ ดังนั้น การเลือกรหัสข้อมูลจึงมีความจำเป็น เพื่อทำให้ข้อมูลเหล่านั้นมีความชัดเจนและสอดคล้องไปกับประเด็นของการวิเคราะห์มากขึ้น จึงทำให้ผู้วิจัยต้องทำการแยกแยะข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง ที่จะสะท้อนให้เห็น

ว่า ข้อมูลใดที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ปฏิบัติการและความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีได้ ไม่เพียงเท่านั้น ในขั้นตอนสุดท้ายของการถอดรหัสข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการเชื่อมโยงรหัสข้อมูล (Axial Coding) ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ และจัดการกับข้อมูลอีกครั้ง โดยนำรหัสของข้อมูลที่ถูกเลือกมาเชื่อมโยงกันตามคุณสมบัติและเงื่อนไขที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนในข้อมูลและทำให้ข้อมูลมีความเป็นระเบียบมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจปฏิบัติการที่สร้างตัวตน ซึ่งเชื่อมโยงกระบวนการของอำนาจและความรู้ที่สร้างความจริง ผ่านประสบการณ์ของผู้เล่า (Charmaz, 2012: 138-150) และทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดประเด็นของเรื่องเล่า (Themes) ที่ประกอบไปด้วยประเด็นหลักและประเด็นย่อยผ่านปฏิบัติการของการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรี

อย่างไรก็ตาม แม้การศึกษาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนจะมีการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างประเด็นของเรื่องเล่าผ่านแนวทางของทฤษฎีสถานราก แต่เป้าหมายของการวิเคราะห์นั้นก็มีความแตกต่างกัน เพราะเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนไม่ได้ถอดรหัสข้อมูลออกมาเพื่อหาความหมายสร้างชุดของมโนทัศน์ และนำไปสู่การสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Proposition) เช่นเดียวกับทฤษฎีสถานราก แต่เรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียนนั้น เป็นการถอดรหัสข้อมูลเพื่อกำหนดประเด็นในการตีความให้เห็นตัวตนของผู้เล่า ซึ่งในงานวิจัยฉบับนี้ มีการกำหนดประเด็นเพื่อตีความประสบการณ์ของชาวนาอินทรี ที่ทำให้มองเห็นปฏิบัติการและเทคโนโลยีแห่งตัวตนของชาวนาอินทรี ซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานของอำนาจ ความรู้ และความจริง ซึ่งการตีความจะนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ที่ไม่ใช่การสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎี แต่เป็นการสร้างความรู้ในฐานะที่ตัวตนเป็นผลผลิตของอำนาจ และกระบวนการปกครองชีวิตการทำนาอินทรี ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทและความสัมพันธ์แวดล้อมที่ทำให้ตัวตนชาวนาอินทรีถูกสร้างขึ้นมา ดังนั้น งานวิจัยจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการสร้างความรู้บนฐานคิดแบบหลังสมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้สร้างข้อสรุปว่า ความเป็นจริงของตัวตนชาวนาอินทรีต้องมีแบบแผนเชิงพฤติกรรมของชีวิตที่เป็นแบบใดแบบหนึ่งที่ตายตัว แต่ความจริงเกี่ยวกับตัวตนนั้น เป็นความจริงของผู้เล่าที่สะท้อนคิดและตีความตนเองบนโลกแห่งความเป็นจริงผ่านความคิด ความรู้สึก ความปรารถนา และการมีแรงผลักดัน เพื่อให้ตนเองมีปัญญารู้คิดในการสร้างความยั่งยืนในวิถีการทำนาอินทรี

ความไว้วางใจของข้อมูล

โดยทั่วไปของกระบวนการแสวงหาความรู้ในงานวิจัยภายใต้กระบวนการทัศน์แบบปฏิฐานนิยมนั้น นักวิจัยต้องสามารถอธิบายได้ว่า ข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์นั้น ต้องสร้าง

ความไว้วางใจในข้อมูล (Trustworthiness) โดยข้อมูลเหล่านั้นต้องมีความแม่นยำ (Validity) มีความเชื่อมั่น (Reliability) และความคงเส้นคงวา (Replicability) ซึ่งเมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้ว ผลของการวิเคราะห์ต้องสามารถอธิบายเชื่อมโยงกับข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการลักษณะเดียวกัน สามารถประยุกต์ใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ และสามารถอ้างอิงผลการวิจัยไปสู่บริบทอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกันได้ (Bold, 2012: 144) แต่การศึกษากการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์โดยวิธีวิทยาเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวนายได้กระบวนการทัศนการวิจัยแนวหลังสมัยใหม่นั้น ประเด็นความไว้วางใจของข้อมูลไม่ได้ผูกพันกับแบบแผนดังกล่าว อันเนื่องมาจากกระบวนการทัศนการวิจัยไม่ได้มองว่า ข้อมูลเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เพื่อรอให้นักวิจัยเป็นผู้ค้นพบ โดยนักวิจัยต้องเป็นกลางกับข้อมูลและไม่นำค่านิยมเข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล แต่งานวิจัยนี้นักวิจัยเป็นผู้ร่วมสร้างข้อมูลเรื่องเล่ากับชาวนาอินทรีย์ และนำไปสู่การเป็นองค์ประธานร่วมของการสร้างความรู้ในงานวิจัย ดังนั้น การได้มาซึ่งข้อมูลจึงไม่ได้ปฏิเสธการมีค่านิยมของนักวิจัยที่จะทำความเข้าใจวิถีชีวิตชาวนาอินทรีย์ ทั้งนี้เพื่อทำให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงประสบการณ์และร่วมสร้างประสบการณ์ที่สร้างตัวตนของชาวนาอินทรีย์ได้ ลักษณะเช่นนี้ ข้อมูลที่เป็นความจริงจึงไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ มีความเป็นสากล เพื่อให้ให้นักวิจัยเข้าไปเป็นผู้แสวงหา/ค้นพบ นำไปวิเคราะห์ และอ้างอิงผลการวิจัยไปสู่บริบทอื่นๆ แต่ข้อมูลดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างความรู้ภายใต้ลักษณะเฉพาะ ความเป็นท้องถิ่น และในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่ตัวตนของชาวนาอินทรีย์ถูกสร้างขึ้นมา

ดังนั้น ในประเด็นความไว้วางใจของข้อมูลเรื่องเล่าแนวฟูโกต์เดียวน จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจในแนวคิดและทฤษฎีอย่างลุ่มลึกของนักวิจัย ที่นักวิจัยได้ใช้เป็นกรอบความคิดในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถนำไปวิเคราะห์และตีความได้ โดยความไว้วางใจของข้อมูลเรื่องเล่าเหล่านั้น นักวิจัยต้องเชื่อมโยงกระบวนการศึกษากับหลักคิดของการวิจัยแนวเรื่องเล่าที่สำคัญใน 5 ประการ ได้แก่ *ประการแรก* การวิจัยแนวเรื่องเล่าต้องสะท้อนสาระสำคัญ (Substantive contribution) ที่สร้างความรู้และความเข้าใจที่มีต่อชีวิตทางสังคม *ประการที่สอง* ต้องสามารถตอบสนองต่อความหมายของชีวิตบนพื้นฐานของคุณธรรมที่ดีงาม (Authentic merit) *ประการที่สาม* ข้อมูลต้องเกิดจากกระบวนการสะท้อนกลับและการมีส่วนร่วมอย่างมีจริยธรรม (Reflexivity and participatory ethics) ของผู้เล่าและผู้ฟัง/นักวิจัย ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้จะสร้างความยุติธรรมและการยอมรับซึ่งกันและกัน รวมไปถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เล่าและนักวิจัยสามารถคิดไตร่ตรองและสะท้อนข้อมูลไปมาระหว่างกัน ภายใต้เงื่อนไข บริบท และสถานการณ์นั้นๆ *ประการที่สี่* การสนทนาต้องคำนึงถึงผลกระทบ (Impact) ต่อผู้เล่า ซึ่งผลกระทบเหล่านั้น

อาจจะเกี่ยวพันกับชีวิต ความเป็นอยู่ หรือชื่อเสียงของผู้เล่า โดยนักวิจัยต้องมีความระแวดระวังในการถามและไม่คาดคั้นคำตอบเมื่อผู้เล่าไม่พร้อมที่จะเล่าในเรื่องนั้นๆ และ *ประการสุดท้าย* งานวิจัยต้องสะท้อนประสบการณ์และมีความใกล้ชิดกับชีวิตของมนุษย์ (Experience near) โดยเรื่องเล่าต้องเผยให้เห็นความจริงของชีวิต มีการนำเสนออย่างมีเหตุผลและมีความยุติธรรม บนความสอดคล้องกับบริบทแวดล้อม (Sikes and Gale, 2006 Cited in Bold, 2012: 176) ด้วยลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยต้องสร้างความเข้าใจกับหลักคิดที่สำคัญ เพื่อการดำเนินการศึกษาก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรี โดยสามารถสร้างข้อมูลที่มีความไว้วางใจ ตั้งแต่กระบวนการเลือกสนามการวิจัยที่จะต้องเลือกโดยใช้ทฤษฎีเป็นฐาน การเข้าถึงประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่จะเป็นการสนทนาร่วมเพื่อสร้างความรู้บนความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมและเปิดโอกาสให้ผู้เล่าตีความตนเองอย่างเป็นอิสระภายใต้แนวทางการสนทนาที่ผู้วิจัยเข้าใจพื้นฐานเชิงทฤษฎีเป็นอย่างดี การวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งมีระบบระเบียบไม่ไร้ทิศทางผ่านแนวทางของทฤษฎีฐานราก เพื่อนำไปสู่การตีความเรื่องเล่าเพื่อสร้างความรู้ในงานวิจัยได้

บทที่ 4

บริบทและจุดเปลี่ยนสู่การทำนาอินทรีย์

“ชาวนา” คำๆ นี้ เกิดขึ้นมาในสังคมไทยอย่างยาวนาน หากมองย้อนกลับไปในอดีต การเป็นชาวนาไม่ได้ถูกให้ความหมายในฐานะที่เป็นอาชีพ หากแต่การทำนาเป็นวิถีการดำเนินชีวิต ในมิติหนึ่งของการทำมาหากินของผู้คนที่มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และหาของป่าบนวิถีชีวิต ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและการพึ่งพาตนเอง สังคมการเกษตรในอดีตจึงมีวิถีการผลิตที่ตอบสนอง เพียงความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต ภายใต้แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่ท่ามกลางความ เชื่อ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม วิถีการทำนาบนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ ดังเดิมนั้น ก็ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอย่างแน่แท้ เมื่อระบบคิดของสังคมเคลื่อนตัวไปสู่การเป็นสังคมของการ แลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจ การแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญบนอาชีพที่แตกต่าง หลากหลาย การทำนาจึงหนีไม่พ้นการถูกทำให้เป็นอาชีพที่ทำหน้าที่ผลิตข้าวเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต ผู้คนในระบบสังคมใหญ่ การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาแบบเดิมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การปลูกข้าวเพื่อการดำรงชีพจึงถูกเปลี่ยนวิถีไปสู่การปลูกข้าวเพื่อส่งต่อการบริโภคแก่สังคม บนความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจ เมื่อเป้าหมายของสังคมถูกปรับเปลี่ยน การทำนาให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่มากขึ้นจึงมีความจำเป็น องค์ความรู้การทำนาในวิถีของอดีต จึงไม่สามารถตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ระบบความรู้ใหม่ที่เรียกว่า “ระบบ เกษตรกรรมเคมีหรือระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่” จึงเข้ามาแทนที่และสถาปนาตัวเองให้เป็นใหญ่ หรือครองอำนาจนำ บนข้อกล่าวอ้างของการสร้างประสิทธิภาพในการทำนาและการเพิ่มผลผลิต ที่ชาวนาสามารถปลูกข้าวเพื่อหล่อเลี้ยงตนเองและคนอื่นๆ ได้อย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม การเป็น สังคมของการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจที่อาศัยระบบความรู้เกษตรกรรมเคมีเพื่อปรับเปลี่ยนวิถี การผลิตของชาวนา กลับไม่ได้สร้างความผาสุกต่อการดำรงชีวิตในระยะยาว เพราะท้ายที่สุด ชาวนาได้สูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองและกลายเป็นผู้พึ่งพิงความรู้จากภายนอก มากไปกว่านั้น สังคมของการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจได้ดึงชาวนาเข้าสู่การเป็นผู้ซื้อปัจจัย การผลิตและการเป็นผู้ขายผลผลิตในเวลาเดียวกัน และที่สำคัญวิถีการทำนาเคมีได้ก่อวิกฤติ สุขภาพต่อชาวนาและผู้บริโภคไปในที่สุด ด้วยผลที่มีต่อชีวิตการทำนาเช่นนี้ จึงทำให้ชาวนาได้หัน กลับมาทบทวนตนเอง เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนวิถีการทำนา บนเป้าหมายใหม่ที่ต้องการสร้างความ ยั่งยืนในวิถีสุขภาพและการพึ่งพาตนเองในวิถีการทำนา กระบวนการได้กลับวิถีการทำนาเคมีจึงก่อ ตัวขึ้น ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ที่เรียกว่า “การทำนาอินทรีย์”

ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตชาวนาที่เกิดขึ้นผ่านช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ราวกับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องของพัฒนาการทางสังคม แต่ผู้วิจัยอยากจะชี้ชวนให้เห็นว่าวิธีการทำนาที่เปลี่ยนแปลงไปในห้วงเวลาต่างๆ นั้น มีความโยงใยอย่างสลับซับซ้อน ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปโดยปกติหรือเป็นไปตามธรรมชาติ หากแต่มีระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจและระบบความรู้การทำนาของยุคสมัย ได้อยู่เบื้องหลังและชี้นำวิธีการทำนาเพื่อให้ชาวนามีวิธีการผลิตวิธีการบริโภค และวิธีการดำรงชีวิตในแบบต่างๆ บนสัจจะธรรมหรือความจริงของชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้น การกล่าวถึงบริบทและความเปลี่ยนแปลงในวิธีการทำนา จึงเป็นการเผยให้เห็นว่า “อำนาจ” หรือระบบคิดของสังคมและ “ความรู้” ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อเจตจำนงของอำนาจ ได้สร้าง “ความจริง” กำกับความคิดและความเป็นไปของชีวิตการทำนา ไม่ว่าชาวนามจะดำเนินวิธีการทำนาอย่างไร ชาวนาก็ไม่ได้เป็นอิสระไปจากระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งอาจทำให้ชาวนากลายเป็นผู้สยบยอมต่ออำนาจหรือกลายเป็นผู้สามารถนำระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าว มาประกอบสร้างตนเองอย่างผู้มีปัญญาผู้คิด ที่จะเลือกสรรและแสวงหาหนทางการทำนابนวิธีการต่างๆ ภายใต้ความสอดคล้อง ความจำเป็น และเหมาะสมกับการดำรงชีวิตได้

ชีวิตชาวนาในวิถีสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม

ชีวิตชาวนาในอดีตที่สะท้อนผ่านคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ มักจะฉายภาพให้เห็นถึงการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการทำมาหากินโดยอาศัยธรรมชาติเกื้อหนุนชีวิต มีการปลูกข้าวบนความพออยู่พอกินและบนพื้นฐานของการมีทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ชาวนาจึงผูกพันกับธรรมชาติและมองตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติบนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในวิธีการทำนา ซึ่งหากจะสืบสาวลงไปให้เห็นว่า ทำไมชีวิตชาวนาในอดีตจึงดำเนินไปเช่นนั้น ทำไมชีวิตชาวนาจึงอยู่บนพื้นฐานของความสงบสุขเรียบง่าย ความมีศีลธรรม ความพอเพียงพออยู่พอกิน ความมีอิสระ และความสมัครสมานสามัคคีกันของคนในชุมชน ก็จะได้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นไปเองตามธรรมชาติ แต่ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในอดีตที่ความเชื่อ ประเพณี และหลักคิดทางศาสนา ซึ่งระบบสังคมในอดีตถือเป็นสิ่งสูงค่าเชิงจิตวิญญาณนั้น ได้สร้างอิทธิพลอยู่เบื้องหลังการดำเนินวิถีชีวิตการทำนาด้วยเช่นกัน ดังนั้น ชาวนาจึงมองตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และสรรพสิ่งต่างๆ ที่รายรอบสัมพันธ์ชีวิตอยู่ วิถีของการปลูกข้าว วิถีของการบริโภคข้าว และวิธีการดำเนินชีวิต จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกทางกายภาพและโลกของจิตวิญญาณอย่างสอดคล้องและกลมเกลียว

ชีวิตชวานากับความเชื่อเหนือธรรมชาติ

วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในอดีต ซึ่งผูกพันไปกับความเชื่อ ประเพณี หลักคิดทางศาสนา และความสัมพันธ์ที่ชีวิตมีต่อธรรมชาตินั้น ได้ทำให้โลกทัศน์ของผู้คนไม่ได้มองความจริงของชีวิตเพียงการสร้าง ความมั่นคงในเชิงกายภาพผ่านการทำมาหากิน การมีที่อยู่อาศัย การมีเสื้อผ้าห่มกาย และการทำเกษตรกรรม ฯลฯ แต่มนุษย์ได้สร้างความมั่นคงต่อจิตใจผ่านความสัมพันธ์ที่มีต่อโลกของจิตวิญญาณ ซึ่งเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อกันเป็นส่วนหนึ่งของกัน และพึ่งพาอาศัยกันบนความแตกต่างหลากหลาย มนุษย์จึงไม่ได้มองตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง แต่มองชีวิตในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติและสิ่งที่อยู่สูงกว่าในเชิงจิตวิญญาณ (เทวดา ผี พุทธศาสนา) มนุษย์จึงต้องจัดการตนเองต่อความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างสมดุล และเมื่อมองเชื่อมโยงกับวิถีการทำนาของผู้คนในอดีต จึงทำให้คล้ายข้อสงสัยได้ว่า ทำไมชาวนาไม่ได้เพียงลงมือปลูกข้าวบนพื้นที่เชิงกายภาพเพื่อให้มีอาหารบริโภคในการดำรงชีวิต แต่พื้นที่ทางความคิดของการทำนากลับถูกเชื่อมต่อกับโลกแห่งจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ต่อระบบธรรมชาติ ผ่านความเชื่อที่ว่าทุกสรรพสิ่งต่างมีผู้สรรสร้าง ผู้ปกป้องรักษา และผู้คุ้มครองดูแล ไม่ว่าจะเป็นดินที่ใช้ปลูกข้าว น้ำฝนที่ตกจากฟากฟ้า ท้องไร่ท้องนาที่ก่อกำเนิดต้นข้าว และป่าไม้ที่ใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต ต่างไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่มองเห็นในเชิงกายภาพ วิถีการทำนาในอดีตจึงเต็มไปด้วยความเคารพพบน้อมต่อสรรพสิ่งที่ตนเองสัมพันธ์ต่อการทำนา

ดังนั้น เมื่อชาวนาต้องเตรียมดินเพื่อปลูกข้าว โลกของจิตวิญญาณที่สัมพันธ์ต่อชีวิต จึงทำให้ชาวนาต้องทำพิธีขอขมาและบอกกล่าวต่อแม่ธรณีผู้ให้กำเนิดผืนดิน เนื่องจากชาวนาต้องเหยียบย่ำและกระทบกระทั่งผืนดินอันมีผู้ปกป้องรักษา เมื่อการบอกกล่าวได้เกิดขึ้น ก็เป็นการสร้างความมั่นใจว่า การทำนาจะเป็นไปโดยความราบรื่น การทำนาจะเป็นไปอย่างไร้อุปสรรค และนำมาซึ่งความสงบสุขต่อชีวิต ความสัมพันธ์ที่ชาวนามีต่อดินจึงเป็นไปอย่างรู้คุณ ไม่ใช่ประโยชน์จากดินเกินความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต จึงทำให้มองเห็นภาพสะท้อนที่มักจะกล่าวกันว่า ดินในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์และมีธาตุอาหารตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะหวานเมล็ดพันธุ์ชนิดใดลงไปก็สามารถเจริญเติบโตได้ดี นั่นก็เป็นเพราะชาวนาในอดีตไม่ได้มองว่าดินเป็นเพียงทรัพยากรการผลิตที่จะต้องขูดรีดเอาประโยชน์สูงสุด แต่ดินมีความหมายในเชิงคุณค่าทางจิตวิญญาณ เช่นเดียวกับความเชื่อเกี่ยวกับฝนที่ตกลงมาจากฟากฟ้าที่สร้างความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน ชาวนาก็เชื่อว่าผีเทวดาเป็นผู้ดลบันดาลฝน การแสดงความเคารพพบน้อมต่อเทวดาในฐานะที่เป็นผู้ให้ จึงเป็นสิ่งที่ชาวนาไม่เคยมองข้าม ดังเห็นได้จากวิถีการทำนาในอดีตของชุมชนชาวนาที่ผู้วิจัยได้ร่วมสนทนา พวกเขาได้แสดงออกถึงความเคารพต่อ “พญาแถน” ซึ่งชาวนาในภาคอีสานเชื่อว่า

พญาแถนคือเทวดาผู้ดลบันดาลฝนให้ตกลงมา ชาวนาจ้างประกอบพิธีกรรมบางอย่างเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อผู้ให้

“แต่ก่อนประเพณีบุญบั้งไฟ เราต้องทำพิธีอย่างจริงจัง มีหมอปราหมณ์หมอสูตร และมีผู้คนมาเข้าร่วมกัน ทำพิธีบนบานสานกล่าวก่อนจะจุดบั้งไฟขึ้นฟ้า เดิมนั้นเป็นเรื่องของความสนุกสนาน การละเล่นมากกว่า”

จากคำบอกเล่าของ สว. แม่อำนาจในเชิงจิตวิญญาณจะเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่ก็ได้ทำหน้าที่กำกับความเป็นไปในวิถีการทำงาน เมื่อการทำงานสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องพญาแถน การจุดบั้งไฟไปหาพญาแถนจึงเป็นวิธีการเชื่อมต่อชาวนาจ้างกับโลกของจิตวิญญาณในฐานะที่เป็นสิ่งที่อยู่สูงกว่าและอยู่เหนือชีวิต โดยก่อนทำการจุดบั้งไฟนั้น ชาวนาจ้างจะทำพิธีกรรมขอขมาก่อนจะจุดบั้งไฟขึ้นไปหาพญาแถนเพื่อบอกให้รับรู้ ว่าฤดูกาลปลูกข้าวกำลังจะเริ่มต้นขึ้น ชาวนาจ้างต้องการน้ำในการปลูกข้าว ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ชาวนาจ้างไม่ได้มองว่าน้ำฝนเป็นเพียงทรัพยากรทางการผลิตแต่น้ำฝนเป็นสิ่งสูงค่าเหนือธรรมชาติซึ่งมีเทวดาเป็นผู้ประทานมาให้ การแสดงออกถึงความนอบน้อมต่อธรรมชาติจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ชาวนาจ้างจัดการความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางกายภาพและโลกของจิตใจอย่างสมดุลและสัมพันธ์กัน

ชีวิตที่ผูกพันกับโลกของจิตวิญญาณไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ที่ชาวนาจ้างมีต่อแม่ธรณีและพญาแถนเท่านั้น แต่ชาวนาจ้างยังเชื่อว่า ในท้องไร่ท้องนามีพระแม่โพสพหรือเทวีแห่งข้าวเป็นผู้คุ้มครองดูแล ปกป้องรักษา และดลบันดาลให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ข้าวจึงไม่ได้เป็นเพียงอาหาร แต่ข้าวมีจิตวิญญาณที่ชาวนาจ้างต้องให้ความเคารพ ชาวนาจ้างแสดงความสำนึกในบุญคุณของพระแม่โพสพโดยการทำขวัญข้าวและสู่ขวัญข้าว หรือที่ชาวนาจ้างเรียกว่า “การทำบุญคุณลานหรือบุญกุ่มข้าวใหญ่” เพราะเมื่อชาวนาจ้างได้ใช้เท้าเดินลงไปเหยียบข้าวในขณะที่เก็บเกี่ยวและทำการนวดข้าว จึงต้องขอขมาในสิ่งที่ได้ทำลงไปเพื่อที่จะนำความเป็นสิริมงคลและความผาสุกมาสู่ตนเองและครอบครัว ดังนั้น ข้าวทุกเม็ดจึงมีความสำคัญและไม่ได้ถูกตีค่าให้เป็นเพียงอาหารของมนุษย์ หรือมีความหมายเพียงแค่วัตถุเพื่อการแลกเปลี่ยนเงินตรา แต่ข้าวเป็นสิ่งที่ชาวนาจ้างต้องสำนึกในบุญคุณที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตให้มีอยู่มีกินตรวข้าวลูกข้าวหลาน เมื่อความสัมพันธ์ต่อโลกของจิตวิญญาณมีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งกับชีวิตเช่นนี้ การทำนาจ้างไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การลงมือปลูกข้าว ดูแลข้าว เก็บเกี่ยวผลผลิต และการบริโภค แต่การทำนาจ้างดำเนินไปบนความหมายของการนอบน้อมต่อสรรพสิ่งต่างๆ ที่ชาวนาจ้างได้พึ่งพาอาศัย

บนความสุขทางใจที่ได้แสดงออกถึงความเคารพต่อโลกทางจิตวิญญาณ และความสุขทางกายที่ได้มีข้าวไว้การบริโภคในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ที่ชาวนามีต่อป่าก็เช่นเดียวกัน ชาวนาในอดีตได้พึ่งพาอาศัยป่าธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทั้งการหาของป่ามาเป็นอาหาร การหาฟืนในการหุงหาอาหาร การใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในป่า รวมไปถึงการใช้ระบบนิเวศและปัจจัยการผลิตจากป่าเพื่อเกื้อกูลการทำนา เช่น การได้ปุ๋ยจากซากใบไม้ การได้ความชุ่มชื้นจากสภาพแวดล้อมของป่า และด้วยโลกทัศน์ที่ชาวนาเชื่อว่า ป่ามีผู้คุ้มครองดูแล จึงทำให้ทุกครั้งที่ต้องหยิบบ่มและใช้ประโยชน์จากป่าทั้งเพื่อการทำนาและการดำรงชีวิต ชาวนาจึงไม่ลืมที่จะบอกกล่าวกับ “ผีป่า” เพื่อขอใช้ประโยชน์จากป่าในทุกๆ ครั้ง ด้วยความนอบน้อมและรู้คุณของธรรมชาติเช่นนี้ จึงทำให้ป่าในอดีตยังคงความสมบูรณ์ เพราะป่าไม่ได้ถูกมองว่าเป็นเพียง “ทรัพยากร” เฉกเช่นการกำหนดความหมายของความรู้สมัยใหม่ แต่ป่ามีคุณค่าในเชิงจิตวิญญาณที่ชาวนาจะใช้ประโยชน์เพียงเพื่อความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตบนความเคารพและไม่ทำลาย

หลักคิดทางศาสนาที่มีต่อทัศนะการดำเนินชีวิตของชาวนาก็เช่นกัน ศาสนาสอนให้ผู้คนในอดีตมองความจริงของการมีชีวิตว่า การเป็นผู้มีศีลธรรมที่ดีงามจะนำพาชีวิตไปสู่ความสงบสุข การไม่เบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น และรู้จักแบ่งปันและสงเคราะห์ผู้อื่น จึงกลายเป็นคุณค่าของการเป็นคนดี ชาวนาจึงมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่สะสมเงินทองและวัตถุที่จะนำมาซึ่งการสะสมกิเลส หากแต่การสะสมบุญต่างหากที่จะทำให้ชีวิตในภพภาคหน้ามีความสุขและความเจริญอกงาม ด้วยหลักคิดเช่นนี้ ผู้คนในอดีตจึงรู้จักความพอเพียงในตนเอง รู้จักความเสียสละ การแบ่งปัน และช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมที่ผูกพันกับหลักการทางศาสนา วิธีการทำนาในฐานะที่เป็นวิถีของชีวิตจึงไม่ได้แปลกแยกไปจากหลักคิดดังกล่าว การทำนาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอมีพอกิน การไม่สะสมหรือผลิตข้าวจนล้นเหลือเกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต โดยในแต่ละฤดูกาลของการทำนา ชาวนาจะปลูกข้าวแค่ให้เพียงพอต่อการบริโภคและเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก ดังนั้น ความมั่งคั่งของชีวิตจึงเกิดจากการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง และการแสวงหาความมั่นคงด้านจิตใจมากกว่าความมั่นคงในเชิงวัตถุ มากไปกว่านั้น หลักคิดทางศาสนายังก่อให้เกิดวัฒนธรรมของความร่วมมือในสังคมชาวนามากกว่าการแข่งขัน เมื่อเข้าสู่ฤดูกาลปักดำหรือเก็บเกี่ยว ชาวนาจะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน โดยการไปช่วยผู้อื่นทำนาด้วยความเต็มใจ ไม่ผูกพันกับการบังคับ แต่ทุกอย่างดำเนินไปบนความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จนทำให้งานปักดำหรือเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จด้วยความสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

หากมองเรื่องนี้ด้วยความลึกซึ้ง แม้ว่าวิถีการทำนาในอดีตจะมีอำนาจในเชิงจิตวิญญาณเป็นตัวแสดงอยู่เบื้องหลัง แต่อำนาจดังกล่าวกลับเปิดโอกาสให้ชาวนากลายเป็นผู้สร้างความรู้ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักคิดทางศาสนาซึ่งใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิต ก็ได้ให้แนวทางต่อการเข้าถึงความจริงหรือเข้าถึงแก่นสารของธรรม โดยมนุษย์จะต้องลงมือปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง เพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ จากกิเลส และการเข้าถึงนิพพาน ซึ่งการเข้าถึงความจริงดังกล่าวก็เป็นเรื่องเฉพาะตนหรือภาวะปัจเจกที่ตั้งที่ไม่สามารถสอน ถ่ายทอดกันเป็นขั้นเป็นตอนผ่านรูปแบบที่ตายตัว แต่ต้องอาศัยการสั่งสม การลงมือปฏิบัติ บนวิธีการที่แตกต่างหลากหลายจนสามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดได้ ความรู้ของการทำนาในอดีตก็เช่นเดียวกัน ไม่มีความรู้ใดที่สถาปนาตนเองให้มีอำนาจสูงสุด หรือเป็นความรู้ในแบบใดแบบหนึ่งที่ตายตัว แต่การทำนาบนพื้นฐานของความพอเพียงในตนเองและไม่เอาเปรียบสรรพสิ่งรอบตัวที่ตนเองสัมพันธ์ ได้เปิดโอกาสให้ชาวนากลายเป็นผู้สร้างความรู้ ผ่านการลงมือปฏิบัติ เป็นผู้ทดลอง และค้นหาวิถีการต่างๆ ด้วยตนเอง สิ่งที่เป็นความรู้จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว มีความยืดหยุ่น และถูกกำหนดจากความจำเป็นของชีวิตมากกว่าการเป็นความรู้ในเชิงทฤษฎี ความรู้ที่เป็นทางการ หรือความรู้จากตำรา ดังนั้น ความรู้การทำนาในอดีตจึงมีความแตกต่างหลากหลายบนความมีอิสระที่ชาวนาได้สร้างกระบวนการเรียนรู้กับตนเอง มีการถ่ายทอดความรู้อย่างไม่เป็นทางการในวิถีการดำเนินชีวิต และสามารถดัดแปลงสร้างสรรค์ความรู้เพิ่มเติมโดยไม่แปลกแยกไปจากบริบทที่ตนเองใช้ชีวิตอยู่

ธรรมชาติกับชีวิตชาวนา

วิถีการทำนาที่ชาวนาสามารถตีความตนเองบนความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบตัว โดยการสร้างประสบการณ์และสร้างความรู้การทำนาภายใต้ความจำเป็นของการดำรงชีวิตดังที่กล่าวมานั้น สถานะของความรู้จึงมีความแตกต่างไปจากความเข้าใจผ่านโลกทัศน์แบบสมัยใหม่ ซึ่งได้แยกแยะสิ่งที่เป็นความรู้และสิ่งที่ไม่ใช่ความรู้ผ่านวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ การใช้ระบบเหตุผลแบบตรรกศาสตร์ การคำนวณ และพิสูจน์ทดลองเพื่อสร้างความจริงแบบใดแบบหนึ่งให้มีความเป็นสากล แต่ความรู้ของการทำนาในอดีตกลับยืนอยู่บนความแตกต่างหลากหลาย ไม่มีความจริงหนึ่งเดียว ชาวนาจึงมีอิสระในการกำหนดความรู้การทำนาของตนเอง มากกว่าการเป็นผู้ที่ต้องสมานทานกับความรู้แบบใดแบบหนึ่ง การสั่งสมและการเรียนรู้ในชีวิตของแต่ละคนจึงสัมพันธ์ไปกับบริบทเฉพาะ ที่สอดคล้องประสานสัมพันธ์ไปกับทัศนะการมองโลกอย่างสมดุลระหว่างตนเองกับ

ระบบธรรมชาติและโลกแห่งจิตวิญญาณ ดังเช่น ชีวิตของ สว ที่เติบโตในครอบครัวชาวนา ซึ่งเขาได้สั่งสมความรู้และเรียนรู้วิธีการทำนามาจากบรรพบุรุษ

“เรื่องเฮ็ดนาเนี่ย มันกะเฮ็ดมาตั้งแต่เกิด พ่อแม่กะพาเฮ็ดนา กะไปเฮ็ดนำเพิ่น กะบ่มีไผ่มาบอกได้ หละว่าต้องไปเฮ็ดนา เกิดมามันกะได้เฮ็ดโลด ฮอดยามฟ้าฝนมากะไปหาตกม้า มันเป็นจั่งขึ้น”

สวเริ่มทำนาตั้งแต่เป็นเด็กผ่านการเป็นลูกมือของพ่อแม่ เมื่อต้องติดสอยห้อยตามพ่อแม่ไปทำนา เขาจึงได้เรียนรู้และฝึกฝนตนเอง ผ่านการสอนโดยการบอกกล่าวของพ่อแม่ในระหว่างการทำนา จึงทำให้สวรู้จักสังเกต ลอกเลียนแบบ และทำตามผ่านกิจกรรมการลงมือปักดำ การสังเกตดินฟ้าอากาศ การทำความเข้าใจกับฤดูกาลทำนา การเลือกใช้พันธุ์ การดูแลรักษาข้าว การเกี่ยวข้าว รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากป้าธรรมชาติที่รายล้อมสภาพการทำนาในอดีต ความรู้เช่นนี้ จึงถูกปลูกฝังตั้งแต่วัยเยาว์ และความรู้ไม่ได้ถูกสอนอย่างเป็นทางการ หรือเป็นแบบแผนสำเร็จรูปแจกเช่นความรู้สมัยใหม่ ที่มุ่งหวังประสิทธิภาพและความถูกต้องถูกระเบียบแบบแผน แต่ความรู้ของการทำนาในอดีตเกิดจากการกระบวนการเรียนรู้บนประสบการณ์ของชีวิต การปฏิบัติจริงที่จะต้องทดลองกับตนเอง จนนำไปสู่การมีวิธีการที่เหมาะสม และความรู้ก็ไม่แยกส่วนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายแบบใดแบบหนึ่งที่ชัดเจน แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะองค์รวมที่ชาวนาและธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ความรู้การทำนาในอดีตจึงเป็นความรู้ที่ยืดหยุ่น และไม่มีเกณฑ์ตัดสินอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความถูกต้อง ดังนั้น เมื่อชีวิตชาวนาได้เติบโตขึ้นเพื่อดำรงวิถีการทำนาต่อจากพ่อแม่ ความรู้ในการทำนาจึงถูกสั่งสมอยู่ในตัวคน มีการถ่ายทอด มีการดัดแปลงไปตามสภาพแวดล้อม เมื่อเห็นว่าจะทำให้การทำนาเป็นไปอย่างเหมาะสม เมื่อเข้าสู่ฤดูกาลทำนา ชาวนาจึงเป็นผู้ที่รู้ตนรู้ตัวว่าจะต้องทำอะไร และจะออกแบบวิธีการทำนาในลักษณะใดที่ตนเองเห็นว่า เป็นความสอดคล้องกับสภาพการทำนาและการดำรงชีวิตของตนเอง

เช่นเดียวกับความรู้การทำนาที่เกิดขึ้นบนชีวิตที่สัมพันธ์กับป่า เมื่อสภาพแวดล้อมของชุมชนถูกแวดล้อมไปด้วยป่าธรรมชาติ การเรียนรู้วิถีการทำนาที่พึ่งพาป่าจึงเกิดขึ้น ชาวนาได้สร้างความรู้การพึ่งพาธรรมชาติเพื่อการทำนา ดังที่ ล่ำ ได้มีประสบการณ์ในเรื่องนี้กับตนเอง

“เว้าพื้นป่าแต่ก็มันกะหลายเนอะ กะบ่มีไผ่ไปเฮ็ดหยั่งหรือไปทำลาย กะมีแต่ไปหาเก็บพื้น หาเห็ด หาผักหวานป่า หายาฮากไม้ เว้าพื้นว่า นากับป่านี้นมันเกี่ยวข้องกันจั่งใด สมัยแต่ก็พ่อแม่เพิ่นกะพายังเข้าป่าไปหาหอบเอาใบไม้มาลงนา เพิ่นกะว่ามันเป็นปุ๋ย แต่ก็บ่มีได้ปุ๋ยเคมี นี่หละข้อดีของป่า อีกร้อยอย่างเฮาไปเฮ็ดนาเมื่อไหร่ มันกะพอได้เข้าไปเฮาฮ่ม นาชุ่มติดดินป่าแสดดี อากาศ

มันดี มันเย็นได้ บางทีเอาใบไม้มันกะหล่นมาใส่กะเป็นปุ๋ยไปน้า เอ็ดนาแต่ก็กะบได้เฮ็ดหยังยุ่งยาก
น้ามันหลาย เว้าพื้นว่าได้ข้าวหลายบ่ กะได้บ่หลาย กะพอได้ข้าวไว้อยู่ไว้กินนี่ละ”

ภายใต้โลกทัศน์การทำงานที่สัมพันธ์ไปกับความเชื่อที่ว่า ปาธรรมชาติเป็นสิ่งสูงค่า ปามีผู้ปกปักรักษา ปาคือผู้ให้ ปาได้มอบอากาศ มอบประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต และมอบ
สิ่งแวดล้อมที่ดี จึงทำให้การกระทำใดๆ ที่จะเข้าไปเบียดเบียนธรรมชาติกลายเป็นความตระหนัก ที่
ชาวนาดองมอบน้อมต่อปา จึงทำให้ชาวนาใช้ปาอย่างจำเป็นและพอดีเพื่อที่จะอยู่ร่วมกันกับ
ธรรมชาติอย่างสมดุล ดังนั้น ชีวิตที่ผูกพันกับปาธรรมชาติของลำ จึงเป็นไปเพื่อการใช้ประโยชน์
เพียงความเกื้อกูลในชีวิต ลำได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากปาเพื่อการทำงานผ่านสั่งสมความรู้จาก
พ่อแม่ที่จะนำสิ่งที่เหลือจากชีวิตของตนไม้หรือใบไม้มาเป็นปุ๋ยบำรุงดินและบำรุงข้าว ความรู้เช่นนี้
จึงเกิดจากการรู้คิดของชาวนาในอดีต ภายใต้การสะท้อนคิดที่ว่า เมื่อปาสามารถเจริญเติบโตได้
โดยไม่มีใครให้ปุ๋ยหรือบำรุงดูแลรักษา แต่กลับใช้ปุ๋ยที่เกิดจากใบไม้ล่งหล่นบำรุงดูแลตนเองได้
ก็เท่ากับว่าระบบธรรมชาติสามารถเลี้ยงตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้จากการคิดวิเคราะห์จึงก่อ
เกิดประสบการณ์และการถ่ายทอดสู่ชาวনারุ่นหลัง เมื่อลำเติบโตมาสืบต่ออาชีพการทำงานจากพ่อ
แม่ เขาจึงมีประสบการณ์ในเรื่องนี้ และเขาก็สามารถต่อยอดความเข้าใจกับตนเองเกี่ยวกับปาได้
ว่า นอกจากปาจะเป็นผู้ให้ปุ๋ยธรรมชาติแก่ไร่นาแล้ว ปาได้ช่วยให้แปลงนาของเขาได้อากาศที่
เหมาะสมต่อการเติบโตตามธรรมชาติของข้าว การทำงานจึงไม่ได้ดำเนินไปด้วยความยากลำบาก
ที่จะต้องเข้าไปแทรกแซงวิถีการเจริญเติบโตของข้าวมากนัก การสร้างความรู้บนการใคร่ครวญ
ความสัมพันธ์ที่ตนเองมีต่อปา จึงทำให้วิถีการทำงานสามารถพึ่งพาปาบนความสมดุลตาม
ธรรมชาติที่ตนกับปาสามารถอยู่ร่วมกันและเกื้อกูลกัน

ไม่เพียงแนวปฏิบัติของการทำงานที่ยืนอยู่บนประสบการณ์ การเรียนรู้ลงมือปฏิบัติกับ
ตนเอง และการถ่ายทอดในวิถีชีวิตเท่านั้นที่เป็นกระบวนการสร้างความรู้และการเรียนรู้บนฐานของ
การทำงานที่พึ่งพาตนเองในอดีต แต่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์กันในวิถีสังคมดั้งเดิม ที่ชาวนามี
การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักการเป็นผู้ให้และการแบ่งปัน สังคมชาวนา ก็ได้สร้างความรู้อีกชุดหนึ่ง
ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนแรงงานกันของคนในชุมชน ดังคำบอกเล่าของ สมบูรณ์ ที่เขามอง
ย้อนกลับไปในอดีตและมองเห็นว่า สังคมชาวนามีการพึ่งพาอาศัยและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน

“แต่ที่มันได้จ้างหยัง มีแต่นาวาน ยามดำนากะเกี่ยวข้าว ก็ไปบอกผู้หนึ่งผู้หนึ่งว่า ไปชอยแนเด้อ มืออื่น
สิเกี่ยวข้าว ตื่นเช้ามาเขากะถือเกี่ยวมาโลด กะเกี่ยวชอยกัน เขากะหาข้าวหาน้ำสุเขากิน ยามฮอด
ที่เขาเขากะไปชอยเขาคือกัน เดียวนี้แม่นหยัง เฮ็ดหยังกะได้จ้างเมิด”

แบบแผนการช่วยเหลือกันผ่านสิ่งที่ชาวนาในชุมชนเรียกว่า “นาวาน” กลายเป็นวิถีของสังคมชาวนาในอดีต ซึ่งแต่ละครอบครัวมีการสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปช่วยเหลือในการดำนาหรือเกี่ยวข้าวให้กับครอบครัวอื่นๆ สิ่งนี้เรียกว่า “คำจ้างหรือค่าแรง” จึงไม่ได้ถูกให้ความหมายในวิถีของความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพียงแค่อาหารที่เจ้าของนาจัดเตรียมเพื่อให้ทุกคนที่มาช่วยเหลือได้นั่งทานข้าวร่วมกันก็กลายเป็นความเปรมปรีดีในความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอย่างล้นเหลือ ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในสังคมการทำนาบนหลักคิดของการแบ่งปัน การสร้างคุณงามความดีและการได้รับการยอมรับจากสังคมที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นนี้ กลายเป็นความรู้อีกชุดหนึ่งที่สังคมชาวนาเป็นผู้กำหนดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวขึ้นมา และกระบวนการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่ตายตัว เจกเซนวิถีการทำนาสมัยใหม่ที่ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์เป็นผู้กำหนดระบบความสัมพันธ์ของสังคมชาวนาผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ที่จะต้องมีค่าจ้างรายชั่วโมงหรือรายวันที่ตนเองได้ใช้แรงงานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในกิจกรรมการทำนา แต่สังคมชาวนาในอดีตกลับให้คุณค่าต่อน้ำใจที่มีต่อกัน อันเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ประเสริฐในวัฒนธรรมทางสังคมที่เกี่ยวพันกับหลักคิดทางศาสนา เมื่อการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในสังคมชาวนาถูกสร้างขึ้นภายใต้บริบทที่ไม่ถูกกำหนดจากความสัมพันธ์ภายนอก สังคมชาวนาในอดีตจึงกลายเป็นเจ้าของความรู้ในฐานะที่เป็นวิถีการบนเป้าหมายของการทำนาที่พอเพียงในตนเองและพึ่งพาตนเองได้

วิถีสังคมเกษตรกรรมสมัยใหม่พึ่งพาสารเคมี

วิถีการทำนาในระบบสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม ที่ชาวนามองสรรพสิ่งของชีวิตและธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ชาวนากลายเป็นผู้สร้างความรู้เพื่อการพึ่งพาตนเองผ่านโลกทัศน์ที่ให้คุณค่าต่อการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ มีการดำเนินชีวิตไปอย่างสงบ เรียบง่าย ราวกับว่าสิ่งนี้จะเป็นความมั่นคงถาวรของวิถีการทำนา อย่างไรก็ตาม วิถีการทำนาก็ไม่สามารถคงสภาพนิ่งเมื่อการปรับรื้อกระบวนการทัศน์ทางสังคมได้กะตัวขึ้นผ่านสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนาไปสู่การเป็นสังคมที่ทันสมัย” วิถีการทำนาจึงได้รับผลจากแรงกระเพื่อมของความคิดทางสังคมที่เปลี่ยนทุกองคาพยพให้เข้าสู่กระบวนการพัฒนา ชีวิตชาวนาที่ดำเนินอยู่บนความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมจึงไม่อาจต้านทานกระแสความคิดของสังคมได้อีกต่อไป ภาวะของความทันสมัยจึงล้อมกรอบความคิดของชาวนาให้กลายเป็นผู้ที่ต้องพัฒนาวิถีการทำนาเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

หากเรามองวิธีการทำนาในอดีตว่า อำนาจเชิงจิตวิญญาณอยู่เบื้องหลังโลกทัศน์และวิถีปฏิบัติของชาวนา โดยเจตจำนงของอำนาจมุ่งสร้างคุณค่าความมั่นคงทางจิตใจและการสร้างความพอเหมาะพอควรในการดำเนินชีวิตนั้น แล้วอำนาจแบบใดที่เข้ามาแทนที่อำนาจเชิงจิตวิญญาณ และเปลี่ยนความคิดของชาวนาให้ลงมือพัฒนาวิธีการทำนาเพื่อก้าวไปสู่การเป็นชาวนาที่ทันสมัย เมื่อสืบสาวลงไปให้เห็นถึงเบื้องหลังของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ก็จะเห็นได้ว่าอำนาจของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรืออุดมการณ์ทุนนิยมได้สร้างความจริงใหม่ทางสังคมให้ชาวนาเห็นดีเห็นงามและเชื่อว่า วิธีการทำนาที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาคือความล้าหลังและความไม่พัฒนา การปลูกข้าวในวิถีดั้งเดิมเป็นวิธีการที่ขาดประสิทธิภาพ ชาวนาไม่ได้ดึงศักยภาพของตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แทนที่ชาวนาจะสามารถปลูกข้าวให้ได้ปริมาณมากๆ และสามารถขายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว กลับต้องถูกตอกตรึงอยู่กับความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและความคิดทางศาสนาที่ไม่ได้สอนให้คนมีความกระตือรือร้นต่อการพัฒนาความสามารถทางการผลิตของตนเอง ดังนั้น เจตจำนงของอุดมการณ์ทุนนิยมจึงต้องการเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวนา เปลี่ยนการมองโลกมองชีวิตชาวนาให้เชื่อมั่นในเสรีภาพที่จะประกอบการชีวิตตนเอง โดยการให้คุณค่ากับสิ่งที่เป็นวัตถุจับต้องได้มากกว่าคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ ความเชื่อ หลักคิดทางศาสนา และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งถูกสร้างความหมายใหม่ในฐานะที่เป็นความมลาย และความไม่เจริญงอกงาม โดยอุดมการณ์ทุนนิยมได้แยกสิ่งที่เรียกว่า “ทรัพย์สิน” และสิ่งที่ “ไม่ใช่ทรัพย์สิน” ออกจากกัน โดยสิ่งที่จับต้องได้กลายเป็นทรัพย์สินทางการผลิตที่จะต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสิ่งที่จับต้องไม่ได้กลายเป็นความไร้ค่าและไม่ได้ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจที่นำพาชีวิตชาวนาไปสู่การลิขิตชีวิตของตนเองได้อย่างสมบูรณ์

การเข้ามาของอุดมการณ์ทุนนิยมและความเปลี่ยนแปลงของวิธีการทำนา

เมื่ออุดมการณ์ทุนนิยมถูกทำให้เป็นอุดมการณ์ของสังคมภายใต้ข้อกล่าวอ้างของการพัฒนาประเทศ ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ชุมชนชาวนาที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ก็ได้รับอิทธิพลจากระบบคิดที่จะต้องพัฒนาวิธีการทำนาของตนเองผ่านเป้าหมายใหม่ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงในเชิงเศรษฐกิจและความเจริญเติบโตของการพัฒนาประเทศ อุดมการณ์ทุนนิยมจึงได้เปลี่ยนวิธีคิดของชาวนาในชุมชนให้เห็นความสำคัญของโลกทางกายภาพโลกของการใช้ประโยชน์สูงสุดในพื้นที่การทำนา โลกของการทำนาเพื่อสร้างรายได้และการสะสมทุนรอนในการดำรงชีวิต มากกว่าโลกของจิตวิญญาณซึ่งถูกให้ความหมายใหม่ในฐานะที่ไม่เป็นทรัพย์สินของการพัฒนา สังคมชาวนาจึงปฏิเสธสิ่งที่เป็นนามธรรมและสิ่งที่จับต้องไม่ได้ และหัน

มาสรรเสริญคุณค่าในเชิงวัตถุที่จับต้องได้และมองเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม จากสังคมที่พึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกัน กลับแปรเปลี่ยนเป็นสังคมที่ปัจเจกชนมีความเชื่อว่า ตนเองจะสามารถจัดการสรรพสิ่งรอบตัวให้กลายเป็นมูลค่าได้ การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ที่เป็นผลจากอุดมการณ์ทุนนิยมซึ่งอาศัยความรู้สมัยใหม่เพื่อสร้างความจริงเกี่ยวกับที่ “ระบบเกษตรกรรมเคมีหรือระบบการทำนาเคมี” จึงประกอบสร้างความคิดและแนวปฏิบัติใหม่แก่ชาวนา ในอันที่จะจัดการวิถีการทำนาเพื่อเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพในการทำนา ซึ่งจะต้องผลิตข้าวให้ได้ในปริมาณมากๆ ในพื้นที่ต่อไร่ เพื่อตอบสนองต่อวิถีของการค้าที่เติบโตขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้น การเข้ามาของความรู้สมัยใหม่จึงเปื่อยฉับความรู้ชุดเดิมของชุมชนชาวนาให้กลายเป็นเพียงความล้าหลังและเป็นสิ่งที่ไม่ตอบสนองต่อการพัฒนาตนเองและการพัฒนาประเทศ ความรู้การทำนาที่เกิดขึ้นภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยม จึงกลายเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ จับต้องได้ เห็นผลเชิงประจักษ์ และสามารถเพิ่มผลผลิตในนาข้าวได้จริง เมื่อระบบเกษตรกรรมเคมีกลายเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนวิถีคิดของผู้คน การเคลื่อนวิถีการทำนาไปสู่การสร้างประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นอย่างชอบธรรม ระบบความจริงใหม่ทำให้ชาวนาเชื่อว่า ตนเองคือเป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิต ตนเองคือผู้สร้างสรรคความงอกงามให้กับชีวิตโดยไม่ต้องอ่อนน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ทั้งปวง ความมั่นคงทางจิตใจเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งทางวัตถุต่างหากที่เป็นความจริงจับต้องได้ และทุกคนสามารถลงมือทำบนศักยภาพสูงสุดที่ตนเองมี โลกทัศน์ของชาวนาแปรเปลี่ยนไป เชิดชูคุณค่าความสุขในเชิงวัตถุและการมีเงินตราจับจ่ายใช้สอย

ปัจจัยการผลิตจากสารเคมี

ความเปลี่ยนแปลงของวิถีการทำนาที่เกิดขึ้น ปฏิเสธไม่ได้ว่า อุดมการณ์ทุนนิยมได้ใช้ความรู้สมัยใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ของการใช้สารเคมีทางการเกษตรเข้ามาสร้างความจริงเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของการผลิตเพื่อการค้าภายใต้ข้อกล่าวอ้างของการสร้างรายได้จากการเพิ่มขึ้นของผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคข้าวของชาวนา สังคมชาวนาจึงถูกชี้นำให้ต้องมีการปรับปรุงผลผลิต การสร้างประสิทธิภาพในการทำนา ผ่านการใช้สารเคมีในการทำนา เมื่อมองให้ลึกลงไป ก็จะเห็นว่า การเพิ่มผลผลิตจากการใช้สารเคมี เกิดขึ้นมาบนเจตจำนงที่ต้องการกำกับวิธีการเพิ่มผลผลิตในการทำนา โดยการสร้างความจริงเชิงประจักษ์ให้เห็นว่า ความเป็นชาวนานี้ต้องมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างถูกต้อง ถูกเวลา ข้าวก็จะเจริญเติบโตดี ให้ผลผลิตที่งอกงาม และข้าวที่ชาวนาปลูกสามารถขายได้กำไร ชาวนามีรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น สารเคมีจึงเป็นตัวการที่ทำให้เจตจำนงของอำนาจ (อุดมการณ์ทุนนิยม) และ

ความรู้สมัยใหม่สร้างความแยบยลในการพึ่งพาอย่างสมบูรณ์ เพื่อให้ชาวนากลายเป็นผู้เรียนรู้ กฎเกณฑ์และเงื่อนไขของการใช้สารเคมี จนสามารถเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตให้หลุดพ้นไปจากโลกทัศน์เดิมๆ ไปในที่สุด

สำหรับกระบวนการขับเคลื่อนวิธีการทำนาเคมีในสังคมไทยนั้น รัฐกลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการผลิตชาวนาที่ใช้สารเคมี โดยรัฐใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในการพัฒนาประเทศที่ให้คุณค่ากับการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นของประชากร ชาวนาจึงเป็นผู้ที่หนีไม่พ้นในการถูกดึงเข้าสู่การพึ่งพาสารเคมีทางการเกษตร ดังที่ อุทิศ ได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของวิธีการทำนาในชุมชน

“เคยทำเกษตรเคมี ผมนี้เป็นลูกกำนัน กำนันดีเด่น ได้รับรางวัลแทนทองคำสองสมัย จากพลเอกประภาส จารุเสถียร ครอบครัวผมนี้แหละใช้ปุ๋ยเคมีคนแรกในเขตนี้ เพราะมีปุ๋ยก่อนเพื่อน ตั้งแต่ปี 2505 หว่านตอนแรกนี้ข้าวงามมาก เพราะปุ๋ยเคมีมันเป็นสารเร่งอิฐมัดดินให้มันกินอย่างรวดเร็ว มันก็เหมือนยาบ้า ยากระตุ้นของคน แถวนี่ใช้ตามผมหมด ผมเป็นลูกกำนัน ผมได้ลองใช้ก่อนอยู่แล้ว เพราะเขาให้มาลองก่อน กำนันต้องลองก่อน”

การปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมไปสู่การทำนาเคมีในชุมชน เกิดขึ้นบนกลไกอันแยบยลของรัฐ ที่ส่งผ่านครอบครัวของอุทิศซึ่งเขามีพ่อเป็นผู้นำชุมชน โดยในยุคของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของประเทศนั้น ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นฉบับแรก (พ.ศ.2504-2509) โดยมีเป้าหมายที่จะสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และให้ทุกองคาพยพในสังคมมีการเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน จึงไม่น่าแปลกใจว่า หากรัฐจะขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน ก็จำเป็นต้องอาศัยความเชื่อมั่นและความศรัทธาที่ชาวนาหรือผู้คนในชุมชนชนบทมีต่อกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ และผู้นำชุมชนก็ต้องเป็นผู้ทดลองใช้ก่อนเพื่อที่จะสร้างความจริงให้เห็นว่า การใช้สารเคมีในการทำนานั้นดีกว่าการทำนาแบบดั้งเดิมอย่างไร ครอบครัวของอุทิศจึงเป็นครอบครัวแรกในชุมชนที่มีโอกาสได้ใช้ปุ๋ยเคมีที่รัฐแจกให้ และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชุมชนให้เข้าสู่วิธีการทำนาเคมี เพราะครอบครัวของเขาได้แสดงให้เห็นคนในชุมชนเห็นแล้วว่า ปุ๋ยเคมีสามารถสร้างผลผลิตได้ดีกว่าการทำนาแบบเดิมๆ ปุ๋ยเคมีกลายเป็นของวิเศษ เป็นปัจจัยการผลิตที่สามารถเปลี่ยนแปลงทุกอย่างในนาข้าวให้เติบโตงอกงาม และทำให้ข้าวมีผลผลิตต่อไร่ที่มากขึ้น มีหน้าข้าว ข้าวที่ปลูกยังจะก่อให้เกิดผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตไปสู่การมีรายได้ที่มากขึ้น การปรากฏตัวของปุ๋ยเคมีจึงกลายเป็น

จุดพลิกผันทางความคิดของชาวนาให้มีความต้องการใช้ปุ๋ยเคมี ความจริงได้แพร่กระจายไปสู่ชาวนาจนเกิดความเชื่อมั่นว่า หากตนเองมีโอกาสได้ใช้ปุ๋ยเคมีก็คงเป็นเรื่องที่ดีไม่ใช่น้อย เมื่อการถูกปรับเปลี่ยนทางความคิดได้เริ่มต้นขึ้น จึงไม่ใช่เรื่องยากหากรัฐจะตอกหมุดกระบวนการพึ่งพาสารเคมีให้กับชาวนาในชุมชน โดยการแจกปุ๋ยให้ชาวนาเพื่อนำไปทดลองใช้ในการปลูกข้าว และเมื่อชาวนามีการนำปุ๋ยเคมีไปใช้จริง ก็มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในนาข้าวที่แตกต่างไปจากการทำนาในอดีต ชีวิตสามารถแสวงหาเงินตราจากการขายข้าว และมีเงินใช้จ่ายหมุนเวียนในระบบการทำนาอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

ปฏิบัติการของรัฐดังกล่าวทำให้ชาวนาในชุมชนกลายเป็นชาวนาเคมีอย่างสมบูรณ์ มีการเรียนรู้การใช้สารเคมี ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่ปุ๋ยเคมีเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงยาปราบศัตรูพืชที่ทำให้ชาวนาสามารถป้องกันความสูญเสียในนาข้าวได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อชีวิตชาวนาได้ถูกร้อยรัดด้วยสารเคมี และชาวนาได้ให้ความหมายในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตที่ทรงคุณค่า ชาวนาจึงกำกับตนเองผ่านการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น โดยไม่ยอมปล่อยให้ข้าวต้องขาดโอกาสในการเติบโตโดยปราศจากการใช้สารเคมี ดังนั้น การใช้สารเคมีจึงถูกบูรณาการบนพื้นที่การทํานาบนวัฏจักรของชีวิตข้าว และวัฏจักรชีวิตการทำนาอย่างเบ็ดเสร็จ ดังที่ บุญ ได้สะท้อนแนวทางการใช้สารเคมีที่เขาจะต้องทำความเข้าใจและเรียนรู้กฎเกณฑ์ของการใช้อย่างถูกต้อง

“ปุ๋ยมันกะมีสูตรนั้นสูตรนี้ ยามเฮไปซื้อปุ๋ยกะบอกร้านค้าเขาว่าอยากได้ปุ๋ยสูตรใด ปุ๋ยรองพื้นบ่ปุ๋ยแต่งหน้าบ่ มันกะมีสูตรของมัน ยาฉีดเด่ อยากรได้บ่ มันกะครบวงจร มันกะสารพัดสารเพเฮ็ดนาแบบใหม่ บ่คือสมัยก่อนดอก แต่ก็กะบ่ว่าสืขายข้าวเนอะ กะเฮ็ดไปพอได้กินชื้อๆ”

ภายใต้เจตจำนงของอำนาจและความรู้ที่ต้องการเปลี่ยนวิถีการทำนาไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ได้ทำให้บุญนำพาตนเองเข้าสู่วิถีการทำนาเคมีอย่างเต็มรูปแบบ เขากลายเป็นผู้ที่พึ่งพาสารเคมีอย่างสมบูรณ์ โดยมีความเข้าใจการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นอย่างดีว่าต้องใช้ปุ๋ยสูตรใดไม่ว่าจะเป็นสูตรบำรุงดิน บำรุงต้นข้าว บำรุงรวงข้าว มากไปก็นั่น เขายังมีความเข้าใจการใช้ยาปราบศัตรูพืชอย่างถ่องแท้ ว่าต้องใช้ยาตัวใดและในห้วงเวลาใดของชีวิตข้าว ด้วยแบบแผนที่กำกับวิถีปฏิบัติอย่างตายตัว จึงทำให้กระบวนการพึ่งพาความรู้ทางการผลิตได้เกิดขึ้นบนกฎเกณฑ์การใช้สารเคมีที่สามารถสร้างผลผลิตที่มากขึ้นในปริมาณต่อไร่และสามารถขายผลผลิตได้มากกว่าการทำนาในอดีต ดังนั้น การใช้สารเคมีจึงกลายเป็นแนวปฏิบัติของชีวิตการทำนา และทำให้บุญและชาวนาคนอื่นๆ ในชุมชนต้องวิ่งเข้าสู่เป้าหมายเดียวกันคือสร้างผลผลิตเพื่อการค้า โดยต้องเข้มงวดกับตนเองบนแนวปฏิบัติต่างๆ มิเช่นนั้นแล้ว ผลผลิตอันงอกงามดังที่คาดหวังก็ไม่

สามารถเกิดขึ้นได้ ความรู้การใช้สารเคมีจึงกลายเป็นความรู้ที่ผูกขาดและเปื่อยดับวิธีการทำนาในอดีตที่ยืนอยู่บนฐานคิดของการพึ่งพาตนเอง บนความยืดหยุ่น และบนหลากหลาย ให้กลายเป็นอื่นไปจากระบบความจริงของการทำนาเพื่อการค้าในระบบทุนนิยม และสิ่งที่เป็นกลิ่นอายของ “อิสรภาพ” ซึ่งชาวนาในอดีตมีการตีความตนเองบนวิถีที่สัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับโลกของจิตวิญญาณ การสั่งสมความรู้แบบภูมิปัญญาในการทำนาผ่านการเป็นเจ้าของความรู้นั้น กลับไม่สามารถมองเห็นได้บนวิธีการทำนาสมัยใหม่ที่แปรเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาความรู้จากภายนอกโดยสมบูรณ์

วิกฤติปัจจัยการผลิตแบบสารเคมี

อำนาจของระบบทุนที่เข้ามามีการจัดการความคิดและทางเดินของชีวิตให้ชาวนามุ่งไปในทิศทางของวิธีการผลิตเพื่อการค้านั้น หากมองในแง่ของการใช้อำนาจสูงสุดทางการปกครอง ก็เปรียบได้กับวลีที่ว่า “ถนนทุกสายต้องมุ่งไปสู่กรุงโรม” อันเป็นศูนย์กลางของอำนาจ และต้องยอมศิโรราบให้กับอำนาจสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว ทุนนิยมก็เช่นกัน เพียงแต่การใช้อำนาจมีความสลับซับซ้อน และมองไม่เห็นผู้กระทำการเช่นอำนาจในลักษณะดังกล่าว แต่อำนาจกลับทำงานบนความสัมพันธ์ที่มีความรู้เป็นเครื่องมือ ชาวนาในวิถีของโลกทุนนิยมจึงถูกผนวกรวมอย่างแยบยลให้อยู่ภายใต้คุณค่าความเจริญทางวัตถุและความทันสมัย และกลายเป็นผู้พึ่งพิงความรู้แบบเกษตรเคมีเพียงอย่างเดียว

หากเราเชื่อว่า สิ่งนี้สามารถควบคุมผู้คนได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด มนุษย์ก็คงสยบยอมและไม่ตั้งคำถามต่อความเป็นไปของชีวิตตนเองแต่อย่างใด และวิธีการทำนาเคมีก็คงจะกลายเป็นสิ่งที่มั่นคงถาวร แต่หากเราเชื่อว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่รู้คิด และรู้เท่าทันผลของอำนาจที่กระทบกระทั่งต่อชีวิตแล้ว มนุษย์ก็必将มีความพยายามที่จะแสวงหาทางเลือกและต่อรองกับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นนั้นได้ และหากผู้วิจัยมองเห็นเพียงแค่อำนาจและความรู้เป็นสิ่งที่สร้างความสยบยอมต่อชาวนาให้ต้องเคี้ยวเชื้ญตนเองและกลายเป็นผู้สร้างวินัยอันเข้มข้นต่อการใช้สารเคมีในการทำนาแล้ว ก็เท่ากับว่า ผู้วิจัยไม่ได้มองเห็นคุณค่าในตัวมนุษย์ที่สามารถกลับมาเป็นผู้ที่คิดได้ คิดเป็น และเป็นผู้ที่สามารถตั้งคำถามกับการใช้สารเคมีในการทำนาได้ ดังนั้นวิธีการทำนาเคมีที่ถูกกำหนดจากโลกทุนนิยมซึ่งกลายมาเป็นวัฒนธรรมการผลิตใหม่ของสังคมชาวนา ทำยที่สุดแล้ว ชาวนากลับสามารถตั้งคำถามกับวิธีการผลิตของตนเองจากการใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลายปี เพราะการใช้สารเคมีก็ไม่ได้ทำให้ชาวนามีความสมบูรณ์ในวิถีที่สามารถบริโภคความสุขทางกายและความสุขทางใจผ่านการมีผลผลิตที่ออกงามและการ

ขายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างที่เราได้กล่าวอ้าง หากแต่การเคี้ยวเคี้ยวตนเองให้ใช้สารเคมีเป็นระยะเวลาหลายปีกลับสร้างผลกระทบอย่างมากมายมหาศาล ทั้งในด้านการแบกรับต้นทุนการผลิตที่ชาวนาต้องกลายเป็นผู้บริโภครายที่ซื้อสตัยในระบบทุน เพราะต้องซื้อสารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตอย่างต่อเนื่อง ต้องใช้สารเคมีในปริมาณที่เพิ่มขึ้นทุกๆ ปีอย่างไม่รู้ที่สิ้นสุด ปัญหาด้านสุขภาพของตนเองที่ต้องเผชิญกับสารเคมีทั้งระบบ รวมไปถึงสุขภาพของผู้บริโภคที่ต้องขาดทางเลือกในการซื้อข้าวจากชาวนา รวมไปถึงความเสี่ยงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในการทำนา เมื่อวิกฤติเช่นนี้เกิดขึ้นกับชาวนา คำถามต่อโลกทัศน์ที่ชาวนามองความจริงของชีวิตจึงก่อตัวขึ้น ชาวนาในฐานะผู้ใช้ชีวิตและเป็นผู้มีประสบการณ์กับตนเองจึงกลายเป็นผู้สะท้อนคิดกับสิ่งที่กำลังดำเนินอยู่ และเรียนรู้ว่าการผลิตเพื่อการขายเพียงอย่างเดียวและการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น คงไม่อาจนำพาชีวิตให้อยู่รอดบนอาชีพการทำนาอีกต่อไป ดังนั้น วิกฤติจึงสร้างจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ชาวนาถอนตัวออกจากวิถีเกษตรเคมี และหันไปสร้างโลกทัศน์ใหม่บนความสัมพันธ์กลับวิถีการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีหรือ “การเกษตรแบบอินทรีย์” ซึ่งอาจไม่ใช่การกลับไปหาวิถีการทำนาแบบดั้งเดิมและกลับไปทำนาเพื่อการยังชีพ แต่เป็นการเปิดโอกาสให้ตนเองได้ออกแบบอาชีพการทำนาว่าจะทำอย่างไรให้สามารถอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมอย่างมีศักดิ์ศรีและไม่กลายเป็นผู้พึ่งพาความรู้ที่ปราศจากทางเลือกอีกต่อไป วิกฤติต่างๆ จึงทำให้ชาวนาเรียนรู้ชีวิตและสร้างปฏิสัมพันธ์กับโลกทัศน์แบบอื่นและแนวทางแบบอื่นที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากวิกฤติการทำนาเคมี บนความหวังว่า จะเป็นการสร้างความสมดุลในการดำเนินชีวิตทั้งในมิติของสุขภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะดำรงอาชีพการเป็นชาวนาที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้และส่งต่อลูกหลานของตนเองต่อไปอนาคต ดังนั้น การเผชิญวิกฤติการทำนาเคมี จึงทำให้ชาวนาหันกลับมาตั้งคำถามกับตนเอง และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนแบบชาวนาอินทรีย์

การเผชิญวิกฤติสุขภาพอย่างรุนแรง

ชีวิตที่ผูกติดกับการใช้สารเคมีของชาวนาก่อนการเรียนรู้ซึ่งผลกระทบต่างๆ นั้น เป็นไปโดยความตื่นตัว เมื่อชาวนาได้มองเห็นข้าวในนาเติบโตอย่างองงาม มีผลผลิตที่เพิ่มขึ้น และสามารถขายผลผลิตได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ในขณะเดียวกัน กลับไม่มีใครเคยรู้เลยว่า ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชชนิดต่างๆ ที่ใช้ในการทำนาจะนำมาซึ่งการสะสมสารพิษในร่างกายกว่าจะรู้ตัวอีกที สุขภาพกลับต้องแย่อย่างไม่มีวันหวนคืน ชีวิตที่ขาดความรู้เท่าทันพิษภัยจากสารเคมีจึงได้ก่อวิกฤติสุขภาพ ดังเช่นคนในครอบครัวของ พร ต้องกลายเป็นอัมพาตเพราะการใช้สารเคมีทางการเกษตรในการทำนามายาวนาน

“พ่อมีสารเคมีเข้าไปในเส้นเลือด จนเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต 5 ปี เกือบจะเอาชีวิตไม่รอด พ่อทำนา เก่ง พาลูกทำนา หลังหน้านาก็ปลูกพริก ปลูกผัก ปลูกแตงโม ปลูกยาสูบอะไรสารพัด พื้นฐานเรา อยู่กับเกษตร ท่านใช้ยาฉีด พ่นยาสารเคมีเยอะ ดูปแบบไม่กลัวเลย ก็เลยได้นอนโรงพยาบาล 4 เดือนแบบไม่ได้ออกมาเลย เงินที่สะสมไว้ก็เอามารักษาจนเกือบจะได้ขายไร่ขายนา พอออกมา ก็มาเป็นอัมพฤกษ์ อยู่ 5 ปี นี่ละคือบทเรียนถึงเลิกใช้สารเคมี ก็เลยคิดว่า ทำได้กินก็ได้กิน ไม่ได้กิน ก็ไม่เป็นไร พุดถึงแรงผลักดันก็คือสุขภาพของคนในครอบครัว”

พรซึ่งเป็นลูกชานาได้เรียนรู้ชีวิตที่ต้องแขวนไว้กับการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น คำถามต่อการใช้สารเคมีว่าจะส่งผลต่อสุขภาพอย่างไรนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เคยได้คิดถึง อาจเป็นเพราะ ความเป็นปกติวิสัยที่เขาได้เห็นพ่อใช้ปุ๋ยเคมีและฉีดยาฆ่าแมลงมาตั้งแต่เด็ก จึงทำให้ชีวิตที่เติบโต ในครอบครัวชานาที่ใช้สารเคมีกลายเป็นเรื่องที่ปราศจากข้อสงสัย เมื่อชีวิตได้ถูกพุ่มพัก ประสพการณ์ในการทำนาเคมีโดยการไปช่วยพ่อทำนา การเติบโตมาเป็นชานาจึงเป็นการผลิตซ้ำ วิธีการทำนาเคมีเรื่อยมา ชีวิตที่ดูราบรื่น มองเห็นผลผลิตที่เติบโต และมองเห็นพ่อของตนเองมีความมุ่งมั่นต่อการพัฒนาผลผลิต กลับนำมาซึ่งผลกระทบต่อสุขภาพของพ่ออย่างไม่คาดคิด เมื่อสารเคมีที่สะสมในร่างกายมาหลายสิบปีได้ทำให้พ่อของเขาล้มป่วยขั้นรุนแรง จนต้องเข้ารับการ รักษาตัวที่โรงพยาบาล และแพทย์ได้วินิจฉัยว่าสารเคมีสะสมในกระแสเลือด และทำที่สุด พ่อที่มีความ มุ่งมั่นที่จะสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับครอบครัวผ่านการสร้างผลผลิตทางการเกษตรเพื่อ การค้า กลับต้องกลายเป็นอัมพฤกษ์ เกือบเอาชีวิตไม่รอด จนถึงกระทั่งตอนนี้ พ่อก็ไม่สามารถ ทำงานได้อีก ไม่สามารถลุกขึ้นมาทำนาและปลูกพืชต่างๆ ที่เคยปลูก ครอบครัวของพรจึงขาดเสา หลักสำคัญ ขาดแรงงานในครอบครัว และมากไปกว่านั้น เงินที่หามาได้และเงินที่เก็บสะสมมา จากการทำเกษตรเคมี กลับต้องใช้จ่ายไปกับการดูแลรักษาชีวิตที่เจ็บป่วย เมื่อการเจ็บป่วยของพ่อ มีระยะเวลาที่ยาวนานก็ยิ่งทำให้จนทำให้เงินที่เคยสะสมมาค่อยๆหมดไปกับการรักษา และ เกือบจะได้ขายที่นาเพื่อนำเงินมารักษาอาการป่วยของพ่อ และการเจ็บป่วยของพ่อก็ได้ทำให้ กิจกรรมทางการเกษตรของครอบครัว อันนำมาซึ่งรายได้ต้องพลอยหยุดชะงักตามไปด้วย ด้วย ผลกระทบที่รุนแรงต่อความรู้สึกและการดำเนินชีวิตของครอบครัวซึ่งไม่รู้เท่าทันพิษภัยของสารเคมี เช่นนี้ จึงทำให้พรได้คิดถึงและทบทวนตนเอง เพราะถ้าหากเขายังคงใช้สารเคมีทางการเกษตรอยู่ ต่อไป สักวันหนึ่งเขาก็คงมีสภาพไม่ต่างไปจากพ่อ ที่ต้องเจ็บป่วย เข้าโรงพยาบาลและคน ครอบครัวยังคงต้องมาแบกรับปัญหาเช่นนี้ต่อไป พรได้หันหลังให้กับการใช้สารเคมีอย่างเด็ดขาด เขาเล็งเห็นแล้วว่า สุขภาพเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องใส่ใจ เพราะแม้ว่าจะหาเงินหรือสร้างรายได้จาก เกษตรเคมีเพียงใด ก็ไม่คุ้มกับสุขภาพที่เสียไปโดยไม่มีวันกลับมาเหมือนเดิม

ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสารเคมีทางการเกษตรไม่ได้เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวของพรเท่านั้น แต่ชาวนาทุกคนในชุมชนต่างก็ได้รับผลเช่นเดียวกับครอบครัวของพรเช่นกัน และส่งผลต่อสุขภาพที่รุนแรงแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ผลพวงที่เกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรได้แยกขาดความสัมพันธ์กับการมีสุขภาพที่ดี ทั้งๆที่ชีวิตชาวนาและชาวโนนาเป็นความสัมพันธ์ที่แยกขาดกันไม่ได้ในเชิงกระบวนการ แต่เมื่อชาวนาได้มุ่งมั่นสร้างผลผลิตโดยการใช้สารเคมีทั้งระบบอยู่ตลอดเวลา ก็ได้ทำให้ปัญหาต่อสุขภาพเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ความต้องการที่ไม่อยากเข้าไปเสี่ยงกับสารเคมี จึงกลายเป็นชนวนของความคิดในการหาทางออกให้กับปัญหาว่าจะทำนาอย่างไรที่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีและยังสามารถปลูกข้าวให้มีผลผลิตเพื่อขายเป็นทุนรอนในการดำเนินชีวิตบนโลกสมัยใหม่ที่ต้องใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน ไม่ต่างอะไรกับที่พรได้คิดกับเรื่องนี้มาตลอดหลังจากที่พ่อต้องล้มป่วย ดูเหมือนว่าชีวิตการทำนาจะมาถึงทางตัน จะกลับไปทำนาบนวิธีการปลูกข้าวแบบพอยังชีพและได้ผลผลิตต่ำก็คงไม่สามารถดำเนินชีวิตบนวิถีสังคมสมัยใหม่ได้ แต่ชีวิตก็ไม่ได้หมดสิ้นหนทางไปเสียทั้งหมด เมื่อเขายังคงยืนยันที่จะหยุดใช้สารเคมีและพยายามจะมองหาหนทางอื่นๆ ที่เขายังรักษาอาชีพการทำนาสืบต่อจากพ่อไว้ได้ และเหตุการณ์สำคัญในชีวิตพรก็ได้เริ่มต้นขึ้น เมื่อเขาถูกชักชวนจากชาวนาคนหนึ่งในชุมชนให้ไปร่วมฝึกอบรมการทำนาอินทรีย์

“เขาชวนไปอบรมเลยไปกับเขา เคยได้ยินนะทำนาปลอดสารเคมีหรือเกษตรอินทรีย์ แต่ไม่เคยใส่ใจ จนเมื่อพ่อป่วยนี้แหละ จึงลองพยายามเรียนรู้อย่างจริงจัง ตอนแรกก็ไม่ได้คาดหวังว่ามันจะได้หรอก แต่เราไม่อยากใช้สารเคมีอีกแล้ว ได้เท่าไรก็เอา ก็เริ่มทำมาตั้งแต่ปี 45 มันก็ดีขึ้นเรื่อยๆ ถึงตอนนี้ก็ได้บอกพี่บอกน้องต่อ และจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนเรื่องนี้เลย”

เมื่อความคิดการทำนาอินทรีย์ได้ถูกจุดประกายขึ้นบนความคาดหวังว่า เป็นวิธีการทำนาที่สามารถปลดพันธนาการจากสารเคมี พรจึงไม่ลังเลที่จะเรียนรู้กับมันอย่างจริงจัง บนความตั้งใจว่าจะไม่กลับไปทำนาแบบเดิมอีกต่อไป วิถีที่เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวจึงได้สร้างความรู้เท่าทันพิษภัยจากสารเคมี และทำให้เขากลายเป็นผู้สร้างทางเลือกให้กับตนเองผ่านการสวมรับความคิดของการปลูกข้าวอินทรีย์เข้ามาในชีวิต แม้จะยังไม่มั่นใจว่า จะสามารถนำมาซึ่งการมีผลผลิตที่ออกงามหรือไม่ แต่อย่างน้อยเขาก็ไม่ต้องเผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพที่ไม่รู้ว่าเมื่อไรจะเกิดขึ้นกับตนเอง การเผชิญวิถีสุขภาพอย่างรุนแรงของคนในครอบครัวจึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิตพร ที่จะเปลี่ยนวิถีการทำนาเคมีมาสู่การทำนาอินทรีย์ เพราะอย่างน้อยก็สามารถ

หลายสิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญของชีวิตที่เขากังวลใจมาตลอดให้พ้นไปจากวิถีการทํานาในฐานะที่เป็นวิถีของอาชีพที่ต้องอยู่กับท้องไร้ท้องนาไปตลอดชีวิต

การสร้างความเข้มข้นปัจจัยการผลิตแบบสารเคมี

ภายใต้ระบบทุนนิยมที่สร้างการพึ่งพาความรู้อย่างเบ็ดเสร็จ ก็ยากที่จะปฏิเสธว่า สารเคมีได้กลายมาเป็นปัจจัยการผลิตเพียงอย่างเดียวที่จะนำพาชาวนาไปสู่การปลูกข้าวเพื่อการค้าได้ และการได้มาซึ่งปัจจัยผลิตที่ไม่สามารถผลิตเองได้นี้ ชาวนาจึงต้องลงทุนซื้อสารเคมีทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับการทำให้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพที่มากขึ้น วิธีคิดของการผลิตเพื่อการค้าจึงปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวนาให้เดินออกจากความสุขที่แสวงหาได้จากการสร้างความมั่นคงทางใจไปสู่การสร้าง ความมั่นคงในเชิงวัตถุ ซึ่งจะต้องลงทุนซื้อสารเคมีเพื่อปรับปรุงผลผลิต และจะต้องมีการขายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้ที่มากขึ้น อันจะนำไปสู่การเพิ่มความสามารถในการจับจ่ายใช้สอย และยกระดับคุณภาพชีวิตให้ทัดเทียมผู้อื่นบนบรรทัดฐานใหม่ของสังคมที่ให้คุณค่ากับเงินตราเป็นสำคัญ ด้วยโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ ชาวนาในชุมชนจึงไม่ได้ตระหนักเลยว่า การซื้อสารเคมีกลายเป็นรายจ่ายของชีวิตจำนวนมหาศาล เพราะในแต่ละรอบวงจรของอายุข้าว ชาวนาจะต้องใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และสารเคมีอื่นๆ ทั้งระบบ ตั้งแต่เริ่มเตรียมดินปลูกข้าว การบำรุงให้ต้นข้าวเจริญเติบโต การฉีดยาเคมีป้องกันโรคข้าวและแมลงศัตรูข้าว และการเร่งความสมบูรณ์ของรวงข้าวก่อนที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิต จึงทำให้สารเคมีอยู่ใกล้ชิดกับชาวนาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไปโดยปริยาย

เมื่อสารเคมีเข้ามาสู่วิถีการทํานาในช่วงแรกเริ่ม ความตื่นตัวของชาวนาซึ่งมองเห็นข้าวออกงาม มองเห็นรายได้ที่เพิ่มขึ้น การมีเงินจับจ่ายใช้สอย การรับรู้ในความรู้สึกของการเป็นผู้เข้าถึงความสะดวกสบายที่สามารถใช้เงินตราแสวงหาสิ่งต่างๆ จึงกลายเป็นความแปลกใหม่ของชีวิต หากเรามองว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเสรีภาพบนความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมระหว่างชีวิตการเป็นชาวนากับโลกทุนนิยม ชาวนาจะสามารถกำหนดราคาข้าวที่สัมพันธ์ไปกับการลงทุนซื้อสารเคมีในการทํานา จนสามารถขายข้าวอย่างมีกำไรไปตลอด ทุกอย่างก็คงดำเนินไปอย่างราบรื่น ชาวนาจะร่ำรวยจากการขายผลผลิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามที่อุดมการณ์นิยมได้กล่าวอ้าง แต่เมื่อหันกลับมามองสภาพความเป็นจริง วิธีของการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่วนเวียนซ้ำไปซ้ำมาในทุกรอบฤดูกาลผลิต กลับไม่ได้สร้างความมั่นคงต่อการมีรายได้จากการขายผลผลิตแม้แต่น้อย เพราะเหตุผลบางอย่างได้ถูกปิดบังบนความไม่รู้เท่าทันการใช้สารเคมี เมื่อชาวนาใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่อง ดินที่ใช้ปลูกข้าวก็เริ่มเสื่อมคุณภาพ ธาตุอาหารต่างๆ ตามธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปด้วยกระบวนการทางเคมี และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เคยเกื้อกูลการทํานาก็ถูกทำให้

ไร้ประสิทธิภาพ ชาวนาจึงหมดหนทางพึ่งพากระบวนการทางธรรมชาติ คงมีเพียงแต่สารเคมีเท่านั้นที่ชาวนาต้องใช้อย่างไม่มีทางเลือก การใช้สารเคมีเพื่อพุงคุณภาพข้าวยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชาวนายังต้องระดมซื้อสารเคมีในปริมาณที่มากขึ้นเพื่อทดแทนความเสื่อมโทรมของธาตุอาหารตามธรรมชาติ ในขณะที่ราคาของผลผลิตก็ไม่มีความแน่นอนและผันผวนไปตามกลไกการตลาด แต่สิ่งที่มั่นคงแน่นอนกลับกลายเป็นการแบกรับต้นทุนการผลิตที่มากขึ้นในทุกฤดูกาลทำนา ทำยที่สุด ชาวนาถูกทำให้เป็นผู้บริโภคที่ต้องสยบยอมบนทางเดินเส้นเดียวที่ทุนนิยมได้ขีดไว้ให้เดิน ไม่ว่าสารเคมีจะมีราคาสูงขึ้นสักเพียงใด ชาวนายังต้องเป็นผู้ซื้อบนความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมและเป็นผู้เสียเปรียบจากระบบทุนต่อไป ดังสิ่งที่เกิดขึ้นกับ ล่ำ ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิกฤติของต้นทุนการผลิต ภายหลังจากการใช้สารเคมีมาเป็นระยะเวลายาวนาน

“นาสมัยใหม่ลงทุนมาก แล้วก็เปลืองทุน ค่าปุ๋ยก็แพง แต่ถ้าไม่ใส่เยอะกว่าเก่าก็ไม่ได้กินข้าวเฮ็ดใหม่ ๆ ก็ได้หลายอีหลี เฮ็ดได้ง่าย ข้าวงามอีหลี ที่แรกก็ใช้คนละกระสอบต่อไร่ ก็รูปดี รูปงาม ข้าวก็หลาย คนนั้นก็เอาไปใส่แล้วได้หลาย ได้นั้นได้นี้ก็ใส่มาเรื่อยๆ ต่อมาก็เพิ่มเป็นสองกระสอบ แล้วก็สามกระสอบเพิ่มขึ้นมา ถ้าเป็นแบบนี้มันกับไหว ต้นทุนมันหลาย ข้าวมันได้หลายอยู่ แต่ต้นทุนหลายกว่าเก่า ต้นทุนสิเพิ่มขึ้นเท่าตัว เฮาใช้ปุ๋ยปีหนึ่งๆ สองตันสามตัน ยาฉีดนี่ซื้อเป็นหมื่นกว่าบาท ซื้อมาฉีด สุดท้ายก็แค่คืนทุน เลยมานั่งคิดว่า เฮ็ดแบบพ่อแม่มองเบิ่งจะได้กินบ่ ปุ๋ยก็อย่าใส่ ยาฉีดอย่าฉีดมันสิเป็นอย่างไร”

ความตื่นตัวของการใช้สารเคมี เกิดจากการที่ล่ำเห็นข้าวมีความอุดมสมบูรณ์และได้ผลผลิตจำนวนมาก เมื่อใช้สารเคมีในช่วงแรกทำให้เขาสามารถขายผลผลิตได้อย่างมีกำไร เขากลายเป็นชาวนาที่ทันสมัยและก้าวทันโลกของการเปลี่ยนแปลง และรู้สึกที่ตนเองกลายเป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิตของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาความสัมพันธ์ในมิติอื่นๆ เพียงแค่มุ่งมั่นใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ก็สามารถยืนหยัดในการประกอบอาชีพได้ด้วยตนเอง เมื่อการให้คุณค่าต่อการใช้สารเคมีและการนำมาซึ่งเงินตราจากการขายผลผลิตกลายเป็นแนวทางของชีวิต การหวนกลับไปสู่ความพอเพียงคงไม่ใช่สิ่งที่เขาและชาวนาคนอื่น ๆ ในชุมชนมีความปรารถนาเท่าไรนัก วิธีการใช้สารเคมีจึงถูกปฎิบัติในสังคมชาวนา แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปนานวันปีแล้วปีเล่า ความคาดหวังที่ล่ำและชาวนาในชุมชนมีต่อการใช้สารเคมีกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม แม้การทำนาเคมีจะนำมาซึ่งผลผลิตที่เต็มเม็ดเต็มหน่วยและสามารถขายผลผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเงินตรา แต่ล่ำกลับเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาลทำนาว่า การใช้สารเคมีในปริมาณเท่าเดิมทำให้ข้าวมีผลผลิตที่ลดลง แตกต่างไปจากที่เคยใช้ในช่วงแรกเริ่ม จากที่เคยใช้ไร่ละหนึ่งกระสอบ ก็กลายเป็นสองกระสอบ และสามกระสอบ การซื้อยาฆ่าแมลงจากที่เคยใช้ในปริมาณไม่มาก

กลับต้องเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ จากการปรับตัวตามธรรมชาติของแมลง ยิ่งนานวันการเพิ่มปริมาณสารเคมีกลายเป็นสิ่งที่ดำเนินไปพร้อมกับการทำนาในแต่ละฤดูกาล การแบกรับต้นทุนการผลิตจึงเป็นสิ่งที่เขาต้องเผชิญ จนท้ายที่สุด การปลูกข้าวไม่ได้นำมาซึ่งกำไรเหมือนที่เคยเป็น การขายข้าวจึงเป็นไปเพียงการนำเงินมาซื้อสารเคมีในรอบฤดูกาลถัดไป นั่นคือกระบวนการสร้างความเข้มข้นหรือเพิ่มปัจจัยการผลิตอันเป็นการเพิ่มทุนของชาวนา ซึ่งต้องทำนาแบบนี้เพื่อการผลิตของตนเองที่มากขึ้น

หากเราเชื่อว่า มนุษย์มีความเชื่อเชื่อและสยบยอมต่ออำนาจและความรู้แบบใดแบบหนึ่งโดยไม่ตั้งคำถามกับชีวิต มนุษย์ก็คงปล่อยให้ความสัมพันธ์เช่นนั้นกระทำกับตนเองอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หากแต่เราเชื่อว่า มนุษย์มีความรู้คิดและรู้เท่าทันในความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เข้ามากำหนดชีวิตแล้ว มนุษย์ก็สามารถสร้างความเป็นองค์ประธานหรือกำหนดวิถีทางเดินชีวิตของตนเองได้ เจกเช่นการตั้งคำถามต่อวิถีชีวิตการทำนาเคมีของลำ เขาเริ่มหันกลับมาคิดทบทวนในสิ่งที่เกิดขึ้นว่า การปลูกข้าวโดยการพึ่งพาสารเคมีไม่ได้สร้างความกินดีอยู่ดีหรือทำให้ครอบครัวของเขามีรายได้ที่มั่นคง แต่กลับต้องแบกรับต้นทุนการผลิต และถ้าชีวิตต้องดำเนินต่อไปเช่นนี้ การทำนาก็ต้องขาดทุนและต้องขายที่นาหรือให้นายทุนเช่า ด้วยปัญหาที่เกิดขึ้น จึงทำให้เขาย้อนนึกถึงการทำนาที่เคยเรียนรู้จากพ่อแม่ ซึ่งในอดีตแม้ไม่เคยใช้สารเคมีก็สามารถปลูกข้าวเลี้ยงดูลูกหลานได้ จากจุดเริ่มต้นตรงนี้ เขาจึงแสวงหาเส้นทางใหม่ๆ ในการทำนาและไม่หยุดความคิดไว้เพียงการทำนาตามแนวทางของบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ยังเรียนรู้วิถีการทำนาปลอดสารเคมีผ่านองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เรียกว่า “การทำนาอินทรีย์” โดยการศึกษาหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ จากการชักชวนของผู้คนที่เคยประสบปัญหาเช่นเดียวกับเขา จนทำให้เขามองเห็นวิธีการใหม่ๆ ในการปรับปรุงผลผลิตโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี

ดินที่ไร้ชีวิต : ปัจจัยการผลิตเสื่อมของชาวนาสารเคมี

การทำนาที่ต้องคลุกคลีอยู่กับสารเคมีในตลอดฤดูกาลทำนา ไม่ใช่เพียงชีวิตของชาวนาเท่านั้นที่จะต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย แต่การทำนาเคมีอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลายปียังทำให้ดินที่เคยมีชีวิต มีสภาพร่วนซุย มีไส้เดือนที่ช่วยพรวนดินในวิถีธรรมชาติ กลายเป็นดินที่ไร้ชีวิต เป็นดินที่มีความกระด้าง มีแต่ความแห้งแล้ง ดินที่ตรากตรำกับการใช้สารเคมีกลับไม่มีเวลาในการฟื้นฟูสภาพตนเองตามธรรมชาติและนำมาซึ่งการสูญเสียธาตุอาหารตามธรรมชาติไปโดยปริยาย เมื่อสภาพของดินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ แม้ชาวนาจะพุ่มเทใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้นเพียงใดเพื่อทดแทนธาตุอาหารในดินที่เสื่อมสลาย ก็ไม่สามารถ

นำความอุดมสมบูรณ์ของดินที่เคยมีในอดีตกลับคืนมาได้ ดังที่ บุญ ประสบกับตนเองเกี่ยวกับ ปัญหาเรื่องดิน

“ปุ๋ยเคมีเข้ามามันก็ตื่นเต้นอยากจะใช้จึงเริ่มใช้มา พอใช้ไปเห็นว่าได้ข้าวเยอะ พอเลยคิดว่าปุ๋ย เขานั้นมันดินก็เลยทำมาเรื่อยๆ พอทำมาเรื่อยๆ มันเกิดดินกระด้าง ตอนนั้นใช้ควายไถ ไถยาก พอปี 2536 มีรถไถนาเดินตาม ก็เลยใช้รถไถ พอทำไปทำมาจนมันไถไม่ได้ ก็เริ่มสงสัยว่าทำไมนา เริ่มเป็นแบบนี้ ไถขึ้นจะปักดำไม่ได้ แต่ก่อนใช้ควายไถก็จะปักดำตามหลัง เลยมานั่งคิดว่ามัน ไม่ใช่แล้ว ทำมาเรื่อยๆ แล้วมันเริ่มเห็นว่า ดินมันแยลงเรื่อยๆ ตอนนั้นก็พยายามเอาปุ๋ยคอกมา เพิ่มแต่ก็ไม่ดีขึ้น”

ปุ๋ยเคมีกลายเป็นความแปลกใหม่ในชีวิตของบุญ เมื่อรัฐได้เข้ามาส่งเสริมให้ ชาวนาในชุมชนใช้ปุ๋ยเคมีกันโดยทั่วหน้า จึงทำให้เขากลายเป็นคนหนึ่งที่ได้ทดลองใช้ปุ๋ยเคมีใน ไร่ นา เมื่อเขาได้สัมผัสการใช้ปุ๋ยเคมีในช่วงแรกเริ่ม มันทำให้เขาเห็นว่าปุ๋ยเคมีได้เข้ามา เปลี่ยนแปลงและอำนวยความสะดวกในการทำนาเป็นอย่างมาก เพื่อแค่หว่านปุ๋ยลงไปนาข้าว อย่างต่อเนื่องตามคำแนะนำที่ได้เรียนรู้มาจากผู้ที่เข้ามาส่งเสริมให้ชาวนาใช้ปุ๋ยเคมี เขาก็สามารถ สร้างผลผลิตได้อย่างมากมายต่างไปจากการทำนาในอดีต แต่เมื่อการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นระยะเวลา หลายปี เขาเริ่มสังเกตดินของตนเองมีความเปลี่ยนแปลงไป ดินที่ตราตรึงจากใช้ปุ๋ยเคมีตั้งแต่ ขึ้นตอนของการเตรียมดินไปจนถึงก่อนเริ่มเก็บเกี่ยวในทุกฤดูกาลกลับเริ่มไถยากขึ้น จากที่เคยใช้ แรงงานควายไถดินเพื่อเตรียมการเพาะปลูกกลับไม่สามารถดำเนินการเช่นเดิมได้ ดินที่ใช้ทำนา เริ่มแข็งและเสื่อมสภาพลงไปในทุกๆ ปี ด้วยความตระหนักเช่นนี้ เขาจึงมีความพยายามที่จะฟื้นฟู ดินโดยการนำปุ๋ยคอกมาปรับปรุงดินอย่างต่อเนื่อง แต่ด้วยความเสื่อมโทรมอย่างหนักของดินที่ ตราตรึงกับสารเคมี ความพยายามของบุญก็ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เขายังไม่พบทางออก ที่เหมาะสมสำหรับการปรับปรุงดินที่เสื่อมคุณภาพ ความทุกข์ในใจของบุญที่มองเห็นดินที่เคยมี ความร่วนซุยกลายเป็นดินที่เสื่อมสภาพ ได้ทำให้เขาเพียงปลูกข้าวตามฤดูกาลในวิถีของอาชีพ เท่านั้น แต่การมีชีวิตที่มีความสุขจากการเห็นดินของตนเองมีความอุดมสมบูรณ์นั้นกลับไม่ สามารถเกิดขึ้นได้

ปัญหาเรื่องดินไม่ได้ประสบกับเฉพาะบุญเท่านั้น เพราะชาวนาคนอื่นๆ ในชุมชน ต่างก็ทำนาเคมีมาอย่างยาวนานเช่นเดียวกับบุญ ดังนั้น ชาวนาในชุมชนจึงมองเห็นดินของตนเอง ที่เป็นปัญหาไม่แตกต่างกัน ดินมีสภาพแข็งและกระด้าง ขาดธาตุอาหาร และมีสภาพที่ไม่เหมาะสมต่อ กระบวนการปักดำ แม้ว่าจะมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยทุ่นแรงเพื่อให้การไถดินเป็นไปโดยง่าย

แต่เทคโนโลยีก็ไม่ได้เข้ามาช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับดินแข็งกระด้างและเสื่อมสภาพได้ การตั้งคำถามกับวิธีการทำนาที่พึ่งพาสารเคมีของชาวนาจึงเกิดขึ้นภายใต้ความต้องการที่จะแก้ปัญหาในเรื่องดินและอยากให้ดินกลับมามีชีวิต เพราะประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ชาวนาเข้าใจแล้วว่า แม้จะทำนาได้ผลผลิตมากเพียงใด แต่ดินที่ใช้ในการทำนาและจะส่งต่อลูกหลานที่จะประกอบอาชีพชาวนาก็ไม่สามารถกลับไปมีสภาพที่ดีถ้าชาวนาไม่หยุดใช้ปุ๋ยเคมี และจากประสบการณ์ของบุญ จึงทำให้เขาได้เรียนรู้ว่า การใช้เพียงปุ๋ยคอกปรับปรุงดินคงไม่เพียงพอต่อฟื้นฟูดินให้มีคุณภาพ แต่การเข้าสู่วิธีการทำนาอินทรีย์อย่างเต็มตัวต่างหาก ที่จะเปลี่ยนดินให้กลับมามีชีวิต โดยการตัดวงจรการใช้สารเคมีทั้งระบบ ซึ่งจากวิกฤติเรื่องดินซึ่งนำมาสู่จุดเปลี่ยนของการเลิกใช้สารเคมี จึงทำให้เขาเปิดโอกาสให้กับตนเองในการลองเรียนรู้แนวทางการปรับปรุงดินบนวิธีการทำนาอินทรีย์ แม้จะยังไม่รู้เลยว่า แนวทางใหม่ที่จะลงมือทำจะทำให้ดินหวนคืนชีวิต แต่ความคิดที่มุ่งมั่นจะฟื้นฟูดินให้กลับมามีชีวิต กลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่ทำให้เขาเดินหันหลังให้กับการใช้ปุ๋ยเคมีไปตลอดกาล

ผลกระทบจากปัจจัยการผลิตแบบสารเคมีต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติ

หากมองความเป็นศาสตร์หรือความรู้ในเชิงเนื้อหาสาระแล้ว แน่นอนว่า วิทยาศาสตร์การเกษตรสมัยใหม่ย่อมสร้างคำอธิบายเพื่อมุ่งหมายให้สารเคมีเป็นปัจจัยการผลิตที่เหนือกว่าต่อการสร้างผลผลิตในนาข้าวเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานโดยใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ แต่หากมองความรู้ในฐานะที่มีเจตจำนง ย่อมเห็นได้ว่า ความรู้ต้องการควบคุมความจริงและผลิตสร้างความเป็นชาวนาสมัยใหม่ให้มุ่งมั่นต่อการปรับปรุงผลผลิต โดยละเลยที่จะอยู่ร่วมกับความสัมพันธ์ในมิติอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา เมื่อผลผลิตในนาข้าวถูกทำให้เป็นความจำเป็นสูงสุด ชาวนาจึงไม่ได้เปิดโอกาสให้ตนเองเป็นผู้ธำรงรักษาวงจักรของธรรมชาติ และรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ แต่กลับเป็นลงมือเปลี่ยนสภาพแวดล้อมผ่านการใช้สารเคมี ที่ส่งผลกระทบต่อดิน น้ำ และอากาศ จนท้ายที่สุด นำไปสู่การทำลายวัฏจักรของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติในท้องไร่ท้องนา เช่น การมีความเชื่อมั่นต่อการใช้ยาฆ่าแมลงเพื่อควบคุมความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นกับผลผลิต บนความจริงที่ว่า ยาฆ่าแมลงสามารถหยุดชะงักปัญหาการระบาดของแมลงศัตรูข้าวได้ อย่างไรก็ตาม ความจริงเช่นนี้กลับละเลยการมีชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัตว์น้ำตามธรรมชาติจำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด ซึ่งเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวนาที่สามารถนำมาประกอบอาหารเพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน

หากเรามองวิถีการทำนาเคมีว่า เป็นความเห็นแก่ตัวของชาวนา ที่มุ่งแต่จะสร้างผลผลิตโดยไม่คำนึงถึงชีวิตอื่นๆ แล้ว ก็คงดูไม่ยุติธรรมนัก เพราะวิถีเหล่านี้ ไม่ได้ถูกสร้างโดยชาวนา แต่อำนาจของระบบทุนต่างหากที่เปลี่ยนแปลงความเป็นไปของชีวิตชาวนาให้ต้องปรับปรุงผลผลิตตามขั้นตอนทางเคมี โดยไม่รู้เท่าทันเลยว่าต้องแลกมาด้วยความสูญเสียในหลากหลายทางชีวภาพ เมื่อผืนนาถูกแปรเปลี่ยนเป็นแหล่งสะสมสารเคมีทางการเกษตร ก็ไม่มีสัตว์น้ำชนิดใดสามารถอาศัยและแพร่พันธุ์ได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิถีนาเคมี จึงเป็นการทำลายแหล่งอาหารตามธรรมชาติไปโดยปริยาย ดังที่ นิยม ได้เผชิญกับเรื่องนี้กับตนเอง

“ถ้าคิดยานี้ กบเขียดไม่เหลือเลย แต่ก่อนยังพอได้กิน แต่พอสารเคมีมา มันหายไปหมดเลย มันอยู่ไม่ได้ แต่ก่อนเราดำนา เราหากินได้ตลอด มีกบมีเขียดให้กินให้หา มันก็กระโดดขึ้นมาให้เห็น ผักต่างๆ ที่กินได้ ผักกะแยงที่มันเกิดตามคันนามันก็เจอยาฉีดหมด”

ชีวิตการทำนาของนิยมในอดีตนั้น เคยผูกพันกับความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารตามธรรมชาติบนความเกื้อกูลกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แต่เมื่อเขาได้ใช้สารเคมีในการทำนาเป็นระยะเวลาหลายปี แหล่งอาหารตามธรรมชาติในไร่นากลับถูกทำลาย จากทุ่งนาที่เคยมีอาหารบริโภคในชีวิตประจำวัน ถูกเปลี่ยนสภาพไปเป็นเพียงการปรับปรุงผลผลิตเพื่อการค้าขายสัตว์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกบ เขียดหรือแม้แต่ปลาที่เคยมีในท้องนา ก็ไม่สามารถแพร่พันธุ์ได้อีกต่อไป คงเหลือเพียงนาข้าวและผักธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามท้องไร่ท้องนาเท่านั้นที่สามารถเจริญเติบโตได้ และดูเหมือนว่าผักท้องไร่ที่เกิดขึ้นตามคันนาจะยังคงมีอยู่ให้เขาใช้ประกอบอาหาร แต่กลับไม่เป็นเช่นนั้น ผักต่างๆ กลับถูกปกคลุมไปด้วยสารเคมีด้วยเช่นกัน ซึ่งภายใต้การมองเห็นสภาพความเป็นไปในชีวิตที่สัมพันธ์ไปกับการใช้สารเคมี จึงทำให้นิยมต้องจดคิดถึงภัยร้ายที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง และภัยร้ายของการสืบทอดสภาพแวดล้อมที่ย่ำแย่ต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งความเป็นไปเช่นนี้ ก็ไม่ต่างไปจากสิ่งที่ สมบูรณ์ ได้เผชิญมาในชีวิต และภายใต้การเผชิญปัญหาเช่นนี้ จึงนำไปสู่ความต้องการการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้กลับมามีแหล่งอาหารตามธรรมชาติตามเดิม

“สารเคมีผลกระทบมันก็หลาย ปุ๋ยลानาน้ำบได้กินได้ ผักน่าน้ำท้องนาก็ได้กิน แต่ก่อนเก็บผักลิมขู้ เก็บผักแขยงมากิน ทุกวันนี้ได้เก็บ ก็เลยคิดว่าแต่ก่อนมันก็ไม่ต้องฉีดสารอียังชาวบ้านก็อยู่ได้ แทนที่เฮาจะกินผักนา เฮากลับไม่ได้กิน ผมอยากให้มันคืนมาเหมือนเดิม”

เมื่อสมบูรณ์ได้เผชิญปัญหาสารเคมีในแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เขาไม่กลัว แม้แต่จะเก็บผักที่เกิดขึ้นตามท้องไร่ท้องนามาประกอบอาหาร เพราะมีความหวาดกลัวพิษภัยจาก

สารเคมี เขาารู้สึกว่าสารเคมีได้ทำลายแหล่งอาหารที่เคยมีตั้งแต่บรรพบุรุษไปจนหมดสิ้น ความรู้สึกของการเป็นผู้สูญเสียความสัมพันธ์กับแหล่งอาหารตามธรรมชาติจึงทำให้เขามีความโหยหาวิถีการทำนาในอดีต และคิดถึงกับตนเองว่า ถ้าไม่หยุดการใช้สารเคมี เขาก็ไม่มีวันที่จะได้เห็นสภาพแวดล้อมที่เขาปรารถนา และยังคงต้องกังวลใจ ที่จะต้องนำผักต่างๆ มาประกอบอาหารต่อไป วิถีของการทำลายวัฏจักรของธรรมชาติและนำมาซึ่งการสูญเสียแหล่งอาหารในที่นาของตนเอง จึงทำให้สมบูรณ์ต้องการยุติการใช้สารเคมีในนาข้าว เพื่อที่จะฟื้นฟูระบบนิเวศในไร่นาให้กลับมามีความสมดุลบนความหลากหลายทางชีวภาพ การใคร่ครวญตนเองจึงทำให้เขาเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนา โดยการนำแนวทางการทำนาจากบรรพบุรุษมาครุ่นคิด และมีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมบนแนวทางการทำนาอินทรีย์ เพื่อให้วิถีการทำนาสามารถดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

การเข้ามาของความคิดการทำนาอินทรีย์ : จุดเปลี่ยนชีวิตชาวนาสารเคมี

วิถีการทำนาแบบสารเคมีสร้างจุดเปลี่ยนให้กับชีวิตชาวนา โดยการหันหลังให้กับวิถีการทำนาเคมีและนำพาตนเองไปสู่วิถีการทำนาอินทรีย์นั้น หากมองกระบวนการสร้างความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีย์ในฐานะของการสร้างความเป็นองค์ประธานแห่งชีวิตที่ชาวนาจะกลายเป็นผู้กำหนดวิถีการทำนาของตนเองแล้ว ความเป็นองค์ประธานดังกล่าวก็ไม่อาจก่อเกิดอย่างเป็นอิสระที่จะดำเนินวิถีนาอินทรีย์เช่นใดก็ได้ หากแต่วิถีนาอินทรีย์ก็เป็นผลของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในอีกมิติหนึ่ง ที่เปิดทางให้ชาวนาสามารถกำหนดแนวทางการทำนาของตนเองได้มากกว่าการทำนาเคมี ภายใต้ความมุ่งหวังให้ชาวนามีสุขภาพที่ปลอดภัยจากสารเคมี ให้ชาวนาเป็นผู้ผลิตอาหารปลอดภัยสู่สังคม และสามารถจัดการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมการทำนาอันจะก่อผลดีต่อสิ่งแวดล้อมของสังคม ซึ่งท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ชาวนาสามารถปรับเปลี่ยนตนเองได้นี้ หากระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวไม่ได้อาศัยความรู้ในการสร้างความจริงเพื่อเปิดทางเลือกในความเป็นชาวนาแล้ว วิถีนาเคมีก็ยังคงครองความเป็นใหญ่ในการผลิตสร้างความเป็นชาวนาที่ต้องสยบยอมต่อการใช้สารเคมีอยู่ต่อไป แม้ต้องเสี่ยงกับปัญหาสุขภาพ ต้นทุนการผลิต และความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมการทำนาสักเพียงใดก็ตาม จากความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดการทำนาที่ถูกผลิตขึ้นท่ามกลางปัญหานานัปการของการใช้สารเคมีทางการเกษตร จึงสะท้อนให้เห็นว่า ระบบความจริงของวิถีนาเคมีก็ไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงถาวรหรือเป็นหนึ่งเดียว เมื่อระบบความจริงของวิถีนาอินทรีย์ถูกสร้างขึ้นมา และพร้อมที่จะช่วงชิงความหมาย ปะทะต่อรอง และสร้างความเป็นไปได้ในการจัดการความคิดและการกระทำของชาวนาบนเจตจำนงแบบอื่นด้วยเช่นกัน ดังนั้น ความจริงแบบอินทรีย์จึงทำให้การใช้สารเคมีในนาข้าวกลายเป็นประเด็นปัญหา เพื่อ

เปิดพื้นที่ให้ความจริงดังกล่าวเข้าไปสร้างสำนึกรู้ต่อชาวนาให้เห็นปัญหานานัปการอันเกิดจากการใช้สารเคมี และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนตนเองไปสู่วิถีนาอินทรีย์ ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ หากสืบสาวผ่าน “กระบวนการนำทางแห่งการกระทำของอำนาจ” (the conduct of conduct) ก็จะทำให้เห็นว่า รัฐที่ปรับเปลี่ยนบทบาทตนเองจากเคยส่งเสริมระบบเกษตรกรรมเคมีสู่การผลักดัน ส่งเสริม และดำเนินโครงการ/กิจกรรมเพื่อสร้างวิถีนาอินทรีย์ให้เกิดขึ้นในวงกว้างของสังคมชาวนา ซึ่งไม่เพียงเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ต้องการสร้างความสมดุลในมิติการพัฒนา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น ความคิดเรื่องการทำนาอินทรีย์จึงถูกดึง เข้ามาสู่ยุทธศาสตร์ภาครัฐ เพื่อสร้างชาวนาผู้ผลิตอาหารปลอดภัย สามารถขายข้าวที่ตนเองปลูกเพื่อสร้างรายได้ บนความมั่นคงต่อสุขภาพที่ไม่ต้องเสี่ยงพิษภัยจากสารเคมี และต่อสิ่งแวดล้อมของสังคมด้วยเช่นกัน

เมื่อกระแสความคิดการทำนาอินทรีย์ได้แผ่เข้ามาสู่ระบบการทำนาของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาชุมชนกำลังเผชิญกับวิกฤติการทำนาเคมีนี้ กลไกการพัฒนาด้านภาคส่วนของสังคม จึงเข้ามาดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ที่ดึงชาวนาเข้าสู่การรับรู้แนวทางการทำนาอินทรีย์ มีการอธิบายให้เห็นถึงแบบแผนของวิธีการปรับปรุงผลผลิต มีการส่งผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรอินทรีย์ลงสู่ชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ มีการสร้างปราชญ์ชาวนาเพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำนาธรรมชาติ บนความมุ่งหวังให้ชาวนาปรับเปลี่ยนความคิดและพร้อมจะลงมือปลูกข้าวอินทรีย์ได้ด้วยตนเอง ด้วยความคิดใหม่ของการทำนาที่เข้ามาในชุมชน จึงสร้างแรงผลักดันให้ชาวนาที่กำลังเผชิญกับวิกฤติสารเคมีได้เรียนรู้ว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับพวกเขาจะสามารถคลี่คลายได้โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตสู่วิถีแบบอินทรีย์ โดยในปี พ.ศ. 2544 ชาวนาหลายคนในชุมชนตัดสินใจเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกแห่งประเทศไทย” ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เข้ามาส่งเสริมการทำนาอินทรีย์ในชุมชนก่อนหน่วยงานอื่นๆ และในระยะต่อมา ภาคส่วนอื่นๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนก็เข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายในการเสริมสร้างวิธีการทำนาอินทรีย์ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากมองผ่านเหตุการณ์อื่นๆ ที่สัมพันธ์ไปกับการเกิดการก่อเกิดวิถีอินทรีย์แล้ว เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกแห่งประเทศไทยก็ไม่ได้เป็นสถาบันหรือกลไกหลักที่มีผลต่อการก่อเกิดวิถีนาอินทรีย์เพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อปี พ.ศ. 2538 หลังจากที่มิชชันนารีชาวนากลุ่มหนึ่ง ได้ไปปฏิบัติธรรมที่สำนักสันติอโศก และมีการเรียนรู้วิถีการทำนาแบบธรรมชาติ ชาวนากลุ่มนั้นก็หันมาแนวทางการทำนาดังกล่าวกลับมาปรับใช้กับตนเอง แต่วิถีดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร เพราะชาวนาส่วนใหญ่ยังคงขาดความเชื่อมั่นเกี่ยวกับคุณภาพของผลผลิต จนกระทั่ง

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกแห่งประเทศไทยและการส่งเสริมจากภาครัฐเข้ามา ความมั่นใจในวิถีอินทรีย์จึงเพิ่มมากขึ้น จากการชี้ให้เห็นว่า การทำนาอินทรีย์สามารถทำได้จริงและผลผลิตยังคงมีคุณภาพไม่น้อยกว่าการใช้สารเคมี มากไปกว่านั้น การขยายผลของวิถีนาอินทรีย์ยังเกิดขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคม ซึ่งชาวนาที่ดำเนินการมาก่อนก็ได้ชักชวนให้ผู้อื่นทำตาม มีการแนะนำซึ่งกันและกันในเรื่องต่างๆ จนวิถีนาอินทรีย์สามารถปฏิบัติได้จริงและเกิดผลจริงในชุมชน จนในที่สุดมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ก็ยิ่งทำให้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำนาอินทรีย์ในมิติของกลุ่มมีความเข้มแข็งในเชิงองค์ความรู้มากขึ้น และปัจจุบันกลุ่มชาวนาอินทรีย์มีจำนวนสมาชิกในมากกว่า 50 ครัวเรือน และกลายเป็นชุมชนชาวนาที่มีความพร้อมต่อการสร้างความยั่งยืนทางทางการเกษตรต่อไปในอนาคต

จากมิติของการเกิดขึ้นและการกลายเป็นชาวนาอินทรีย์ในชุมชน เราจึงไม่อาจอธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง หรือเป็นความสัมพันธ์ที่วิถีอินทรีย์ก่อเกิดผ่านแหล่งอำนาจใดแหล่งอำนาจหนึ่งเป็นการเฉพาะ เพราะวิถีอินทรีย์ในชุมชนได้ถูกบูรณาการ มีการปรับเปลี่ยน และถูกประยุกต์จากประสบการณ์การของผู้คน จนเกิดเป็นแนวทางต่างๆ ที่ชาวนาเป็นผู้สร้างประสบการณ์กับตนเอง ดังนั้น หากจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ก็คงไม่ใช่การวิเคราะห์ว่าแหล่งอำนาจใดคือแหล่งของการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ หากแต่เป็นการวิเคราะห์ไปที่ “การทำงานของอำนาจ” (exercise power) ที่อยู่ในจิตสำนึกของชาวนาอินทรีย์ซึ่งใช้อำนาจนั้นในการจัดการตนเองเพื่อสร้างวิถีนาอินทรีย์

ชุมชนแห่งนาอินทรีย์

หากจะกล่าวถึงชุมชนชาวนาอินทรีย์ที่ชื่อว่า “ชุมชนนาดี” (นามสมมติ) นั้น ก็เป็นชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งในอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ห่างจากที่ตั้งของอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 50 ตารางกิโลเมตร และมีจำนวนประชากร 515 คน (กรมการปกครอง, 2556) ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ด้านกายภาพของชุมชนซึ่งเป็นที่ราบลุ่มและมีทรัพยากรดินเป็นดินร่วนปนทราย ผู้คน□□□□□□ในชุมชนจึงมีการประกอบอาชีพการทำนา โดยอาชีพนี้มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และหากมองความสัมพันธ์ที่ชาวนามีต่อวิถีธรรมชาติแล้ว จะเห็นได้ว่า ความคิดในเรื่องวิถีเกษตรธรรมชาติถูกผูกโยงมาจากวิถีของบรรพบุรุษ เพราะเมื่อชาวนาในชุมชนหันมาทำนาอินทรีย์ ความรู้ของบรรพบุรุษถูกดึงมาปรับใช้ผ่านวิธีการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่า ถึงแม้ปัจจุบันป่าธรรมชาติที่เคยรายรอบชุมชนในอดีต ซึ่งได้แก่ ป่าภูเงิน ป่าซาง และป่าดอนปู่ตา จะเสื่อมโทรมลงไปจากขบวนการตัดไม้ทำลายป่าของนายทุนและ

การแผ้วถางป่าของชาวนาเพื่อขยายพื้นที่การทำนาเคมีในยุคหนึ่ง แต่ชาวนาในชุมชนกลับสร้างระบบนิเวศป่าขึ้นมาใหม่ผ่านสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า “ป่าหวนา” ดังนั้น การปลูกป่าหวนาจึงเป็นแนวทางที่ดึงความเกื้อหนุนของป่าที่มีต่อนาเฉกเช่นที่เคยมีในอดีต ที่บรรพบุรุษเคยใช้ป่าเป็นแหล่งปัจจัยการผลิตในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นการใช้ใบไม้จากป่ามาทำปุ๋ย การพึ่งพาความชื้นสัมพัทธ์จากป่า การได้จุลินทรีย์จากป่าที่ชะล้างลงสู่नाเมื่อเวลาฝนตก เรื่องป่าหวนาจึงกลายเป็นการสะท้อนคิดบนความสัมพันธ์กับวิถีนาอินทรีย์ที่พวกเขารับรู้มาว่า การทำนาอินทรีย์จำเป็นต้องสร้างระบบนิเวศที่ดี เพื่อให้ระบบนิเวศเหล่านั้นเป็นสิ่งเกื้อหนุนการทำนา และเพื่อให้ “คน” กับ “ป่า” และ “ผืนนา” สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม การปลูกป่าหวนาก็ไม่ได้หมายความว่า ชาวนาจะต้องลอกเลียนแบบวิถีของอดีตไปเสียทั้งหมด แต่การสะท้อนคิดบนแนวทางของการปลูกป่าหวนา ชาวนากลับเป็นผู้เลือกว่า จะปลูกป่าหวนาแบบใด บนพื้นที่ส่วนใดของการทำนา และใช้พันธุ์ไม้ชนิดใดในการสร้างป่าในพื้นที่การทำนา ดังนั้น ป่าหวนาจึงเกิดขึ้นบนความหลากหลายในเชิงวิธีการ ดังปรากฏให้เห็นจากการเลือกพื้นที่การปลูกของแต่ละคน ที่อาจจะเลือกปลูกป่าตรงปลายนา กลางนา หรือหวนาตามแต่ที่ชาวนาจะเป็นผู้ออกแบบ ในเรื่องพันธุ์ไม้ก็เช่นกัน ไม่ได้หมายความว่า ชาวนาจะต้องปลูกป่าตามสายพันธุ์ไม้แบบป่าธรรมชาติอดีต หากแต่ชาวนาเป็นผู้เลือกปลูกพันธุ์ไม้ตามความต้องการของการใช้ประโยชน์ เช่น หากต้องการปลูกป่าเพื่อเป็นอาหาร ชาวนาหลายคนก็มักจะเลือกปลูกไม้เพื่อจะมีหน่อไม้ไว้เป็นอาหาร และยังสามารถนำไปไผ่มาทำปุ๋ยเพื่อบำรุงดินต่อไป หรือแม้แต่การเลือกปลูกมะม่วง ขนุน และพืชกินผลอื่นๆ ตามแต่ความต้องการในการบริโภค นอกจากนี้ ยังมีพันธุ์ไม้พื้นบ้านอื่นๆ ที่มีการปลูกเป็นป่าหวนา เช่น ต้นยางนา ต้นกระถินเทพา กระถินณรงค์ ต้นอะรวาง ซึ่งพันธุ์ไม้เหล่านี้ ชาวนามักจะปลูกเพื่อการใช้ประโยชน์จากลำต้น การนำมาทำฟืน และเผาถ่านด้วยเช่นกัน บนความสัมพันธ์ของการปลูกป่าหวนาที่ดำเนินไปพร้อมกับวิถีนาอินทรีย์ แม้ความหมายของป่าจะถูกสร้างบนความสัมพันธ์ต่อวิถีของอดีตและต่อสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” แต่วิธีการและการเล็งเห็นประโยชน์จากการปลูกป่าหวนา กลับไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ถูกสร้างจากความสัมพันธ์ที่อำนาจ ความรู้ และความจริงแบบอินทรีย์คอยสนับสนุนความคิดและวิถีปฏิบัติอยู่เบื้องหลังความเป็นชาวนาอินทรีย์

หากความคิดเรื่องป่า เป็นบริบทหนึ่งที่สัมพันธ์ไปกับวิถีนาอินทรีย์ “การใช้น้ำเพื่อการทำนา” ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน เพราะหากมีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนาแล้ว ไม่ว่าจะทำนาประเภทใดก็ไม่สามารถที่จะปลูกข้าวให้งอกงามงามได้ ซึ่งหากมองบริบทการใช้น้ำของชาวนาในชุมชนมาตั้งแต่ครั้งอดีต ชาวนาก็มีการพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม น้ำฝนเพียง

อย่างเดียวก็น่าจะไม่เพียงพอต่อการทำนาทั้งระบบ ดังนั้น ชาวนาจึงมักต้องพึ่งพาแหล่งน้ำสำคัญที่เรียกว่า “ลำนํ้ายัง” ซึ่งเป็นลำน้ำที่หล่อเลี้ยงวิถีการเกษตรมาช้านาน โดยเป็นลำน้ำยังเป็นลำน้ำสายรองที่ไหลผ่านชุมชนเพื่อลงสู่แม่น้ำสายหลักคือ “แม่น้ำชี” แต่ก็ไม่ใช่ชาวนาทุกคนจะมีแปลงนาใกล้ลำน้ำยังและลำน้ำชี ดังนั้น แหล่งน้ำอื่นๆ ที่เป็นห้วยและหนองที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ จึงกลายเป็นสิ่งเกื้อหนุนการประกอบอาชีพการทำนาในอีกทางหนึ่ง ซึ่งหากมองในมิติของการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรแล้ว ชุมชนจึงไม่ค่อยประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร เพราะสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำต่างๆ ได้อย่างสม่ำเสมอ มากไปกว่านั้น ในมิติของการใช้น้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ ชาวนาหลายครัวเรือนมีการขุดบ่อหรือแหล่งกักเก็บไว้ในที่นาของตนเอง โดยจะไม่นำน้ำร่วมกับผู้อื่นจากแหล่งอื่น เพื่อให้ตนเองได้ใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องเสี่ยงต่อการปนเปื้อนของสารเคมี และสามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างทันท่วงทีตลอดฤดูกาลทำนา ดังนั้น การใช้น้ำของชาวนาอินทรีย์จึงเป็นการกำหนดวิธีการได้มาซึ่งน้ำเพื่อการทำนาที่ความสัมพันธ์ไปกับเงื่อนไขของวิถีการผลิตที่ปลอดสารเคมี เพื่อให้ น้ำทุกหยดที่ไหลลงสู่ดินและต้นข้าวสามารถดูดซึมความปลอดภัยจากสารเคมีสูงสุด

ภายใต้ฐานคติของการทำนาอินทรีย์ซึ่งเป็นการทำนابนความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติ จึงทำให้ชาวนาอินทรีย์จึงมีวิธีการทำนาที่แตกต่างไปจากชาวนาเคมี ดังเห็นได้จากการทำนาเคมีที่สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง หรือที่เรียกว่า “นาปรัง” เพราะชาวนาเคมีถูกทำให้เชื่อว่าปุ๋ยเคมีสามารถสร้างธาตุอาหารในดินโดยไม่จำเป็นต้องรอการฟื้นฟูธาตุอาหารตามธรรมชาติ แตกต่างไปจากวิถีนาอินทรีย์ ที่ชาวนาต้องทำความเข้าใจในเงื่อนไขของเวลาตามฤดูกาลธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การเตรียมดินในแต่ละฤดูกาลอย่างละเอียดถี่ถ้วน ซึ่ง “**วิถีการเตรียมดิน**” ที่ชาวนาจะต้องพักดินในแต่ละรอบฤดูกาลทำนาก็เป็นไปเพื่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของดินให้มีความร่วนซุย หลังจากนั้น จึงสร้างธาตุอาหารในดินผ่านการใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ เพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์พร้อมก่อนลงมือเพาะปลูก ดังนั้น ชาวนาอินทรีย์จึงทำนาเพียงปีละ 1 ครั้งบนความเข้าใจในวิถีของดินแบบอินทรีย์

หากมองอย่างผิวเผินว่า ชาวนาอินทรีย์มีเวลาในการใช้ชีวิตเพื่อประกอบกิจกรรมอื่นๆ มากกว่าชาวนาเคมีที่ทำนาปรัง ซึ่งชีวิตต้องอยู่กับท้องไร่ท้องนาตั้งแต่เช้าจรดเย็นตลอดปี ก็คงเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะชาวนาได้ใช้เวลาดังกล่าวไปกับเตรียมการในเรื่องดินให้มีคุณภาพ ให้ดินปลอดสารเคมีและสามารถปลูกข้าวให้มีผลผลิตที่ดี เพื่อส่งต่ออาหารปลอดภัยสู่สังคม ดังนั้น ก่อนเริ่มฤดูกาลทำนาหรือภายหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยว ชาวนาจึงต้องเริ่มกระบวนการสร้างความพึงพิถันต่อการมีคุณภาพดิน โดยการดูแลรักษา “**ตอฟางข้าว**” ไม่ให้ถูกไฟ

ใหม่ ซึ่งพวกเขาได้เรียนรู้มาว่า ตอพงข้าวเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญของการเตรียมดิน เมื่อไห่ก็ตามที่ฟางข้าวยังคงคลุมดิน ก็ย่อมหมายถึงดินยังคงรักษาสภาพให้มีความชุ่มชื้นเพื่อรอการไถกลบให้ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดินต่อไป ดังนั้น ชาวนาจึงผูกพันกับการรักษาและใช้ประโยชน์จากตอพงข้าวที่แตกต่างไปจากครั้งอดีตที่มีการเผาตอพงข้าวเพื่อให้การไถดินเป็นไปโดยง่าย และมีการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อสร้างธาตุอาหารในดินก่อนการเพาะปลูก แต่การเป็นชาวนาอินทรีย์กลับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวนาที่มีต่อตอพงข้าว จากที่เคยมองเห็นแต่ความระเกะระกะและความไร้ประโยชน์ของตอพงในไร่ นา กลับกลายเป็นการเล็งเห็นคุณค่าที่จะส่งต่อความชุ่มชื้นแก่ดิน และการเป็นปุ๋ยให้กับดินโดยไม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี

มากไปกว่านั้น สำหรับวิถีของการเตรียมดิน ชาวนายังได้สืบทอดวิธีการ “การปลูกพืชตระกูลถั่ว” มาใช้ในกระบวนการปรับปรุงดิน บนความเข้าใจที่ว่า การใช้เพียงตอพงข้าวคงไม่อาจสร้างธาตุอาหารที่จำเป็นอย่างสมบูรณ์ แต่หากมีการใช้พืชตระกูลถั่วก็จะทำให้ดินร่วนซุย ดินมีไนโตรเจนเพิ่มขึ้น และเมื่อไถกลบก็จะกลายเป็นปุ๋ยและทำให้ดินมีธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของข้าวมากขึ้น ดังนั้น ชาวนาจึงมีการนำพืชตระกูลถั่วจำพวกถั่วพราง ปอเทือง และถั่วเขียวมาปลูก โดยใช้วิธีการหว่านเมล็ดพันธุ์ไปพร้อมกับการไถกลบตอพงข้าว เมื่อตอพงข้าวถูกไถกลบเมล็ดพันธุ์ของพืชตระกูลถั่วก็จะลงสู่ดิน และเติบโตในห้วงเวลา 45-60 วัน จึงทำการเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์พืชตระกูลถั่วและทำการไถกลบต้นพืชเหล่านั้นให้กลายเป็นปุ๋ยพืชสดต่อไป ดังนั้น การเตรียมความพร้อมเรื่องดินผ่านวิถีแบบอินทรีย์ ชาวนาจึงต้องใส่ใจในรายละเอียดต่างๆ ที่จะทำให้ดินที่มีคุณภาพมากที่สุด เพราะหากฝนตกลงมาจากฟากฟ้าเมื่อใด ก็จะเป็นสัญญาณบอกว่าฤดูกาลเพาะปลูกกำลังจะมาถึง

“วิถีการเตรียมพันธุ์ข้าวและการเลือกพันธุ์ข้าว” ภายใต้แนวทางของการทำนาอินทรีย์ ทำให้ชาวนาสังเกตความเข้าใจกับตนเองว่า พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกนั้น จะต้องไม่เป็นพันธุ์ที่ผ่านกระบวนการทางสารเคมีมาก่อน ด้วยความจริงข้อนี้ ชาวนาอินทรีย์จึงต้องจัดเตรียมพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง บนความใส่ใจในรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่การคัดเลือกแปลงพันธุ์ที่เหมาะสม โดยมีการเลือกแปลงพันธุ์ที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อให้สามารถจัดการนำน้ำเข้านาได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ แปลงพันธุ์ยังต้องเป็นแปลงที่มีลักษณะราบลุ่มเพื่อให้สามารถจัดการแปลงได้ง่าย มากไปกว่านั้น ชาวนามักจะเลือกแปลงพันธุ์ที่อยู่ใกล้กับป่าห้วยนา บนความเข้าใจที่ว่า ป่าจะช่วยเกื้อกูลสภาพแวดล้อมของแปลงให้มีความชุ่มชื้น มีสภาพอากาศที่เหมาะสม และได้มาซึ่งจุลินทรีย์และใบไม้จากป่าที่หล่นลงมาเป็นปุ๋ยบำรุงแปลงพันธุ์ ดังนั้น การจัดการพันธุ์ข้าวจึงเป็นความพิถีพิถัน ตั้งแต่การเลือกแปลงพันธุ์ อย่างไรก็ตาม วิถีทางของการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีคุณภาพ ก็มี

วิธีการอื่นๆ ซึ่งเกิดจากการสร้างประสบการณ์และการสะท้อนคิดผ่านแนวทางของบรรพบุรุษ เช่น การคัดเลือกรวงข้าวและเมล็ดพันธุ์ในแปลงเพาะปลูกทั่วไปที่ชาวนาเห็นว่า เป็นข้าวรวงใหญ่และน้ำหนักดี ก็จะนำข้าวรวงนั้นๆ มาเก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลถัดไป โดยทั้งสองวิธีการก็สามารถทำให้ชาวนามีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ มีความอุดมสมบูรณ์ และปราศจากการปนเปื้อนจากสารเคมี

ไม่เพียงแต่การเตรียมพันธุ์ข้าวเท่านั้น ชาวนาในชุมชนยังมีความเข้าใจในกระบวนการการคัดเลือกสายพันธุ์ข้าวที่จะใช้ปลูกให้เหมาะสมกับสภาพการทำนา ซึ่งความเข้าใจเหล่านี้ เกิดขึ้นจากการสั่งสมองค์ความรู้การทำนาจากบรรพบุรุษ ที่ชาวนาสามารถนำมาขบคิดผ่านความรู้สมัยใหม่ซึ่งได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญการปลูกข้าวอินทรีย์ จึงทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ที่สามารถใช้พันธุ์ข้าวได้อย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่การทำนาแต่ละแบบ โดยในแปลงนาที่เป็นพื้นที่สูงกว่าแปลงนาอื่นหรือที่ชาวนาอีสานเรียกว่า “นาโคกหรือนาโนน” ซึ่งน้ำแห้งเร็ว ชาวนาได้เลือกใช้พันธุ์ข้าวอายุสั้นหรือ “ข้าวเบา” (ข้าวตอในภาษาอีสาน) ซึ่งอายุเก็บเกี่ยวประมาณ 90-100 วัน เพราะข้าวจำพวกนี้ไม่ต้องการน้ำมากในการเจริญเติบโต โดยสายพันธุ์ที่ชาวนาในชุมชนใช้ปลูกนี้คือ ข้าวสันป่าตองตอ แม้ว่าการปลูกข้าวพันธุ์นี้จะมีไม่มากนักในพื้นที่การทำนาทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็ทำให้ชาวนาอินทรีย์บางคนสามารถปลูกข้าวได้อย่างประสบความสำเร็จในสภาพพื้นที่นาของตนเอง ส่วน “ข้าวกลาง” หรือข้าวที่มีอายุประมาณ 100-120 วัน ก็มักจะนิยมปลูกเป็นจำนวนมากกว่าข้าวเบา เพราะเป็นสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับการปลูกในที่ราบหรือที่ชาวนาอีสานเรียกว่า “นาลุ่ม” โดยสายพันธุ์ที่ชาวนาในชุมชนใช้ปลูก และเป็นสายพันธุ์ที่ผู้บริโภคของพวกเขาต้องการคือ ข้าวเหนียวอุบล ข้าวเขี้ยววู มะลิ 105 มะลิแดง มะลิดำ ข้าวเหนียว กข.6 ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวโสมาลี และไม่เพียงแต่ข้าวเบาและข้าวกลางเท่านั้น “ข้าวหนัก” บางสายพันธุ์ได้แก่ พันธุ์สันป่าตองหนัก และข้าวเหนียวแดง โดยเป็นข้าวอายุการเก็บเกี่ยวตั้งแต่ 120 วันขึ้นไป ซึ่งจะต้องปลูกในพื้นที่ที่น้ำไม่แห้งหรือที่ราบน้ำท่วม หรือชาวนาอีสานเรียกว่า “นาทามหรือนาหนอง” ก็ยังเป็นสายพันธุ์ที่มีการปลูกเพื่อให้พื้นที่การทำนาทุกประเภทสามารถปลูกข้าวได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การใช้เลือกพันธุ์ข้าวอย่างเหมาะสมกับพื้นที่การทำนา จึงทำให้พวกเขาสามารถจัดการกับระบบการเก็บเกี่ยวและการจัดการแรงงานได้เป็นอย่างดี เพราะไม่ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกแปลง แต่เป็นการเก็บเกี่ยวตามอายุของข้าว ซึ่งเริ่มจากการเกี่ยวข้าวเบา ข้าวกลาง และข้าวหนัก ตามลำดับ

หนทางที่ชาวนามีข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพนั้น คงไม่ใช่เพียงความใส่ใจต่อเรื่องดิน น้ำ และพันธุ์ข้าว หากแต่ “การบำรุงและดูแลรักษาผลผลิต” ก็เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างคุณภาพข้าวอินทรีย์ เพราะเมื่อต้นข้าวเริ่มเจริญเติบโตหลังจากการเพาะปลูก

ก็จะเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาต้องดูแลและบำรุงรักษาต้นข้าวให้งอกงาม และออกรวงอย่างสมบูรณ์ ซึ่งวิธีการบำรุงต้นข้าวที่สำคัญประการแรกคือ “การให้ปุ๋ยอินทรีย์” โดยหาكمองความสัมพันธ์ของ วิถีนาอินทรีย์และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แล้ว ชาวนามีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ตั้งแต่กระบวนการเตรียมดิน โดยการใช้ตอฟางข้าว การใช้ปุ๋ยจากใบไม้ และการใช้ปุ๋ยพืชสดจากพืชตระกูลถั่ว อย่างไรก็ตาม การใช้ปุ๋ยเพื่อการบำรุงและดูแลรักษาผลผลิต กลับมีความแตกต่างออกไป ซึ่งชาวนาในชุมชนแห่งนี้ได้เลือกใช้ “ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ” ซึ่งพวกเขามองว่ามีความเหมาะสมมากที่สุดกับวิธีการทำนาอินทรีย์ที่สัมพันธ์ไปกับการดำเนินชีวิต เพราะมีความสะดวกในการจัดเตรียมโดยการนำวัสดุที่ได้ในครัวเรือนและในท้องถิ่นมาเป็นส่วนผสม เช่น เศษอาหารในครัวเรือน ผลไม้เน่า ผักบูด พักทอง มะละกอ ยอดบวบ และยอดผักต่างๆ หรือแม้แต่ซากสัตว์บางชนิดอย่างเช่น รกหมูและหอยเชอรี่ มาหมักกับกากน้ำตาลให้เกิดการย่อยสลาย ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และวิธีการใช้ก็เป็นไปโดยง่าย โดยการฉีดพ่นทางใบหรือผสมลงไปให้น้ำในนาเพื่อให้ปุ๋ยทางรากแก่ข้าว และที่สำคัญ ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพยังทำให้ต้นข้าวสามารถเจริญเติบโตได้ดี ทำให้ข้าวออกรวงได้ดี และสมบูรณ์ เป็นที่น่าพอใจ

สำหรับ “การควบคุมศัตรูข้าวและโรคข้าว” หากมองผ่านวิธีการของชาวนาในชุมชน พวกเขากลับสร้างความหมายของการควบคุมศัตรูข้าวและโรคข้าวในมิติที่แตกต่างออกไป ซึ่งเป็นการเน้นการป้องกันมากกว่าการจัดการภายหลังจากที่ข้าวมีการเจริญเติบโต ดังนั้น พวกเขาจึงใส่ที่จะคัดเลือกเมล็ดพันธุ์อย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อให้เมล็ดพันธุ์ที่เติบโตมาเป็นต้นกล้าและต้นข้าวที่มีความแข็งแรงและต้านทานโรค มากไปกว่านั้น วิธีการดำเนินทางๆ เพื่อไม่ให้ต้นข้าวชิดกันมากนัก ยังถูกนำมาเป็นฐานคิดของการใช้ระบบธรรมชาติเกื้อกูล ทั้งนี้ก็เพื่อให้แสงแดดสามารถส่องถึงต้นข้าวได้ทุกต้น และให้อากาศสามารถถ่ายเทเพื่อป้องกันเชื้อรา วิธีการเหล่านี้ จึงตอกย้ำให้เห็นว่า ชาวนามีความเข้าใจและสามารถตีความวิถีอินทรีย์เพื่อให้ตนเองเป็นผู้จัดการการควบคุมศัตรูข้าวและโรคข้าวได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม เมื่อวิธีการดังกล่าวข้างต้น ไม่สามารถจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวได้ การใช้สารฉีดพ่นป้องกันแมลงหรือสารไล่แมลงโดยใช้ส่วนผสมของวัสดุธรรมชาติที่มีกลิ่นฉุนมาหมักกับกากน้ำตาลจึงเกิดขึ้น เช่น การใช้สะเดา แมงลัก ใบยูคาลิปตัส บอระเพ็ด สาบเสือ ใบขี้เหล็ก หัวข่าแก่ และตะไคร้หอม มาเป็นส่วนผสมหลักสำคัญ ลักษณะเช่นนี้ ชาวนาจึงเป็นผู้สร้างความสามารถในการจัดการการควบคุมศัตรูข้าวและโรคข้าวบนวิถีที่ปราศจากการใช้สารเคมี

“วิถีการเก็บเกี่ยวผลผลิต” หากมองย้อนกลับไปในวิถีของอดีต คงมีเพียงเกี่ยวเกี่ยวข้าวและการใช้แรงงานคนในการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่เมื่อสังคมการทำนาเปลี่ยนไปตามความ

ทันสมัยของเทคโนโลยี การใช้รถเกี่ยวนวดข้าวจึงก้าวเข้ามามีอิทธิพลต่อวิธีการเก็บเกี่ยวของชาวนา ไม่เว้นแม้แต่ชาวนาอินทรีย์ในชุมชนนาดี พวกเขาก็ไม่ได้ปฏิเสธการใช้รถเกี่ยวนวดข้าว บนความเข้าใจที่ว่าการทำงานอินทรีย์ไม่ใช่การย้อนกลับไปอยู่กับวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมแต่สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกในการเก็บเกี่ยวได้ เพราะปัจจุบันระบบแรงงานในสังคมชาวนาไม่ได้มีมิติที่มีลักษณะเดียวกันกับแรงงานภาคเกษตรในอดีต และการพึ่งพาแรงงานคนเพียงอย่างเดียวก็ทำให้การทำนาขาดความทันการในเรื่องของเวลา อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความสำนึกรู้ต่อการเป็นชาวนาอินทรีย์ หากพวกเขาจะต้องใช้รถเกี่ยวนวดข้าวก็จะขอให้เจ้าของรถเกี่ยวนวดข้าวได้ทำความสะอาดและข้าวที่ตกค้างจากแปลงอื่นก่อน เว้นแต่ข้าวที่เกี่ยวจากแปลงก่อนหน้านี้เป็นข้าวอินทรีย์ เพื่อให้แน่ใจว่า ข้าวที่ส่งต่อไปถึงมือผู้บริโภคและการบริโภคในครัวเรือน จะไม่มีการปนเปื้อนสารเคมีโดยเด็ดขาด แต่ก็ไม่ใช่ชาวนาอินทรีย์ทุกคนที่พึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพราะหลายคนปลูกข้าวอินทรีย์จำนวนไม่มาก และปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ก็มักจะใช้แรงงานตนเองในการเก็บเกี่ยว ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงบนความสัมพันธ์กับวิถีที่พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

“วิธีการบริโภคข้าวอินทรีย์ในชีวิตและการส่งต่อผลผลิตสู่สังคม” สำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์ของชาวนาไม่ได้มีเป้าหมายเพียงแค่การผลิตเพื่อการค้าเท่านั้น แต่เป้าหมายของใครหลายคนก็เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากนาเคมีสู่นาอินทรีย์ กลับเป็นไปเพื่อการมีข้าวอินทรีย์ไว้บริโภคในครัวเรือนบนความห่วงใยในสุขภาพของตนเอง ดังนั้น การลงมือปลูกข้าวอินทรีย์จึงเป็นการสร้างความมั่นคงปลอดภัยทางอาหารในระดับชีวิต โดยข้าวที่ชาวนาใช้บริโภคในครัวเรือนก็มักจะเป็นข้าวเหนียวเป็นหลัก ดังนั้น ชาวนาจึงเป็นการแบ่งพื้นที่ไว้สำหรับการปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอสำหรับการบริโภคในแต่ละปี เมื่อผลผลิตของข้าวเหนียวที่ปลูกไว้กินยังเหลือจึงจะนำไปขาย และสำหรับข้าวเหนียวนั้น มีความผูกพันไปกับวิถีชีวิตชาวนาที่ดำรงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมการกินและประเพณีอีสานเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อมีงานบุญงานประเพณีสำคัญ ชาวนาจะนำข้าวเหนียวไปทำข้าวต้มมัด ทำเหล้าสาโท ข้าวแต่น ข้าวโป่ง เป็นต้น ในส่วนของข้าวสารจำวาก็มีการบริโภคอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปแล้ว ก็จะเก็บไว้ขายเสียมากกว่า และบางครั้งก็จะนำไปแปรรูปทำขนมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน เช่น การทำขนมโดนัทจากข้าว

สำหรับมิติของ “การขายผลผลิต” อาจกล่าวได้ว่า เป้าหมายการทำนาอินทรีย์ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ซึ่งชาวนาหลายคนในชุมชนที่ปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่การเพาะปลูกจำนวนน้อย ก็มีเป้าหมายในการปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนมากกว่าการขาย แต่หากมีการขายจึงเป็นเพียงการขายเพื่อการดำรงชีพ และการมีรายได้มาใช้จ่ายในการบริโภคสิ่งของจำเป็นใน

ชีวิตประจำวันที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้เท่านั้น แต่ถ้าชาวนาที่มีผลผลิตในปริมาณที่มากเกินไป ความจำเป็นต่อการบริโภคในครัวเรือนแล้ว ก็จะมีเป้าหมายการปลูกข้าวทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือน และขายเป็นสินค้า อย่างไรก็ตาม หากมองมิติการขายข้าวของชาวนาในชุมชน กลับมีนัยยะสำคัญ บางอย่างที่แตกต่างกันออกไปจากการขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ในระดับมหภาค ซึ่งกลุ่มชาวนามีการวางจุดยืนหรือการกำหนดตำแหน่งแห่งหนของการเป็นผู้ขายข้าวอินทรีย์ โดยไม่ได้มุ่งหวังให้กลุ่มของตนเองเป็นผู้ปลูกและผู้ขายข้าวอินทรีย์เพื่อการส่งออก หรือข้าวของพวกเขาต้องเข้าไปอยู่ในห้างสรรพสินค้าชั้นนำ หากแต่เป็นการเลือกที่จะขายในตลาดท้องถิ่น และหากเป็นตลาดที่กว้างกว่านั้น ก็เป็นตลาดแบบไว้เนื้อเชื่อใจภายในประเทศ ที่ชาวนาจะมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางตรงกับผู้บริโภค และมีการทำข้อตกลงต่อการซื้อขายในแต่ละรอบปีการทำนา บนภาษาที่รู้จักมักคุ้นว่า “การผูกปิ่นโตข้าว” ดังนั้น ชาวนาในชุมชนจึงเป็นอิสระไปจากการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขการเพาะปลูกตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ของการเป็นผู้ผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการส่งออก และเป็นข้าวที่ถูกประทับตราสินค้าอินทรีย์เพื่อให้มีการกำหนดราคาขายที่สูงขึ้น

จากวิกฤติที่สร้างจุดเปลี่ยนให้กับชีวิตชาวนา โดยการหันหลังให้กับวิถีการทำนาเคมี และนำพาตนเองไปสู่วิถีการทำนาอินทรีย์นั้น ชาวนาหลายคนในชุมชนที่นำแนวทางการทำนาอินทรีย์ไปปฏิบัติกับตนเอง ก็สามารถขบคิดและสร้างจุดยืนของตนเองได้ว่าจะทำนาอินทรีย์บนเป้าหมายใด บางคนต้องการมีชีวิตที่พอเพียง พออยู่พอกิน และพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องแบกรับต้นทุนจากปัจจัยการผลิตจากภายนอก บางคนก็มีเป้าหมายการทำนาเพื่อการดูแลสุขภาพที่ไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมี บางคนก็ต้องการบริโภคข้าวปลอดภัยและส่งต่อผลผลิตสู่ผู้บริโภคในราคาที่เป็นธรรม และอีกหลายคนก็ต้องการสร้างระบบนิเวศที่ดีทางการเกษตร การฟื้นฟูสภาพดิน และการฟื้นฟูแหล่งอาหารตามธรรมชาติดังที่เคยมีในวิถีของอดีต ดังนั้น วิถีนาอินทรีย์จึงสัมพันธ์ไปกับเป้าหมายของการดำเนินชีวิตของแต่ละคน อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์บริบทและจุดเปลี่ยนสู่การเป็นชาวนาอินทรีย์ รวมไปถึงวิถีการทำนาอินทรีย์ในชุมชนนาดีที่ผู้วิจัยได้ฉายภาพให้เห็นในช่วงต้นนั้น วิถีการทำนาไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใด ความเป็นตัวตนของชาวนาก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระไปจากระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใดจะนำทางการกระทำของชาวนา เพื่อให้ชาวนาเป็นผู้พึ่งพาความรู้ เป็นผู้ต่อรองกับเจตจำนงของความรู้ที่เข้ามาปะทะประสาน หรือเป็นผู้สร้างความรู้บนปฏิบัติการของการทำนา ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่โยงใยไปกับความรู้การทำนาที่สร้างความจริงจึงทำให้ชาวนามีตัวตนได้

จากระบบความสัมพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้การก่อรูปความเป็นตนชาวนาอินทรีไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ หากแต่ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม มนุษย์และสิ่งแวดล้อมก็ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจใน มิติใหม่ โดยการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นในแง่ของการผลิตสร้างความเป็นองค์ประธานต่อชาวนา ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ให้ชาวนาสามารถจัดการชีวิตตนเองบนความเข้าใจในวิถีนาอินทรี ซึ่งไม่ใช่การกำกับควบคุมแนวปฏิบัติแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัวเช่นกระบวนการทำนาเคมี โดยหากมองในแง่ของ “การนำทางแห่งการกระทำของอำนาจ” ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการให้ชาวนาอินทรีทำการอย่างมีเสรีภาพภายใต้ขอบเขตที่กำหนดไว้ให้นั้น วิถีนาอินทรีได้เปิดพื้นที่ความคิดให้ชาวนาตีความและสร้างสรรค์วิถีการทำนาบนความสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ทรัพยากรทางการผลิต และเงื่อนไขของการดำเนินชีวิตของตนเอง จึงเห็นได้ว่า แม้วิถีนาอินทรีจะเป็นวิถีที่สะท้อนภาวะของการมีเสรีภาพในชีวิตมากกว่าวิถีนาเคมี แต่เสรีภาพดังกล่าวก็ไม่ใช่เงื่อนไขของการสร้างตัวตนที่เป็นอิสระไปจาก “อำนาจ” ซึ่งมีเจตจำนงในการปรับเปลี่ยนวิถีการทำนาของชาวนาไปสู่การเป็นผู้ผลิตอาหารปลอดภัย การเป็นผู้ห่วงใยต่อสุขภาพของตนเอง และเป็นผู้สร้างความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมให้กับสังคมนั้นยังอยู่ในกรอบหรือแนวปฏิบัติอันเป็นแนวทางเลือกหนึ่งอย่างมีเหตุผลของรัฐ

ด้วยความจริงเช่นนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า การก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีมีกระบวนการอย่างไร ภายใต้ความสัมพันธ์ที่อำนาจ ความรู้ และความจริงอยู่เบื้องหลังการสร้างตัวตนในฐานะองค์ประธานแห่งความรู้คิด เพื่อให้ตนเองเป็นผู้สร้างความหมายหรือนิยามความเป็นชาวนาอินทรีได้ ดังนั้น ในบทต่อไป ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์กระบวนการก่อรูปความเป็นตัวตนชาวนาอินทรีผ่านวิธีการศึกษาเรื่องเล่า ทั้งนี้ เพื่อเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ประกอบสร้างความเป็นตัวตน โดยอำนาจแบบชีวญาณ (governmentality) ทำให้ชาวนากลายเป็นผู้มีความคิด ความเชื่อ เป็นผู้สร้างสรรค์วิถีการทำนาอินทรี เป็นผู้มีทางเลือกในการทำนาอินทรีบนศักยภาพของตนเอง และเป็นผู้ที่รู้จักตนเองบนเป้าหมายของการทำนาที่สัมพันธ์ไปกับวิถีการดำเนินชีวิต

บทที่ 5

ปฏิบัติการสร้างความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์

หากตั้งคำถามว่า ชาวนาที่ทำนาแบบปลอดสารเคมีมีมาตั้งแต่เมื่อใด ก็คงพอคาดเดาได้ว่า มีมาตั้งแต่มนุษย์รู้จักการเพาะปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารดำรงชีพ แต่หากตั้งคำถามว่า การเป็นชาวนาอินทรีย์มีมาตั้งแต่เมื่อใด อาจมีความเห็นที่แตกต่างหลากหลายจนไม่สามารถหาคำตอบในลักษณะที่ตายตัวได้ อย่างไรก็ตาม หากสืบสาวให้เห็นว่า กระบวนการผลิตสร้างความหมาย และแบบแผนของการเป็นชาวนาอินทรีย์เกิดขึ้นเมื่อใด เกิดขึ้นได้อย่างไร และทำไมจึงมีความจำเป็นในการก่อเกิด ก็จะเห็นว่า การผลิตความหมายและแบบแผนของการเป็นชาวนาอินทรีย์ในโลกสมัยใหม่มีขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 20 ซึ่งรัฐชาติและประชาคมโลกเล็งเห็นว่า สังคมมนุษย์กำลังประสบปัญหาทางด้านความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมจากระบบเกษตรสมัยใหม่ที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตร และผูกโยงชาวนาให้ใช้สารเคมีในการทำนาอันส่งผลต่อสุขภาพของตนเองและผู้บริโภค จึงทำให้ความเป็นชาวนาอินทรีย์ต้องเกิดขึ้นภายใต้ความจำเป็นดังกล่าว เพื่อเป็นกลไกในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ ดังนั้น ความเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สังคมมักเข้าใจว่าเป็นชาวนาที่เคยทำนาแบบดั้งเดิมตามวิถีของบรรพบุรุษก่อนที่จะมีระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่หรือการทำนาเคมีนั้น กลับมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าที่จะสร้างข้อสรุปเช่นนั้นได้ แม้ว่าในอดีตชาวนามีการทำนาปลอดสารเคมี มีการพึ่งพาระบบธรรมชาติและการพึ่งพาตนเองเป็นหลักก็ตาม แต่เป้าหมายของการทำนาในอดีตกลับไม่ได้มีความยึดโยงกับเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับเป้าหมายของการทำนาอินทรีย์ วิธีการทำนาแบบดั้งเดิมที่มนุษย์ทำนาโดยปราศจากการใช้สารเคมี จึงไม่ใช่ความลงรอยอย่างสนิทแนบแน่นกับการทำนาอินทรีย์อย่างที่สังคมเข้าใจ แต่ความเข้าใจดังกล่าวกลับเป็นผลจากการสร้างความประนีประนอม โดยการผนวกรวมวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมเข้ากับวิธีการทำนาอินทรีย์ จนทำให้ผู้คนในสังคมมีความเข้าใจตรงกันว่า แนวปฏิบัติของการทำนาที่เกิดขึ้นในอดีตที่สัมพันธ์ไปกับแนวปฏิบัติที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เป็นแนวปฏิบัติของการทำนาอินทรีย์

ความจริงและตัวตนชาวนาอินทรีย์

หากเชื่อมโยงการเป็นชาวนาอินทรีย์จากที่กล่าวมาข้างต้น หรือการที่ชาวนาสักคนจะผันเปลี่ยนชีวิตการทำงานของตนเองเข้าสู่วิถีแบบอินทรีย์นั้น กลับไม่ใช่ความต่อเนื่องของความคิดและแบบแผนแห่งการกระทำที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีต แต่การเป็นชาวนาอินทรีย์กลับถูกประกอบสร้างใหม่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมสมัยใหม่ ที่สร้างข้อคำนึงเกี่ยวกับการบริโภคอาหารปลอดภัยจากสารเคมี และการให้ความสำคัญกับปัญหาของสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวจะสามารถกำกับความคิด และสร้างความเห็นดีเห็นงามให้เกิดขึ้นต่อสังคมรวมไปถึงคนที่เป็นชาวนาอินทรีย์ได้นั้น ก็จำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่เรียกว่า “ความรู้เกษตรอินทรีย์” ในฐานะที่ความรู้ถูกทำให้ดีงาม ถูกทำให้เป็นกลาง และถูกทำให้น่าเชื่อถือ ดังนั้น ระบบความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ดังกล่าวได้มีการสร้างความจริง (Truth) ที่เปิดทางให้วิธีการสร้างตัวตน (Technologies of the self) เข้าถึงการเป็นชาวนาอินทรีย์ ซึ่งชาวนาจะต้องเข้าใจเป้าหมายและหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างถ่องแท้ และพร้อมที่จะดำเนินวิธีการทำงานเพื่อผลิตอาหารปลอดภัย และสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ มิติเช่นนี้จึงต้องเกิดขึ้นในวิถีชีวิตแห่งการทำงานแบบอินทรีย์หรือปฏิบัติการของนาแบบอินทรีย์ นั่นคือสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์และชี้ให้เห็นได้ว่า ตัวตนหรือการเป็นองค์ประณาก็ไม่ได้เกิดขึ้นภายนอกระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือเป็นเป็นอิสระ หากแต่อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความรู้ในแบบหนึ่ง เพื่อเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความรู้อีกหนึ่งที่ก่อให้เกิดการสร้างตัวตนแบบชาวนาอินทรีย์ อันเป็นการสร้างความตระหนักรู้ต่อการมีชีวิตที่ดี และทำให้ชาวนาพร้อมที่จะจัดการชีวิตการทำงานของตนเองอย่างเหมาะสมตามเป้าหมายของพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อผู้วิจัยได้สืบสาวให้เห็นว่า “ความจริง” ไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ในตัวมันเอง แต่ความจริงเป็นสิ่งสร้างของอำนาจและความรู้ ดังนั้น ความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งมักจะสร้างคำอธิบายว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่ก่อนที่ระบบการทำงานเคมีจะเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการทำงาน เพราะในอดีตบรรพบุรุษชาวนาก็ปลูกหลานทำนาโดยวิธีการพึ่งพาธรรมชาติและไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตรนั้น เมื่อมองให้ลึกลงไปถึงการสร้างคำอธิบายก็จะเห็นว่า การเป็นชาวนาอินทรีย์เป็นผลมาจากอำนาจและความรู้ที่สร้างความจริงชุดใหม่ขึ้นมาเพื่อกำกับว่าชาวนาที่ต้องมีวิถีการทำงานอินทรีย์อย่างไร จึงทำให้เราสามารถเชื่อมโยงแนวทางการทำงานในอดีตเข้ากับแนวทางการทำงานอินทรีย์สมัยใหม่ และเรียกมันว่าเป็นการทำงานอินทรีย์ได้ ดังนั้น การเป็นชาวนาอินทรีย์ที่มีการกล่าวถึง พูดถึง หรือเขียนถึงในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่เกิดจาก

ความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์สัมพันธ์กับอำนาจการปกครองชีวิต หรือ “ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง” คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังให้ชาวนากลายเป็นผู้มีความกระตือรือร้นในการสร้างตัวตน ซึ่งเล็งเห็นคุณค่าในอนาคตที่เกิดขึ้นกับตนเองทั้งมิติของสุขภาพ ต้นทุนการผลิต ความสุขจากการได้ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมการทำนา และคุณค่าต่อผู้อื่นในฐานะที่ตนเองเป็นผู้ส่งต่ออาหารปลอดภัยแก่ผู้บริโภคและเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อสังคม

หากจะกล่าวถึงตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์แล้ว สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ หรือ International Federation of Organic Agriculture Movement (IFOAM) ซึ่งมีสมาชิกอยู่ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย ถือได้ว่าเป็นตัวแสดงหลักของการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ในสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากได้ทำหน้าที่วางกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติของการทำนาอินทรีย์เอาไว้ เพื่อให้ชาวนาที่จะเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ทั่วโลกได้ยึดถือแนวทางดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ ดังนั้น แนวปฏิบัติต่างๆ จึงกลายเป็นระบอบหรือขอบเขตที่ชาวนาจะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ จนท้ายที่สุดจะสามารถประเมินตนเองได้ว่า ทุกขั้นตอนของการทำนาเป็นไปตามแนวปฏิบัติโดยสมบูรณ์หรือไม่ และจะสามารถเข้าถึงกฎเกณฑ์ของการทำนาอินทรีย์อย่างถูกต้องได้อย่างไร เพื่อสร้างผลผลิตให้เป็นที่ยอมรับของระบบตลาดและผู้บริโภค ดังนั้น แนวปฏิบัติของการทำนาอินทรีย์ที่เกิดขึ้นภายใต้ความเป็นสังคมสมัยใหม่ จึงผนวกรวมเป้าหมายหลายประการให้ชาวนาอินทรีย์เป็นผู้ตอบสนองหรือสนับสนุนเป้าหมายเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการตอบสนองเป้าหมายของการค้าในระบบทุนนิยม การปกป้องสังคมจากความเสี่ยงในปัญหาด้านสุขภาพ และความเสี่ยงจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สังคมกำลังเผชิญ

ไม่เพียงตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ในทางสากลเท่านั้น ที่ทำหน้าที่กำกับทิศทางการทำนาอินทรีย์เพื่อให้ชาวนาทั่วโลกมีความเข้าใจความหมายของเกษตรอินทรีย์และพร้อมจะปรับเปลี่ยนตนเองอย่างถูกต้องภายใต้แบบแผนที่ถูกกำหนดขึ้น เพราะเมื่อมองเข้ามาในบริบทของสังคมไทย ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ก็มีการนำแนวปฏิบัติในทางสากลมาออกแบบกรอบกติกาหรือกฎเกณฑ์ของการทำนาอินทรีย์ และเผยแพร่ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นชาวนาอินทรีย์สู่ชาวนาไทย ซึ่งไม่ใช่การกลับไปทำนาแบบไม่ใช้สารเคมีอย่างที่บรรพบุรุษชาวนาเคยพาทำเท่านั้น แต่ต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่สัมพันธ์และยึดโยงไปกับความต้องการของสังคม ดังนั้น อำนาจและความรู้ชุดใหม่จึงจำเป็นต้องสร้างปฏิบัติการผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ก่อเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ทั้งที่มีฐานะเป็นรัฐเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรธุรกิจการเกษตร ทั้งความร่วมมือในเชิงนโยบายสาธารณะและการทำงานภายใต้บทบาทของตนเอง เช่น การกำหนดยุทธศาสตร์ของชาติเพื่อการพัฒนา

เกษตรอินทรีย์ไทย การให้มีกระทรวงหรือหน่วยระดับกรมที่เกี่ยวข้องนำนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม การเกิดขึ้นของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ(มกอช.) และสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ที่ดำเนินการสนับสนุนผู้ผลิตสินค้าทางการเกษตรให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภายใต้กรอบหรือกฎเกณฑ์ของการควบคุมที่สร้างขึ้นใหม่ รวมไปถึงเครือข่ายกลไกกรมไรสารพิษแห่งประเทศไทย (ครร.), เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, มูลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ, มูลนิธิขวัญข้าว, เครือข่ายสันติอโศก และเครือข่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการทำหน้าที่ผลักดันและส่งเสริมการทำนาอินทรีย์ จนกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ให้เกิดขึ้นและแพร่หลายในสังคมไทย ซึ่งหากมองกระบวนการของเครือข่ายในความพยายามที่จะเปลี่ยนวิถีการทำนาของชาวนาในประเทศให้หันมาทำนาอินทรีย์มากขึ้น กระบวนการดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการของอำนาจที่มีเป้าหมายในการจัดการชีวิตการทำนา ซึ่งมีความพยายามในการเปลี่ยนวิถีคิดและวิถีการทำนาของชาวนาอย่างแยบยลผ่านกลวิธีในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรม/โครงการของหน่วยงานภาครัฐที่ดึงชาวนาเข้าฝึกอบรมการทำนาอินทรีย์ตามแผนยุทธศาสตร์ต่างๆ การเกิดขึ้นของโรงเรียนชาวนาอินทรีย์ขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อรับสมัครผู้ร่วมอุดมการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนา การจัดโครงการฝึกอบรมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติเพื่อทดแทนปุ๋ยเคมี การเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์ความเสี่ยงจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรผ่านช่องทางต่างๆ การนำเสนออัตราความเจ็บป่วยของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในทุกๆ ปี รวมไปถึงการผลักดันให้ชาวนาในชุมชนต่างๆ ค้นหาปราชญ์ชาวนาเพื่อที่จะนำภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนกลับมาปรับใช้ ดังนั้น การสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์จึงเกิดขึ้นบนมิติของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่หลากหลายและสลับซับซ้อน โดยมีความรู้ที่ซ่อนเจตจำนงแห่งการกำกับควบคุมอยู่เบื้องหลัง เพื่อให้การเป็นชาวนาอินทรีย์เป็นสิ่งที่จับต้องได้ ชาวนาสามารถจัดการตนเองได้ผ่านวิถีการทำนาที่มีความเป็นรูปธรรมว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร อะไรสามารถดำเนินการได้ อะไรเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยง วิธีการปรับปรุงผลผลิตเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดีและมีคุณภาพต้องทำอย่างไร เพราะฉะนั้น แนวปฏิบัติต่างๆ จึงซ่อนเจตจำนงของอำนาจและความรู้อย่างแยบยลผ่านการสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับชาวนา ให้ชาวนามีการใคร่ครวญตนเอง สวมรับวิถีคิด วิธีการ และความเข้าใจในกฎเกณฑ์ต่างๆ จนท้ายที่สุด มีการลงมือทำนาอินทรีย์อย่างถูกต้องตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆ ตั้งแต่กระบวนการเตรียมความพร้อมหรือเตรียมการเพาะปลูก กระบวนการเพาะปลูกและดูแลรักษา จนถึงกระบวนการสร้างมาตรฐานผลผลิตสู่การบริโภค

การสร้างความจริงผ่านกระบวนการเตรียมการเพาะปลูก

ปฏิเสธไม่ได้ว่า การเตรียมการเพื่อการทำนาอินทรีย์นั้น ชาวนาจะต้องเตรียมดินให้มีความพร้อมและเหมาะสมเสียก่อน “การเตรียมดิน” จึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่ชาวนาจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างสูง เพราะกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขของความเป็นอินทรีย์ได้บ่งบอกและชี้ชัดว่า ชาวนาจะต้องไม่สร้างสภาวะการปนเปื้อนสารเคมีให้กับดิน ดังนั้น การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีบำรุงดินทุกชนิดเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงอย่างเด็ดขาด แต่ต้องเตรียมดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อให้ดินให้มีธาตุอาหารที่จำเป็น มีสภาพที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดี ด้วยกฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติของการเตรียมดิน จึงเป็นสิ่งที่กำกับความคิดและการปฏิบัติของชาวนา ไม่เช่นนั้น การปลูกข้าวอินทรีย์ก็ไม่สามารถตอบสนองต่อการสร้างความปลอดภัยทางอาหาร การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการพึ่งพาตนเองบนวิถีการทำนาอินทรีย์ได้ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินจึงวางแนวปฏิบัติต่างๆ ให้ชาวนากลายเป็นผู้ดูแลและปรับปรุงดินด้วยวิธีการที่ใช้ปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติ ชาวนากลายเป็นผู้ที่จะต้องเรียนรู้การใช้ปัจจัยการผลิตในรูปแบบต่างๆ ที่เห็นว่าเป็นความเหมาะสมโดยไม่ละเมิดกฎเกณฑ์หรือข้อห้ามดังกล่าว

ไม่เพียงการเตรียมการเกี่ยวกับดินที่จะใช้ปลูกข้าวเท่านั้น ก่อนการเพาะปลูก ชาวนาจะต้องสามารถเตรียมพันธุ์ข้าวให้พร้อม เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกจึงสามารถนำพันธุ์ข้าวที่จัดเตรียมไปใช้ได้อย่างทันท่วงที โดยภายใต้เงื่อนไขของการปลูกข้าวอินทรีย์ที่ทุกกระบวนการขั้นตอนของการเพาะปลูกจนไปถึงกระบวนการเก็บเกี่ยวจะต้องปราศจากการปนเปื้อนจากสารเคมี “พันธุ์ข้าว” ก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางอินทรีย์ ที่ชาวนาต้องตระหนักและต้องดำเนินการ “จัดการ/จัดเตรียมเมล็ดพันธุ์อินทรีย์” ให้พร้อม จึงทำให้ในแต่ละฤดูกาลทำนา ชาวนาจะต้องเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์จากแปลงนาของตนเอง หรือแสวงหาเมล็ดพันธุ์ที่ปลอดสารเคมี เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า เมล็ดพันธุ์ที่จะใช้เพาะต้นกล้าปลอดสารเคมีโดยแท้จริง ไม่เพียงเท่านั้น การเจริญเติบโตของข้าวก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเมล็ดพันธุ์ปลอดการปนเปื้อนสารเคมีหรือไม่ แต่การได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์และเหมาะสมต่างหากที่จะทำให้ชาวนาสามารถปลูกข้าวให้มีผลผลิตที่ดีได้ ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ ชาวนาจึงต้องค้นหาวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมต่อสภาพการเพาะปลูกของตนเองบนความตระหนักในเรื่องการใช้พันธุ์ข้าวอินทรีย์

กฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งภายใต้การเตรียมการเพาะปลูกคือ “การจัดการ/การเตรียมการเรื่องน้ำ” ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า น้ำเป็นปัจจัยการผลิตที่ขาดไม่ได้ในกระบวนการทำนา ไม่ว่าชาวนาจะทำนาอินทรีย์หรือไม่ก็ตาม เพราะการทำนาจะต้องใช้น้ำตั้งแต่ขั้นตอนแรกเริ่มก่อนที่จะปักดำต้นกล้า การไถคราด การรักษาระดับน้ำในระหว่างข้าวเจริญเติบโต

ไปจนถึงข้าวออกรวง ด้วยความเป็นจริงเช่นนี้ ชาวนาจึงต้องมีการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการทำนา หรือ แม้แต่การสูบน้ำจากแม่น้ำลำธารมาใช้ประโยชน์เมื่อเห็นว่า ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลหรือน้ำใน อ่างกักเก็บน้ำมีปริมาณไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตาม บนความสำคัญที่น้ำมีต่อวิถีนาอินทรีย์ ชาวนา กลับต้องคำนึงเกี่ยวกับการใช้น้ำมากกว่าชาวนาโดยทั่วไป บนทฤษฎีที่ว่า น้ำจะต้องปราศจาก การปนเปื้อนของสารเคมี และภายใต้กฎเกณฑ์ดังกล่าวก็มีการสร้างแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการ น้ำ เพื่อกำกับความคิดและการปฏิบัติของชาวนาอินทรีย์ ให้ต้องซุดบ่อเพื่อเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ในนา ข้าวของตนเอง การนำตัวอย่างน้ำไปตรวจหาสารเจือปน เพื่อให้ทราบว่า บ่อน้ำที่ใช้ในการทำนานั้น มีความเหมาะสมและมีความปลอดภัยต่อผลผลิตในนาข้าวหรือไม่ และถ้าตรวจพบว่าน้ำในบ่อ กักเก็บไม่มีความปลอดภัย ชาวนาก็จะต้องดำเนินการบำบัดน้ำเหล่านั้น ให้อยู่ในระดับที่สามารถ ซื้วัดตามหลักเกณฑ์ จึงเห็นได้ว่า การกักกับการของกฎเกณฑ์เรื่องน้ำที่จะใช้ปลูกข้าวอินทรีย์ ทำให้ชาวนาอินทรีย์ต้องดำเนินการด้านความปลอดภัยเรื่องน้ำในทุกมิติ เพื่อให้การปลูกข้าวได้ สร้างความปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงเป็นการสร้างระบบนิเวศที่ดีให้เกิดขึ้น บนแปลงนา

การสร้างความจริงผ่านกระบวนการเพาะปลูกและการดูแลรักษาผลผลิต

หากกล่าวถึงกระบวนการเพาะปลูกแล้ว ภาพที่ปรากฏชัดต่อสังคมและกลายเป็น แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกข้าว คือการที่ชาวนาต้องทำการเพาะต้นกล้าและนำต้นกล้ามาปักดำ ในแปลงทำนาที่เตรียมไว้ หรือหากชาวนาไม่เลือกที่จะปักดำก็มักจะพบเห็นการหว่านเมล็ดพันธุ์ ข้าวลงไปในแปลงนาหรือที่เรียกว่า “นาหว่าน” และอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นแนวทางใหม่ของการปลูก ข้าวคือ “การทำนาโยน” หรือการโยนต้นกล้าลงไปในแปลงนาโดยไม่ต้องปักดำ ซึ่งไม่ว่าแนวทางใด ก็ตาม ชาวนาจะเป็นผู้เลือกวิธีการเพาะปลูกที่เหมาะสม ซึ่งอาจพิจารณาจากสภาพพื้นที่ ปัจจัย การผลิต และตามความจำเป็นในชีวิต หากมองเรื่องการปลูกข้าวบนความสัมพันธ์กับการทำนา อินทรีย์แล้ว กฎเกณฑ์ของการทำนาอินทรีย์อาจไม่ได้กำหนดว่า ชาวนาอินทรีย์จะต้องดำเนินการ ปลูกข้าวด้วยวิธีการใด เพราะวิธีการปลูกไม่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ สารเคมีทางการเกษตร หากแต่สิ่งที่จะเกี่ยวข้องการเป็นชาวนาอินทรีย์อย่างชัดเจนกลับเป็น กระบวนการดูแลและบำรุงการเจริญเติบโตของข้าวหลังการเพาะปลูกซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ ชาวนาต้องให้ปุ๋ยกับต้นข้าว ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยที่ให้ทางดิน ทางน้ำ หรือทางใบ เพื่อให้ข้าวมีการ เติบโตอย่างมีคุณภาพและให้ผลผลิตที่ดี ซึ่งการดูแลข้าวด้วยปุ๋ยนี้ก็มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนว่า ชาวนา ต้องใช้ “ปุ๋ยอินทรีย์” ในทุกขั้นตอน ซึ่งปุ๋ยอินทรีย์ในที่นี้ ก็มีหลายลักษณะ ทั้งปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ ฮอร์โมน และปุ๋ยอินทรีย์สำเร็จรูปที่มีขายตามท้องตลาด เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าชาวนาจะ

มีการนำปุ๋ยแบบใดมาใช้ในการดูแลและบำรุงข้าว ปุ๋ยชนิดนั้นก็จะต้องเป็นปุ๋ยปราศจากการปนเปื้อนจากสารเคมี ซึ่งกฎเกณฑ์ข้อนี้ไม่สามารถเป็นอย่างอื่นไปได้และกลายเป็นความจริงที่ชาวนาอินทรีย์มีความเข้าใจร่วมกัน ปุ๋ยอินทรีย์จึงกลายเป็นกฎ (rule) ของการบำรุงดูแลข้าวที่ชาวนาต้องสร้างความเข้มงวดกับตนเอง ภายใต้ทางเลือกของกฎที่ได้เปิดโอกาสให้ชาวนาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในรูปแบบต่างๆ บนความเหมาะสมกับสภาพการทำนาอินทรีย์และวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง

การดูแลและบำรุงรักษาต้นข้าวให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์และผลผลิตที่ดี คงไม่ใช่เพียงการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างเหมาะสมเท่านั้น แต่สภาพการทำนาที่ชาวนาจะต้องเผชิญกับ “โรคข้าวและแมลงศัตรูข้าว” ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญของการทำนาในทุกยุคสมัย หากมองย้อนกลับไปสู่วิธีการทำนาแบบใช้สารเคมีแล้ว คงไม่ใช่เรื่องยากหากชาวนาต้องการปราบโรคและศัตรูพืชอย่างราบคาบเพื่อให้ข้าวปราศจากสิ่งรบกวนการเจริญเติบโตโดยการนำสารเคมีมาใช้ในการควบคุม เพื่อตัดวงจรโรคข้าวและการเจริญเติบโตของแมลงศัตรูข้าวในรอบการทำนานั้นๆ แต่ในวิถีการทำนาอินทรีย์ การใช้ยาปราบศัตรูพืชกลับเป็นสิ่งต้องห้าม ดังนั้น การผลิตความรู้และการสร้างความจริงเกี่ยวกับการจัดการโรคข้าวและแมลงศัตรูข้าวบนวิถีการทำนาอินทรีย์จึงเกิดขึ้นเพื่อให้ชาวนากลายเป็นผู้สวมรับแนวทางการจัดการโรคข้าวและแมลงศัตรูข้าวแบบอินทรีย์ ผ่านการเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่า หากสามารถดูแลและบำรุงรักษาต้นข้าวด้วยกรรมวิธีทางอินทรีย์ ไม่ว่าจะเป็นการหมักสารไล่แมลงจากพืชที่มีกลิ่นฉุน เพื่อนำไปฉีดพ่นให้กับต้นข้าวในรอบระยะเวลาที่เห็นว่าข้าวกำลังต้องการการดูแล หรือการออกแบบการเพาะปลูกเพื่อป้องกันข้าวเกิดโรค จะนำมาซึ่งการมีระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่ดีต่อการทำนา ชาวนาและผู้บริโภคข้าวก็ปลอดภัยจากสารเคมีด้วยเช่นกัน

การสร้างความจริงผ่านมาตรฐานผลผลิตปลอดภัยสู่การบริโภค

หากอ้างอิงมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งในโลกของการตลาดเกษตรอินทรีย์แล้ว การนำผลผลิตสู่การบริโภคของชาวนาจึงมักถูกเรียกร้องให้ประเมินกระบวนการทำนาตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ได้มาซึ่งตรารับรองความปลอดภัยของสินค้าการเกษตรในอันที่จะสร้างความมั่นใจต่อผู้บริโภคว่า ข้าวที่ส่งถึงมือผู้บริโภคได้ผ่านการตรวจสอบโดยสถาบันรับรอง ผู้เชี่ยวชาญ หรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าผู้บริโภคจะอยู่ที่ใดในมุมโลกก็สามารถบริโภคโดยไม่ต้องกังวลใจต่อการปนเปื้อนสารเคมี แม้ว่าผู้บริโภคเหล่านั้นจะมองไม่เห็นกระบวนการผลิตและไม่ว่าผู้ผลิตเป็นใครก็ตาม ดังนั้น กฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จึงถูกสร้างขึ้นมาเพื่อการควบคุมชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์ ที่จะต้อง

กำกับติดตามตนเองในทุกกระบวนการเพื่อสร้างผลผลิตที่เป็นไปตามเงื่อนไขทางการตลาดของสินค้าเกษตรอินทรีย์ และพร้อมที่จะให้หน่วยประเมินรับรองได้ตรวจสอบความมีมาตรฐาน เพื่อนำตนเองไปสู่การเป็นชาวนามืออาชีพ ผ่านความหมายของการเป็นชาวนาที่สามารถสร้างผลผลิตที่ปลอดภัยสูงสุดและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคในสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศ

จะเห็นได้ว่า ความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้ เป็นความจริงที่มีเจตจำนงให้ชาวนาก่อรูปความคิด สร้างความตระหนักรู้กับตนเอง และเล็งเห็นคุณค่าของการทำนาอินทรีย์ จนนำไปสู่การลงมือปฏิบัติภายใต้กรอบทิศทางหรือแบบแผนการเป็นชาวนาอินทรีย์ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์แห่งการกระทำที่ชาวนาต้องควบคุมตนเองไปตามข้อกำหนดต่างๆ อย่างไรก็ตาม ภายใต้กรอบแนวคิดของงานวิจัยชิ้นนี้ กลับไม่ได้มองว่าการกลายเป็นชาวนาอินทรีย์คือผลของ “อำนาจเชิงวินัย” ที่ทำให้ชาวนากลายเป็นผู้เชื่อเชื่อและสยบยอมต่อกฎเกณฑ์ของการเป็นชาวนาอินทรีย์ในทุกกระเปาะนิ้ว หากแต่การสร้างความรู้คิดผ่านการสังสมประสบการณ์ และการเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการทำนาอินทรีย์ที่สามารถออกแบบวิถีการทำนาบนเหตุผลและความจำเป็นของการดำรงชีวิตได้ต่างหาก ที่ทำให้ชาวนาอินทรีย์ประกอบสร้างตัวตนที่เป็นอิสระและเป็นองค์ประธานในการดำเนินวิถีนาอินทรีย์ ที่ไม่ขัดแย้งกับระบอบของความจริง

เมื่อผู้วิจัยได้นำแนวคิดของมิเชล ฟูกูต์ ว่าด้วย “ชีวอำนาจ/ชีวการเมือง” และ “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” มาศึกษาการก่อรูปความเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์ผ่านวิถีวิทยาแนวเรื่องเล่า ยิ่งทำให้ผู้วิจัยเกิดความมั่นใจขึ้นว่า ชาวนาอินทรีย์สามารถปกครองชีวิตตนเองโดยไม่ขัดแย้งกับเป้าหมายของอำนาจ ที่ต้องการให้ชาวนาจัดการวิถีการทำนาให้ปลอดภัยจากสารเคมี เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารสู่สังคม และมั่นคงของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกัน และเพื่อตอบคำถามการวิจัยว่า ตัวตนในแบบชาวนาอินทรีย์มีกระบวนการสร้าง/ก่อรูปขึ้นมาอย่างไร ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเผยให้เห็นว่า ตัวตนเกิดขึ้นผ่านระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ได้เป็นเพียงอำนาจกำกับติดตามตนเองภายใต้กฎเกณฑ์หรือแบบแผนแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว แต่ตัวตนใน “ปฏิบัติการ” ของการทำนาอินทรีย์ กลับมี “เทคโนโลยีแห่งตัวตน” หรือชุดของเทคนิควิธีการของความรู้คิดในการสรรสร้างความเป็นชาวนาอินทรีย์ และเมื่อทำการศึกษาผ่าน “เรื่องเล่าแนวฟูกูต์เดียน” ก็จะทำให้งานวิจัยสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ว่า การประกอบสร้างตัวตนในแบบชาวนาอินทรีย์ ไม่ได้หมายถึงการเป็นปัจเจกชนผู้มีเสรีภาพที่จะออกแบบหรือสร้างชีวิตการทำงานเช่นไรก็ได้ หากแต่เสรีภาพที่เกิดขึ้นนั้นเป็นกระบวนการของชีวอำนาจ/ชีวการเมือง หรืออำนาจที่ปกครองชีวิตการทำงานนาอินทรีย์ ที่สร้างสำนึกต่อชาวนาให้ดำเนินวิถีนาอินทรีย์ไปพร้อมกับความ

รู้คิดในการใคร่ครวญกับกฎเกณฑ์บางอย่างเมื่อเห็นว่าไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต และสร้างความฉลาดรู้กับตนเองในการค้นหา/ออกแบบวิธีการปรับปรุงผลผลิตให้มีคุณภาพเพียงพอ เพื่อให้การสร้างความรู้ในงานวิจัยบนความเข้าใจเช่นนี้เกิดขึ้นได้ ผู้วิจัยจึงออกแบบการศึกษาเรื่องเล่าการสร้างตัวตนของชาวนาอินทรีผ่าน “ปฏิบัติการ” ในสามประการหลักคือ *ประการแรก* การสร้างตัวตนผ่านปฏิบัติการเตรียมการเพาะปลูก *ประการที่สอง* การสร้างตัวตนผ่านปฏิบัติการเพาะปลูกและดูแลรักษา และ *ประการที่สาม* การสร้างตัวตนผ่านปฏิบัติการการนำผลผลิตสู่การบริโภค

วางแผนจัดการปัจจัยการผลิตข้าวอินทรีย์

หากมองมิติของการทำนาโดยทั่วไป การเตรียมหรือการวางแผนจัดการปัจจัยการเพาะปลูก มีความจำเป็นจะต้องเตรียมความพร้อมเรื่องดิน การใช้ปุ๋ยบำรุงดิน การเตรียมพันธุ์ข้าว รวมไปถึงการจัดการน้ำ ซึ่งหากมองในเชิงกระบวนการแล้ว การทำนาอินทรีย์ก็คงไม่แตกต่างไปจากการทำนาโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม หากมองความสัมพันธ์ในกระบวนการวางแผนการจัดการปัจจัยการผลิตหรือเพาะปลูกซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจแบบกำหนดแนวทางปฏิบัติของปัจจัยการผลิตที่เน้นอินทรีย์และความรู้การวางแผนในปฏิบัติการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์อันมีความจริงว่า การเตรียมการที่มีปัจจัยการผลิตอย่างเหมาะสมกับการทำนาอินทรีย์คือการมีวิธีการเฉพาะบนกิจกรรมที่สร้างความสามารถในการเข้าถึงการเป็นชาวนาอินทรีย์ ซึ่งจะต้องเข้าใจและรู้จักเตรียมการเรื่องสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศอย่างเหมาะสมเพื่อการพึ่งพาระบบธรรมชาติ การมีความสามารถในการเตรียมดินให้มีความอุดมสมบูรณ์พร้อมต่อการเพาะปลูกโดยไม่พึ่งพาปุ๋ยเคมีในการสร้างธาตุอาหาร การมีความสามารถจัดการพันธุ์ข้าวที่ไม่ปนเปื้อนสารเคมีและมีพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตที่สมบูรณ์แข็งแรง รวมไปถึงสามารถจัดการน้ำที่จะนำมาใช้ในกระบวนการเพาะปลูกและดูแลข้าวที่ปราศจากการปนเปื้อนทางเคมีได้ วิธีเช่นนี้ จึงเป็นวิถีที่ชาวนาต้องปฏิบัติตนภายใต้ระบอบของความจริงที่กำหนดให้ชาวนาอินทรีย์กลายเป็นผู้ลงมือเตรียมการ/เตรียมความพร้อมก่อนการเพาะปลูก เพื่อแสดงให้เห็นว่า หากสามารถดำเนินการบนวิธีดังกล่าวได้ การเป็นชาวนาอินทรีย์จึงจะสามารถเกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น การเตรียมการเพาะปลูกจึงเป็นปฏิบัติการหนึ่งที่ชาวนาสามารถสร้างตัวตนการเป็นชาวนาอินทรีย์บนความสัมพันธ์ไปกับบริบทของการดำรงชีวิต ทรัพยากรทางการผลิต และสภาพแวดล้อมของการทำนาอินทรีย์ ซึ่งสามารถมองผ่านปฏิบัติการย่อยของการเตรียมการเพาะปลูก ดังต่อไปนี้

ป่าหวนสะท้อนระบบนิเวศของนาอินทรีย์

หากกล่าวถึง “การปลูกป่า” คนในสังคมคงจินตนาการไปถึงการปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาวะที่สังคมมีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่องจนทำให้พื้นที่ป่ามีจำนวนลดลงและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เราอาศัยอยู่ร่วมกัน แต่หากพูดถึง “ป่าหวน” แล้ว หลายคนอาจจะจินตนาการไม่ออกว่าแท้จริงแล้วคืออะไร หรืออาจจะจินตนาการไปถึงการปลูกต้นไม้ตรงส่วนหัวของพื้นที่นาตามความหมายของคำก็เป็นได้ แต่สำหรับชาวนาอินทรีย์ สิ่งที่เขาเรียกว่าป่าหวนกลับเป็นคำเรียกสั้นๆ ที่ชาวนาในชุมชนใช้เรียกขานการกระทำที่ชาวนามีการปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนา หรือแม้แต่การสละพื้นที่บางส่วนในการปลูกต้นไม้ให้เป็นป่าย่อมๆ ในพื้นที่การทำนาของตนเอง หากตั้งคำถามกลับว่า เหตุใดชาวนาอินทรีย์ในชุมชนแห่งนี้จึงต้องปลูกป่าหวน ทำไมชาวนาจึงไม่มุ่งมั่นไปที่กระบวนการสำคัญในการสร้างผลผลิตที่จะต้องเตรียมดินให้มีความสมบูรณ์ เตรียมพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก เตรียมปุ๋ยบำรุงข้าวให้มีธาตุอาหารที่จำเป็น ต้องสละพื้นที่บางส่วนมาปลูกป่า แม้จะทำให้สูญเสียพื้นที่ในการทำนาในอันที่จะสร้างผลผลิตอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย หากไม่ใช่ชาวนาอินทรีย์ของชุมชนคงมองไม่เห็นความสำคัญของการปลูกป่า และคิดว่าเป็นเรื่องที่เสียเวลาและทำให้สูญเสียพื้นที่ในการปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตมากที่สุด ดังนั้น การทำนาอินทรีย์ซึ่งเป็นวิถีการทำนาที่สัมพันธ์ไปกับการพึ่งพาธรรมชาติและการสร้างระบบนิเวศที่ดี สิ่งนี้จึงกลายเป็นความจริงที่สร้างความเชื่อต่อชาวนาว่า หากพวกเขาลงมือปลูกป่าหวนแล้ว สิ่งที่จะได้รับกลับมาคือความเกื้อกูลในเชิงระบบนิเวศสู่แปลงนา การได้ความชื้นสัมพัทธ์จากป่า การได้ปุ๋ยใบไม้และจุลินทรีย์ป่า ได้การกรองอากาศ ความร่มรื่น การเป็นแหล่งของไม้ใช้สอย และการเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ดังนั้น ชาวนาจึงกลายเป็นผู้ลงมือปลูกป่าหวนและเข้าใจถึงคุณค่าที่จะเกิดขึ้นต่อชีวิตการทำนา เห็นคุณค่าในเชิงผลผลิตที่บังเกิดประโยชน์ โดยภายใต้ปฏิบัติการของการปลูกป่าหวนได้สะท้อนให้เห็นความเป็นชาวนาอินทรีย์ในฐานะผู้มีทางเลือก ผู้สร้างดินที่สามารถปลูกป่า และผู้เห็นประโยชน์และใช้ประโยชน์จากป่า

“ดิน พันธุ์ไม้ และความเป็นนิเวศ” เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างป่าหวน ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวนี้ หากมองกระบวนการสร้างตัวตนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการเตรียมดินให้เป็นปัจจัยการผลิตกับความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้อันเป็นการสร้างระบบนิเวศที่จำเป็นสำหรับการเกื้อกูลนาแบบอินทรีย์ ดังกรณีของ พร ที่ปลูกป่าหวนในวิถีชีวิตประจำวันและเป็นวิถีชีวิตชาวนาที่สามารถใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร และเป็นระบบนิเวศที่เกื้อกูลการทำนาไปพร้อมๆ กัน เขาตัดสินใจ

ลงมือปลูกป่าห้วยนา โดยมีการเตรียมพื้นที่และพันธุ์ไม้ที่ต้องการใช้เป็นอาหารมาปลูกอย่างเหมาะสม

“ก็เป็นคนชอบต้นไม้อยู่แต่เก่า ปลูกไปเป็นป่าห้วยนาแหละ ช่วงแรกก็รู้จักพันธุ์ ไม้ไปซื้อพันธุ์ ต้นไม้มาปรับที่นาชุดคลองรอบนาและก็ไปเอาพันธุ์ไม้มาปลูกรอบๆ ไปซื้อพันธุ์บกเงาะ บักม่วง บักขนุน ไม้ที่ได้กินหน่อ และอื่นๆ ที่เฮาคิดอยากกิน”

เมื่อความคิดเรื่องการปลูกป่าห้วยนาที่เข้ามาในชุมชนพร้อมๆ กับวิถีนาอินทรีย์ ทำให้พรเข้าใจในประโยชน์ของป่าต่อการดำรงชีวิตและต่อนาอินทรีย์ เขาจึงมองการปลูกป่าห้วยนาคือการปลูกต้นไม้บนพื้นที่การนาที่มีความสัมพันธ์ต่อการสร้างระบบนิเวศในแปลงนา ยิ่งเมื่อเขาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการนาเคมีมาสู่การนาอินทรีย์ ความคิดเรื่องการปลูกป่าห้วยนาทำให้เขาตัดสินใจปรับเปลี่ยนผืนแปลงนาครั้งใหญ่ เพื่อลงมือปลูกต้นไม้อย่างจริงจัง โดยการว่าจ้างรถจักรมาชุดคลองรอบแปลงนาทั้งหมด เพื่อที่จะนำต้นไม้มาปลูกโดยรอบในบริเวณคลองต่างๆ ซึ่งพรมองว่า การปลูกป่าห้วยนาใกล้แหล่งน้ำหรือคลองที่เขาสร้างมันขึ้นมา จะช่วยให้สามารถดูแลพืชพันธุ์ต่างๆ ได้อย่างสะดวก และพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกก็จะได้รับความชุ่มชื้นจากการอยู่ใกล้คลองน้ำที่เขาเตรียมไว้ นั่นคือ การสร้างระบบนิเวศป่าของพร ซึ่งเกิดขึ้นจากการวางแผนอย่างรอบคอบบนความมุ่งหวังที่จะมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์ โดยการเลือกพันธุ์ไม้เขาได้คำนึงถึงพันธุ์ที่สามารถออกดอก ออกผล ออกหน่อ เพื่อเป็นอาหารไว้บริโภคโดยไม่ต้องซื้อหาจากตลาด และยังมีอาหารที่มีความปลอดภัยจากยาฆ่าแมลงบนความเกื้อหนุนกันกับการนาอินทรีย์ การจัดการเตรียมพันธุ์พืชให้เป็นป่าห้วยนา เขาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เลือกและสร้างสรรค์แนวทางนิเวศ ทำให้ตนเองรู้ว่า จะปลูกในพื้นที่ส่วนใด และจะใช้พันธุ์พืชชนิดใดในการสร้างป่ารอบแปลงนา โดยสามารถพึ่งพาตนเองด้านอาหารไปพร้อมๆ กับการนาที่ปลอดภัยจากสารเคมี

การเป็นชาวนาอินทรีย์ที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างระบบนิเวศ ไม่ได้มีเพียงการสร้างความรู้คิดการปลูกป่าห้วยนาบนความสัมพันธ์กับการสร้างแหล่งอาหารเท่านั้น แต่ภายใต้ความปรารถนาของตัวตนอันแตกต่างหลากหลาย ชาวนายังปลูกป่าห้วยนาบนความต้องการใช้ประโยชน์อย่างอื่น ดังเช่นในกรณีของ เพ็ญ ซึ่งเลือกปลูกพันธุ์พืชที่เน้นการใช้ประโยชน์จากลำต้นเป็นหลัก พร้อมกับออกแบบพื้นที่การปลูกต้นไม้ไว้ส่วนกลางของพื้นที่นาทั้งหมดเพื่อให้กลายเป็นศูนย์กลางระบบนิเวศ

“ตอนเริ่มปลูกป่าห้วยนา ก็ปลูกตรงกลางเลย ให้มันเป็นศูนย์กลางธรรมชาติ มันจะได้กระจายรอบทิศ เอาพันธุ์ไม้พื้นบ้านเราแหละมาปลูก ที่หามาปลูกก็มีไผ่ยมนา ต้นกระถิน ต้นหว้า

ต้นอะไรสารพัด เพราะได้ฟันได้เผ่าถ่าน พอดันไม้มันใหญ่สักประมาณเสาเรือนน้อยๆ ก็ตัดมาเผา ถ่านและก็ได้้นำส้มควนไม้ เผาเอาน้ำส้มควนไม้มาใช้ในการพ่นเพื่อขับไล่แมลง ก็ได้ต้นไม้พวกนี้ แหละเป็นป่าห้วยนา ตอนนี้มีป่าห้วยนาอยู่ประมาณสองไร่”

เมื่อเรื่องป่าห้วยนาเข้ามาอยู่ในความคิดของเพ็ญ เขาตัดสินใจลงมือปลูกป่าและเลือก ปลูกบนพื้นที่ส่วนกลางของแปลงนาทั้งหมด บนความเชื่อว่าการมีศูนย์กลางของระบบธรรมชาติ และระบบนิเวศจะทำให้พื้นที่ป่าของเขากลายเป็นแหล่งบ่มเพาะความอุดมสมบูรณ์ไปให้พืชพันธุ์ ต่างๆ รวมถึงแปลงนาที่อยู่ติดป่าในบริเวณโดยรอบ และบนความปรารถนาที่ต้องการสร้างระบบ นิเวศที่ดี ยังก่อเกิดความรู้คิดเกี่ยวกับการเลือกพันธุ์ไม้ที่จะนำมาปลูกบนความมุ่งหวังจะประโยชน์ จากลำต้น ทั้งลำต้นที่แห้งตายตามธรรมชาติเพื่อนำมาใช้เป็นฟืนหุงหาอาหาร และลำต้นที่สามารถ นำมาเผาถ่านเพื่อใช้ในครัวเรือนและขายได้ จึงทำให้เพ็ญตัดสินใจเลือกพันธุ์ไม้ท้องถิ่น เพราะเขา เชื่อว่า พันธุ์ไม้ต่างๆ ย่อมมีความสัมพันธ์กับแหล่งกำเนิด ไม่แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่มี แหล่งกำเนิดและเติบโตได้ดีในสภาพแวดล้อมที่คุ้นชิน โดยความเชื่อเช่นนี้ ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปอย่างไร ติศทาง แต่ด้วยประสบการณ์ชีวิตที่เติบโตมากับพันธุ์ไม้ตามธรรมชาติและการรู้จักพันธุ์ไม้ป่าบน ความสัมพันธ์กับพื้นที่ เพ็ญจึงมีความเข้าใจในเรื่องพันธุ์ไม้พื้นบ้านเป็นอย่างดี ดังนั้น เขาจึงเลือกที่ จะปลูกต้นยางนา ต้นกระถิน ต้นหว้า และพันธุ์ไม้ท้องถิ่นอื่นๆ และเมื่อพันธุ์ไม้เหล่านั้นเจริญเติบโต จึงสามารถนำมาใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างได้ผล และบนความรู้คิดของการวางแผน เขา ยังสามารถประโยชน์จากกระบวนการเผาถ่านที่เกื้อหนุนกับวิถีการดูแลรักษาผลผลิต โดยการนำ ควนไฟที่ลอยออกจากปล่องควนเตาเผาถ่านไปสกัดทำน้ำส้มควนไม้เพื่อใช้ในการไล่แมลงและเป็น สารธรรมชาติที่เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของข้าว การสั่งสมประสบการณ์และความรู้เรื่องพันธุ์ไม้ จึง ทำให้เพ็ญเป็นผู้ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างการปลูกป่าห้วยนา การใช้ประโยชน์จากป่า และการ สร้างระบบนิเวศเพื่อเกื้อกูลการปลูกข้าวอินทรีย์ได้อย่างเข้าใจ ปฏิบัติการเช่นนี้ จึงนำไปสู่การสร้าง ตัวตนของการเป็นชาวนาที่รู้จักในการจัดการพื้นที่การปลูกป่าและเตรียมพันธุ์ไม้ที่ใช้ปลูกป่า ซึ่ง ไม่ใช่เพียงการสร้างระบบนิเวศที่ดีต่อการทำนาอินทรีย์เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากป่าใน การดำรงชีวิตอย่างพึ่งพาตนเองได้อย่างสมบูรณ์

“อรรถประโยชน์ของป่าห้วยนา” การปลูกป่าบนวิถีนาอินทรีย์ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ ก่อให้เกิดระบบนิเวศเพื่อการทำนานั้น ทำให้ชาวนามีความเข้าใจในระบบนิเวศเกษตรซึ่งไม่ได้ คำนึงเพียงการใช้พื้นที่ทางการเกษตรเพื่อการปลูกข้าวและการสร้างประสิทธิภาพสูงสุดจากพื้นที่ แต่เป็นผู้ใส่ใจในการสร้างความสมดุลของระบบธรรมชาติและการสร้างความเกื้อกูลกันของ สรรพสิ่งแบบองค์รวม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกำกับของความจริงเชิงนิเวศเกษตรอย่างเข้มข้น

เพราะชาวไร่คิดในอรรถประโยชน์ของการมีระบบนิเวศที่ดีของตนเอง นั่นเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไร่สามารถเรียนรู้เรื่องการปลูกป่าหัวนาและใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างสมบูรณ์ ดังที่ สุลักษณ์ภูมิพงศ์ปลูกป่าหัวนาและมีป่าหัวนาที่เกื้อหนุนวิถีนาอินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง

“การทำระบบนิเวศน์ป่ามันมีความสำคัญพอสมควร เพราะมันให้เรื่องของความชื้นสัมพันธ์กับการรักษานิเวศน์ในนา คือ แปลงไหนที่มันเป็นแปลงที่อยู่ใกล้ป่าหัวนาที่เขาสร้างขึ้นมาเนี่ยะ ข้าวมันงาม ข้าวมันงามอหิสิ กลายเป็นแปลงพันธุ์ไปเลย ปุ๋ยพวกใบไม้และจุลินทรีย์ในป่ามันก็ได้อยู่แล้ว มันขยายออกมาจากป่า ใบไม้หลาย ๆ มันก็ขยายออกมาหาต้นนา ขยายออกมาลงดินในบริเวณนี้ ใบไม้ใบอะไรก็ได้หมด น้ำฝนตกลงมาน้ำซัด เพราะป่ามันสูงกว่านาอยู่แล้ว น้ำซัดลงมาเป็นน้ำจุลินทรีย์ เป็นน้ำอะไรก็ได้แต่ที่อยู่ในป่าก็จะได้ออกมา นี่คือผลพลอยได้เพื่อแปลงนา”

จากการที่ได้เตรียมการหรือวางแผนตั้งแต่ 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้ไร่สามารถปลูกป่าหัวนา เรียนรู้การมีป่า เข้าใจเรื่องระบบนิเวศ และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการทำนาอินทรีย์ หากมีการพูดถึงการปลูกป่าหัวนาในชุมชน ชาวไร่หลายคนมักจะกล่าวถึงฐานะที่เป็นชาวไร่อินทรีย์รุ่นแรกๆ ที่นำแนวคิดนี้มาปรับใช้กับการทำนาอินทรีย์ เพราะเขาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เมื่อวางแผนและลงมือปลูกป่า ความเกื้อหนุนด้านระบบนิเวศก็จะเกิดขึ้น ดังเห็นได้จากแปลงนาของเขาที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่ามันจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าพื้นที่ที่อยู่ไกลออกไป เพราะป่าได้ให้ปุ๋ยธรรมชาติ ให้ใบไม้ที่ร่วงหล่นกลายเป็นอาหารบำรุงดินข้าว ให้ความชื้นสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของต้นข้าว เมื่อฝนตกลงมาก็มีการชะล้างจุลินทรีย์ตามธรรมชาติลงมาสู่แปลงนาให้กลายเป็นปุ๋ยบำรุงข้าวไปโดยปริยาย เมื่อความจริงเกี่ยวกับความเป็นนิเวศที่เกื้อหนุนนาอินทรีย์ ถูกผลิตซ้ำบนปฏิบัติการปลูกป่าหัวนา สุลักษณ์ภูมิพงศ์ได้รับการมีป่าอย่างชัดเจน เขาจึงมีความผูกพันต่อป่าหัวนา จนไม่เคยล้มเลิกความตั้งใจที่ปลูกและดูแลป่าให้สมบูรณ์ เพื่อให้ใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวก็ไม่ต่างจาก เพ็ญ ที่วางแผนจัดการป่าหัวนาและสามารถใช้ประโยชน์จากป่าบนวิถีนาอินทรีย์ได้อย่างสมบูรณ์

“เรื่องป่าหัวนา เป็นสิ่งที่พยายามทำ ตอนเข้าร่วมกับกลุ่มเขาก็บอกให้เราปลูกคนละอย่างน้อยหนึ่งไร่ แต่เราปลูกมากกว่านั้นอีก เพราะเราแบ่งพื้นที่ไว้ขุดสระ เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และปลูกพืชผักสวนครัวด้วย ตอนนี้เป็นป่าหัวนาประมาณ 2 ไร่ มันก็ให้ประโยชน์กับเราหลายอย่าง ในบริเวณป่าที่มีต้นไม้เนี่ยอากาศมันไม่ร้อน มันมีความชื้นอยู่ตลอดเวลา ป่ามันก็กรองอากาศให้เรา นี่ใบไม้พวกนี้เวลามันหล่นมันก็ไม่ไปไหน มันก็หล่นก็ปลิวลงแปลงหมด คนส่วนใหญ่ไม่เห็นประโยชน์มีแต่ว่าต้นไม้ใกล้นาต้องตัดทิ้ง แต่ของเรานี้ไม่ใช่ เราเห็นแล้วว่ามันมี

ประโยชน์ มีแต่จะปลูกเพิ่ม ปลูกให้มันล้อมรอบแปลงนาไว้เลยยิ่งดี จะได้ป้องกันสารเคมีที่จะปลิวมาจากแปลงอื่นได้ด้วย”

การได้อรรถประโยชน์หลายอย่างจากการปลูกป่าห้วนา ทำให้เพ็ญสละพื้นที่บางส่วนของนาให้กลายเป็นศูนย์กลางของธรรมชาติ เขาได้รับผลจากการมีป่าห้วนา ซึ่งไม่ใช่เพียงการใช้ประโยชน์จากต้นไม้เพื่อการเผาถ่าน ทำฟืน และทำน้ำส้มควันไม้ แต่แปลงนาที่มีป่าห้วนาได้ให้ความชื้นสัมพัทธ์ ความร่มรื่น ให้ปุ๋ยอินทรีย์ธรรมชาติจากใบไม้ที่ร่วงหล่น รวมไปถึงการได้สารอาหารจากซากพืชต่างๆ ที่เกิดจากการหมักและไหลลงสู่แปลงนา นับจากวันที่เขาได้ยินได้ฟังจากผู้อื่น การบอกเล่าของผู้รู้ว่ามีป่าห้วนามีประโยชน์อย่างไร จนทำให้เขาวางแผนและลงมือปลูกและได้รับประโยชน์จากป่าอย่างแท้จริง ก็ยิ่งทำให้เพ็ญเชื่อมั่นในแนวทางเช่นนี้ แม้คนในสังคมนอกการทำนาอินทรีย์จะมองว่าต้นไม้เป็นส่วนเกินในกระบวนการทำนาและการมีต้นไม้ก็ทำให้สูญเสียพื้นที่การทำนา แต่เขากลับไม่คิดเช่นนั้น เพราะเชื่อว่าหากมีต้นไม้จำนวนมากขึ้น ระบบนิเวศก็จะมีความสมบูรณ์มากขึ้น เขาจึงดูแลรักษาป่าห้วนาให้ยังคงเอื้อประโยชน์ต่อการทำนาอินทรีย์ในทุกๆ ฤดูกาลเพาะปลูก มีการปลูกเพิ่มเติมจากเดิมเพื่อทดแทนการใช้ประโยชน์ ป่าห้วนาจึงกลายเป็นความสุขของชีวิต ซึ่งนอกจากจะใช้ประโยชน์เพื่อเกื้อกูลการทำนา ยังเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตในมิติอื่นๆ เพ็ญกลายเป็นแรงบันดาลใจของใครหลายคนในชุมชน ให้หันมาปลูกป่าห้วนาและทำนาอินทรีย์ไปในวิถีเดียวกัน เขากลายเป็นผู้แนะนำและถ่ายทอดประสบการณ์แก่ผู้อื่น และป่าของเขาก็กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวนาอินทรีย์หน้าใหม่ในชุมชนไปในที่สุด

“ความยั่งยืนของป่าห้วนา” การสร้างระบบนิเวศที่ดี นอกจากนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อเกื้อกูลนาอินทรีย์และวิถีการดำรงชีวิตแล้ว การมีระบบนิเวศที่ยั่งยืนเพื่อใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องในอนาคต ยังเป็นเรื่องที่ชาวนาดองให้ความสำคัญ ดังที่ สมบูรณ์ ปลูกป่าห้วนาที่ไม่ได้มุ่งหวังเพียงการใช้ประโยชน์ระยะสั้น แต่เขายังปลูกป่าทดแทนการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชีวิตเพื่อสร้างความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์ในระยะยาว

“สมัยก่อนป่ามันเยอะ แต่มันมาตายและถูกตัดเมื่อ 30-40 ปีมานี้ พอมันมาถึงรุ่นผมมันก็แทบไม่เหลือแล้ว แต่พอมีแนวคิดการปลูกป่าห้วนาขึ้นมา อันนี้แหละมันดีเลย เราก็ปลูกป่าใหม่ปลูกตอนแรกก็ไม่ได้คิดอะไรมาก เขาให้ปลูกอะไรที่กินได้มันถึงจะอยากปลูกว่านั่น ก็เอาพวกไผ่ มะม่วง กล้วย แล้วก็ไม้พุ่มบ้านที่มีอยู่มากปลูก คืออยากปลูกอะไรก็ปลูก ปลูกให้มันร่มรื่นปลูกให้มันขยาย ไปๆ มาๆ มันเริ่มเยอะ เริ่มแน่นเพราะปลูกเรื่อยๆ ของผมตอนนี้ก็แน่นขึ้นมากจะไม่แน่นยังงี้ก็ปลูกมาหลายปีแล้ว หลายปีเข้ามันก็ขยายของมันเองเรื่อยๆ ใช้เท่าไรก็กินเท่าไรก็ไม่หมด ถ้าเรากินเราใช้เฉพาะเราเองนะ เพราะว่าเรากินแล้ว ใช้แล้ว ก็ต้องรู้จักที่จะ

ดูแล บำรุงรักษา ให้มันคงอยู่ ให้มันขยาย อันไหนมันตายหรือมันล้มก็ไปปลูกเพิ่ม มันไม่ได้ยุ่งยากอะไร อยากรู้อะไรก็ปลูก มันปลูกได้หมด มันก็เป็นป่าได้ทั้งนั้น ผสมผสานกันไป”

สมบุญลงมือปลูกป่าหัวนาที่เป็นพันธุ์ไม้กินได้มาปลูก ไม่ใช่หวังเพียงให้กลายเป็นแหล่งอาหาร หากแต่ยังเป็นแหล่งพักพิงที่เป็นร่มเงาเวลาเหนื่อยล้าจากการทำนา และเพื่อการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในระยะยาว ซึ่งการเล็งเห็นประโยชน์ในระยะยาวทั้งต่อวิถีการทำนาและต่อวิถีการดำรงชีวิต ทำให้ทุกครั้งที่มีการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ เขาจะปลูกป่าทดแทนการใช้ประโยชน์เสมอ พร้อมกับทำการบำรุงดูแลต้นไม้ที่มีอยู่ให้เจริญเติบโตและออกดอกออกผลอย่างสมบูรณ์ ด้วยความเข้าใจในวัฏจักรของชีวิตป่าและการดูแลบำรุงรักษาป่าให้สืบต่อความอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เขาจึงพร้อมที่จะดำเนินการในทุกมิติเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ของป่าหัวนาควบคู่ไปกับการทำนาอินทรีย์ เพื่อให้วัฏจักรชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์และวัฏจักรชีวิตของป่ามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น

ดิน : ธาตุอาหารอินทรีย์สำหรับข้าว

ระบบนิเวศที่ดีและความอุดมสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติจากการปลูกป่าหัวนาทำให้ชาวนาปลูกข้าวโดยปราศจากการใช้สารเคมี ทำให้ข้าวมีผลผลิตที่ดี และนำไปสู่การบริโภคและจัดจำหน่ายได้ อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวอินทรีย์คงไม่ได้พึ่งพาเพียงการมีระบบนิเวศที่ดีเท่านั้น แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงประการแรกในระดับแปลงเพาะปลูกคือ การทำให้ดินมีสภาพที่เหมาะสม ปราศจากสารเคมี และมีความอุดมสมบูรณ์พร้อมต่อการปลูกข้าวอินทรีย์ สิ่งนี้จึงเป็นข้อกำหนดสำคัญให้ชาวนาต้องเตรียมดินและทำการปรับปรุงคุณภาพดิน เพื่อให้ต้นกล้าและต้นข้าวที่เจริญเติบโตขึ้นมามีความแข็งแรง ต้านทานโรค และง่ายต่อการดูแลรักษา ดังนั้น การจัดการธาตุอาหารอินทรีย์ในดิน ชาวนาจึงต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของดินแต่ละประเภทว่ามีลักษณะอย่างไร เพื่อดำเนินการปรับปรุงดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกและพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการดินและความรู้อินทรีย์จึงเป็นสะพานเชื่อมและเปิดช่องทางของการสร้างตนเองเพื่อเป็นผู้เตรียมดินให้มีธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของข้าว

“ดิน : การใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ” การเตรียมดินเพื่อการทำนาโดยการใช้ตอฟางข้าวหลังการเก็บเกี่ยวและทำการไถกลบหน้าดินเพื่อบำรุงดินก่อนการเพาะปลูก เป็นการกระทำที่สะท้อนปฏิบัติการเตรียมดินแบบอินทรีย์ ตอฟางข้าวจึงเป็นปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่งที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการเตรียมดิน ให้เป็นปุ๋ยให้ดิน และยังช่วยรักษาหน้าดินไม่ให้ถูกทำลายความชุ่มชื้น ดังนั้น ชาวนาจึงต้องรักษาตอฟางข้าวไม่ให้ถูกเผา ปล่อยให้ตอฟางข้าวสร้างความ

ชุ่มชื้นให้แก่ดิน และทำการไถกลบให้เป็นปุ๋ยบำรุงดิน ชาวนาจะมีดินที่มีคุณภาพและปลอดสารเคมี ความเป็นชาวนาที่ตระหนักต่อการเตรียมดินแบบนี้ เห็นได้จาก หนู ผู้ที่เชื่อว่าต้องรักษา และใช้ตอฟางข้าวในการเตรียมดิน

“แต่ก่อนเราไม่เห็นความสำคัญเพราะเราไม่รู้ไง เราก็เผลอทิ้งไม่สนใจจะได้ไถง่าย แต่พอเรารู้หลังจากที่ไปศึกษาจากคนที่เขาทำอินทรีย์ เขาก็บอกว่าตอฟางก็จะทำให้ดินคุณภาพดี มันรักษาหน้าดิน ทำให้ดินไม่แห้งไม่แข็ง ตอฟางมันก็จะมียูลินทรีย์เป็นปุ๋ยที่สามารถทำให้ย่อยสลายเป็นพืชบำรุงดิน เราก็เลยลองทำและมันก็ได้อผลจริงๆ นะคะ ดินมันค่อยๆ ดีขึ้น เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงหลังจากทำอยู่สองสามปี ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่เคยเผลอฟางอีกเลย เห็นเขาเผลอฟางที่ไหนก็นึกถึงแต่นาตัวเอง กลัวนาข้างๆ เขาเผลอแล้วมันลามมา”

จากประสบการณ์ชีวิตที่เคยทำนาเคมีมาก่อน หนูไม่เคยรู้เลยว่า ตอฟางข้าวเกี่ยวข้องกับ การเตรียมดินอย่างไร เพราะในอดีตที่ผ่านมาในทุกฤดูกาลทำนาเขาจะเผลอตอฟางข้าวทิ้งเพื่อทำให้เกิดความสะดวกสบายในการไถดิน และยังคงอยู่เสมอว่า การเตรียมดินโดยใช้ปุ๋ยเคมีก็สามารถที่จะทำให้ดินมีธาตุอาหารที่จำเป็นสำหรับการเจริญเติบโตของเมล็ดพันธุ์ที่หว่านลงไปในการปลูก แต่ภายหลังจากที่ตัดสินใจทำนาอินทรีย์ และเริ่มทำความเข้าใจเรื่องดินแบบอินทรีย์แล้ว เขากลายเป็นคนที่เล็งเห็นความสำคัญของตอฟางข้าว โดยการเริ่มไม่เผลอตอฟางข้าว และยังคงยั้งยั้งระวังไม่ให้เกิดไฟไหม้ตอฟาง คอยสังเกตการเผลอจากแปลงอื่นซึ่งอาจมีการลุกลามมาหาแปลงนาของตนเอง และเมื่อใกล้ถึงช่วงฤดูกาลเพาะปลูก หนูจึงดำเนินการไถกลบตอฟางข้าวในการแปลงนาบนความคาดหวังว่า ฟางข้าวจะเป็นปุ๋ยทดแทนการใช้สารเคมีตามที่ได้เรียนรู้และรับรู้มา เมื่อเวลาผ่านไปสองถึงสามปีเขาได้สังเกตความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับดิน และเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของดินในแปลงนามีสภาพที่ดีขึ้น ดินอ่อนตัวขึ้น ไม่แข็งและมีสภาพที่แห้งเหมือนดินที่ถูกเผลอฟางที่เคยเป็นมาในอดีต ผลจากการเรียนรู้และการสร้างประสบการณ์กับตนเอง จึงทำให้หนูกลายเป็นชาวนาที่ใช้ประโยชน์จากตอฟางข้าวอย่างได้ผล วิธีการบำรุงดินโดยการจัดการตอฟางข้าวจึงเป็นแนวทางสำคัญในชีวิตการทำนา

เช่นเดียวกับวิธีการใช้ตอฟางข้าวของ บุญ ซึ่งก่อนหน้านี้ เขาเคยประสบปัญหาเรื่องดินเสื่อมคุณภาพจนเกือบจะละทิ้งอาชีพการทำนา แต่เมื่อหันมาใช้วิธีการไถกลบตอฟางข้าว และแก้ไขปัญหาดินเสื่อมคุณภาพโดยการฉีดพ่นสาร EM ใส่ตอฟางข้าวเพื่อสร้างธาตุอาหาร จึงทำให้ดินที่แข็งกระด้างกลับมามีความร่วนซุยได้อีกครั้ง

“ตอนแรกก็ไม่รู้หรอกว่าต้องใช้ EM ฉีดตอฟางข้าว แต่พอมีคนบอกมาเขาบอกว่า EM มันเป็นปุ๋ย และมันย่อยฟางได้เร็ว เพราะมันมีจุลินทรีย์ ก็คิดอยู่ว่ามันใช่ไหม มันวิเศษขนาดนั้นหรือ แต่ก็ลองทำดู ก็เลยเอามาลองฉีด และมันก็ย่อยสลายเร็วขึ้นจริงๆ ตอนนั้นหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็จะมีฟาง EM ใส่ตอฟาง ฟางใส่เลย ต่อมาให้รถไถมาไถกลับ ทำมาหลายปีดินดีขึ้นเลย จากดินที่แข็งๆ มันก็นุ่มขึ้น และไถง่ายขึ้น พวกเราบอกเขาว่า นาแปลงนี้ไถง่าย”

ด้วยสภาพดินที่แห้งและแข็งจากการตรากตรำสารเคมีมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ความคิดช่วงหนึ่งของบุญแทบอยากจะหยุดอาชีพการทำนา เพราะไม่สามารถไถดินที่แข็ง กระด้างได้ แต่แล้วเขาก็ได้รับประโยชน์จากการฉีดพ่นสาร EM ในตอฟางข้าวก่อนทำการไถกลับ เมื่อเวลาผ่านไปหลายวัน ตอฟางเหล่านั้นเริ่มเปื่อยยุ่ยไปคลุมดิน ทำให้สภาพดินที่แข็งกระด้าง กลับไถง่ายขึ้นกว่าเดิม เขาเริ่มมั่นใจว่า เมื่อทำนาอินทรีย์ในปีที่สองและทำกระบวนการดังกล่าวซ้ำอีกครั้ง ผลที่เกิดขึ้นกับดินคงมีสภาพที่ไถง่ายและดินมีความร่วนซุยมากขึ้น ด้วยความจริงที่ปรากฏ ดังกล่าว บุญจึงมุ่งมั่นที่จะเตรียมดินโดยการไถกลับตอฟางข้าวและฉีดพ่น EM เป็นประจำทุกปี การกระทำเช่นนี้ ได้กลายเป็นแนวปฏิบัติ จนท้ายที่สุด เขาสามารถเตรียมดินได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเล็งเห็นชีวิตการทำนาในอนาคตว่า จะส่งต่อวิถีการเตรียมดินเพื่อการปลูกข้าว อินทรีย์สู่ลูกหลานได้อย่างไร

ไม่ต่างไปจาก สว ผู้ที่ทำนาอินทรีย์โดยไม่สามารถขาดฟางข้าวได้ เพราะถ้าเผาตอ ฟางทิ้งไปก็เท่ากับว่า ได้ทำการทำลายปุ๋ยของตัวเองไปโดยปริยาย ดังนั้น ตอฟางจึงเป็นสิ่งที่เขาใช้ สร้างธาตุอาหารให้แก่ดิน มากไปกว่านั้น สำหรับการเพิ่มประสิทธิภาพของธาตุอาหารที่จำเป็น เขายังได้นำใบไม้ที่มีอยู่จากป่าไปใส่ในแปลงนาและรอการไถกลับไปพร้อมกับตอฟางข้าว การทำเช่นนี้ นอกจากเขาจะได้ปุ๋ยจากใบไม้แล้ว ใบไม้ยังได้ช่วยคลุมดินในอีกทางหนึ่ง จึงทำให้ดินในแปลงนาของเขามีความชุ่มชื้นมากกว่าการปล่อยให้ฟางข้าวช่วยรักษาดินเพียงอย่างเดียว

“การบำรุงดินนี้ มันขาดฟางไม่ได้อยู่แล้ว มันต้องไถกลับ คนที่เผาทิ้งไม่รู้หรอกว่าเขากำลังเผาปุ๋ยชั้นดี ฟางจะเป็นปุ๋ยให้กับดินเรา และปุ๋ยอีกส่วนหนึ่งก็ได้ใบไม้จากป่าเราแหละละมาลงนา ซากอะไรต่างๆ ก็กวาดลงไปให้หมด ดินมันก็จะไม่แห้ง เวลาจะไถก็ไถกลับไปด้วยพร้อมกันเลย ถ้าแปลงนาอยู่ใกล้ต้นไม้ ใบไม้มันก็จะหล่นลงมาให้อ่าง มันก็กลายเป็นปุ๋ยให้เราเอง”

สาในฐานะผู้ที่ทำนาปลอดสารเคมีมาอย่างยาวนาน เขาจึงกลายเป็นผู้รู้คนหนึ่งของคน ชุมชน เมื่อความคิดเรื่องการทำนาอินทรีย์ได้เข้ามามีอิทธิพลและเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาของคน ในชุมชน ตัวสาเองก็กลายเป็นผู้ให้คำแนะนำคนอื่นและชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้ตอฟางข้าว

ในการเตรียมดิน ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมทำให้เขาเห็นว่า การบำรุงดินไม่สามารถที่จะทิ้งต่อฟางข้าวไปได้ แม้ว่าจะมีปุ๋ยเคมีที่ดีสักเพียงใดก็ตาม เพราะเมื่อไรที่ชาวนาทิ้งต่อฟางข้าวก็เท่ากับว่าได้ทิ้งปุ๋ยชั้นดีที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลยในการได้มา มากไปกว่านั้น การเรียนรู้วิธีการไถกลบต่อฟางข้าวและนำไปไม่จากป่ามาเป็นปุ๋ยให้กับดินในการปลูกข้าวจากพ่อแม่ ได้ถูกสั่งสมในตัวเขาและทำให้เขาสามารถเตรียมดินอย่างได้ผลโดยไม่เคยพึ่งพาปุ๋ยเคมีมาโดยตลอด แม้ว่าการกระทำนาเคมีจะเข้ามาปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาของชุมชน เขายังคงมองว่าวิธีการที่ทำมาตลอดสามารถทำให้ดินมีคุณภาพและมีธาตุอาหารเพียงพอต่อการปลูกข้าวโดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี เพราะเมื่อเปรียบเทียบผลผลิตของตนเองกับชาวนาที่ใช้ปุ๋ยเคมีแล้ว ผลผลิตของเขาก็ยังมีปริมาณต่อไร่ไม่แตกต่างไปจากชาวนาที่ใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น เมื่อการไถร่อนเรื่องนี้เป็นไปอย่างตระหนักรู้ เขาจึงไม่เคยเปลี่ยนความคิดที่จะหันไปใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงดิน แม้ว่าในระยะต่อมา เขาจะได้ไปไม่จากป่าเพื่อเสริมสร้างกระบวนการไถกลบฟางน้อยลงจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็มั่นใจว่า ดินที่ผ่านการบำรุงมานานเป็นดินที่มีคุณภาพเพียงพอต่อการปลูกข้าวในทุกๆ ปี

จากที่กล่าวมาข้างต้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มาจากกฎเกณฑ์ของแนวปฏิบัติของการจัดการดินและความรู้เกี่ยวกับธาตุอาหารข้าวอินทรีย์ ที่ส่งผ่านการใช้ต่อฟางข้าวซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตในการเตรียมดินนั้น ทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ไม่เผื่อต่อฟางข้าวและดำเนินการไถกลบต่อฟางให้กลายเป็นปุ๋ยบำรุงดิน วิธีการเช่นนี้ จึงเป็นการตอกย้ำการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สามารถใช้ประโยชน์สูงสุดจากธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แบบแผนของการใช้ต่อฟางข้าวก็ได้เพิ่มประสบการณ์เกี่ยวกับการเตรียมดินให้กับชาวนา โดยการนำแนวปฏิบัติแบบอื่นมาปรับใช้เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และพัฒนาคุณภาพดิน ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างคุณภาพดินในแปลงนา ดังนั้น การเตรียมดินโดยอาศัยปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว จึงเป็นการสร้างความสามารถในการแก้ปัญหาดินบนความสอดคล้องกับพื้นที่การทำนาและเป็นกระบวนการสร้างตัวตนของชาวนาอินทรีย์ในฐานะองค์ประธานของชีวิต

“เพิ่มธาตุหรือสารอาหารข้าวจากพืช” ปฏิบัติการบำรุงดินที่ไม่ใช้สารเคมีและทำให้ดินมีธาตุอาหารที่จำเป็นสำหรับการปลูกข้าวกลายเป็นเงื่อนไขต่อวิธีการทำนาอินทรีย์ ทำให้ชาวนาอินทรีย์ต้องบำรุงดินให้มีคุณภาพโดยใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ ที่คาดหมายได้ว่าจะมีธาตุอาหารจากการใช้ปุ๋ยเคมี มีการสั่งสมธาตุอาหารในดิน เพื่อให้เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าวได้ และสำหรับการเติมเต็มธาตุอาหารในดินก่อนเริ่มฤดูการเพาะปลูก ชาวนาพบว่าการใช้พืชตระกูลถั่วเป็นแนวทางสำคัญประการหนึ่งที่ต้องการดำเนินการภายหลังกระบวนการไถกลบต่อฟางข้าว หากจะกล่าวถึงพืชตระกูลถั่วก่อให้เกิดสารอาหารได้อย่างไร (ถั่วเขียว ปอเทือง ถั่วพุ่ม

ถั่วพั่ว ถั่วลิสง ฯลฯ) พบว่าปมรากถั่วจะมีเชื้อจุลินทรีย์ไรโซเบียมที่สามารถดักไนโตรเจนจากอากาศลงสู่ดิน และเมื่อมีการเนาเปื้อย ซากพืชเหล่านี้ก็จะเพิ่มธาตุไนโตรเจนและเป็นอินทรีย์วัตถุให้แก่ดิน ทำให้ดินมีความร่วนซุยและทำให้โครงสร้างดินมีการปรับปรุงได้เร็วขึ้น นั่นคือ ความจริงที่ปรากฏต่อชาวนาอินทรีย์ ดังนั้น การใช้พืชตระกูลถั่วจึงกลายเป็นแนวปฏิบัติสำคัญที่ชาวนาเลือกทำเพื่อให้ตนเองมีความอินทรีย์ที่งอกงามและมีผลผลิตที่สมบูรณ์ ดังเรื่องของ เพ็ญ ที่เขาไม่เคยรู้ว่าการปลูกพืชตระกูลถั่วมีความสำคัญอย่างไร แต่เมื่อมีการส่งเสริมจากภาคราชการ ความคิดและวิถีปฏิบัติในการใช้พืชตระกูลถั่วจึงเกิดขึ้น และทำให้เขาสามารถปรับปรุงดินให้มีคุณภาพได้

“ตอนแรกก็ไม่รู้หรอก พอดีทางราชการเขามาส่งเสริมเขาก็บอกปลูกพืชตระกูลถั่ว พวกถั่วพั่ว ถั่วลิสง ปอเทือง ถั่วเขียว อะไรพวกนี้แหละ เขابอกว่าแล้วแต่ใครจะปลูกอะไร ขอให้ปลูกพืชตระกูลถั่ว ของเราก็เลยเลือกปลูกถั่วเขียว เป้าหมายก็คือก็จะได้กินเมล็ดด้วย เขามาต้มด้วย แล้วก็ใบที่เหลือก็จะเป็นปุ๋ย เดือนเมษายน พฤษภาคม ก็เก็บลูกเอามาไว้ทำพันธุ์ และไถกลบอีกรอบ เพราะตอนแรกเราไถกลบตอฟางใช้ใหม่ เราก็ไถกลบก็หว่านถั่วไปด้วย กลุ่มของพวกเราเนี่ย ไถกลบตอซังข้าวและใช้ถั่วเขียวปรับปรุงบำรุงดินตลอด”

ความเป็นชาวนาอินทรีย์ของเพ็ญ เกิดจากการเป็นผู้มีความสามารถในการปรับปรุงดินด้วยการใช้พืชตระกูลถั่ว เขาผ่านกิจกรรมการส่งเสริมและฝึกอบรมในรูปแบบต่างๆ จนเข้าใจและตระหนักที่จะนำวิธีการดังกล่าวมาปรับใช้ในกระบวนการปรับปรุงดิน โดยสามารถเป็นผู้เลือกสรรว่าจะใช้พืชตระกูลถั่วชนิดใด เพ็ญจึงเลือกที่จะปลูก “ถั่วเขียว” เพราะเขามองว่าการปลูกถั่วเขียวสามารถเก็บผลผลิตมาบริโภคในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งในทุกฤดูกาลทำนาเขาจะลงมือการหว่านเมล็ดพันธุ์ลงไปแปลงนาที่มีตอซังข้าวพร้อมกับไถกลบประมาณเดือนธันวาคมและรอให้ถั่วเขียวมีการเจริญเติบโตเต็มที่ และทำการสังเกตเมล็ดถั่วที่ปลูกว่าความอุดมสมบูรณ์เพียงพอหรือไม่ โดยในช่วงเดือนเมษายน พฤษภาคม ก็จะเก็บเมล็ดถั่วเอาไปบริโภคและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ปลูกในฤดูกาลถัดไป แล้วจึงทำการไถกลบให้กลายเป็นปุ๋ยพืชสดบำรุงดิน การปลูกถั่วเขียวจึงเป็นแนวปฏิบัติที่เกิดจากการไตร่ตรองว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตบนความต้องการพึ่งพาตนเอง ถั่วเขียวจึงสัมพันธ์ไปกับวิถีการบริโภคและวิถีการทำนาอินทรีย์ โดยในความสัมพันธ์กับการบริโภคเป็นการนำถั่วเขียวมาทำขนมให้สมาชิกในครอบครัวได้รับประทาน เก็บไว้เป็นอาหารเพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน หรือใช้เป็นอาหารต้อนรับผู้คนที่มาเยือนในเทศกาลสำคัญต่างๆ การ

เลือกปลูกถั่วเขียวปรับปรุงดินจึงเป็นการเลือกบนความตระหนักในประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตและทำให้การทำนาอินทรีย์เป็นวิถีที่สร้างความสุขกับชีวิตมากขึ้น

แตกต่างไปจาก ทอง ซึ่งเลือกที่จะปลูก “ปอเทือง” เขาเห็นว่าปอเทืองเป็นพืชตระกูลถั่วที่ปลูกง่าย เขาทราบดีว่ามีหลายคนในชุมชนเลือกที่จะใช้ถั่วเขียวในการปรับปรุงดินเพราะได้ถั่วเขียวไว้บริโภคเป็นอาหาร แต่เขาไม่มีความชื่นชอบในการบริโภคถั่วเขียว และยังมองว่าต้องใช้เวลาในชีวิตไปกับการเก็บถั่วเขียวมาเป็นอาหาร

“พืชตระกูลถั่วเหลือง เขาก็บอกว่ามันปลูกได้หลายอย่างแล้วแต่จะปลูก หลายคนปลูกถั่วเขียวเพราะเขาได้กิน แต่ข้าไม่ชอบกินใจ ต้องไปเก็บต้องไปอะไรอีก จะปลูกทั้งก็เสียตาย ข้าว่าปลูกปอเทืองง่ายกว่า โตง่าย โตเร็ว 50-60 วัน ก็ไถกลับได้แล้ว มันสวยด้วยนะเวลามันออกดอกสีเหลืองๆ มองไปก็ดูสบายตา เวลาไถก็ไถง่าย ข้าก็เลยว่ปอเทืองนี้แหละอย่างหลายที่เวลาไปดูงานเขาก็ปลูกปอเทืองข้าก็เลือกใช้อันนี้มาตลอด”

การเลือกปลูกปอเทืองเป็นการออกแบบการใช้พืชตระกูลถั่วอย่างเป็นอิสระภายใต้ความจริงที่ว่า ปอเทืองคือพืชตระกูลถั่วชนิดหนึ่งที่มีการทดลองและพิสูจน์แล้วว่าสามารถย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยบำรุงดินและสร้างไรโซเบียมในดิน ซึ่งความมั่นใจเช่นนี้เกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะเขาเห็นผู้อื่นที่ทำนาอินทรีย์มาก่อนในพื้นที่อื่นๆ จากที่เคยไปศึกษาดูงานมา มีการใช้ปอเทืองในการปรับปรุงดิน เขาจึงเชื่อมั่นว่า แม้สิ่งที่เลือกจะแตกต่างไปจากคนอื่นในชุมชน ก็ไม่ได้มีความล้มเหลวหรือความไม่แน่ใจแต่อย่างใด ทำให้ในทุกฤดูกาลเพาะปลูกเขาจะนำเมล็ดพันธุ์ปอเทืองมาหว่านเมล็ดพันธุ์และทำการไถกลับไปพร้อมกับการไถกลับตอฟางข้าว เมื่อปอเทืองเติบโตเต็มที่จึงทำการไถกลับอีกครั้ง การปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำในทุกๆ ปี ก็ทำให้สภาพดินในแปลงนาดีขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน

การปรับปรุงดินโดยพืชตระกูลถั่วในฐานะที่เป็นปฏิบัติการที่ชาวนาคิดและลงมือทำ ได้นำมาซึ่งการมีดินที่มีความพร้อมต่อการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ ดินถูกปรับปรุงให้มีสภาพที่ดีขึ้น ร่วนซุยขึ้น เหมาะสมกับการเพาะปลูกมากขึ้น การปรับปรุงดินโดยพืชตระกูลถั่วจึงไหลเวียนในความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชาวนารับรู้ เข้าใจ ลงมือปฏิบัติ และบังเกิดผล จนตอกย้ำให้เห็นว่า หากชาวนาอินทรีย์ต้องการปรับปรุงดินหลังจากการไถกลับตอฟางข้าว การปลูกพืชตระกูลกลายเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะนำพาชาวนาไปสู่การเป็นผู้ประสบความสำเร็จในการเป็นชาวนาอินทรีย์ในฐานะผู้เพิ่มธาตุหรือสารอาหารในดินจากธรรมชาติในแก่ข้าวในนาได้

“เพิ่มธาตุหรือสารอาหารข้าวจากปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์” การปรับปรุงดินบนความสัมพันธ์กับความเป็นอินทรีย์นั้น นอกจากชาวนาได้นำแนวทางการปลูกพืชตระกูลถั่วมาใช้ในการปรับปรุงดินแล้ว กระบวนการเพิ่มความสมบูรณ์ของธาตุอาหารก่อนการไถพรวนปลูกก็เป็นแนวปฏิบัติอย่างหนึ่งที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้ดินให้มีคุณภาพมากที่สุด ให้อาหารในดินมีความเข้มข้น ดังนั้น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์จึงกลายเป็นความจำเป็นต่อการสร้างความสมบูรณ์ของธาตุอาหารทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อสร้างดินให้มีความความร่วนซุย ดินมีอากาศถ่ายเท และมีความสามารถในการอุ้มน้ำ ให้ต้นกล้าสามารถแผ่ขยายและขนไชหาธาตุอาหารได้ง่าย เพราะเมื่อดินมีความอุดมสมบูรณ์และมีความเหมาะสม ข้าวก็จะเติบโตอย่างแข็งแรง ด้านทานโรค และสามารถที่จะดูแลบำรุงให้มีผลผลิตที่มีคุณภาพได้ ดังความสำเร็จของการสร้างความสมบูรณ์พร้อมแก่ดินของ ชัย ที่เขาได้อาศัยปุ๋ยคอกในการเพิ่มธาตุหรือสารอาหารแก่ดิน

“เรื่องดินเราก็ต้องมีการพัฒนา มีการบำรุงดิน เราก็มานั่งคิดว่า ทำยังไงดินจะมีธาตุอาหารมากๆ เราก็เลยมาใช้ปุ๋ยขี้วัวขี้ควายมาปรับปรุงดิน ที่บ้านก็เลี้ยงวัวเป็นอาชีพเสริมอยู่แล้ว และเหตุผลอย่างหนึ่งที่เลี้ยงก็เพราะต้องการขี้วัวมาใช้เป็นปุ๋ยนี้แหละ สมัยก่อนก็มีแต่ใช้ขี้วัวขี้ควายทั้งนั้น ไม่เคยมีปุ๋ยเคมีหรอก พอเราใช้วิธีการแบบนี้กับดินเรา มันก็ได้ผลขึ้นมา ดินเรามันก็ดีขึ้นมา ก็เลยรู้ว่าของพวกนี้มันก็มีอยู่กับเรา ถ้าเราพยายาม เราลองทำไปเรื่อยๆ มันก็เห็นผล”

การเป็นชาวนาที่สามารถสร้างประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการดิน ทำให้ชัยทำนาอินทรีย์โดยใช้ปุ๋ยบนประสบการณ์ในอดีตซึ่งเป็นการเลือกใช้ “ปุ๋ยคอก” ตามแนวทางของบรรพบุรุษในการปรับปรุงดิน และด้วยความเป็นผู้ที่เฝ้าหาความรู้อยู่ตลอดเวลา มีการเข้าร่วมฝึกอบรม ศึกษาดูงานการทำงานเกษตรอินทรีย์อยู่บ่อยครั้ง ชัยจึงเป็นผู้ที่มีความรู้คิดผ่านการเตรียมการและวางแผนการได้มาซึ่งปุ๋ยคอกที่มีคุณภาพ ซึ่งไม่ใช่เพียงการเลี้ยงวัวเพื่อให้ได้มูลวัว เช่นการกระทำในอดีตเท่านั้น แต่วิถีแบบอินทรีย์ที่เขาเข้าใจคือการเพิ่มพูนความสามารถในการจัดการธาตุอาหารจากธรรมชาติที่ดีกว่าในอดีตซึ่งเป็นเพียงแค่การไม่ใช้สารเคมี ดังนั้น การได้มาซึ่งปุ๋ยคอกมูลวัวที่มีคุณภาพจึงเป็นการบูรณาการความสำคัญของวิถีอดีตเข้ากับวิธีการใหม่ โดยนำฟางข้าว เศษหญ้า และแกลบ เข้าไปผสมในคอกวัวเพื่อให้วัวได้เหยียบย่ำส่วนผสมเหล่านั้นจนกลายเป็นปุ๋ยชั้นดีและเป็นปุ๋ยคอกที่มีคุณภาพ เมื่อได้ปุ๋ยที่มีปริมาณมากเพียงพอ โดยการสังเกตจากปริมาณปุ๋ยในคอก จึงทำการตักปุ๋ยดังกล่าวออกมาเก็บในบ่อที่เตรียมเอาไว้ข้างๆ คอกวัว เมื่อถึงฤดูกาลให้ปุ๋ยแก่ดินก่อนการไถปักดำ ชัยจึงไม่เคยขาดแคลนปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งการหันกลับมาใช้ปุ๋ยคอกอย่างจริงจัง และมีการเฝ้ามองความเปลี่ยนแปลงของดินในแต่ละปีการเพาะปลูก เขาจึงมีดิน

ที่มีธาตุอาหารสมบูรณ์เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าว ความรู้คิดบนประสบการณ์ในอดีตและการจัดการดินในแบบอินทรีย์ที่ชัยได้เรียนรู้มา นำมาซึ่งแนวทางการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่เหมาะสมกับตนเอง ชัยสามารถเลี้ยงวัวเป็นอาชีพเสริม และใช้ประโยชน์จากมูลวัวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สามารถพึ่งพาตนเองในด้านปุ๋ยโดยไม่หันหลังกลับไปพึ่งพาการซื้อปุ๋ยเคมีอีกต่อไป

แตกต่างไปจาก สุ ซึ่งไม่ได้เลี้ยงสัตว์ที่สัมพันธ์ไปกับกระบวนการทำนา เขาจึงไม่สามารถนำปุ๋ยคอกมาใช้ในการกระบวนการปรับปรุงดินได้ สุจึงตัดสินใจที่จะซื้อปุ๋ยอินทรีย์สำเร็จรูปจากแหล่งผลิตที่น่าเชื่อถือและมีราคาที่เป็นธรรม โดยไม่กระทบกับทุนการผลิตมากนัก บนมุมมองที่ว่า ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผ่านการจัดธาตุอาหารที่จำเป็นแล้ว ย่อมมีคุณภาพและมีธาตุอาหารสมบูรณ์พร้อมในการช่วยปรับปรุงดินให้มีความพร้อมต่อการเพาะปลูกได้ดียิ่งขึ้น

“ลองนั่งคำนวณดูแล้ว เราไม่ได้เลี้ยงวัวควาย ปุ๋ยคอกเราก็ไม่มี ถ้าไปซื้อปุ๋ยชีววะนะ มันก็ไม่ใช่ว่าราคาถูกๆ อย่างที่คิด ปุ๋ยขี้ไก่ก็แพงอยู่ ก็ทุ่มทุนสร้างอยู่นะ คำนวณต้นทุนก็พอๆ กับปุ๋ยอโคกเลยคิดว่า ซื้อปุ๋ยจากอโคกดีกว่า เราดูแล้วว่ามันมีการรับรองคุณภาพ มีธาตุอาหารครบและราคาก็ถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป ก็เลยใช้ปุ๋ยสำเร็จดีกว่า”

เมื่อสุ ได้ครุ่นคิดเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดินผ่านความหลากหลายของลักษณะของปุ๋ยแต่ละประเภท เขาจึงตัดสินใจเลือกซื้อปุ๋ยอินทรีย์สำเร็จรูป ซึ่งการตัดสินใจเลือกเช่นนี้ เป็นไปตามบริบทของการดำรงชีวิตที่ตัวเองทำนาอินทรีย์ทั้งเพื่อการบริโภคและการขายผลผลิตผ่านพื้นที่การทำนามีจำนวน 22 ไร่ จึงทำให้การเลี้ยงสัตว์เพื่อให้ได้มาซึ่งปุ๋ยคอกคงไม่เพียงพอต่อความจำเป็นของการปรับปรุงดินเช่นเดียวกับชาวนาคนอื่นที่มีที่นาไม่เกิน 5 ไร่ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจเลือกซื้อปุ๋ยอินทรีย์ก็ขึ้นอยู่กับความพยายามที่จะไม่แบกรับต้นทุนการผลิตที่มากเกินไป เขาจึงเลือกที่จะซื้อปุ๋ยอินทรีย์กับชุมชนสันติอโคก ด้วยเล็งเห็นแล้วว่าเป็นปุ๋ยที่มีคุณภาพและราคาถูกกว่าท้องตลาดที่ขายกันโดยทั่วไป มากไปกว่านั้น การซื้อปุ๋ยอินทรีย์ที่ผ่านการจัดธาตุอาหารที่จำเป็นและเพียงพอยังช่วยให้เขาสามารถคำนวณต้นทุนการผลิต คำนวณปริมาณการใช้ปุ๋ยต่อไร่และลดการสูญเสียจากการใช้ปุ๋ยมากเกินไปได้ ดังนั้น การเลือกซื้อปุ๋ยจึงเป็นกระบวนการสร้างความรู้คิดในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของชีวิตที่เข้าใจบริบทการทำนาของตนเอง เป็นเจ้าของผืนนาที่เข้าใจดิน เข้าใจสภาพแวดล้อมการทำนาเพื่อที่จะปรับปรุงดินให้มีความพร้อมต่อการปลูกข้าวอินทรีย์

“ลดขั้นตอนบำรุงดิน” ภายใต้การสั่งสมประสบการณ์การใช้ปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติเพื่อการปรับปรุงดินทำให้ชาวนามีความเข้าใจเกี่ยวกับดินที่ใช้ในการปลูกข้าวที่มากขึ้น

ตามห้วงเวลา การตระหนักรู้บนแนวทางการปรับปรุงดินในมิติต่างๆ จึงเกิดขึ้นบนความแตกต่างหลากหลายในเส้นทางของการเป็นชาวนาอินทรีย์ แม้ว่าในช่วงเริ่มต้น ชาวนาจะต้องปรับปรุงดินบนแบบแผนและลำดับวิธีการที่เคร่งครัด แต่ท้ายที่สุด วิธีการต่างๆ ก็ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวเมื่อชาวนาได้กลายเป็นผู้รู้จักสังเกตและเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการดินบนผืนนาของตนเอง การรู้คิดในการปรับเปลี่ยนวิธีการผ่านการมีประสบการณ์ในการจัดการดินก็ได้สร้างความฉลาดรู้ในตัวชาวนาว่า จะต้องดำเนินเพียงใดและอย่างไรเพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถปลูกข้าวให้มีผลผลิตที่ดี ดังเช่น สุ ได้เรียนรู้เรื่องนี้กับตนเอง

“แต่ก่อนนี้ จะใส่ปุ๋ยอินทรีย์สามปีแรกนี้พุ่มพูนสร้างชักหน่อเลย ผลผลิตก็ไม่ลดเลย อันนี้คือการปรับปรุงดินให้เหมาะสม แต่ตอนนี้ถ้าพูดถึงว่าเป็นอย่างไร โอ้ยะ! ไม่ต้องอะไรแล้วไถกลบฟางข้าวอย่างเดียวเอาบ่หว่านบ่ไถแล้ว”

จากประสบการณ์ของการทำนาอินทรีย์มาเป็นระยะเวลาหลายปีของสุ ทำให้เขาเป็นคนที่เข้าใจสภาพดินของตนเองเป็นอย่างมาก เขาเป็นผู้มีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงผืนนาให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ โดยเริ่มต้นจากการพลิกฟื้นผืนดินตามแนวทางของการทำนาอินทรีย์ที่ได้รับการแนะนำและถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ และในเรื่องการทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์นี้ เขามองว่าการที่ชาวนาหลายคนไม่ประสบความสำเร็จในการทำนาอินทรีย์ เพราะไม่สามารถทำให้ดินมีคุณภาพตั้งแต่แรกเริ่ม เมื่อผลผลิตตกต่ำก็ต้องกลับไปทำนาเคมีเช่นเดิม แต่สำหรับสุ ความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาอย่างจริงจัง ทำให้เขาได้สะท้อนประสบการณ์จากผู้อื่น ทั้งผู้ที่ประสบความสำเร็จที่สามารถยืนหยัดในวิถีการทำนาอินทรีย์และผู้ที่ประสบความล้มเหลวและล่าถอยกลับไปทำนาเคมี จึงทำให้เขาตัดสินใจใช้ปุ๋ยอินทรีย์สำเร็จรูปแทนการใช้ปุ๋ยธรรมชาติแบบอื่นๆ ในขั้นตอนการเพิ่มความสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดินเพื่อปรับปรุงโครงสร้างดินและธาตุอาหารในดินให้มีความเหมาะสมที่สุด ทำให้สามปีแรกที่เขาลงทุนซื้อปุ๋ยอินทรีย์นั้น ดินมีธาตุอาหารที่จำเป็นและเพียงพอ แม้จะเพิ่งเริ่มต้นทำนาอินทรีย์แต่ผลผลิตในนาข้าวก็ไม่ได้ลดจำนวนลงไปมากนักเมื่อเทียบกับสิ่งที่เขาเคยได้รับจากการทำนาเคมี อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการดำเนินการทำนาอินทรีย์เป็นระยะเวลาหลายปี เขาเริ่มสังเกตว่า ดินในที่นา มีการปรับสภาพที่ดีขึ้น ระบบการทำนาอินทรีย์ได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินโดยธรรมชาติ เขาจึงทดลองลดขั้นตอนการปรับปรุงดินให้เหลือเพียงกระบวนการไถกลบฟางข้าวและปลูกพืชตระกูลถั่ว จึงทำให้เขารู้ว่า ดินที่ผ่านกระบวนการปรับปรุงดินในระบบการทำนาอินทรีย์มาเป็นระยะเวลาหลายปีนั้น มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าว และในปีต่อๆ มา เขาได้

ทดลองเพียงไถกลบตอฟางข้าวบนความเชื่อว่า ดินที่ปรับปรุงมานานนั้น สามารถปรับสภาพตนเอง และมีธาตุอาหารตามธรรมชาติที่เพียงพอ และการปลูกข้าวของเขาจะยังคงมีผลผลิตที่ดีได้ จากประสบการณ์ในชีวิตการทำงานอินทรีย์ ความคาดหวังของเพ็ญเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง แม้เขาจะลดขั้นตอนการบำรุงดิน แต่วิธีอินทรีย์ที่มีมายาวนาน ก็ทำให้ผลผลิตไม่ได้ลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับ การบำรุงดินทั้งระบบตามขั้นตอน อย่างไรก็ตาม อาจแตกต่างกันบ้างจาก พร ที่ปรับเปลี่ยน กระบวนการปรับปรุงดินตามความเหมาะสมบนประสบการณ์ที่ได้ลงมือทำด้วยตนเอง

“การปรับปรุงดินมันต้องค่อยเป็นค่อยไป ปีสองสามปีแรกมันจะยังไม่ค่อยเห็นผลเท่าไร พอปีที่สี่ ที่ห้า เราเห็นความเปลี่ยนแปลง ถึงตอนนี้นางก็ไม่ต้องใส่ปุ๋ยเลย เพราะดินมันอยู่ตัวแล้ว ดินมันได้แล้ว ถ้าตอฟางมันมีเยอะก็ไม่ต้องเอาปุ๋ยมาใส่เลย”

สำหรับพรแล้ว เขามองว่าการปรับปรุงดินต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไปและไม่จำเป็นต้องลงทุนกับการซื้อปัจจัยการผลิตที่ไม่สามารถหาได้เอง อาจเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวที่ไม่ค่อยดีนัก จากการต้องนำเงินที่มีอยู่ไปรักษาอาการเจ็บป่วยจากสารเคมีของพ่อ เขาจึงไม่อยากใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไปกับการซื้อปัจจัยการผลิตบางอย่างที่ไม่สามารถหาได้เองตามธรรมชาติ วิธีการทำนาอินทรีย์ของเขาในช่วงแรกเริ่มจึงไม่ได้ตั้งความหวังกับเรื่องผลผลิตมากนัก เขายอมรับว่าการทำนาอินทรีย์ในช่วงสองสามปีแรกนั้น ผลผลิตลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับ การทำนาเคมี แต่ด้วยความตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา เขาจึงบำรุงดินตามแบบแผนอย่าง ถูกต้อง ตั้งแต่การไถกลบฟางข้าว การปลูกและไถกลบพืชตระกูลถั่วบำรุงดิน และมีการใช้ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยอินทรีย์ตามท้องตลาดตามสมควรที่จะไม่กระทบต่อการใช้จ่ายในชีวิต เมื่อเวลาผ่านไปสี่ถึง ห้าฤดูกาลทำนา พรจึงเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพของดินที่สมบูรณ์พร้อม ซึ่งอาจจะล่าช้า กว่าคนอื่นที่มีการเร่งกระบวนการปรับปรุงดิน แต่ท้ายที่สุด ดินของเขาก็มีสภาพที่เหมาะสมไม่ แตกต่างจากคนอื่น ดินมีการปรับปรุงคุณภาพมาโดยตลอดจึงมีธาตุอาหารจำเป็นอย่างเพียงพอ สำหรับการเพาะปลูก และด้วยกระบวนการสร้างความรู้ร่วมกันในชุมชน และความจริงที่ปรากฏให้ เห็นว่า ดินที่ผ่านการทำนาอินทรีย์และมีวิธีการจัดการดินอย่างถูกต้องตามกระบวนการมาเป็น ระยะเวลาหลายปีสามารถลดขั้นตอนในเชิงกระบวนการปรับปรุงดิน จึงทำให้พรยอมรับวิธีการ ดังกล่าว และนำมาปฏิบัติกับตนเอง โดยค่อยๆ ปรับวิธีการจากการไถกลบฟางร่วมกับการปลูกพืช ตระกูลถั่ว เหลือเพียงการไถกลบฟางเพียงอย่างเดียว และการดำเนินการของเขาก็สามารถทำให้ การปลูกข้าวมีผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ เพียงแค่ไถกลบตอฟางข้าวและดูแลข้าวในช่วงการ เจริญเติบโตได้ดีโดยวิธีการทางอินทรีย์ เขาก็จะสามารถปลูกข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพได้

ดินที่สมบูรณ์ทั้งกรณีของสุและพร แม้ว่าจะมีวิธีการสร้างที่แตกต่างกันในรายละเอียด แต่ก็ทำให้พวกเขาได้บ่มเพาะประสบการณ์ของการเป็นผู้รู้จักสภาพดินผ่านเทคนิคการปรับปรุงบำรุงดินที่เคลื่อนไหวไปตามสิ่งที่แต่ละคนได้เรียนรู้ เพื่อกำหนดวิธีการจัดการดินบนเหตุผลของการดำเนินชีวิต ทำยที่สุด ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาที่ดินทำนาอินทรีย์เป็นความสัมพันธ์ที่สร้างตัวตนที่สามารถจัดการวิธีการทำนาอย่างรู้คิดบนเงื่อนไขของความเป็นอินทรีย์ได้

พันธุ์ข้าวเพิ่มผลผลิต

การจัดการพันธุ์ข้าวเป็นแนวปฏิบัติหนึ่งที่เปิดช่องให้ชาวนาอินทรีย์พิจารณากฎเกณฑ์ของการปลูกข้าวซึ่งต้องใช้เมล็ดพันธุ์อินทรีย์ และเมล็ดพันธุ์ต้องนำมาซึ่งการเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงของต้นข้าว จนทำยที่สุดสามารถให้ผลผลิตที่ดีได้ ด้วยความสำคัญของเมล็ดพันธุ์ ชาวนาจึงต้องมีความสามารถในการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ ซึ่งอาจพิจารณาจากพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่และภูมิประเทศของการเพาะปลูก บนความมุ่งหวังว่า หากมีพันธุ์ข้าวที่ดีจะทำให้ต้นกล้าและต้นข้าวเจริญเติบโตอย่างแข็งแรง ต้านทานโรค และให้ผลผลิตที่ดี ดังนั้น การใช้พันธุ์ข้าวที่เพิ่มผลผลิตจึงต้องใช้ความพิถีพิถันตั้งแต่การเลือกสายพันธุ์ที่เหมาะสม การมีแนวทางการเตรียมพันธุ์และการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์พร้อม ที่จะนำมาซึ่งการปลูกข้าวที่ปลอดภัยและมีคุณภาพบนฐานของการพึ่งพาตนเอง

“ค้นหาและจัดเตรียมสายพันธุ์ข้าว” ในช่วงแรกเริ่มของการปลูกข้าวอินทรีย์ สิ่งที่เราเรียกว่าเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ไกลตัวสำหรับชาวนา อาจเป็นเพราะความเคยชินที่สามารถหาซื้อเมล็ดพันธุ์จากที่อื่นในช่วงการทำนาเคมี และเมื่อเปลี่ยนแปลงตนเองมาสู่การทำนาอินทรีย์ กระบวนการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากภายนอกก็ยังคงดำเนินอยู่ โดยพึ่งพาเมล็ดพันธุ์ของราชการและเมล็ดพันธุ์ของกลุ่มธุรกิจการเกษตรที่ชาวนารู้สึกว่ามีคุณภาพมากกว่า และเชื่อว่าองค์กรเหล่านั้นมีความสามารถในการพัฒนาพันธุ์ข้าวมากกว่า เพราะมีการปรับปรุงสายพันธุ์อย่างเป็นระบบ รวมถึงมีการทดลองและสามารถบอกผลการทดลองอย่างน่าเชื่อถือ ดังนั้น ความเชื่อเรื่องคุณภาพจากภายนอกที่อ้างอิงถึงกระบวนการคัดสรรมาเป็นอย่างดี จึงยังคงตรึงอยู่ ความคิดชาวนาให้ไว้วางใจในเมล็ดพันธุ์จากภายนอกมากกว่าการลงมือเพาะพันธุ์จากแปลงนาหรือการจัดเตรียมพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง ด้วยความสะดวกสบายที่ชาวนาไม่ต้องเตรียมพันธุ์ข้าวนี้ทำให้ชาวนาหลายคนไม่เคยตั้งคำถามเรื่องการพึ่งพาตนเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวนามีการสั่งสมประสบการณ์การปลูกข้าวอินทรีย์ การตั้งคำถามในเรื่องเมล็ดพันธุ์ก็เกิดขึ้น เพราะที่ผ่านมามันต้องพึ่งพาภายนอกอยู่ตลอดเวลาและไม่

สามารถยืนบนขาของตัวเองได้ และที่สำคัญเมล็ดพันธุ์ดังกล่าวอาจไม่เหมาะสมกับดินหรือสภาพแวดล้อมการเพาะปลูก ดังที่ สุ ได้สะท้อนคิดเรื่องนี้ จนท้ายที่สุด เขาตัดสินใจไม่พึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากภายนอก โดยการหันมาสร้างเมล็ดพันธุ์ของตนเอง

“เมล็ดพันธุ์เป็นเหมือนเข็มทิศเลย ที่จะนำไปสู่เป้าหมายได้ ถ้าเมล็ดพันธุ์ยังเป็นของเจียใต้ เป็นของบริษัทข้ามชาติ เป็นของกลุ่มทุนอยู่ที่นี่ เกษตรกรในกลุ่มเราก็คงไปไม่ได้ ถ้าชาวนาไม่เก็บรักษาพันธุ์โดยใช้แปลงนาของตนเองเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยแล้ว ในอนาคตคุณก็ต้องมีปัญหา เพราะคุณต้องพึ่งเมล็ดพันธุ์จากภายนอก เมล็ดพันธุ์จากภายนอกเขาปลูกที่พื้นที่ของเขา มันไม่ใช่พื้นที่ของเราละ มันมาปลูกพื้นที่ของเรา มันอาจจะมีความเสี่ยงก็ได้ เพราะฉะนั้นแปลงนาเรานี่แหละมันคือพื้นที่ศึกษาวิจัยที่ดีที่สุดที่จะพัฒนาพันธุ์ข้าวและทำการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์”

ด้วยพันธุ์ข้าวจากภายนอกเมื่อนำมาปลูกในที่นาของตนเอง นานวันเข้ายิ่งทำให้สุรู้สึกถึงภาวะของพึ่งพาที่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์เป็นประจำทุกปี การมองเห็นปัญหาการครอบครองเมล็ดพันธุ์ของกลุ่มธุรกิจการเกษตรที่ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ข้าวเพื่อขายให้กับชาวนา จึงทำให้เขารู้สึกสูญเสียการครอบครองหรือการเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ ตลอดระยะเวลาที่ทำงานอินทรีย์มาอย่างยาวนาน และมีการสั่งสมประสบการณ์เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์มาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เขาเข้าใจว่าเมล็ดพันธุ์ที่มาจากภายนอก อาจไม่มีความเหมาะสมหรือสามารถตอบสนองกับสภาพแวดล้อมการทำงานในทุกพื้นที่ จึงนำมาสู่การเริ่มต้นค้นหาสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับแปลงเพาะปลูกของตนเอง บนความหวังว่า เมื่อพบพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมแล้ว เขาจะสามารถจัดเก็บ จัดเตรียม และคัดสรรเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ในแปลงนาของตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาพันธุ์ข้าวจากภายนอกอีกต่อไป

“โดยในส่วนตัวนี้ลองหาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านมาปลูกหลายสายพันธุ์ มันทำให้เราพบว่านาของเราเหมาะที่จะปลูกข้าวหอมมะลิแดงมากที่สุด ปลูกออกมาได้ผลผลิตเยอะแล้วก็กอใหญ่รวงดก ห้าสิบพวงก็มี ส่วนพันธุ์ที่ปลูกออกมาแล้วไม่ค่อยเหมาะก็คือ ข้าวขี้ตมใหญ่ เพราะข้าวขี้ตมใหญ่ ถ้าปลูกในนาดินทราย ข้าวจะแข็งบ่ออ่อน บ่มบั้นบดัดกัน ต่างกับนาพองผา นาพองผาอยู่ลุ่มน้ำ อยู่ใกล้ลุ่มน้ำยัง เขาไปปลูกนาพองผาจะอ่อน นี่คือนิสัยคนในกลุ่มเราได้เรียนรู้ในระบบแปลงของตัวเองว่าเราควรจะใช้ข้าวพันธุ์อะไร”

เมื่อความคิดเกี่ยวกับการใช้แปลงนาตนเองเป็นแหล่งค้นหาและพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมของ สุ ได้ก่อตัวขึ้น เขาจึงนำพันธุ์ข้าวชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ไม่เคยผ่านกระบวนการปรับปรุงพันธุ์มาทดลองปลูกในพื้นที่นาของตนเอง บนความหวังว่าจะสามารถค้นพบ

พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่การเพาะปลูก เหมาะสมกับพื้นฐานของดินที่ใช้ปลูก และเป็น การสร้างความมั่นใจให้กับตนเองว่า ถ้าต้องเตรียมพันธุ์ข้าวเองก็จะสามารถมีพันธุ์ข้าวที่ดีไว้ เพาะปลูกในทุกฤดูกาลโดยไม่ต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากภายนอก ทำให้เขาใช้พันธุ์ข้าวที่ตนเองเป็น ผู้จัดการและจัดเตรียมเมล็ดพันธุ์โดยไม่ต้องมีการซื้อจากแหล่งใดๆ การลงมือทดลองใช้แปลงนา ตนเองเป็นแหล่งค้นหาและพัฒนาพันธุ์ข้าว ทำให้เห็นว่าพื้นที่การทำนามีความเหมาะสมที่จะปลูก ข้าวพันธุ์หอมมะลิแดงมากที่สุด ส่วนพันธุ์พื้นบ้านชนิดอื่นๆ เช่น ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวเก่าเปลือก ดำ และข้าวเก่าเปลือกขาว ก็สามารถปลูกได้บนสภาพพื้นที่การทำนาที่เป็นที่ลุ่มและดินส่วนใหญ่ เป็นดินทราย แปลงนาที่มีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ลักษณะพื้นที่ไม่เหมือนกัน พื้นที่นั้นๆ จะต้องทดลองเพาะปลูกด้วยตนเอง เพื่อให้รู้ว่าข้าวพันธุ์ไหนเหมาะสมกับพื้นที่แบบใด พันธุ์ข้าว จากประสบการณ์ในเชิงพื้นที่ ทำให้เขามั่นใจที่จะจัดเก็บและจัดเตรียมพันธุ์ด้วยตนเอง แม้จะถูก มองว่าเป็นเรื่องที่เสียเวลา แต่เขากลับมองว่า ถ้าสามารถจัดการเรื่องนี้ได้ก็ไม่ต้องการพึ่งพาเมล็ด พันธุ์จากภายนอกอีกต่อไป และยังได้เมล็ดพันธุ์ที่ตนเองเชื่อมั่นด้านความปลอดภัย และเป็นเมล็ด พันธุ์ที่ดีที่สุดที่จะออกงามในแปลงนานั้นๆ ไปตลอด

การค้นหาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมเพื่อเตรียมการในเรื่องเมล็ดพันธุ์อินทรีย์ ไม่ได้เกิดขึ้น เพียงกับสุ แต่ชาวนาอินทรีย์ในชุมชนยังสร้างการรับรู้ร่วมกันในเรื่องนี้ ซึ่งแต่ละคนก็ได้สร้าง กระบวนการเรียนรู้กับตนเองในการค้นหาสายพันธุ์ข้าวที่สอดคล้องและเหมาะสมกับ สภาพแวดล้อมการทำนา การค้นหาสายพันธุ์ การทดลองปลูกจนนำมาสู่การมีความมั่นใจที่จะ จัดเตรียมพันธุ์ด้วยตนเอง วิธีดังกล่าวกลายมาเป็นแนวปฏิบัติสำคัญที่ทำให้ชาวนาสามารถถอน ตัวออกจากการพึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากภายนอก เพื่อกลับมาเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ที่ตนเองเป็นผู้ลง มือสร้าง ดังที่ ล่ำ สามารถนำแนวปฏิบัติดังกล่าวมาดำเนินการ และได้มาซึ่งสายพันธุ์ข้าวที่ เหมาะสมที่สุดบนความสอดคล้องกับพื้นที่การเพาะปลูกและความต้องการของตนเองในการ บริโภคข้าวพันธุ์นั้นๆ

“เบ๊งซะก่อน แต่ก่อนก็เอามาใส่หลายพันธุ์คือกัน มันชิบคือกัน บางพันธุ์ก็รวงดี บางทีก็เป็นโรค หนอนกอ แบบนี้ละ มันจะมีเชื้อของมัน แต่ว่าสันปาดองนี่ นาแม่ถูกกับสันปาดองมันเหมาะกับนา แม่ ถ้าเอาอันอื่น ถ้าเอาข้าวเหล่าแตกมาใส่ มันก็เหี่ยวเกินไปอ่อนเกินไป มันเป็นข้าวเหี่ยว เหี่ยวคักข้าวเหล่าแตก”

สำหรับล่ำ เขาเคยใช้พันธุ์ข้าวที่ปรับปรุงสายพันธุ์มาตลอด เพราะมองว่าหาซื้อได้ง่าย ชีวิตการทำงานมีความสะดวกสบายเพราะไม่ต้องเตรียมพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง เพียงแค่นำเงินไปซื้อ

กับแหล่งจำหน่ายที่น่าเชื่อถือ เขาก็สามารถได้เมล็ดพันธุ์ที่ดีและถูกรับรองพันธุ์ว่ามีคุณภาพมาอย่างง่ายดาย แต่ด้วยวิถีของกลุ่มชาวนาที่มีการถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับการจัดการพันธุ์ข้าว จึงทำให้เขาเห็นความสำคัญของการกลับมาเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ และมองเห็นปัญหาการครอบครองเมล็ดพันธุ์ไม่ต่างไปจากสุและชาวนาคนอื่นๆ เมื่อความคิดเช่นนี้ก่อตัวขึ้น ปฏิบัติการของการค้นหาสายพันธุ์ โดยการนำพันธุ์ข้าวต่างๆ มาทดลองปลูกในแปลงนา จึงทำให้เขามองเห็นข้อเด่นและข้อด้อยที่แตกต่างกันของพันธุ์ข้าว บางพันธุ์เกิดโรคร้าย บางพันธุ์แข็งแรงแต่ผลผลิตไม่ดี บางพันธุ์ผลผลิตดีแต่ข้าวลุ่มง่าย หรือบางสายพันธุ์ข้าวก็ไม่อ่อนนุ่ม ไม่เหมาะกับการบริโภค แต่ท้ายที่สุดแล้ว การเรียนรู้กับตนเองผ่านแปลงเพาะปลูก ทำให้เขาได้สายพันธุ์ที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้ในการปลูกข้าวบนพื้นที่การทำนาจำนวน 5 ไร่ ของตนเอง ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์ “สันป่าตอง” โดยทำการทดลองปลูกแล้วเห็นว่า เกิดโรคน้อยที่สุด ต้นข้าวเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงและที่สำคัญเป็นพันธุ์ข้าวที่มีรสชาติดีเหมาะที่จะใช้บริโภคในครัวเรือน เพราะด้วยพื้นที่จำนวนเพียง 5 ไร่ เขาจึงไม่ได้มีเป้าหมายที่จะปลูกข้าวหลายสายพันธุ์เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคภายนอก แต่ปลูกข้าวอินทรีย์ของเขาเป็นไปเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพและทำให้ชีวิตมีความสุขกับการได้บริโภคข้าวที่ตนชอบ ถ้าเหลือจึงทำการจำหน่ายร่วมกับกลุ่ม ดังนั้น การสร้างความรู้คิดในการใช้พันธุ์ข้าวของลำ จึงทำให้เขาปฏิเสธการใช้ข้าวพันธุ์ปรับปรุงไปตลอดกาล และหันมาจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ด้วยตนเองเพื่อจะได้บริโภคข้าวตามสายพันธุ์ที่ตนเองต้องการ ซึ่งประสบการณ์เช่นนี้ ก็ไม่ได้แตกต่างไป พร ที่เคยใช้ข้าวพันธุ์ปรับปรุงมาก่อน จนนำมาสู่การค้นหาสายพันธุ์ที่เหมาะสม และสามารถจัดเตรียมพันธุ์ข้าวในหลากหลายสายพันธุ์บนพื้นที่การทำนาที่แตกต่างหลากหลาย

“ก่อนที่จะหันมาใช้ข้าวพันธุ์พื้นบ้าน ก็เคยใช้พันธุ์ปรับปรุงมาก่อน ข้าวพันธุ์พื้นบ้านมันจะแตกต่างกับข้าวพันธุ์ปรับปรุงข้าวข.6 ตามที่เรียนมา ข้าวอันไหนที่มีเลขมันเป็นข้าวพันธุ์ปรับปรุง ข้าวพันธุ์ปรับปรุงพอเอามาปลูกมันจะอ่อนแอต่อโรค น้ำท่วมก็จะตาย ใสปุ๋ยเยอะก็ตาย ดินแล้งก็ตาย ต้องมีความพอดีข้าวพันธุ์ปรับปรุงจึงจะเหมาะสม แต่ว่าข้าวพันธุ์พื้นบ้านมันมีหลากหลาย เราก็ต้องเอามาปลูกดูว่าอันไหนมันจะเหมาะกับดินแบบไหน มันก็จะมีคุณสมบัติของมัน เราก็เลือกที่มันเหมาะกับดินแบบไหน พื้นที่แบบไหนถ้าเราอยากได้พันธุ์ที่เราไม่มี เราจะหาซื้อพันธุ์จากเครือข่ายที่เราพร้อมกับสมาชิก เครือข่ายเกษตรหลายๆ คน ปีหนึ่งจะมีเวทีแลกเปลี่ยนพันธุ์ มีข้าวหลากหลายให้เราเลือก บางพันธุ์ก็ไม่ชอบน้ำแค่ดินชุ่มมันก็ได้ผลแล้ว บางพันธุ์ก็ต้องปลูกในพื้นที่ลุ่ม ราบ โนน ดง ของพื้นที่ตอนนี้ก็ปลูกอยู่หลายพันธุ์ทั้ง ข้าวสันป่าตอง ข้าวหอมทวี ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง ข้าวเขี้ยว แต่พี่ทำอย่างละไม่เยอะ”

ด้วยพื้นที่การทำนาจำนวน 40 ไร่ จึงทำให้สภาพแวดล้อมการทำนาของพร มีทั้งพื้นที่นาโนนหรือนาที่น้ำแห้งเร็ว พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สามารถจัดการน้ำได้ง่าย และพื้นที่น้ำขังหรือน้ำท่วมเร็ว เมื่อพรหันมาปลูกข้าวอินทรีย์ภายหลังจากการประสบปัญหาด้านสุขภาพของคนในครอบครัว เขาได้นำพันธุ์ข้าว กข.6 ที่ถูกปรับปรุงพันธุ์มาจากแหล่งผลิตที่นำเข้ามาปลูกในที่นาของตนเอง ด้วยความขาดประสบการณ์ในระดับแปลง การใช้พันธุ์ข้าวจึงต้องยึดถือแนวปฏิบัติจากภาครัฐและผู้เชี่ยวชาญที่ส่งเสริมให้เขาปลูกข้าวพันธุ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม เมื่อการใช้พันธุ์ข้าว กข.6 ผ่านไปในระยะเวลาหนึ่ง เขาเริ่มสังเกตลักษณะการเจริญเติบโตภายใต้สภาพแวดล้อมการทำนาของตนเอง เขาจึงรู้ว่าพันธุ์ข้าวปรับปรุงอาจไม่เหมาะกับวิธีการทำนาแบบอินทรีย์ เพราะข้าวประสบปัญหาการเกิดโรค ข้าวตายเร็วเมื่อเผชิญปัญหาน้ำท่วมหรือพื้นที่ที่ไม่สามารถดูแลเรื่องน้ำได้ทันท่วงที ปริมาณน้ำน้อยเกินไปข้าวก็ตาย หรือแม้แต่การให้ปุ๋ยในปริมาณที่มากเกินไปต้นข้าวก็ตายเช่นกัน เมื่อปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น เขาก็มีความคิดที่จะเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และการมองหาพันธุ์ข้าวอื่นๆ มาทดลองปลูกในแปลงนาของตนเอง เขาเรียนรู้จากกลุ่มว่า ควรหันมาทดลองใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้าน แต่เมื่อพันธุ์ข้าวพื้นบ้านได้สูญหายไปจากพื้นที่ตั้งแต่เริ่มมีการทำนาเคมีในชุมชน การเสาะแสวงหาพันธุ์ข้าวเหล่านั้นจึงเป็นเรื่องยาก อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คุณเหมือนยากนี้ก็มีความโชคดีบางอย่างที่กลุ่มชาวนาอินทรีย์ของเขาเป็นเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรอินทรีย์อื่นๆ พรจึงใช้เครือข่ายนี้เป็นกลไกสนับสนุนเรื่องพันธุ์ โดยการไปขอซื้อพันธุ์ข้าวหอมมะลิดำข้าวเหล้าแตกข้าวสันป่าตอง ข้าวเหนียวอุบล ข้าวหอมทวี ข้าวเขี้ยว และข้าวพันธุ์อื่นๆ มาทดลองปลูกในพื้นที่การทำนาของตนเอง เขาเริ่มเรียนรู้ลักษณะการเจริญเติบโตของพันธุ์ข้าวแต่ละชนิด โดยการมันสังเกตความแตกต่างเพื่อพิจารณาข้อเด่นข้อด้อยของสายพันธุ์ จนรู้ว่าจะใช้ข้าวพันธุ์ใดในพื้นที่การเพาะปลูกแบบใด ที่สามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีกว่า แข็งแรงกว่า ต้านทานโรคได้มากกว่า เมื่อการทดลองบนแปลงนาได้สร้างประสบการณ์ในเรื่องพันธุ์ข้าว พรจึงเกิดความเข้าใจและแน่ใจว่า เขาจะสามารถจัดเตรียมสายพันธุ์ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกในแต่ละฤดูกาลบนสภาพพื้นที่นาในลักษณะต่างๆ และท้ายที่สุด เขาสามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องพันธุ์ข้าวโดยที่ไม่จำเป็นต้องไปซื้อพันธุ์จากแหล่งผลิตอื่นอีกต่อไป

การจัดเตรียมพันธุ์ข้าวกลายเป็นสิ่งที่ชาวนาอินทรีย์ ดำเนินการภายใต้บริบทและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ การค้นหาและจัดเตรียมสายพันธุ์ข้าวจึงเป็นปฏิบัติการที่ชาวนาสามารถใช้พันธุ์ข้าวที่ตนเองลงมือปลูก มีการพัฒนาสายพันธุ์เพื่อได้มาซึ่งพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมที่สุด วิถีเช่นนี้ จึงเป็นความจริงเรื่องพันธุ์ข้าวบนสภาพแวดล้อมแบบใดแบบหนึ่ง

ที่ต้องทำด้วยตนเอง บนแนวทางที่แตกต่างหลากหลาย อันนำไปสู่การปลูกข้าวอินทรีย์ให้มีคุณภาพได้

“เมล็ดพันธุ์ดี มีคุณภาพคือหัวใจ” ภายใต้กระบวนการจัดการพันธุ์ข้าวอย่างเหมาะสมกับแหล่งเพาะปลูก ซึ่งชาวนาสามารถค้นหาและจัดเตรียมสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพการทำนาแล้ว การจัดการคัดสรรเมล็ดพันธุ์เพื่อให้ได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพทุกเมล็ดที่จะทำการเพาะปลูก ก็เป็นปฏิบัติการหนึ่งที่ตัวตนในฐานะองค์กรประธานได้สร้างความสามารถในการออกแบบวิธีการที่สอดคล้องและสัมพันธ์ไปกับพื้นที่การเพาะปลูกและบริบทการดำรงชีวิตของตนเอง หากมองว่าการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพเพื่อสร้างพื้นฐานการเจริญเติบโตที่ดีของต้นข้าวเป็นสิ่งที่ทั้งชาวนาเคมีและชาวนาอินทรีย์สามารถทำได้ไม่แตกต่างกันก็คงไม่ใช่มุมมองที่ผิดนัก หากแต่ไม่ใช่ชาวนาเคมีทุกคนจะให้ความสำคัญกับการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพในทุกเมล็ด เช่นเดียวกับชาวนาอินทรีย์ เพราะสำหรับการทำนาอินทรีย์แล้ว เมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีคุณภาพคือหัวใจสำคัญของการปลูกข้าวที่ต้องพึงพาธรรมชาติและสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติในอันที่จะสร้างพื้นฐานของความเจริญเติบโตแข็งแรงของต้นข้าวให้ต้นข้าวสามารถต้านทานโรคให้ได้มากที่สุด เพื่อนำไปสู่การมีผลผลิตที่ดีต่อไป ดังนั้น ชาวนาอินทรีย์ จึงต้องมีเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ อันจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตที่แข็งแรงและต้านทานโรคของต้นข้าวได้ ดังกรณีของ หนู ที่มีการจัดการการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ข้าวผ่านการเพาะปลูกในแปลงพันธุ์ที่จัดเตรียมเอาไว้ ซึ่งเขาเชื่อว่า “การจัดการแปลงพันธุ์” จะทำให้เขาสามารถดูแลพันธุ์ข้าวได้เป็นอย่างดี มากกว่าใช้เมล็ดพันธุ์จากแปลงเพาะปลูกทั่วไป

“แปลงพันธุ์ต่างหากนะแยกถือคนไว้ต่างหากเลย จะได้ดูง่ายไม่ปะปนกัน ตอนดูแลแปลงพันธุ์นี้เราต้องคิดนะ เราจะดูละเอียด โดยเฉพาะเรื่องพันธุ์ปน บางทีมันมาจากนกและหนูคาบมาจากนาคนอื่นบ้าง ถ้าเห็นพันธุ์ปน เราต้องคัดออกเลยทันที ดูก็รู้เลยเพราะสีมันต่างกัน ลักษณะรวงต่างกัน ก็ถอดทิ้งไปเลยถ้าเราไม่คัดตั้งแต่ในแปลงยิ่งจะปนไปอีก ตอนเก็บพันธุ์ก็จะง่ายขึ้น ส่วนแปลงอื่น เราก็ไม่ได้ดูละเอียดมากนัก อาจจะมีปนบ้าง ก็ไม่เป็นไร มันก็ไม่มาก เพราะเราก็ไม่ได้จะเอามาทำพันธุ์อยู่แล้ว”

การสร้างแนวทางของการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีคุณภาพนี้ หนูได้ยึดหลักการคัดแยกแปลงพันธุ์ออกจากแปลงเพาะปลูกทั่วไป เพราะเขามองว่า สามารถจัดการพันธุ์ข้าวได้ง่าย และสามารถทุ่มเทความใส่ใจเป็นพิเศษสำหรับการดูแลพันธุ์ข้าว เพราะเมื่อครั้งอดีตที่เคยช่วยพ่อแม่ทำนา การคัดแยกแปลงพันธุ์ออกจากแปลงปลูกเป็นสิ่งที่เคยถือปฏิบัติมา และเมื่อมีโอกาส

เข้าร่วมฝึกอบรมการทำนาอินทรีย์และการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับสมาชิกคนอื่นที่ทำนาอินทรีย์หลายคนก็ได้ดำเนินการเช่นเดียวกับหนูเพราะสามารถจัดการพันธุ์ข้าวได้สะดวก เช่น หากต้องจัดการพันธุ์ปนโดยการถอนทิ้งก็สามารถสังเกตได้โดยง่าย หากต้องบำรุงพันธุ์ข้าวก็สามารถทุ่มเทและให้ความใส่ใจเป็นพิเศษ ดังนั้น แปลงพันธุ์ในฐานะพื้นที่ของการสร้างเมล็ดพันธุ์ จึงทำให้หนูต้องหมั่นสำรวจแปลงและบำรุงแปลงเป็นพิเศษ เพื่อไม่ให้มีพันธุ์ปนติดไปในกระบวนการคัดเมล็ดพันธุ์และการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ต่อการเพาะปลูก มากไปกว่านั้น การจัดการแปลงพันธุ์ทำให้หนูได้รู้จักพันธุ์ข้าวของตนเองอย่างละเอียดถี่ถ้วน สามารถจำแนกพันธุ์ข้าวได้ด้วยสายตาผ่านการสังเกตความต่างของสี ใบข้าว ลักษณะรวง หรือแม้แต่ลักษณะการถอดยอด ด้วยความเข้าใจที่มีต่อพันธุ์ของตนเองอย่างถ่องแท้ จึงทำให้หนูกลายเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ ที่สามารถจัดเตรียมพันธุ์ของตนเองไว้ใช้ในการเพาะปลูกในทุกฤดูกาล

หากมองว่า การได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่ดีและเมล็ดพันธุ์ที่ไม่ปลอมปน ชาวนาจะต้องจัดเตรียมแปลงพันธุ์เพื่อให้ได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ลักษณะดังกล่าวแล้ว นิยม อาจไม่สามารถดำเนินการเช่นนั้นได้ แต่ภายใต้ความตระหนักในความเป็นชาวนาอินทรีย์ที่จะต้องใช้เมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์และปราศจากการปนเปื้อนสารเคมี เขากลับเลือกใช้วิธีการคัดรวงข้าวจากแปลงเพาะปลูก ก่อนนำมาสู่กระบวนการคัดสรรเมล็ดพันธุ์อย่างละเอียดถี่ถ้วน

“ไม่ได้ทำแปลงพันธุ์ พันธุ์ข้าวนี้คัดเอาจากแปลงปลูกเลย ข้าวเราดูแลเต็มที่อยู่แล้ว เวลาเราเลือกรวงนี้ เราก็ดูจากรวงที่เราต้องการ การที่เราจะได้เมล็ดพันธุ์ที่ดี เพื่อเอาไปทำพันธุ์ต่อเราก็ต้องหารวงที่มันใหญ่ๆ หนักๆ หน่อๆ เมล็ดมันดกเต็มรวง แล้วก็ดูว่าลำต้นมันแข็งแรงหรือเปล่า เพราะรวงแข็งแรงนี้มันหมายถึงว่า รวงข้าวมันไม่ล้ม ข้าวมันไม่หกล เราคัดเอาอันนั้นแหละ แล้วก็เมล็ดดกแต่ละรวงเราก็นับเมล็ดด้วย”

ด้วยความตระหนักในการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ข้าว แม้เขาจะไม่ได้ทำแปลงพันธุ์เหมือนชาวนาอินทรีย์คนอื่น แต่ด้วยความพิถีพิถันในการได้มา เขาจึงเลือกที่จะคัดเลือกรวงข้าวจากแปลงเพาะปลูกทั่วไป เพราะมองว่าทุกแปลงเพาะปลูกที่ลงมือทำ ทำด้วยความตั้งใจที่จะให้ต้นข้าวทุกต้นมีการเจริญเติบโตแข็งแรงและให้ผลผลิตที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม เขาเข้าใจดีว่าการปลูกข้าวก็ไม่เหมือนการปรุงอาหารสูตรสำเร็จที่ต้นข้าวทุกต้นจะเติบโตเท่ากัน ข้าวทุกรวงจะมีความสมบูรณ์เท่ากัน และมีจำนวนเมล็ดข้าวต่อรวงใกล้เคียงกัน ดังนั้น การคัดเลือกรวงเพื่อนำไปใช้ทำพันธุ์ จึงต้องคัดเลือกเอาข้าวรวงใหญ่ มีน้ำหนัก มีจำนวนเมล็ดข้าวจำนวนมากกว่ารวงอื่นๆ ผ่านลำต้นที่แข็งแรงไม่หักไม่ล้ม และในเรื่องพันธุ์ปนนั้น เขากลับไม่ได้กังวลใจมากนัก เพราะมองว่า

ตนเองเป็นผู้จักพันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นอย่างดี เมื่อต้องเก็บเกี่ยวพันธุ์ข้าว เขาจึงสังเกตพันธุ์ปนและการกลายพันธุ์ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างออกไปจากพันธุ์ที่ปลูก เวลาเก็บรวงข้าวจึงใช้ความพิถีพิถันในการคัดพันธุ์ปนจากแปลงนา และเมื่อเก็บรวงข้าวจากแปลงมาก็ต้องสำรวจรวงข้าวอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าได้มาซึ่งสายพันธุ์ที่ต้องการอย่างแท้จริง

หากมองว่าวิธีการปลูกแปลงพันธุ์เป็นวิธีการหนึ่งเดียวของการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพและตรงตามสายพันธุ์แล้ว นิยมคงดำเนินการตามวิธีการดังกล่าวอย่างเชื่องช้ามาโดยตลอด เพราะก่อนหน้านี้ เขาได้ทำการปลูกแปลงพันธุ์ต่างหากจากการเรียนรู้มาจากผู้อื่นและการได้รับคำแนะนำจากผู้รู้ และผู้ทำนาอินทรีย์มาก่อน แต่เมื่อกลับมาทำตามคำแนะนำแล้ว เขากลับคิดว่า แม้จะทำการปลูกแปลงพันธุ์ต่างหาก ข้าวทุกกอ ทุกรวงก็ต้องนำมาแยกเมล็ดพันธุ์อย่างละเอียดอีกครั้ง ต้องสังเกตข้าวแต่ละรวงว่ามีความสมบูรณ์แค่ไหน และให้จำนวนเมล็ดมากเพียงใด และสังเกตดูความสมบูรณ์ของเมล็ดด้วยเช่นกัน และในเรื่องพันธุ์ปนก็เป็นสิ่งที่สามารถจัดการได้ เพราะเมื่อเขาปลูกข้าวอินทรีย์และมีการดูแลข้าวทุกแปลงอย่างสม่ำเสมอแล้ว เขาจึงมองว่า การทำแปลงพันธุ์ไม่ใช่เรื่องจำเป็นแต่อย่างใด การรู้จักคิดในการเพื่อให้ได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ทำให้นิยมกลายเป็นผู้เลือกสรรวิธีการที่เหมาะสมบนความตระหนักรู้กับตนเองที่จะเก็บเกี่ยวรวงข้าวจากแปลงเพาะปลูกเพื่อที่จะใช้เป็นพันธุ์ข้าวต่อไป

การได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีคุณภาพไม่ได้มีเพียงการค้นหาสายพันธุ์ และการออกแบบวิธีการได้มาซึ่งเมล็ดพันธุ์เท่านั้น ชาวนาอินทรีย์ยังต้องมีวิธีการ “คัดสรรเมล็ดพันธุ์” อย่างละเอียดถี่ถ้วน เพื่อหาเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ที่สุดบนเป้าหมายของการสร้างสมบูรณให้กับต้นข้าว และการรักษาสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่การเพาะปลูกของตนเอง ดังเช่น สมบูรณ์ ที่เขาได้ตระหนักกับเรื่องนี้ บนความปรารถนาที่จะได้เมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์และตรงตามสายพันธุ์เพื่อการบริโภคข้าวที่มีคุณภาพ

“เราไม่योगินข้าวแข็ง มันไม่อร่อย เราจึงต้องคัดเมล็ดให้มันได้ พอเราจะเอาพันธุ์ไปหว่านกล้า เราก็เอามาแช่น้ำก่อน แต่บางคนเขาก็ฝัดเอา ให้เมล็ดลึบมันปลิวออก แต่ผมไม่ฝัดมันเป็นฝุ่นระคายเคืองเลยแช่น้ำดูเอา ก็เอาเมล็ดลึบออกไป พอไปหว่านกล้ามันก็ไม่ระคายมันโดนน้ำแล้ว แล้วมันก็ได้เต็มเม็ด เราประมาณได้เลย อัตราการเกิด”

บนความปรารถนาที่จะบริโภคข้าวที่มีคุณภาพ สมบูรณ์จึงต้องใส่ใจกับการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ เขาเลือกใช้วิธีการนำเมล็ดข้าวไปแช่น้ำเพื่อคัดเมล็ดลึบออกจากเมล็ดพันธุ์สมบูรณ์แทนการฝัดข้าวซึ่งเป็นวิธีการแบบดั้งเดิมของการทำนาในอดีต ซึ่งเขามองว่าตนเองต้อง

ประสบปัญหาความระคายเคืองจากฝุ่นที่เกิดจากการผัดข้าว แม้ว่าการเลือกวิธีการนำเมล็ดข้าวไปแช่น้ำอาจไม่ใช่วิธีการที่พิเศษมากนัก เพราะเป็นแนวทางหนึ่งที่ชาวนาเลือกใช้กันโดยทั่วไปไม่ว่าจะปลูกข้าวอินทรีย์หรือไม่ก็ตาม แต่การใช้วิธีการเช่นนี้ กลับทำให้เขาสามารถคัดสรรเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ เมล็ดเต็ม และที่สำคัญเขาสามารถคาดการณ์อัตราการเกิดของต้นข้าวและจำนวนผลผลิตที่เกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาลเพาะปลูก อย่างคร่าวๆ บนเป้าหมายสำคัญที่ต้องการรักษาสายพันธุ์ของตนเอง เพราะเป็นสายพันธุ์ที่เขาเลือกที่จะนำมาบริโภคผ่านรสชาติที่ตนเองชอบและมีความปลอดภัยต่อสุขภาพในฐานะที่เป็นผลผลิตจากเมล็ดพันธุ์อินทรีย์

แตกต่างไปจาก สว ซึ่งเรียนรู้วิธีการคัดเมล็ดพันธุ์แบบประณีตมากขึ้น เขายอมที่จะใช้เวลาไปกับการแกะเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ละเมล็ดและนำไปเพาะกล้า เพื่อให้ได้มาซึ่งการมีต้นข้าวที่ดีที่สุด แข็งแรงที่สุด และยังเป็นการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวที่สามารถเพิ่มผลผลิตในทุกฤดูกาลทำนา

“สมัยพ่อแม่พาเฮ็ด แม่ผมก็เป็นนักคัดพันธุ์ข้าวคนหนึ่ง ผมก็ไปคัดช่วย แต่ว่าพ่อก็คัดแบบไม่ปราณีตเท่าไร พอใช้ได้ พวงไหนที่งามๆ ก็เอามาเป็นพันธุ์ พอโตมาผมก็เฮ็ดแบบพ่อกี้ แต่การคัดพันธุ์แบบประณีตนี้เขามาอบรมให้ เครื่องย้ายเกษตรทางเลือกเขาเชิญพวกอาจารย์เดชามา ผมก็เลยสนใจคัดพันธุ์ข้าว เขาบอกว่าคัดแบบละเอียดเอาข้าวสารมาเพาะ ผมยังสนใจหลาย ผมก็เลยไปอบรมกับเขา เขาพาสังเกตเมล็ดข้าว อาจารย์เดชาเห็นว่าขนาดไม่ใผ่ลำเดียว ยังมีปล้องสั้น ปล้องยาว ข้าวคือกันพวงเดียวกันมันก็มีทั้งเม็ดงามกับเม็ดบ่งาม ถ้าเขาเอามาคัดแบบประณีต เบ็ญน้ำหนัก ความยาว ใหญ่ของเมล็ด แกะเบ็ง ค่อยๆ แกะจากหางไปหัวเมล็ดข้าว ถ้าเมล็ดไหนบ่ดำ บ่หัก ใหญ่ๆ มันๆ ก็เอาไปเพาะกล้าได้เลย ตอนนั้น ผมกะได้ข้าวเจ้าแตกกลับมาอบรม นำกันสักประมาณเกือบ 30 คน มีผมคนเดียวที่เอาพันธุ์ข้าวกับอาจารย์เดชามาขยายได้ กะเอามาเฮ็ดคือพ่อกี้ว่า ตอนนั้นผมก็เลยได้แจกให้คนอื่น ตามที่ผมเฮ็ดมานี้ การคัดพันธุ์ข้าวมันจะเพิ่มผลผลิตได้ละ ผมสังเกตเบ็ญข้าวพันธุ์เจ้าแตก ผมเอาปีแรก ผมมาคัดที่แรกผมเอามาปลูกพวงใหญ่ที่สุดสีได้บ่เกิน 430 เม็ด แต่ผมมาคัดตอนนี้ได้ถึง 488 เม็ดถ้าเขาคัดทุกปี มันสีได้หลายกว่าเก่า แต่ว่าชาวนาส่วนใหญ่จะมองข้ามเพราะคิดว่าการคัดพันธุ์มันบ่ได้เฮ็ดเป็นรายได้ เฮ็ดแล้วก็ได้ขาย เฮ็ดไปก็บ่ได้เงิน ก็เลยบ่เฮ็ด”

สา เป็นชาวนาอินทรีย์คนหนึ่งที่เคยอยู่ในชุมชนยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวนาที่มีความเชี่ยวชาญในการคัดพันธุ์ข้าว เขาเริ่มรู้จักการคัดพันธุ์ข้าวตั้งแต่มีการเรียนรู้จากแม่ เพราะเมื่อยังเป็นเด็ก เขาได้ช่วยแม่คัดพันธุ์ข้าวมาโดยตลอด แม่ของสาสอนให้รู้จักสังเกตรวงข้าว คุณลักษณะที่เป็นรวงใหญ่และมีน้ำหนักมาก แล้วจึงนำรวงเหล่านั้นมาใช้ทำพันธุ์ต่อได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อความรู้เกี่ยวกับการคัดเมล็ดพันธุ์ถูกสร้างและจัดระเบียบใหม่ ความรู้แบบดั้งเดิมที่เคยสั่งสมมาจึงถูก

นำมาผนวกรวมและต่อยอดผ่านกระบวนการจัดการเมล็ดพันธุ์บนวิถีการทำนาอินทรีย์ เขาได้เรียนรู้วิธีการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ที่มีความละเอียดและความประณีตสูงจากกระบวนการฝึกอบรมซึ่งไม่ใช่แค่การเลือกรวงข้าวที่สมบูรณ์เท่านั้น แต่ต้องนำรวงที่สมบูรณ์นั้นมาคัดเมล็ดอย่างละเอียดอีกรอบ ดูความสมบูรณ์ของเมล็ด และแกะเมล็ดข้าวที่ละเมล็ดมาเพาะต้นกล้า ซึ่งการเริ่มต้นกระบวนการคัดเมล็ดพันธุ์แบบละเอียด ได้นำมาสู่การสร้างแนวปฏิบัติใหม่กับตนเอง

ภายใต้แนวปฏิบัติใหม่และความเป็นชาวนาผู้สงสัยใคร่รู้ หลังจากการฝึกอบรมเขาจึงได้ขอ “พันธุ์ข้าวเจ้าแตก” ที่ใช้ในกระบวนการฝึกอบรมการคัดพันธุ์ข้าวแบบประณีตมาทดลองเพาะปลูกในที่นาของตนเอง โดยมองเห็นว่า เป็นพันธุ์ข้าวที่ไม่เคยมีการปลูกในที่นา ถ้าเขาสามารถปลูกข้าวพันธุ์นี้ได้ ก็จะเป็นบทพิสูจน์ว่า ข้าวพันธุ์เจ้าแตกสามารถเจริญเติบโตได้ในพื้นที่ และสามารถที่จะขยายพันธุ์ได้ต่อไป จากผลผลิตในปีแรกผ่านกระบวนการคัดเมล็ดพันธุ์แบบประณีต เขาได้นำรวงที่ใหญ่ที่สุดมานับดูจำนวนเมล็ด ผลปรากฏว่า เขาได้เมล็ดพันธุ์จำนวน 430 เมล็ด หลังจากนั้น จึงใช้ข้าวพวงนั้นคัดเมล็ดพันธุ์แบบประณีตต่อเพื่อทดลองปลูกในปีที่สอง จึงรู้ว่าการใช้ความพิถีพิถันอย่างต่อเนื่องในการคัดสรรเมล็ดพันธุ์ โดยการเลือกเมล็ดข้าวที่มีลักษณะยาวเรียวยาว ใหญ่ สมบูรณ์ และแกะเมล็ดข้าวมาเพาะที่ละเมล็ด ทำให้ได้จำนวนเมล็ดข้าวที่มากขึ้นในจำนวน 488 เมล็ดเมื่อนับดูจากรวงที่ใหญ่ที่สุดเช่นเดิม การคัดเมล็ดพันธุ์แบบประณีตได้สร้างความจริงเชิงประจักษ์ให้เห็น โดยมีผลผลิตเพิ่มขึ้น ตั้งแต่นั้นมา เขาจึงเข้มงวดกับตนเองในทุกๆ ครั้งที่จะต้องดำเนินการคัดเมล็ดพันธุ์ แม้จะถูกมองว่าเป็นการเสียเวลา แต่สิ่งที่ได้รับกลับเป็นการเพิ่มผลผลิตในแปลงนาได้เป็นอย่างดี สากลายเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าแตก ซึ่งเมื่อมีการพูดถึงข้าวพันธุ์นี้ คนในชุมชนก็จะนึกถึงเขาในฐานะผู้เพาะพันธุ์คนแรกและนำสายพันธุ์นี้ไปแจกจ่ายให้กับคนอื่นจนมีข้าวเจ้าแตกปลูกกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน

เหตุการณ์และประสบการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชาวนาอินทรีย์ ได้แสดงให้เห็นว่าพวกเขาได้สร้างความสามารถในการจัดการพันธุ์ข้าว แต่ละคนสามารถค้นพบพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่การเพาะปลูกและสภาพการทำนาอินทรีย์ของตนเอง สามารถจัดเก็บ จัดเตรียม และรักษาสายพันธุ์ของตนเองเอาไว้เพื่อดำเนินการเพาะปลูกเป็นประจำทุกปี หากการสร้างความสามารถในการจัดการพันธุ์ข้าวทำให้ชาวนาเป็นเจ้าของพันธุ์แล้ว เจตจำนงของความรู้แบบอินทรีย์จึงกลายเป็นสะพานเชื่อมความรู้คิดในการออกแบบการจัดการพันธุ์ข้าวอินทรีย์ในมิติที่แตกต่างหลากหลาย ตามประสบการณ์และการเรียนรู้ในชีวิต ที่ชาวนาสามารถมีแนวทางหรือวิธีการอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับเงื่อนไขของการเป็นชาวนาอินทรีย์

น้ำ : ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นและเพียงพอ

คำถามสำคัญประการหนึ่งว่า ชาวนาต้องดำเนินการอย่างไรในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปนเปื้อนสารเคมีในกระบวนการเพาะปลูก คำตอบของคำถามนี้ ก็คงหนีไม่พ้นเรื่องของการใช้น้ำในกระบวนการเพาะปลูก เพราะต้นกล้าหรือเมล็ดพันธุ์จะเจริญเติบโตได้ก็ต้องอาศัยน้ำในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับดินเป็นสำคัญ ซึ่งหากมองแค่เพียงว่า ชาวนาสามารถอาศัยน้ำฝนซึ่งเป็นน้ำบริสุทธิ์และปราศจากการปนเปื้อนทางเคมีในการทำนา ประเด็นของการใช้น้ำก็คงไม่กลายเป็นกฎเกณฑ์บางอย่างที่สร้างข้อกำหนดเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ เพราะในสภาพเป็นความจริง ชาวนาไม่สามารถพึ่งพาเพียงน้ำฝนในการทำนาได้ตลอดเวลา หากปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาลและมีน้ำไม่เพียงพอชาวนาก็ต้องใช้น้ำจากแหล่งอื่นๆ หรือสามารถจัดการน้ำในรูปแบบอื่นๆ เพื่อการเพาะปลูกได้อย่างทันท่วงที เช่น การพึ่งพาแหล่งน้ำตามธรรมชาติ แหล่งน้ำในบ่อขุดของตนเอง หรือแม้แต่การใช้น้ำบาดาลเพื่อการเกษตร ด้วยวิธีการจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูกที่ไม่ใช่เพียงการพึ่งพาน้ำฝน ข้อกำหนดของการทำนาอินทรีย์จึงสร้างความชอบธรรมในการควบคุมชาวนาผ่านกฎเกณฑ์ที่ว่า หากน้ำมีการปนเปื้อนสารเคมีแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “อินทรีย์” ย่อมเป็นความไม่สมบูรณ์ตามความหมายดังกล่าว ดังนั้น ระบบการเกษตรอินทรีย์สมัยใหม่ซึ่งมีรัฐและความสัมพันธ์ทางการตลาดสินค้าอินทรีย์ที่กำกับอยู่เบื้องหลัง จึงสร้างกลไกการควบคุมโดยให้ผู้เชี่ยวชาญและองค์กรการประเมินมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อควบคุมและให้คำแนะนำในการจัดการและการใช้น้ำของชาวนาอินทรีย์อีกชั้นหนึ่ง อันเป็นการตอกย้ำว่า การเป็นชาวนาอินทรีย์ตามความหมายของการเกษตรอินทรีย์สมัยใหม่ จะต้องจัดให้มีน้ำและใช้น้ำที่ปลอดภัยจากสารเคมีอย่างหมดจดและปราศจากสารปนเปื้อนที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์โดยสมบูรณ์

หากพิจารณาข้อคำนึงเกี่ยวกับเรื่องน้ำเพื่อปลูกข้าวอินทรีย์ แบบแผนหรือข้อปฏิบัติได้กำหนดให้ชาวนาต้องควบคุมคุณภาพของน้ำอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกเรียกร้องให้ตรวจสอบคุณภาพน้ำ เพื่อจะเป็นสิ่งยืนยันความปลอดภัยของน้ำที่จะต้องปราศจากการปนเปื้อนจากสารเคมี หากการตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นแนวทางหนึ่งของกระบวนการทำนาอินทรีย์ การปฏิบัติโดยเคร่งครัดจึงเป็นการบังคับตนเองในวิถีนาอินทรีย์ที่จะจัดการน้ำอย่างเหมาะสม และการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่รู้จักพิจารณาพิจารณาการจัดการน้ำบนความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและวิถีการทำนาอินทรีย์ของตนเอง ดังนั้น ในฐานะผู้เป็นชาวนาอินทรีย์ จึงต้องนำข้อกำหนดและกฎเกณฑ์มาพิจารณาบนความตระหนักรู้และสร้างโลกทัศน์เรื่องน้ำปลอดภัยภายใต้วิถีการดำรงชีวิตได้

หากมองว่า มนุษย์เป็นผู้มีความรู้คิด มนุษย์ก็คงจะแสวงหากลวิธีเพื่อให้ตนเองสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีปัญญากับความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เข้ามาควบคุมได้ เจกเช่นชาวนาอินทรีในชุมชนนาตีที่มีความเข้าใจกฎเกณฑ์เรื่องน้ำเป็นอย่างดี เพราะภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมและให้ความรู้แก่ชาวนาให้ปฏิบัติตามหลักการของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และชาวนาเข้าใจดีว่าหากต้องการการยอมรับจากผู้บริโภคในวงกว้าง ก็ต้องสามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยจะต้องตรวจสอบคุณภาพน้ำที่ใช้ในกระบวนการทำนาเพื่อเป็นการรับรองว่า น้ำที่ใช้ปลูกข้าวและดูแลข้าวคือน้ำที่ปราศจากการปนเปื้อนจากสารอันตรายนานาชนิด อย่างไรก็ตาม บนพื้นฐานการดำรงชีวิตที่ประสบอยู่ พวกเขาตรวจสอบคุณภาพน้ำผ่านแนวปฏิบัติต่างๆ บนความเชื่อมั่นว่า น้ำที่ใช้ในการทำนามีความปลอดภัยเพียงพอ ดังนั้น กระบวนการจัดการน้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ จึงเป็นการสร้างความรู้เฉพาะตนที่ไม่ขัดแย้งกับหลักการเกษตรอินทรีย์ โดยการยอมรับตามกฎเกณฑ์บางอย่างอย่างรู้เท่าทัน และต่อรองความหมายบางอย่างบนความสามารถในการพิจารณาไตร่ตรอง และสร้างความหมายใหม่บนประสบการณ์ที่สัมพันธ์ไปกับการดำรงชีวิต ดังที่ ล่า ได้จัดการระบบการใช้น้ำในการปลูกข้าวและสร้างความหมายเกี่ยวกับน้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ให้กับตนเอง

“ช่วงเอน้ำเข้านาเนี่ย อยู่นามีน้ำบาดาล สระก็มี นาห่าไร่มีหมดทุกอย่าง มีน้ำบาดาล มีสระ สระก็ใหญ่ ปายกน้ำน้ำ แต่ว่าอันดับแรกก็ต้องใช้น้ำฝนธรรมชาติแหละถ้าสดานา ถ้าปีใดฝนดีก็ปได้ใส่น้ำนี้ แต่ว่าปีกลายนี้ใช้ตลอด ใช้แต่บาดาล สูบใช้ตลอด กลัวข้าวจะตาย ส่วนเรื่องว่าน้ำมันปลอดภัยปเนี่ย แม่ก็ว่ามันปลอดภัยนะ เขาว่าเอน้ำไปตรวจ แม่กะบ่ได้เอนไปตรวจจักเทื่อ จักสิเอนไปตรวจเฮ็ดหยัง มันลึกอยู่ น้ำนี้ลึกอยู่ 18 – 19 เมตร เขาเจาะลงไป แม่ก็เลยว่ามันปลอดภัยจักอิยังสิไปปมันได้ มันมาแต่ใต้ดิน สระนั้นสามเมตร ลึกสามเมตร มันก็มีหยังมาปนดอกมันอยู่ในพื้นที่ของเฮาอยู่แล้ว บ่มีใผมาใช้ มีแต่เฮา กะจักสิเอนไปตรวจเฮ็ดหยัง แม่กะว่าน้ำมันกะดีนะ เป็นน้ำขาวใส กินก็ได้นะน้ำ แม่ยังกินเลย”

ล่าได้วางแผนเรื่องน้ำเพื่อการทำนาอย่างจริงจังเมื่อหันมาทำนาอินทรีย์ เขาเคยประสบปัญหาเรื่องน้ำในบางฤดูกาลเพาะปลูก เพราะเฝ้ารอฝนตกตามฤดูกาลเพียงอย่างเดียวไม่พอ แต่การทำนาอินทรีย์และวิถีการเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง เขาต้องนำเงินทุนบางส่วนที่มีอยู่มาลงทุนสร้างแหล่งน้ำทางการเกษตรเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับการทำเกษตรอินทรีย์ทั้งระบบ ทั้งการทำนา ปลูกแตงโม พริก ยาสูบ และพืชสวนครัวอื่นๆ บนที่นาจำนวน 5 ไร่ โดยทำการขุดบ่อน้ำในไร่นาและการขุดเจาะบาดาลไว้ใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการรดพืชผักและการทำนาซึ่งภายหลังจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์และปราศจากสารเคมี เขาสามารถป้องกันปัญหาการ

ขาดน้ำในการทำนา สามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์อย่างทันท่วงทีเมื่อถึงฤดูกาลที่ต้องทำการปักดำต้นกล้า และสามารถใช้น้ำในการดูแลข้าวให้เจริญเติบโตโดยไม่ขาดแคลนน้ำตลอดปี โดยเรื่องน้ำที่ปนเปื้อนจากสารเคมีนั้น เป็นสิ่งที่ลำไม่เคยกังวลใจ เพราะตลอดระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงตนเองมาสู่การทำเกษตรอินทรีย์ เขาสามารถพึ่งพาน้ำฝนซึ่งเป็นน้ำที่มาจากธรรมชาติ และน้ำจากแหล่งน้ำของตนเองที่แน่ใจได้ว่าจะมีความปลอดภัยจากการปนเปื้อน เพราะตั้งแต่หันมาทำเกษตรอินทรีย์ก็ไม่เคยใช้แหล่งน้ำร่วมกับใคร และยังมั่นใจว่าน้ำจากบาดาลที่ขุดเจาะไว้เป็นน้ำที่มาจากใต้ดินและอยู่ในระดับความลึกเพียงพอต่อการไม่ปนเปื้อนทุกทิศทาง

กฎเกณฑ์เรื่องน้ำตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นกฎเกณฑ์ของการสร้างความเป็นชวานาอินทรีย์ที่สมบูรณ์ และการดำเนินการตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวอย่างครบถ้วนคือการเป็นชวานาที่เคร่งครัดต่อกฎระเบียบ หากแต่ในบริบทของการดำรงชีวิตในชุมชนนี้ ลำเลือกที่เป็นผู้ให้ความหมายของความปลอดภัย โดยมองคุณภาพน้ำจากบ่อบาดาลและสระน้ำในไร่นาภายใต้วิถีการทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนบนที่นาจำนวนเพียง 5 ไร่ เขามองว่าการนำน้ำไปตรวจเป็นวิธีการที่ไม่สอดคล้องกับพื้นฐานการดำรงชีวิตที่ทำเกษตรอินทรีย์บนวิถีของความพออยู่พอกินและไม่มุ่งหวังที่จะทำการเกษตรเพื่อการค้า เขาจึงไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่ต้องมีการตรวจรับรองแหล่งน้ำ ประกอบกับการตรวจสอบคุณภาพน้ำก็มีขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากและต้องเสียค่าใช้จ่าย ลำจึงเลือกที่จะไม่ปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกสร้างจากโลกของการค้า แต่กลับสร้างความหมายของน้ำปลอดภัยที่สอดคล้องไปกับวิถีการดำรงชีวิต บนวิธีการที่แน่ใจและมีความเข้าใจในหลักการของเกษตรอินทรีย์ ที่เห็นว่าปัญหาด้านสุขภาพเป็นจุดสำคัญของการสร้างวิถีเกษตรอินทรีย์ เขาสามารถตักน้ำจากแหล่งน้ำของตนเองบนความมั่นใจในความปลอดภัยต่อชีวิต ความหมายของน้ำปลอดภัยจึงถูกสร้างจากผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์หรือเจ้าของชีวิตที่สามารถสร้างคุณค่าของความปลอดภัยบนความสมเหตุสมผลของการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์ไปกับหลักคิดของการทำเกษตรอินทรีย์

ไม่เพียงแต่ ลำ ที่ตีความ ให้ความหมาย และกำหนดความจริงของการใช้น้ำเพื่อการทำนาอินทรีย์ แต่ พร ก็เป็นอีกคนที่เลือกที่จะปฏิเสธมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และสร้างความหมายของความปลอดภัยเรื่องน้ำภายใต้บริบทของการปลูกและการขายที่มีมาก่อนเงื่อนไขทางการค้า

“ชุดสระด้วย สระบ่อนี้ก็ใช้ดำนาได้หมดปี ถ้าถามว่าน้ำปลอดภัยไหม สำหรับเราที่ก็คิดว่าปลอดภัยนะ ปลอดภัย ถ้าจะเอามาตรฐานโลกมาจับเราก็ไม่ได้บอกว่าของเราอินทรีย์บริสุทธิ์ผ่านมาตรฐานโลกอะไรแบบนั้น อาจจะผ่านก็ได้แหละ คือนักวิชาการอยู่กรมการข้าวเขามาแล้ว เขาก็ว่ามันต้องตรวจถ้าจะขายแบบส่งออก แต่เราไม่ได้ส่งออกไง เราก็ขายกับลูกค้าของ

เรา ก็เลยเอาการปฏิบัติของเรา เอาระดับที่เราไปถึงได้ก็พอ ก็เลยว่าเขาแค่ระดับความปลอดภัยที่ทำได้ ประกอบกับเรามีความตั้งใจจริง ๆ เราไม่ใช่ปุ๋ยเคมีสารเคมี อย่างน้อยก็มีความปลอดภัยกับตัวเรากับสมาชิกกับคนที่เชื่อมั่นในเรา”

อาจมีความแตกต่างกันในเป้าหมายของการทำนาอินทรีย์ระหว่างลำและพร เพราะพรทำนาจำนวน 40 ไร่ ทำให้เขาไม่ได้เพียงปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่ยังขายผลผลิตให้แก่ผู้บริโภคด้วยเช่นกัน ดังนั้น ภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนจึงมักเรียกร้องและส่งเสริมให้เขามีการตรวจสอบคุณภาพน้ำเพื่อเตรียมการไปสู่การผลิตเพื่อการส่งออก ทั้งนี้ ผู้ส่งเสริมเห็นว่าพื้นที่การทำนาอินทรีย์ของเขาน่าจะเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่การปลูกข้าวอินทรีย์ที่มีมาตรฐานรับรองได้ หากมองภาพของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการมีผลกำไรจากการขายข้าวเพื่อการส่งออกกลายเป็นวิธีการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพรบนการสะท้อนคิดเกี่ยวกับการจัดการเรื่องน้ำที่ปลอดภัย เขาคงกลายเป็นชาวนาผู้ล่าหลังหยุดอยู่กับที่ หรือเป็นผู้วัดความสามารถในการพัฒนาตนเอง และหากมองไปที่ความจริงของสังคมอันถูกประกอบสร้างจากอำนาจของระบบทุนนิยมที่อาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในสร้างมุมมองของความปลอดภัย ซึ่งจะต้องมีการพิสูจน์ทดสอบน้ำเพื่อตัดสินความปลอดภัยแล้ว การเป็นชาวนาอินทรีย์ของพรก็คงไม่สอดคล้องกับความจริงของสังคมด้วยเช่นกัน เนื่องจากเขาไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพน้ำได้ข้อกำหนด แต่กรณีของพรในเรื่องน้ำก็คงเป็นสร้างความหมายดังกล่าวในฐานะของการเป็นชาวนาที่รู้จักตนเอง และรู้จักเลือกที่จะกระทำการบางอย่างบนความสมเหตุสมผล เขาเชื่อมั่นว่า แหล่งน้ำที่ใช้ในการปักดำและดูแลข้าวไม่เคยมีการปนเปื้อนสารเคมีใดๆ เนื่องจากไม่เคยใช้แหล่งน้ำร่วมกับใคร และยังห่างไกลจากการปนเปื้อนทั้งทางดินที่ปลอดภัยจากสารเคมี ทางน้ำที่ไม่ได้เชื่อมต่อกับแปลงปลูกของผู้อื่น และทางอากาศที่บริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่ของการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ทั้งหมดและเขายังไม่เชื่อว่า เพียงเพราะเหตุผลของการไม่ตรวจสอบคุณภาพน้ำตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จะทำให้ลูกค้าที่เคยซื้อผลผลิตหนีหายไปซื้อข้าวที่มีตรารับรองมาตรฐาน เพราะกลุ่มผู้บริโภคมีความเชื่อมั่นต่อกลุ่มชาวนาของเขาจากสิ่งที่ได้สร้างความไว้วางใจเชื่อใจบนประสบการณ์การทำนาอินทรีย์มายาวนาน จึงทำให้พร กลุ่มชาวนา และผู้บริโภคข้าวของพวกเขา เห็นว่ามาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ใหม่ซึ่งเกิดขึ้นมาหลังวิถีการทำนาอินทรีย์ของชุมชน ดังนั้น การเลือกที่จะไม่นำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาปฏิบัติจึงเกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนบนความสมเหตุสมผลและความรู้ตนรู้ตัว

การเพาะปลูกและบำรุงผลผลิตคือชีวิตของชาวนาอินทรีย์

หากปฏิบัติการเตรียมการเพาะปลูก เปรียบเสมือนเข็มทิศที่ชี้แนะทางความสำเร็จของการทำนาอินทรีย์ การเพาะปลูกและบำรุงรักษาก็คงเป็นการเดินทางไปสู่เป้าหมาย ซึ่งการปลูกข้าวในมิติของการทำนาอินทรีย์นั้น สิ่งที่ชาวนาต้องตระหนักเสมอคือการทำให้ข้าวที่ปลูกสามารถเจริญเติบโตได้ดีภายใต้ข้อคำนึงของความปลอดภัยจากสารเคมี กระบวนการเพาะปลูกจึงเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนเพราะต้องนำต้นกล้าไปปักดำหรือหว่านเมล็ดพันธุ์ลงไปแปลงเพาะปลูกเพื่อให้ข้าวเจริญเติบโต หลังจากนั้น ก็ทำการบำรุงรักษาโดยการให้ปุ๋ยอินทรีย์และควบคุมโรคข้าวและแมลงศัตรูข้าว ซึ่งที่สุดแล้วทำให้ชาวนามีข้าวไว้กิน ไว้ใช้ หรือขายเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว กระบวนการเพาะปลูกและการบำรุงรักษาโดยอาศัยความรู้หรือศาสตร์อินทรีย์ (Organic Science) จึงเป็นเรื่องที่ชาวนาทุกคนต้องทำ ต้องขบคิดเกี่ยวกับการออกแบบวิธีการเพาะปลูกและการบำรุงรักษา เพื่อให้ต้นข้าวสามารถเจริญเติบโตอย่างปลอดภัยและมีผลผลิตที่มีคุณภาพ

การปักดำ : วิถีแห่งการปลูกชีวิตชาวนาอินทรีย์

หากจินตนาการถึงการเพาะปลูกข้าว อาจมีหลายคนนึกภาพไม่ออก เพราะไม่เคยเห็นกระบวนการทำนาก่อนจะกลายมาเป็นเมล็ดข้าวที่พร้อมรับประทาน และอีกหลายคนอาจเคยมองเห็นเพียงต้นข้าวที่เติบโตในไร่นา มองเห็นเพียงความเขียวขจีอันเป็นผลจากการเพาะปลูก แต่กลับไม่เคยรู้เลยว่าต้นข้าวเหล่านั้นเติบโตมาอย่างไรและด้วยวิธีการใด แต่สำหรับชาวนาแล้ว การปลูกข้าวกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิต ที่จะต้องทำความเข้าใจถาถกระบวนการและวิธีการเพาะปลูกเพื่อให้ข้าวสามารถเติบโตและให้ผลผลิตเพื่อการบริโภคได้ ซึ่งหากมองไปที่วิธีการเพาะปลูกที่เกิดขึ้นจากสั่งสมความรู้และประสบการณ์ในการปลูกข้าวของบรรพบุรุษชาวนาแล้ว การปลูกข้าวได้ถูกถ่ายทอดวิธีการไว้สองแนวทางหลักคือการปลูกข้าวด้วยปักดำต้นกล้า และการหว่านเมล็ดพันธุ์ลงไปแปลงเพาะปลูกโดยตรง หากตั้งคำถามต่อไปว่าวิธีการปลูกข้าวแบบใดเป็นวิธีการของการปลูกข้าวอินทรีย์ คงไม่สามารถที่จะสร้างข้อสรุปได้อย่างแน่นอนตายตัว เพราะในวิธีการทำนาก็ยังพบเห็นการปลูกข้าวทั้งสองแบบไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวอินทรีย์หรือไม่ก็ตาม แต่หากมองไปที่วิธีการที่มุ่งเน้นการสร้างความปลอดภัยที่ดี การให้ผลผลิตที่ดี และดูแลรักษาง่ายแล้ว การปลูกข้าวด้วยวิธีการปักดำกลับเป็นสิ่งที่ชาวนาอินทรีย์ในชุมชนได้เลือกทำ

ภายใต้บริบทของชุมชนชาวนาอินทรีย์ กลุ่มชาวนาได้มีวิธีการปลูกข้าวไปในทิศทางเดียวกัน คือพวกเขาเลือกที่จะลงมือเพาะต้นกล้าและดำเนินการเพาะปลูกด้วยวิธีการปักดำ เพราะ

เห็นจากบรรพบุรุษ และจากประสบการณ์ในการปลูกว่าทำให้ต้นข้าวเจริญเติบโตได้ดีและสามารถดูแลรักษาได้ง่าย ทุกคนได้ลงมือปักดำต้นกล้าและเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน จนในที่สุดสามารถสร้างความคิดที่นำไปสู่การปฏิบัติในทิศทางที่สอดคล้องกัน ดังนั้น การสร้างประสบการณ์ในการปลูกข้าวภายใต้วิธีการปักดำจึงกลายเป็นแนวทางของกลุ่มชาวนาในชุมชน บนเป้าหมายที่ต้องการให้ข้าวมีการเจริญเติบโตที่ดี และสามารถบำรุงรักษาข้าวให้สอดคล้องไปกับวิถีหรือกลไกของธรรมชาติให้ได้มากที่สุด

ความจริงที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยมา การปลูกข้าวด้วยการปักดำจะทำให้ต้นข้าวสามารถเจริญเติบโตได้ดี ต้นข้าวมีพื้นที่และระยะของแตกกอดีกว่าการปลูกแบบอื่นซึ่งจะนำไปสู่การมีรวงข้าวที่อุดมสมบูรณ์นั้น กลายเป็นวิถีปฏิบัติของชาวนาในชุมชน และเมื่อชาวนาหันหลังให้กับการทำนาเคมีสู่การปลูกข้าวอินทรีย์ การทำนาแบบปักดำจึงกลายเป็นแนวปฏิบัติสำคัญที่ชาวนาอินทรีย์ในชุมชนได้ทบทวนประสบการณ์และการสะท้อนคิดกับวิธีการทำนาในอดีต พร้อมกับทำความเข้าใจในธรรมชาติของต้นข้าว รวมถึงการแสวงหาความรู้หรือหาวิธีการใหม่ๆ เพื่อให้ข้าวที่ปักดำสามารถเป็นข้าวอินทรีย์ที่ดูแลตนเองได้ตามธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ดังแนวปฏิบัติที่กล่าว ใช้วิธีการปักดำกับแปลงนาในทุกๆ แปลงจนเกิดความรู้คิดที่จะออกแบบวิธีการปักดำใหม่เพิ่มจากที่เคยทำในวิถีของอดีต

“แม้ว่ามันต้องดำเอา ถ้าเราหว่านนี้แม้ว่าข้าวมันบ่งาม เพราะเราบได้ใส่ปุ๋ยเคมีได้ ถ้าใส่ปุ๋ยเคมีมันกะเร่งมันกะได้อยู่ แต่ว่าเราเอ็ดอินทรีย์นี้ เราบได้เร่งผลผลิต บได้จิดยาฆ่าหญ้า เพราะฉะนั้นดำเอาดีกว่า ให้ต้นข้าวมันใหญ่แบบมีหม่องหายใจ บต้องแย่งอาหารกัน จังซีมันลิดี แต่ถ้าจะให้ดีกว่านั้นนะ เวลาดำนานี้ต้องดำห่างๆ บต้องไปดำเบียดกันคัก สังเกตว่าเป็นหยั่งต้องดำห่างลงสังเกตเบิ่งว่า เวลาเราดำนาช่วงวันใกล้คั่นนาหนึ่ง ต้นที่ติดคั่นนากับต้นที่เฮาเว้นไว้ห่างๆ มันลิดีใหญ่เป็นพิเศษ มีช่องให้เขาเจริญเติบโตแตกกอดีคัก แต่ถ้าดำถี่มันกับบแตกกอ ใบก็ชิดกันแล้วก็บแตกกออีก แต่ว่าดำห่างก็มีโอกาสแตกกอ ทุกมือนีก็เลยดำห่าง เพราะว่าดำห่างๆ นี้สุดท้ายมันก็จะมาชิดกันคือเก่า แล้วที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่คนบค่อยฮู้ แต่ก็แม่กะบฮู้ คือให้ดำกลีบเดียว ดำต้นเดียวเลย แต่ก่อนกะดำสองต้นสามต้นคือเคยเอ็ดมา พอดีผู้เพิ่นเคยเอ็ดมาก่อนเพิ่นบอกวให้ลองเบิ่งเด้อแม่ใหญ่ มันประหยัดกล้าได้ บต้องใส่กล้าหลาย เฮากะบเมื่อยนา แม่กะเลยได้มาลองเอ็ดนำเขา ฮ้าว! มันกะแม่นความเขานะ ข้าวมันแตกกอดี ต้นมันสมบูรณ์กว่าดำสองต้นสามต้น เพราะบมีไผแย่งอาหาร กะเลยพากันดำต้นเดียวขึ้นได้ มันกะดีหลายอย่างเฮากะประหยัดแรงงานถอนกล้า ประหยัดพันธุ์ข้าว พอเฮาประหยัดได้อีหยังมันกะจัดการได้”

แม้ว่า การเพาะต้นกล้าและการปักดำเป็นกระบวนการที่มีความยุ่งยากต่อการเพาะปลูก เป็นการเพิ่มขั้นตอนและเพิ่มเวลาในชีวิต แต่การที่ลำยังเลือกที่จะปักดำย่อมสะท้อนให้

เห็นว่า เขามีเหตุผลบางอย่างที่เขาได้พิจารณาไตร่ตรองจนสามารถตอบตนเองได้ว่า สิ่งทีลงมือคือวิธีการที่ดีที่สุดที่จะทำให้เขาสามารถปลูกข้าวอินทรีย์ได้อย่างประสบผลสำเร็จ ซึ่งวิธีการเช่นนี้อาจไม่สอดคล้องกับวิถีของการทำนาสมัยใหม่ที่ทำนาบนความสะดวก รวดเร็ว และลดขั้นตอนหรือหากมองผ่านหลักการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) ก็คงขัดแย้งกับการสร้างประสิทธิภาพของการใช้ร่างกายบนความสัมพันธ์กับเวลา เพราะเขาต้องเสียเวลาและแรงกายไปกับการเพาะต้นกล้าและการปักดำ ซึ่งชีวิตจะต้องคลุกคลีกับกระบวนการดังกล่าวมากกว่าชาวนาที่ปลูกข้าวด้วยกระบวนการหว่านเมล็ดพันธุ์หรือวิธีการอื่นๆ การเลือกที่จะปลูกข้าวแบบปักดำจึงเป็นการบ่มเพาะความเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สมบูรณ์ในตัวเอง เพราะการปักดำเป็นการบ่มเพาะความสมบูรณ์ตามธรรมชาติให้กับต้นข้าวให้มีพื้นที่ของการเจริญเติบโตและการแตกกอแพร่ขยายความอุดมสมบูรณ์ออกไป เพื่อให้ต้นข้าวสามารถเลี้ยงตนเองและพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด มากไปกว่านั้น ล่ายังได้สร้างประสบการณ์การเป็นชาวนาอินทรีย์กับตนเองโดยเขาได้สังเกตต้นข้าวที่ตนเองลงมือปลูก จนทำให้รู้ว่า มีต้นข้าวบางต้นที่ปลูกโดยเว้นระยะห่างมากกว่าต้นอื่น มีการเจริญเติบโตที่ดีกว่า จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เขาจึงถือเอาการปลูกข้าวที่เว้นระยะห่างมากขึ้นมาเป็นแนวปฏิบัติ และมีการบอกต่อผู้อื่นภายในชุมชนให้ทดลองทำ จนเกิดแนวทางการปักดำแบบเว้นระยะห่าง และกลายมาเป็นวิธีการปลูกข้าวของชาวนาในชุมชนมาถึงปัจจุบัน

ไม่เพียงการปักดำที่เว้นระยะมากขึ้นเท่านั้น เมื่อลำได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้การทำนาอินทรีย์ผ่านประสบการณ์จากผู้อื่น โดยเฉพาะการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชาวนาในชุมชน ทำให้เขาได้เทคนิคของการปลูกข้าวแบบปักดำต้นกล้าต้นเดียวมาปรับใช้กับตนเอง แม้การฟังปราชญ์ชาวนาพูดมาในครั้งแรกจะยังไม่เกิดความมั่นใจมากนัก เพราะจากประสบการณ์ที่เคยใช้ต้นกล้าสองถึงสามต้นปักดำลงไปแปลงนามานานหลายปีนั้น ลึกๆ เขายังเชื่อว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสม แต่ด้วยความเป็นผู้ใส่ใจในการเรียนรู้และเปิดรับความคิดใหม่ๆ เขาจึงนำวิธีการเช่นนี้มาทดลองทำกับแปลงนาบางแปลงก่อนเพื่อสังเกตความแตกต่างจึงเข้าใจสิ่งที่ได้รับการแนะนำนั้นเป็นความจริง เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับ การปักดำต้นกล้าจำนวนหลายต้นแล้ว แม้จะมีการเว้นระยะห่างมากขึ้น แต่ความเติบโตและความแข็งแรงของต้นข้าวกลับสู่วิธีการปักดำต้นกล้าต้นเดียวไม่ได้ ดังนั้น การปลูกข้าวแบบเว้นระยะห่างบวกกับวิธีการปักดำต้นเดียว จึงเป็นผลรวมของความสัมพันธ์ที่ตนเองเป็นผู้ตระหนักรู้บนประสบการณ์และการเปิดช่องทางให้ความรู้จากภายนอกได้ก่อปฏิบัติการในตนผ่านการจัดการแนวทางการปลูกข้าวอย่าง

เหมาะสมบนข้อคำนึงถึงการเจริญเติบโตของต้นข้าวที่ทำให้ระบบธรรมชาติสามารถเอื้อประโยชน์สูงสุดต่อการเจริญเติบโตโดยที่มนุษย์เข้าไปยุ่งเกิวน้อยที่สุด

วิธีการปักดำต้นเดียวและการเพิ่มระยะห่างของการปักดำต้นกล้า แม้จะไม่ได้ทำให้เกิดการลดขั้นตอนในการผลิต แต่วิธีการดังกล่าวกลับทำให้ล้าประสิทธิภาพการใช้พันธุ์ข้าวและการใช้แรงงานคน เขาสามารถพึ่งพาแรงงานตนเองได้อย่างสมบูรณ์ และที่สำคัญเขาสามารถออกแบบการสร้างความสำเร็จเติบโตที่สมบูรณ์ของต้นข้าวโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี บนความรู้คิดที่สัมพันธ์ไปการทํานาที่พึ่งพาธรรมชาติ ซึ่งความเป็นไปเช่นนี้ ก็ไม่แตกต่างไปจาก สว. ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์มาอย่างยาวนานในการทำนาอินทรีย์ และเขาก็เป็นผู้บุกเบิกและเป็นผู้แนะนำวิธีการการปักดำต้นเดียวแก่ผู้อื่นในชุมชน เขาได้สั่งสมประสบการณ์กับตนเองจนเข้าใจวงจรชีวิตของข้าวอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญเติบโตของข้าวที่เขาเชื่อมั่นมาตลอดว่า การปักดำต้นกล้าต้นเดียวคือวิธีการที่ดีที่สุดในการปลูกข้าวอินทรีย์

“ที่จริงการไถนาสูนาค่าได้จักแนว บ่ว่าจะเป็นนาเคมีหรือนาอินทรีย์ เพราะว่ามันค่าเท่าที่ผมไถตมา เม็ดข้าวสีงามกว่า ถ้านาหวานเม็ดข้าวสีปํม มันอาจสีเป็นเม็ดน้อยเม็ดใหญ่ แต่มันค่าเม็ดข้าวจะเท่ากันเลย แล้วนาค่านมันบํจเป็นสีใช้ปุ๋ยหลายปีใส่มันก็งามอยู่ ถ้าเขาปรับปรุงดินให้มันดี นาค่ามันเลยเหมาะสมที่สุดถ้าจะปลูกข้าวอินทรีย์ แล้ววิธีการไถที่สีให้ข้าวแข็งแรงแตกกอดี ก็คือเขาต้องดำต้นเดียวนะ อย่าไปดำหลายต้นมันแย่งอาหารกัน ดำต้นเดียวไปเลย ผมนี้ไถตมาก่อนหมู่นี้ กะได้บอกได้พาผู้อื่นไถต่อนว่าเป็นคนมักไถตมักทดลอง หละกะมีความพยายามที่จะหาวิธีการว่า ไถตจ้งไถนาอินทรีย์มันจ้งลืออยู่ได้”

สาในวัย 68 ปี ที่ปัจจุบันร่างกายคงไม่สามารถบากบั่นในการทำนาเหมือนครั้งในอดีต แต่ด้วยประสบการณ์การทำนาอินทรีย์มาอย่างยาวนาน เขากลายมาเป็นมันสมองให้กับกลุ่มการทำนาอินทรีย์ในชุมชน ด้วยความมุ่งมั่นในเส้นทางนี้มาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงของวิถีการเกษตรจะเปลี่ยนผันไปกับแรงกระแทกของอุดมการณ์ทางสังคมบนยุคสมัยต่างๆ สักเพียงใด เขาก็ยังเป็นชาวนาในวิถีของอดีตที่ยืนหยัดจะทํานาโดยวิธีการปักดำและไม่ใช้ปุ๋ยเคมีในการทำนา อาจเป็นเพราะชีวิตที่ไม่เลือกเส้นทางของการผลิตเพื่อค้ามาตั้งแต่ต้น แต่เลือกที่จะยืนอยู่บนวิถีการทำนาแบบพึ่งพาตนเอง จึงทำให้สายังคงยึดมั่นวิธีการเพาะปลูกที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการพึ่งพาธรรมชาติและยังคงทุ่มเทแรงงานของตนเองเป็นหลักในการจัดการแปลงนาเรื่อยมา แม้ในบางช่วงเวลาที่ความคิด ความรู้ และวิธีการทำนามัยใหม่จะเข้ามาสร้างอิทธิพลต่อสังคมการทำนา แต่เขาก็ไม่เคยเห็นดีเห็นงามกับวิธีการปลูกข้าวด้วยความเร่งรัดที่อาศัยปุ๋ยเคมี

ในการปรับปรุงผลผลิต และไม่หลงไปกับสังคมที่ถูกห่อหุ้มด้วยความคิดแบบทุนนิยมซึ่งเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของชาวนาไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเป็นสำคัญ และด้วยประสบการณ์การทำนาแบบไม่ใช้สารเคมีมาทั้งชีวิต สาจึงเป็นผู้เข้าใจชีวิตของข้าวอย่างถ่องแท้ เขาจึงรู้ว่าการใช้เวลาไปกับการเพาะต้นกล้าเพื่อการปลูกโดยวิธีการปักดำ เป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะทำให้ข้าวสามารถเจริญเติบโตได้ดีบนวิถีที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี เพราะหากปลูกข้าวแบบหว่านแล้ว ถ้าเขาเตรียมดินไม่ดีพอ และจัดเมล็ดพันธุ์ไม่เหมาะสม ก็ยากยิ่งที่การปลูกข้าวแบบหว่านจะทำให้แตกกอได้ดีในสภาพของการแตกกอตามธรรมชาติ ดังนั้น การสร้างความรู้ของบรรพบุรุษที่ส่งต่อวิธีการสู่ตัวเขาซึ่งเป็นคนรุ่นหลังให้จัดการวิธีการปลูกข้าวโดยการปักดำ สาจึงเชื่อมั่นว่า การปลูกข้าวแบบปักดำเป็นการเสริมศักยภาพการเจริญเติบโตของต้นข้าวให้สามารถหาอาหารและแตกกอได้ดี ด้วยเหตุนี้ เขาจึงไม่เคยพ่ายแพ้กับความคิดของการทำนาสมัยใหม่ที่มีปุ๋ยเคมีเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญและทำให้วิธีการปลูกข้าวเปลี่ยนจากการปักดำไปเป็นการหว่านไปโดยปริยาย

ไม่เพียงการเลือกวิธีการปลูกที่สอดคล้องกับการทำนาที่พึงพาธรรมชาติเท่านั้น สายังชอบทดลองและแสวงหาความรู้และวิธีการใหม่ๆ อย่างสม่ำเสมอเพื่อค้นหาสิ่งที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดสำหรับการทำนาอินทรีย์ เขาเป็นคนแรกในชุมชนที่ทดลองปักดำต้นกล้าต้นเดียวในการปลูกข้าว ซึ่งการที่เขาตัดสินใจทำเช่นนี้ในตอนแรกเริ่ม ก็เป็นเพราะประสบการณ์ที่ได้จากการทำนาอินทรีย์บนพื้นฐานของมีต้นกล้าที่แข็งแรงซึ่งเป็นผลจากการจัดการพันธุ์ข้าวที่ตินั้น เขาได้สังเกตแล้วว่า ต้นข้าวที่สามารถแตกกอและการเจริญเติบโตได้ดี จะต้องโดยไม่เบียดและแย่งอาหารกับต้นอื่นๆ ในระยะการเจริญเติบโต ด้วยความเป็นผู้เข้าใจในธรรมชาติของข้าว สาจึงสะท้อนคิดกับตนเองบนวิธีการดังกล่าวเพื่อปรับปรุงวิธีการปลูกข้าวอินทรีย์ จึงทำให้เขาได้ต้นข้าวที่สามารถแตกกอได้อย่างสมบูรณ์มากกว่าการปักดำต้นกล้าจำนวนสองถึงสามต้น ความจริงใหม่จึงถูกผลิตขึ้นจนทำให้ผู้อื่นเห็นว่า วิธีการของเขาน่าจะเข้ามาทดแทนวิธีการปักดำแบบเดิมๆ แนวปฏิบัติเช่นนี้ จึงถูกถ่ายทอดไปสู่กลุ่มชาวนาในชุมชน สาได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านและมีผู้คนมักไปสอบถามเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเมล็ดพันธุ์และการปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อนำมาปรับใช้กับการทำนาของตนเอง ปัจจุบันเขาจึงทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้การทำนาอินทรีย์ เพราะชาวนาในชุมชนนับวันจะหันมาทำนาอินทรีย์เพิ่มมากขึ้นจากผลกระทบของการทำนาเคมีที่ได้สร้างความเสื่อมโทรมต่อสภาพแวดล้อมของการทำนาและสุขภาพของชาวนา

ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเพาะปลูกกับความรู้อินทรีย์ผู้นำทางแห่งการกระทำการปลูกข้าว ซึ่งทำให้ชาวนาเป็นผู้เลือกวิธีการปลูกข้าวที่สัมพันธ์ไปกับวิถีการเจริญเติบโต

ตามธรรมชาติของต้นข้าว ความเป็นชาวนาอินทรีจึงเปิดทางให้ความคิดใหม่ๆ ซึ่งเป็นการปลูก
ระบบธรรมชาติและสัมพันธ์ไปกับกลไกธรรมชาติมากที่สุด ดังที่ เพ็ญ ได้เรียนรู้วิธีการปลูกบน
แปลงนาของตนเอง โดยการรู้จักสังเกตความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติของข้าวกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ
ที่รายรอบ จนทำให้เขาปักดำต้นข้าวที่สัมพันธ์ไปกับการควบคุมโรคข้าวได้

“ปลูกข้าวอินทรีย์มันต้องดำคะ การที่เขาต้องดำนาเนี่ย มันบ่มแน่นเฉพาะให้มันแตกกอดีเท่านั้น
แต่เพราะว่ามันดูแลง่ายกว่าเวลาเห็นพันธุ์ปนกะสามารถเดินไปถอนออกได้ หรือถ้ามีหญ้า
กะจัดการง่าย แล้วมันกะเกี่ยวกับเรื่องโรคนาได้กะบ่มแน่นว่านาดำสิบมีโรค กะมีบ้างเล็กน้อย แต่
ระบาด เห็นหนอนกอก็อาจจะไปดึง ถอนทิ้งก็แค่นั้น มันก็ระบาด มีหนอนห่อใบข้าวบ้างแต่ก็เกิด
แค่อยู่บริเวณนั้น ก็บได้ระบาด ส่วนเชื้อราก็มีบ้าง เรื่องเชื้อรานี้เคยเจอเมื่อหลายปีก่อน ตอนนั้น
ดำนาชิดกันโพดแม่เลยคิดว่า อากาศและความชื้นสำคัญนะ เชื้อรานี้สืบทอดถ้ามีความชื้นหรือ
ช่วงที่มีแดด จากปีนั้นมาแม่ก็เลยได้ข้อคิดกับตนเอง แม่พยายามดำข้าวห่างๆ มันจึงระบาด
ถ้าดำห่างมันจะบ่มค่อยมีโรคเพราะมันมีแสง มีลมพัด แต่ว่าถ้าดำชิดกันเนี่ยโดยมันก็เสี่ยงเชื้อรานะ”

เพ็ญเป็นอีกคนที่ปักดำต้นกล้าต้นเดียว และผลที่เกิดขึ้นจากการลงมือทำได้ส่งผลดี
ต่อการปลูกข้าว ทำให้เขาสามารถดูแลข้าวได้ง่ายขึ้น เขาเชื่อมั่นมาตลอดว่าการปักดำเป็นวิธีการที่
ดีที่สุดสำหรับการปลูกข้าว เพราะจากประสบการณ์การทำงานมาทั้งชีวิตและการเรียนรู้จากพ่อแม่
มาในวัยเด็ก เขาได้เห็นการเจริญเติบโตที่ดีและการดูแลง่าย ทั้งการให้น้ำ การจัดการพันธุ์ปน และ
การดูแลวัชพืชต่างๆ และเมื่อมีการทำนาอินทรีย์อย่างจริงจัง ก็ยิ่งเห็นว่าการปักดำมีความ
สอดคล้องกับการทำนาอินทรีย์เป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวอินทรีย์ของเขากียังคง
ประสบปัญหาโรคเชื้อราในนาข้าวอยู่ไม่น้อย การตั้งคำถามเกี่ยวกับเชื้อราในนาข้าว จึงทำให้เขา
ขบคิดในเรื่องนี้ ซึ่งไม่ใช่เพียงการคิดว่าจะใช้สารกำจัดหรือป้องกันเชื้อราชนิดใดในนาข้าว แต่บน
ความสงสัยใคร่รู้จึงพยายามสังเกตข้าวแต่ละต้นแต่ละกอ ซึ่งเป็นกอที่มีเชื้อราและไม่มีเชื้อรา
จนสามารถสร้างข้อสรุปกับตนเองได้ว่า เหตุที่เกิดโรคเชื้อราได้ง่ายเพราะมีการปักดำต้นกล้าชิดกัน
เกินไป พอต้นกล้าเหล่านั้นเติบโตและแตกกอมาชิดกัน ก็ทำให้อากาศและแสงแดดไม่สามารถส่อง
ถึงเชื้อราได้ใบข้าวและลำต้นได้ เพ็ญจึงมองว่าอากาศและความชื้นกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำ
ให้ข้าวเกิดโรคหรือไม่เกิดโรค เมื่อคิดได้เช่นนี้ ในปีต่อมาจึงเริ่มทดลองปักดำต้นกล้าให้มีระยะห่าง
เพิ่มขึ้น เพื่อให้อากาศสามารถไหลเวียนและแสงแดดส่องถึงได้ ผลจากการเป็นผู้รู้จักตั้งคำถามและ
แสวงหาคำตอบเพื่อคลี่คลายปัญหาของตนเอง ทำให้เขาสามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับเชื้อราได้อย่าง
ประสบผลสำเร็จ สามารถดูแลข้าวให้ปลอดภัยจากโรค รวมไปถึงแมลงศัตรูข้าวตั้งแต่ขั้นตอนการ
เพาะปลูก ซึ่งการรู้คิดอย่างเข้าใจ หากเพ็ญไม่ใช่ชาวนาอินทรีย์แล้ว เขาอาจต้องใช้ยาปราบศัตรูพืช

เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ในการเจริญเติบโตของต้นข้าว แต่เมื่อความปรารถนาที่จะเป็นชาวนาอินทรีย์กลับทำให้เขามีอิสระที่จะคิดและแก้ปัญหาภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่เขาเผชิญอยู่ผ่านการทำความเข้าใจในกลไกทางธรรมชาติและใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือการปลูกข้าวอินทรีย์ให้มากที่สุด ตั้งแต่เขาค้นพบวิธีการปลูกข้าวเพื่อการเจริญเติบโตที่ดีและต้นข้าวห่างจากเชื้อรา ก็ทำให้การทำนาอินทรีย์เป็นการทำงานที่ง่ายขึ้น

ไม่แตกต่างไปจาก พร ที่เลือกวิธีการปักดำเว้นระยะห่างมากขึ้น ซึ่งนอกจากทำให้ข้าวแตกกอดีและมีการเจริญเติบโตที่ดีแล้ว ยังง่ายต่อการดูแลรักษาข้าวแต่ละกอ

“เวลาดำเราต้องดำเป็นแถวเดียวกันมันก็สามารถเข้าไปในแปลงในนา เวลาจะลงไปฉีดยาบำรุงฉีดฮอร์โมนอะไรมันก็ง่ายยิ่งตอนหลังเราเปลี่ยนมาปักดำห่างหน่อย เราก็ยิ่งสังเกตเห็นโรคเห็นแมลง แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยมีหรอก เพราะแสงแดดมันส่องถึง อีกอย่างข้อดีของการทำนาดำนี้เราดูพันธุ์ปนได้ง่ายด้วยมันสังเกตได้ทั้งต้นพันธุ์แท้กับพันธุ์ปนเวลามันขึ้นมามันจะต่างกัน เราก็เข้าไปถอนออกได้ นี่แหละข้อดีของการทำนาดำ แต่ถ้านาหว่านนี่มันไปยาก เวลาจะเข้าไปดูแลก็ยาก มันก็เลยทำให้คนไม่อยากจะไปนา”

พรมีการปลูกข้าวแบบปักดำ เนื่องจากประสบการณ์ของการเป็นชาวนามาทั้งชีวิตทำให้เขาเห็นว่า ข้าวที่เกิดจากการปักดำมีการเจริญเติบโตที่ดีกว่าการทำนาแบบหว่าน การปลูกข้าวแบบปักดำจึงเข้ามาแทนที่วิธีการปลูกแบบหว่าน เพราะสามารถจัดการการบำรุงรักษาและดูแลใส่ใจข้าวทุกกอได้อย่างทั่วถึง ด้วยประสบการณ์ที่เคยปลูกข้าวแบบปักดำมาก่อน รวมไปถึงประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้การทำนาอินทรีย์มาอย่างต่อเนื่อง พรมองเห็นผลแล้วว่า หากเขาปลูกข้าวแบบปักดำ มีการเว้นช่องว่างหรือระยะห่างเพื่อให้สามารถเข้าไปดูแลข้าวทุกกอได้ เขาก็สามารถจัดการบำรุงรักษาตั้งแต่การฉีดฮอร์โมนบำรุง การจัดการพันธุ์ปน การสอดส่องโรคและแมลงศัตรูข้าวได้อย่างทั่วถึง โดยไม่จำเป็นต้องฉีดสารเคมีไปตลอดแปลงเหมือนการทำนาแบบหว่านที่เขาไม่สามารถมองเห็นปัญหาของข้าวแต่ละกอได้อย่างทั่วถึง จึงทำให้พรยึดถือแนวทางดังกล่าว อันเป็นทางออกสำคัญของการได้มาซึ่งต้นข้าวที่สามารถดูแลตนเองได้ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ข้าวเจริญเติบโตอย่างต้านทานโรค โดยไม่จำเป็นต้องไปแก้ไขเรื่องโรคและแมลงที่ปลายเหตุ

ปุ๋ยน้ำหมัก : ธาตุบำรุงชีวภาพของข้าวอินทรีย์

การเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สร้างความสามารถในการเพาะปลูกข้าวให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ การปลูกข้าวให้ได้มาซึ่งผลผลิตที่ดีก็ต้องใส่ใจในการบำรุงปุ๋ยต้นข้าวอย่างต่อเนื่อง

ไปจนถึงข้าวออกรวง วิธีชีวิตการเป็นชาวนาจึงหนีไม่พ้นการใช้ปุ๋ยบำรุงดูแลต้นข้าวให้งอกงาม ชาวนาอินทรีย์จึงต้องเข้มงวดกับตนเองเกี่ยวกับการซื้อและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ให้ถูกต้องตามสูตร และตามรอบเวลา มิเช่นนั้นแล้ว การปลูกข้าวก็ไม่สามารถมีผลผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและขายผลผลิตสู่ตลาดได้ วิธีการบำรุงดูแลข้าวจึงมีเป้าหมายให้ชาวนากลายเป็นผู้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การได้มาและการใช้ ซึ่งชาวนาจะเป็นผู้เลือกประเภท/ชนิดปุ๋ยอินทรีย์ของตนเอง และเมื่อมองวิถีการใช้ปุ๋ยของชาวนาในชุมชนแล้ว การผลิตและใช้ปุ๋ยน้ำหมักได้กลายมาเป็นแนวทางสำคัญของการบำรุงข้าวให้งอกงาม ชาวนามีการนำปัจจัยการผลิตต่างๆ ซึ่งไม่มีสารประกอบของสารเคมี มาผลิตเป็นปุ๋ยน้ำหมักเพื่อบำรุงดูแลต้นข้าว พวกเขากลายเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นที่จะทดลอง ออกแบบ และค้นหาปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ เพื่อนำมาจัดเตรียมปุ๋ยน้ำหมัก บนความมุ่งหวังว่า หากสามารถใช้ปุ๋ยน้ำหมักอย่างประสบความสำเร็จ ก็จะสามารถลดต้นทุนการผลิต สามารถดูแลสุขภาพให้ปลอดภัยจากสารเคมี และสามารถใช้ส่วนผสมของปุ๋ยน้ำหมักที่สัมพันธ์ไปกับวิถีการดำรงชีวิตได้

หากมองผ่านกระบวนการของใช้ปุ๋ยทั้งระบบการทำนาอินทรีย์แล้ว ชาวนามีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ตั้งแต่กระบวนการเตรียมดินซึ่งมีการไถตอฟางข้าวให้กลายเป็นปุ๋ย การใช้พืชตระกูลถั่วบำรุงดิน หรือแม้แต่การนำปุ๋ยอินทรีย์สูตรสำเร็จที่สามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาดซึ่งบอกธาตุอาหารที่จำเป็นมาใช้เป็นปุ๋ยรองพื้นก่อนเริ่มการไถปักดำ ดังนั้น การกำกับตนเองให้เป็นผู้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์จึงเป็นความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องในระบบการทำนาอินทรีย์ ไม่เว้นแม้แต่การดูแลรักษาให้ข้าวเจริญเติบโตออกรวง ก็ต้องสามารถใช้ปุ๋ยอินทรีย์ให้เหมาะกับการบำรุงดูแล ซึ่งการใช้ปุ๋ยบำรุงดูแลต้นข้าวก่อนออกรวงหรือมีผลผลิตนี้ ได้กลายเป็นช่องทางของการสร้างตัวตน โดยการเลือกจัดเตรียมและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เพราะเห็นว่าสอดคล้องไปกับความจำเป็นของการดำเนินชีวิต ซึ่งหากมองไปที่บริบทการทำนาอินทรีย์ในชุมชน ความจริงเกี่ยวกับปุ๋ยน้ำหมักบำรุงข้าวถูกสร้างขึ้นผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านและการส่งเสริมจากภายนอกเพื่อให้ชาวนารู้จักใช้ปุ๋ยในแนวทางนี้ และทำให้ชาวนามองเห็นการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต เพราะสามารถจัดเตรียมได้เองจากธรรมชาติที่หาได้ในครัวเรือน อีกทั้งการนำไปใช้ก็มีขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากหรือสลับซับซ้อน และเป็นหนทางที่จะช่วยจัดการผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ : ปัจจัยการผลิตของท้องถิ่น” ชาวนาได้จัดเตรียมโดยนำเอาปัจจัยการผลิตในท้องถิ่นหรือในครัวเรือนมาใช้เป็นส่วนผสม ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจึงกลายเป็นแนวทางสำคัญของการใช้ปุ๋ยเพื่อบำรุงต้นข้าวที่ไหลเวียนอยู่ในกระบวนการผลิตและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยหลายคนสามารถทำปุ๋ยน้ำหมักได้เพราะเรียนรู้จากผู้ที่ทำนา

อินทรียามาก่อน ที่แสดงให้เห็นให้เห็นว่า การใช้ น้ำหมักชีวภาพเป็นวิธีการที่สามารถทำให้ต้นข้าว เจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดีไม่แพ้ปุ๋ยแบบอื่นๆ ชาวนาจึงตระหนักรู้ว่า การใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เป็นวิธีการที่สอดคล้องไปกับวิถีการดำเนินชีวิตและกลายเป็นแนวปฏิบัติที่ชัดเจนที่ทุกคนในชุมชน มีการดำเนินการ

การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพย่อมมีกฎเกณฑ์บางอย่างที่กำกับแนวทางการกระทำ เพื่อให้ชาวนาเป็นผู้ออกแบบวิธีการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพด้วยตนเอง เพราะปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเป็น สารอินทรีย์ที่เต็มไปด้วยธาตุหรือสารอาหารของข้าวอินทรีย์ อันเป็นปัจจัยการผลิตที่สามารถเพิ่ม ผลผลิตได้ ดังวิถีของการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพของ พร ซึ่งเขาสามารถจัดเตรียมปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ได้ก็เพราะการเข้าร่วมฝึกอบรมการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ จนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และนำมาปฏิบัติกับตนเองจนเกิดความชำนาญที่จะปรับเปลี่ยน ส่วนผสมต่างๆ ตามความสามารถในการหาได้

“ตรงที่เราไปเรียนรู้เราก็ไปเรียนรู้จากที่เราไปดูงานเขาจะสอน ตอนนั้นเขาก็สอนน้ำหมักจากเศษ วัสดุจากต้นกล้วย หรืออื่นๆ หมักเพื่อเอามาย่อยสลายเป็นอินทรีย์ คือเขาก็บอกว่ามันก็ใช้ได้หมด ผลไม้เน่าก็ได้ ผักทั่วไปๆ ก็ได้ เศษอาหารข้าวเน่าอะไรก็ได้ ผักบุงนี่ก็ดีหาง่าย ก็เติมกากน้ำตาล เข้าไป ถ้าอยากเร่งก็เติม พด. เข้าไป ประมาณเดือนหนึ่งก็ใช้ได้แล้ว ไม่ต้องเอาไปทิ้งที่ไหน ทิ้งลงถัง หมักได้เลย เอาน้ำมาผสมกับอันนี้มันก็หมักได้หมด คือจริงๆ เรื่องน้ำหมักเนี่ย ถ้าไม่ออกไป เรียนรู้จะไม่รู้เลย ถ้าไม่เป็นกลุ่มไม่อบรมก็จะไม่รู้เหมือนกัน เพราะเมื่อก่อนก็ไม่มีน้ำหมัก จนได้ คิดว่าแต่ก่อนมันทำอะไรอยู่ น่าจะทำแบบนี้ตั้งนานแล้ว มาถึงตอนนี้มันเป็นเรื่องที่ย่างมาก อย่าง ถ้าน้ำนี้เป็นหมักมะม่วง มันสุกมันหล่นลงมา หรือกินไม่ทัน หรือมะละกอ หรือผักต่างๆ อะไร ก็แล้วแต่ เราก็สามารถใส่รวมๆ กันไปได้ เอาตามสะดวกและหาได้เป็นหลัก พวกผัก ผลไม้ อะไร ต่างๆ ก็จะใช้ในสิ่งที่หาได้ก่อน เศษอาหาร เศษผัก ผักบุง ผลไม้ที่เรากินไม่หมดมันจะเน่าอย่างนี้ เราก็รวมๆ กันไปเลย”

พรเริ่มทำนาอินทรีย์เมื่อปีพ.ศ. 2544 เขาถูกชักชวนจากผู้ที่ทำนาอินทรีย์มาก่อน การถูกชักชวนจึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการทำความรู้จักกับปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งก่อนหน้านี้ ปุ๋ยที่เขารู้จักคงมีแต่เพียงปุ๋ยเคมีในสูตรบำรุงลำต้นและการออกรวงเท่านั้นที่จะสามารถทำให้ต้น ข้าวเจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้ แต่เมื่อเขาเริ่มมองเห็นแนวทางการทำนาอินทรีย์บนความ ตระหนักเรื่องสุขภาพ เขาจึงสามารถนำวัสดุต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น เศษอาหาร ผลไม้ เศษผัก มาเป็น ส่วนผสมของการหมักปุ๋ยบำรุงข้าว เขาไม่ลังเลใจในวิธีการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาและพร้อมจะนำมา ปรับใช้กับตนเองอย่างเหมาะสม การเล็งเห็นศักยภาพของตนเองว่า ปุ๋ยบำรุงข้าวเป็นเรื่องที่เขาทำ

เองได้ ไม่ใช่การเพียงการเฝ้ารอโรงงานผู้ผลิต การซื้อตามท้องตลาด หรือเป็นเรื่องของผู้มีความรู้ความสามารถทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่เขาสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่จะหาได้ด้วยตนเอง เมื่อความมั่นใจที่จะเตรียมและใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมีขึ้นในตัวเอง พรจึงศึกษาเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์การทำน้ำปุ๋ยหมักชีวภาพอย่างจริงจัง ซึ่งการลงมือทำในปีแรก อาจไม่ได้มุ่งหวังความสำเร็จมากนัก เพราะเขาเข้าใจในวิถีอินทรีย์ที่จะต้องอาศัยเวลาในการปรับเปลี่ยน มันจึงเป็นช่วงของการเรียนรู้และการทดลอง โดยในห้วงเวลาแห่งการเรียนรู้นี้ พรมีโอกาสได้ถามและปรึกษาผู้อื่น ซึ่งเป็นเพื่อนในชุมชนที่เคยอบรมมาด้วยกันหรือผู้ที่เคยทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมาก่อนอย่างประสบความสำเร็จ เพื่อจะตรวจสอบในสิ่งที่ตนเองทำว่า การจัดเตรียมวัสดุและการลงมือทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมีการดำเนินการอย่างถูกต้องหรือไม่ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะตรวจสอบตนเองและสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเองด้วยเช่นกัน

เมื่อระยะเวลาผ่านไปนานวัน การเป็นผู้รักการเรียนรู้ได้ทำให้เขากลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในตนเอง สามารถที่จะหยิบเอาปัจจัยการผลิตที่มีอยู่รอบตัวมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถที่จะนำปัจจัยการผลิตตามฤดูกาลมาเป็นส่วนผสมของปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ พรจึงมีปุ๋ยไว้ใช้ตลอดทั้งปี ไม่เว้นแม้แต่การเตรียมไว้ใช้กับการทำนาเท่านั้น แต่พืชสวนครัวหรือพืชอื่นๆ ที่มีการปลูกก็ได้ประโยชน์จากการเตรียมการเรื่องปุ๋ยอย่างเพียงพอ ดังนั้น อรรถประโยชน์ของปุ๋ยอินทรีย์จึงทำให้พรได้สร้างโอกาสให้กับตนเองเพื่อที่จะออกแบบแนวทางการใช้ปัจจัยการผลิตที่หลากหลาย แม้ว่าสูตรน้ำหมักชีวภาพที่ได้เรียนรู้มาจะมีสูตรบำรุงในลักษณะต่างๆ แต่การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในชีวิตจริงกลับเป็นการสร้างประสบการณ์กับตนเองที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการมีปุ๋ยไว้หล่อเลี้ยงต้นข้าวบนความสัมพันธ์กับการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์

เช่นเดียวกับ ทอง ที่มีการคิดและไตร่ตรองเรื่องนี้ บนความใส่ใจในรายละเอียดของส่วนผสมตั้งแต่แรกเริ่ม ตามที่ได้เรียนรู้ จนสามารถนำมาปรับใช้ ประยุกต์ใช้ และสร้างแนวทางการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเป็นของตนเอง

“เราเรียนรู้จากการทำน้ำหมักจากวัด จากสันติอโศกแล้วก็มาคิดประยุกต์เพิ่มเอาเอง ว่าเราเรียนรู้เองตามที่เราเรียน พักทองมีคุณค่าอาหารอะไรบ้าง มะละกอมืออะไรบ้าง สับปะรดมันมีอะไรบ้าง ถ้าเราอยากให้ข้าวเรารสชาติดี มันน่าจะมีสารอาหารหลายๆอย่างก็เลยบูรณาการเอาเอง เพราะว่าน้ำหมักที่ป่าทำมันเป็นน้ำหมักพืช ผัก ผลไม้ ที่มีคุณภาพ มะละกอ สับปะรด กล้วยสุก ผักบุ้ง ยอดผักต่างๆ ยอดบวบ ยอดผักที่ต่างๆ แล้วก็หญ้าบางชนิดที่เราเห็นว่ามันอวบๆที่มันเกิดใกล้ๆต้นมะนาว เราก็กินๆ มา ตัดๆ มา เอามาสับๆ แล้วก็หมักกับมะละกอ กล้วย สับปะรด

สับประรดนี้เราอาจต้องซื้อบ้าง แต่ว่ากล้วยเรานี้ก็ปลูกเองได้ มะละกอก็ซื้อบ้าง ปลูกเองบ้างถ้ามันถูกจังหวะที่มันสุกเยอะเราก็ได้ แล้วก็ผักบุงนี่จะเป็นหมักด้วยยอดผักบุง ยอดผักบุงนี่มันมีอาหารเสริมใช้ใหม่เป็นหัวเชื้อ แต่งโมสูกอย่างนี้ เราก็นำมาหั่นๆทิ้งเปลือก เปลือกมันก็ใส่ สารอาหารเราจะสมบูรณ์”

หลังจากที่ทองได้เรียนรู้และฝึกอบรวมการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมาจากสำนักปฏิบัติธรรมสันติอโศก เขาได้นำสูตรต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาทดลองทำและนำไปใช้กับการปลูกข้าว และด้วยความเป็นชาวนาที่สงสัยใคร่รู้ จึงทำให้ครุ่นคิดและพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับส่วนผสมต่างๆ ที่ใช้เป็นส่วนประกอบของการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งหากมองย้อนประสบการณ์ชีวิตของทองแล้ว เขาไม่ใช่ชาวนาเมื่ออาชีพที่ประกอบอาชีพการทำงานมาตั้งแต่เริ่มต้น แต่ชีวิตที่รับราชการครูจนเกือบเกษียณอายุและตัดสินใจเกษียณอายุก่อนกำหนดนั้น ทำให้เขานำความรู้ที่ติดตัวมาตามรรวมกับความรู้แบบอินทรีย์ จนสามารถพิจารณาว่าวิธีการทำหรือสูตรการปรุงปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพควรจะเป็นอย่างไรภายใต้เป้าหมายของการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับข้าวอินทรีย์ให้ดีที่สุด ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เขาทำจึงทำให้เกิดการสะท้อนคิดผ่านคุณค่าทางอาหารของปัจจัยการผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพืชทอง มะละกอ สับประรด กล้วยสุก ผักชนิดต่างๆ หรือผลไม้ที่มีรสชาติดี และมีคุณค่าทางอาหารอื่นๆ มาเป็นส่วนผสมสำคัญในการหมักปุ๋ยน้ำหมัก ดังนั้น การจัดเตรียมปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจึงเป็นการดำเนินการอย่างมีการวางแผน การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสารอาหารประเภทต่างๆ ที่จะได้จากปัจจัยการผลิตดังกล่าว ซึ่งการออกแบบความคิด การทดลอง การเรียนรู้กับตนเองและฝึกฝนตนเองเกี่ยวกับการปรุงสูตรปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในแบบต่างๆ ทำให้ทองมองเห็นแนวแนวปฏิบัติที่ดีบนความมุ่งหวังที่จะสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและอุดมสมบูรณ์ ยิ่งระยะเวลาผ่านไปนานวัน ก็ยิ่งทำให้เขากลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในตนเอง เขาสามารถนำปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นส่วนผสมการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่หลากหลายและมีคุณภาพมาใช้ให้เกิดคุณค่าทางอาหารได้อย่างสูงสุด บนความเชื่อที่ว่า หากให้ความสำคัญและใส่ใจในปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว ข้าวก็จะได้รับสารอาหารที่มีประโยชน์ เจริญเติบโตได้ดี และที่สำคัญเขายังเชื่อว่า ข้าวที่ได้รับสารอาหารจากความใส่ใจในการเตรียมอย่างพิถีพิถันจะทำให้ข้าวมีรสชาติที่อร่อย และหากมีการนำไปขายก็คงเป็นที่ต้องการของลูกค้าซึ่งต้องการบริโภคข้าวที่ปลอดภัย ข้าวมีรสชาติดี

ภายใต้การใช้ปัจจัยการผลิตน้ำหมักชีวภาพที่เปิดทางให้แต่ละคนได้เรียนรู้และทดลองทำน้ำหมักไว้ใช้เองนั้น อรรถประโยชน์ของน้ำหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์แต่ละชนิดที่ตอบสนองต่อพืช ชาวนาจึงเป็นผู้เลือกที่จะดำเนินการแบบใด การเป็นผู้เลือกส่วนประกอบของการทำปุ๋ยน้ำ

หมักชีวภาพ จึงทำให้ชาวนากลายเป็นผู้สร้างความรู้บนประสบการณ์กับตนเอง ดังที่ เพ็ญ ได้ทดลองทำน้ำหมักในหลายๆ รูปแบบ จนค้นพบว่า น้ำหมักที่เกิดจากการหมักรกหมูสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้ข้าวได้เป็นอย่างดี

“ผักมันก็เหี่ยวอยู่แล้วประจำ มะม่วงสุกเขาก็เหี่ยวแต่ว่าลักษณะการหมักไปฉีดพ่นมันจะมีปัญหาอุดตัน กรองไม่ดีก็มีฝุ่นเล็กๆอุดตันท่อฉีด เขาก็เลยมาคิดว่า พวกน้ำหมักนี้ มันก็เอาพวกซากสัตว์มาทำเป็นน้ำหมักได้ ช่วงนั้นก็เลี้ยงหมู ก็เลยเอารกหมูมาทำ เพราะคิดไปว่ามันเป็นแม่ลูกอ่อน เขาเรียนมา รกหมู ไม่ว่าสัตว์หรือยังมันสะสมอาหารไว้ในรกไว้เลี้ยงลูกอ่อน มันก็เป็นฮอร์โมน ก็เลยว่ามันน่าเชื่อถืออุดมสมบูรณ์มีอาหารหลาย ก็เลยได้เอารกหมูพอเริ่มศึกษามันก็ศึกษาหมดละ รกหมูมันซีส ใช้ง่าย และก็คิดว่าอันนั้นก็ให้แล้ว หมายถึงเขาให้อยู่แล้วพวกฮอร์โมน แตรกหมูนี้เราให้เพิ่มก็เลยคิดว่ามันน่าจะดี”

การนำรกหมูมาเป็นปัจจัยการผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพนั้น เพ็ญมีการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองในการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เขาเป็นคนหนึ่งที่ผ่านกระบวนการฝึกอบรม ซึ่งหน่วยงานฝึกอบรมมักจะฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการนำส่วนผสมจากพืชผัก เศษอาหาร ผลไม้สุก เพื่อสร้างปุ๋ยที่จะให้กับข้าว สิ่งที่เขาเรียนรู้ก็ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากคนอื่น แต่จุดเชื่อมต่อการต่อยอดความคิดอันสำคัญในการสร้างแนวทางการจัดเตรียมปุ๋ยหมักชีวภาพที่แตกต่างไปจากคนอื่นนั้น กลับเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการดำรงชีวิตของตนเอง เพ็ญเป็นเกษตรกรที่ไม่ได้เพียงยึดอาชีพการทำนาเท่านั้น แต่เขายังเลี้ยงหมูเป็นอาชีพเสริม เมื่อหมูคลอดลูกออกมาเขาจึงเกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับรกหมู ซึ่งโดยทั่วไปจะต้องนำไปทิ้งหรือนำไปฝังดิน แต่การเกิดความคิดที่สะท้อนผ่านความรู้ที่ได้ศึกษามาและจำเรียนมาเกี่ยวกับรกของสิ่งมีชีวิต จึงทำให้เขาสร้างความเข้าใจกับตนเองว่า รกหมูคือที่เก็บสารอาหารสำคัญในการเลี้ยงตัวอ่อนในครรภ์หมู ในรกหมูคงมีสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิต เมื่อคิดได้เช่นนั้น เขาจึงไม่รังเกียจที่นำรกหมูมาทดลองหมักให้เป็นปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ บนความคาดหวังว่า ถ้าสามารถหมักรกหมูให้กลายเป็นปุ๋ยได้ สารอาหารที่อยู่ในรกหมูคงเป็นปุ๋ยชั้นดีเมื่อมีการนำไปบำรุงต้นข้าว การสร้างความรู้คิดซึ่งเกิดจากการไตร่ตรองและลงมือปฏิบัติกับตนเอง เพ็ญจึงได้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพสูตรของตนเอง ซึ่งหากมองว่าสิ่งนี้เป็นปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเฉกเช่นเดียวกับปุ๋ยน้ำหมักที่ได้จากพืชผักหรือผลไม้ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในความคิดของเพ็ญในฐานะคนผลิตและคนใช้ เขากลับมองว่าปุ๋ยน้ำหมักจากรกหมูมีการย่อยสลายได้ดีกว่าพืชผักหรือผลไม้ เพราะเมื่อมีการนำไปฉีดแล้วสามารถลดปัญหาการอุดตันจากหัวฉีด มากไปกว่านั้น การหมักรกหมูสามารถทำได้ง่ายเพราะไม่ต้องใช้ส่วนผสมหลายอย่าง และรกหมูก็ไม่มีกลิ่นเหม็นคาวหากสามารถผสมกับกากน้ำตาลในปริมาณที่เหมาะสม

การสร้างประสบการณ์กับตนเองของเพ็ญ กลายเป็นกระบวนการสร้างความรู้ในการจัดเตรียมปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ การหมักรกหมูจึงเป็นการจัดการตนเองภายใต้ความสัมพันธ์ในวิถีแบบอินทรีย์ และยังเป็นการสร้างความสามารถในการออกแบบแนวปฏิบัติที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทการดำเนินชีวิตของตนเอง รกหมูกลายเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญในชีวิตของเขา เพราะเมื่อใดก็ตามที่รกหมูมีไม่เพียงพอหรือหมูของตนเองยังไม่คลอดลูก เพ็ญก็จะพยายามเสาะหารกหมูจากเพื่อนบ้าน จากคนในชุมชนที่เลี้ยงหมูเพื่อพูดคุยกับเจ้าของหมูและจับจองรกหมูเพื่อไม่ให้เจ้าของหมูนำไปทิ้งหรือฝังดิน เมื่อหมูตัวไหนคลอดเจ้าของหมูก็จะส่งข่าวหาเพ็ญเพื่อให้เขาไปรับรกหมูมาทำปุ๋ยน้ำหมัก เขาปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาจนเป็นที่เข้าใจของคนในชุมชน การหมักปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพด้วยรกหมูกลายเป็นแนวปฏิบัติไม่มีใครเคยทำมาก่อน และเมื่อไหร่ก็ตามที่หมูของคนในชุมชนคลอดลูก เพ็ญก็แทบไม่ได้ร้องขอรกหมู เพราะทุกคนทราบดีว่าเพ็ญคือชาวนาอินทรีย์ที่ใช้รกหมูในการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เจ้าของหมูก็จะติดต่อเพ็ญให้ไปรับรกหมูที่บ้านทันที สำหรับเพ็ญแล้ว เขาถือว่าเป็นการค้นพบสูตรปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่เกิดขึ้นจากความพยายามการไม่หยุดคิดที่หาแนวทางสนับสนุนวิธีการทำนาอินทรีย์ของตนเองอยู่ตลอดเวลา การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจากรกหมูจึงกลายเป็นความภาคภูมิใจหนึ่งของ เขากลายเป็นต้นแบบของการหมักปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจากสัตว์ โดยหลายครั้งเขาได้แบ่งปันน้ำหมักนี้ไปให้ผู้อื่นในชุมชนหากมีการหมักจำนวนที่มากพอหรือมีการมาขอแบ่งปันน้ำหมัก เพ็ญก็แบ่งให้ผู้อื่นโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เพราะถือว่าปัจจัยการผลิตส่วนหนึ่งเขาก็ได้มาจากความช่วยเหลือและการแบ่งปันกันในสังคม และหากมีใครสักคนถามว่าในชุมชนแห่งนี้ใครที่สามารถนำส่วนประกอบอย่างอื่นนอกจากพืชผักและผลไม้มาทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพได้บ้าง คำตอบของคนในชุมชนก็คงหนีไม่พ้นการกล่าวถึงเพ็ญ จนปัจจุบันน้ำหมักจากรกหมูได้กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของเพ็ญที่ดำเนินชีวิตในฐานะของการเป็นชาวนาอินทรีย์

“อรรถประโยชน์ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ” นอกจากชาวนาอินทรีย์กลายเป็นผู้จัดเตรียมปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพแล้ว ชาวนายังกลายเป็นผู้ใช้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การนำไปใช้ในช่วงแรกเริ่มก็สร้างความลังเลใจให้กับชาวนาไม่ใช่น้อย เพราะเกรงว่าปุ๋ยน้ำหมักจะไม่สามารถทดแทนธาตุอาหารจากปุ๋ยเคมีซึ่งมีการบอกส่วนประกอบและธาตุอาหารที่สมบูรณ์และชัดเจน ดังนั้น การใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจึงจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ในกลุ่มชาวนาอินทรีย์ และประสบการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นกับชาวนาอินทรีย์คนอื่น ด้วยความจริงที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมการทำนาอินทรีย์ จึงทำให้ชาวนาที่เพิ่งเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเริ่มเข้าใจว่า การทำนาอินทรีย์ต้องอาศัยเวลาในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม การไม่ฝากความหวังไว้เพียงแค่การใช้ปุ๋ย

น้ำหมักชีวภาพ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทั้งระบบเพื่อให้ทุกอย่างเกื้อหนุนและพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อความเข้าใจเช่นนี้มีอยู่ในกลุ่มชาวนา การใช้ปุ๋ยอินทรีย์จึงเป็นกิจกรรมที่ชาวนาต้องจัดการความคิดและการลงมือใช้ปุ๋ยเพื่อที่จะค่อยๆ ปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นในทุกๆ ปี การทำนา ดังประสบการณ์ของ พรหลังจากที่ได้ไปฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเอง มีการทดลองทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ และนำไปใช้ในไร่นาบนความไม่เชื่อมั่นของคนในครอบครัวว่าจะสามารถทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีได้หรือไม่ แต่ด้วยกำลังใจจากเพื่อนชาวนาอินทรีย์ในชุมชน จึงทำให้เขามีความตั้งใจที่แน่วแน่และมีความมุ่งมั่น จนในที่สุด สามารถทำลายกำแพงความไม่เชื่อมั่นต่างๆ นานาที่อยู่รอบข้างทิ้งไป และลงมือใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพอย่างจริงจัง

“ใช้ครั้งแรกไม่ค่อยเห็นนะ แต่ก็ได้ลองทำแล้วก็ต้องลองใช้ เราก็เลยทดลองไป ใช้แบบวิธีลดละ เลิก ใช้แบบวิธีค่อยๆ ลด กว่าจะลดได้ก็ทำใจแบบไม่กินไม่นอน มันใช้ไหมนะเหมือนคำเขาว่าไหม นะจะถูกคนอื่นว่าไหมหนอ พ่อบ้านจะว่ายังไง ถ้าไม่ได้กินนี้แะเลยเรา ก็ทดลองดู ทดลองตาม สูตรที่เขาบอกใช้เท่านี้เท่านี้ต่อไร่ เพราะมันเป็นหัวเชื้อที่เราต้องเอามากรอง มาผสมน้ำใช้ อย่าง ถ้าจะใช้ก็เอามากรอง ๑ แก้ว ผสมน้ำ ๒๐ ลิตร เอาใส่ข้าวเราก็ปล่อยให้ไปกับน้ำในนาข้าวได้ ช่วงแรกก็ไม่ค่อยเห็นผลหรอก ผลผลิตก็ลดลงนะ เพราะเราเพิ่งเริ่มปรับเปลี่ยน แต่ผ่านไป 4-5 ปีนี้ เราเห็นแล้ว เราได้ข้าวได้ผลผลิตที่ดีเลย เพราะมันปรับปรุงสภาพแวดล้อมมาหลายปี การทำให้ ข้าวงามหรือได้ผลนี้ นอกจากการเตรียมดินให้ดีแล้ว พี่ก็คิดว่าน้ำหมักนี้แหละค่ะ เราสามารถทำเองได้ เราก็ทิ้งให้รดให้ปุ๋ยทางดินทางราก ถ้ามีเวลาก็ฉีดเพิ่ม โดยเฉพาะฉีดในจุดที่ต้นข้าวไม่ค่อย งาม แล้วน้ำหมักนี้มันก็ไม่ใช้สารเคมี มันฉีดตอนไหนก็ได้ ขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวกของเรา ส่วนว่าทำเอาไว้มันอยู่ได้นานไหม ของพี่นี่เก็บได้สองปีเลย ขอให้เราปิดฝาให้สนิท ป้องกัน แผลงต่างๆ จะบินมาไข่ มันอยู่อย่างนั้นของมันได้ ส่วนที่ว่าจะใส่กี่แฉ่ไหนนั้น ช่วงแรกๆ ก็ใส่ ถังน้อยซักอาทิตย์ละครั้ง จากนั้นก็ค่อยเว้นระยะห่างในการให้ อาจจะมีฉีดพ่นบ้างถ้ามีเวลานะคะ แต่หลังๆ มาก็ฉีดไม่ไหว ก็ใช้วิธีเทข้างนั้นข้างนี้ ก็เลยใช้เทคนิคแบบนี้ แต่อีกวิธีที่ใช้ก็คือเวลาเรา สูบน้ำเข้านาก็เทไหลไปกับน้ำเลย จริงๆ แล้วตอนแรกก็ไม่คิดว่าจะได้ แต่เขาว่าต้องใช้ระยะเวลา มันก็ใช้ตามเขาว่านะ เราก็เลยมาคิดเชิงเปรียบเทียบว่าเราจะได้เขาทำมากี่ปี เราก็ต้องเอาใจ ใส่ คือการจะทำอะไรจริงๆ ก็ต้องทดลองเหมือนเขาว่า ยังคิดอยู่ว่าทำไมไม่มีคนชวนทำอย่างนี้ ตั้งนานแล้ว จะไม่ได้ยุ่งได้ยากกับสารเคมี”

พรเรียนรู้การใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมาจากผู้อื่นและจากการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง และด้วยความตั้งใจจริงที่จะทำนาอินทรีย์ เขาจึงออกแบบวิธีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพอย่างเหมาะสม โดยการนำไปทดลองใช้กับที่นาบางส่วนก่อน แทนที่จะเลิกใช้ปุ๋ยเคมีในครั้งเดียวทั้งหมด ภายใต้อุปสรรคความพยายามที่จะค่อยๆ ลดการใช้สารเคมีลงไปเรื่อยๆ อย่างไรก็ตาม พื้นที่

ส่วนที่แบ่งไว้ใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเต็มรูปแบบ การจัดการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่พรได้ลงมือทำกับตนเองเช่นนี้ ก็เพื่อที่จะลดความไม่แน่นอนของการปรับเปลี่ยนสู่การทำนาอินทรีย์ เพราะถ้าหากใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเต็มพื้นที่ตั้งแต่ครั้งแรกแล้ว ถ้าผลผลิตส่วนที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เต็มรูปแบบไม่มีคุณภาพหรือไม่เป็นที่น่าพอใจ เขาก็ยังมีข้าวในส่วนที่ยังบำรุงด้วยปุ๋ยเคมีไว้บริโภคและขายเพื่อเป็นรายได้แก่ครอบครัวได้บ้าง

พรได้ให้ความใส่ใจกับการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ โดยมีการวางแผนการใช้แบบค่อยเป็นค่อยไป ค่อยๆ เพิ่มปริมาณการใช้ และลดปริมาณของปุ๋ยเคมีในแปลงที่ใช้ร่วม จนกว่าแปลงนาที่ปรับเปลี่ยนไปใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพทั้งหมดจะมีสภาพแวดล้อมคงที่และไว้วางใจได้ว่าจะใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพทั้งหมด การจัดการชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์ของพร จึงดำเนินไปอย่างรอบคอบ และทำความเข้าใจกับวิธีการปรับเปลี่ยนอย่างจริงจัง เพราะต้องพิสูจน์ให้คนในครอบครัวเห็นว่าวิถีที่เขาเลือกเดินนั้น จะไม่สร้างผลกระทบต่อความเป็นไปในชีวิตของคนในครอบครัว และผลจากความเพียรพยายามและความอดทนในการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพร่วมกับการปรับปรุงดินให้ดีขึ้นในทุกฤดูกาลทำนา ทำให้เขามีผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัยจากสารเคมี และเป็นผลผลิตซึ่งเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคด้วยเช่นกัน

การเป็นชาวนาอินทรีย์อย่างสมบูรณ์ของพร โดยการหันมาใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพกับแปลงนาทุกแปลงนั้น เป็นการประกอบสร้างความเป็นตัวตนที่รู้จัก ซึ่งรู้จักออกแบบวิธีการใช้ และมีแนวทางที่จะนำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเหมาะสมกับสภาพการทำนาของตนเอง ซึ่งในเบื้องต้นก่อนจะมีการให้ปุ๋ยนั้น พรได้ทำการสังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไปเสียก่อนว่า แปลงนามีน้ำหรือไม่ ถ้าแปลงนามีน้ำที่เพียงพอ ก็จะเทปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพลงในน้ำตามจุดต่างๆ ของแปลงนา เพื่อให้ปุ๋ยมีการกระจายตัวอย่างทั่วถึง ซึ่งการให้อาหารผ่านทางน้ำลงสู่รากและดินนี้ เขาเชื่อว่า รากของข้าวจะดูดซึมได้ดีและสามารถดึงสารอาหารไปใช้ประโยชน์มากกว่าการฉีดพ่นทางใบ เขาจึงเลือกวิธีการให้อาหารทางดินและทางน้ำเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม หากไม่มีน้ำที่เพียงพอ การให้อาหารวิธีนี้น่าจะไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น การทำนาอินทรีย์ที่ จึงไม่ใช่การละเลยการเตรียมแหล่งน้ำ แต่เขายังเตรียมแหล่งน้ำให้เพียงพอและมีความพร้อมต่อการให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพด้วยเช่นกัน และเมื่อใดก็ตามที่มีการสูบน้ำเข้านาพรจึงไม่ทิ้งโอกาสในการให้ปุ๋ย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างการนำน้ำเข้านาและการให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพนี้ ดูเหมือนว่าจะต้องดำเนินการไปคนละขั้นตอนและคนละช่วงเวลา แต่ด้วยความเป็นชาวนาที่พยายามสรรสร้างวิธีการทำนาอินทรีย์ให้ง่ายขึ้น พรจึงใช้วิธีการให้ปุ๋ยโดยการเทปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพไปกับน้ำที่กำลังไหลลงสู่แปลงนา ซึ่งในเวลาต่อมา วิธีการนี้ถูกแพร่ไปในกลุ่มชาวนาอินทรีย์ จนทำให้สมาชิกคนอื่นๆ ของ

กลุ่มได้นำวิธีการเช่นนี้ไปใช้ การให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจึงมีความสะดวกสบายมากขึ้น มากไปกว่านั้น การเป็นผู้รู้จักสังเกตการเจริญเติบโตของข้าวด้วยความใส่ใจ ถ้าหากข้าวบริเวณไหนที่เขาเห็นแล้วว่ามีความอุดมสมบูรณ์ไม่ทันกับต้นข้าวในบริเวณอื่นๆ พรจึงจะเลือกใช้วิธีการเน้นการฉีดพ่นเพื่อให้สาอาหาาได้ดูดซึมทั้งทางใบอีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน

การให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเพื่อนำสารอาหารที่จำเป็นไปสู่ต้นข้าวนี้ เป็นสิ่งที่พรลงมือจากการเห็นผลจากผู้อื่นมาก่อน เขาจึงใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพอย่างมีความหวัง มีความเชื่อมั่น และมีมุ่งมั่น เขาตั้งใจทำอย่างมีความสุขบนความปรารถนาที่จะให้ตนเองมีความสมบูรณ์ในการเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สามารถปลูกข้าวโดยการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติได้ทั้งกระบวนการ ซึ่งการกำกับตนเองให้เป็นผู้ให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพและการเป็นผู้ออกแบบวิธีการใช้บนความสอดคล้องกับบริบทการทำนาอินทรีย์นี้ สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการตนเองภายใต้ระบอบความจริงของการเป็นชาวนาอินทรีย์ ซึ่งเขามีโอกาสเป็นผู้แสวงหาหนทางในการให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพบำรุงข้าวได้อย่างสมบูรณ์

อาจแตกต่างไปบ้างจาก เพ็ญ ที่ได้นำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพจากรกหมูไปใช้ไปใช้ร่วมกับน้ำหมักทั่วไปที่ได้จากพืชผักและผลไม้หรือเศษอาหาร จนทำให้เขาสามารถบำรุงข้าวอินทรีย์ให้มีคุณภาพ ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ และมีกลิ่นหอม รสชาติดี

“รกหมูนี้ เขาเอามาหมักและฉีดพ่น ฉีดพ่นคือมันเป็นปกติของเฮาจะต้องดูแลข้าวอยู่แล้วแต่จะให้แม่มาพูดว่ามันได้อะไร มันก็บู้คือกัน เพราะว่าแม่ปฏิบัติมาก็ฉีดน้ำหมักรกหมูในช่วงข้าวแตกกอ และในช่วงเขาจะตั้งท้อง แล้วก็ช่วงออกดอกออกรวงก็ฉีดประมาณสามครั้งอย่างนี้ก็ปฏิบัติมา มันก็ลองคิดลองทำไปเรื่อยๆ ตอนเฮาให้ทางรากเขาก็ม่ั่นใจทั้งหมดใจ เพราะมันบ่เหมือนเคยมีการสืตืธธาตุอาหารขึ้นมาสิได้น้อยได้หลายบู้ ฮู้แต่ว่ามันสะสมในดินและในพืชของเรา มันก็เป็นจุดเริ่มต้นว่าเฮาอยากจะฉีดอันนี้ ก็ลองดูเพราะอย่างที่บอกว่าซากสัตว์ใช้ใหม่มันหมักได้ พวกหอยเชอรี่เขาก็หมักอยู่ แต่เฮาเคยเลี้ยงหมูในตอนนั้น เขาก็คิดว่ารกหมูมันใช้ได้ ใช้ไปใช้มา คนเอาข้าวไปกินเขาบอกว่าข้าวเฮามันหอม หอมกว่าข้าวคนอื่น เขาเลยถามว่าใช้ยังบำรุง เขาก็บอกว่ารกหมูนี้ละ ก็ใช้มาเรื่อยๆ ทุกวันนี้ก็หมักก็ใช้อยู่ตลอด”

สิ่งที่ทำให้เพ็ญมีความแตกต่างไปจากผู้อื่นในการให้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพนั้น คือการที่เขาตัดสินใจที่จะหมักรกหมูให้กลายเป็นปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ และใช้ปุ๋ยน้ำหมักรกหมูในการฉีดพ่นทางใบเป็นการเฉพาะ ซึ่งการตัดสินใจใช้ปุ๋ยน้ำหมักรกหมูนี้ ก็เป็นผลจากความกังวลใจส่วนหนึ่งของการใช้เพียงปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพที่มีส่วนผสมเพียงซากพืช และทำให้เขารู้สึกว่า ข้าวอาจไม่ได้รับธาตุ

อาหารที่หลากหลายและเพียงพอ การครุ่นคิดเช่นนี้จึงทำให้เพ็ญไม่หยุดอยู่เพียงแค่การหมักพืชผัก และผลไม้และนำไปใช้เช่นคนอื่นที่มีการปฏิบัติร่วมกันมา แต่เขากลับหมักรอกหมูและใช้น้ำหมักรอกหมูเพิ่มเติมจากสิ่งที่ดำเนินการตามปกติ เพื่อให้ข้าวได้รับสารอาหารที่จำเป็นสูงสุดบนความเข้าใจที่เกิดขึ้นกับตนเองว่า รอกหมูคือแหล่งเก็บสะสมอาหารที่สำคัญในการเลี้ยงตัวอ่อน ดังนั้น ความพยายามในการใช้น้ำหมักรอกหมูจึงไม่ใช่การคิดและทำโดยปราศจากกฎเกณฑ์และความเป็นไปได้ของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าว หากแต่การกระทำที่เกิดขึ้นได้ถูกไตร่ตรองและพิจารณานบนความสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ของความเป็นอินทรีย์ ซึ่งเปิดช่องทางให้เพ็ญคิดและเลือกใช้ปุ๋ยชีวภาพในรูปแบบที่แตกต่าง บนข้อพิจารณาที่สัมพันธ์กับบริบทสภาพแวดล้อมของการทำนาและบริบทของการดำเนินชีวิต

ด้วยความต้องการที่จะทำนาอินทรีย์ให้ประสบความสำเร็จและมีผลผลิตที่ดี เพ็ญจึงไม่หยุดคิดและหยุดทำอยู่เพียงแค่ว่า คนอื่นเขาทำอย่างไร และจะทำตามเขาอย่างไร แต่เขากลับใช้ทรัพยากรการผลิตที่เขามีให้เกิดประโยชน์สูงสุด จนสามารถสร้างแนวปฏิบัติเป็นของ การรู้จักตนเองผ่านสิ่งที่ลงมือทำ จึงเป็นวิธีการที่สัมพันธ์ไปกับเป้าหมายที่เขาต้องการจะพัฒนาคุณภาพของข้าว พัฒนาระบบความปลอดภัยของการใช้ปุ๋ยที่จะส่งผลต่อสุขภาพของตนเองและผู้บริโภค และที่สำคัญยังเป็นการพัฒนารสชาติของผลผลิตด้วยเช่นกัน การใช้น้ำหมักรอกหมูของเพ็ญได้กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มันทำให้เขามีความสุขทุกครั้งที่มีคนนึกถึงเขาเวลาที่มีหมูคลอกลูก แล้วเรียกหาเขาเพื่อไปนำรอกหมูกลับมาหมักเป็นปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ นอกจากนี้ ความสุขยังเกิดจากการแบ่งปันปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพแก่ผู้อื่นในชุมชนหากมีความประสงค์จะใช้น้ำหมักรอกหมูดังเช่นที่เขาใช้ และที่สำคัญ ความสุขที่เกิดจากลูกค้ายังจำรสชาตข้าวของเขาได้บนความหอมที่มีลักษณะเฉพาะที่ได้จากการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพรอกหมู

สารชีวภาพปราบศัตรูข้าวอินทรีย์

หากจะกล่าวถึงโรคและแมลงศัตรูข้าวแล้ว ถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ชาวนาจะต้องประสบพบเจออยู่บ่อยครั้ง เมื่อข้าวที่ลงมือปลูกมีการเจริญเติบโตขึ้น ข้าวก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตที่สัมพันธ์กันในระบบห่วงโซ่อาหาร ดังนั้น การเกิดโรคและแมลงศัตรูข้าวจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และชาวนาต้องหาทางป้องกันและแก้ไข เพื่อให้ข้าวสามารถเจริญเติบโตอย่างอุดมสมบูรณ์ และออกรวงให้มีผลผลิตที่ดี โดยการเป็นชาวนาอินทรีย์นี้ ก็ต้องดูแลข้าวให้ห่างจากโรคและแมลงศัตรูข้าวด้วยวิธีการพิถีพิถันต่อการสร้างความปลอดภัยจากสารเคมี การไม่ใช้ยาฆ่าแมลงหรือสารเคมีอื่นๆ ในการปราบศัตรูข้าว ดังนั้น การทำ

ให้ตนเองกลายเป็นชาวนาอินทรีย์ ชาวนาจึงต้องปรุงสารสกัดจากธรรมชาติ และสามารถนำไปใช้และออกแบบวิธีการใช้ได้เหมาะสม เพราะหากสามารถดำเนินการในเรื่องดังกล่าวอย่างประสบความสำเร็จ ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ห่างไกลจากปัญหาด้านสุขภาพจากสารเคมี และเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีของสังคมอันเป็นตัวตนของชาวนาอินทรีย์อีกแบบหนึ่ง

ในวิธีการทำนาอินทรีย์ ชาวนาได้จัดการกับเรื่องนี้ไว้ตั้งแต่กิจกรรมการเตรียมดินให้อุดมสมบูรณ์และการปลูกข้าวโดยการปักดำแบบเว้นระยะห่างเพื่อให้อากาศและแสงแดดส่องถึง เพราะเชื่อว่า หากสามารถสร้างภูมิคุ้มกันโรคและแมลงศัตรูข้าวได้ตั้งแต่เริ่มต้น เมื่อถึงเวลาที่โรคและแมลงคืบคลานเข้ามา ก็จะไม่ต้องกังวลใจนัก และสามารถจัดการเรื่องนี้ได้ง่ายขึ้นหากต้องใช้สารฉีดพ่นเพื่อควบคุมและจัดการกับปัญหาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม หากย้อนกลับไปในห้วงเวลาที่ชาวนามีการทำนาเคมี ถ้าจะต้องจัดการเรื่องโรคและแมลงศัตรูข้าว ชาวนากลับไม่เคยมองเห็นกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่แรกเริ่ม แต่กลับเป็นผู้ซื้อสารเคมีเพื่อปราบปรามโรคและแมลงศัตรูข้าวอย่างเด็ดขาดผ่านกระบวนการฉีดพ่นสารเคมี และผลที่เกิดขึ้นก็ทำให้ชาวนากลายเป็นผู้ถูกดีต่อสารเคมีไปในที่สุด แม้จะต้องเสี่ยงกับปัญหาสุขภาพมากเพียงใดก็ตาม เพราะต้องแลกกับการรักษาผลผลิตให้ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว สิ่งเหล่านี้จึงจำเป็นต้องทำ เพราะหากไม่มีข้าวให้เก็บเกี่ยวแล้วเงินทุนที่ลงไปคงสูญเปล่า ยังผลให้เกิดการขาดทุน และนำไปสู่การกู้หนี้ยืมสินเพื่อพยุงอาชีพการทำนาต่อไป ซึ่งแตกต่างจากชาวนาอินทรีย์ที่เป็นผู้รู้วิธีการในการจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวโดยสามารถนำวิธีการต่างๆ ที่ตนเองเห็นว่ามีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับวิธีการทำนาอินทรีย์มาใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งต่อชีวิตของข้าวที่ออกงามและต่อชีวิตของตนเองที่สามารถถอยห่างจากการใช้สารเคมีได้ ดังนั้น การจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวที่อาศัยความรู้เชิงอินทรีย์ในการสร้างกระบวนการสกัดสารธรรมชาติให้เป็นสารไล่แมลงและป้องกันโรคของข้าวด้วยวิธีการต่างๆ จึงเป็นวิถีทางสำคัญต่อการดูแลข้าวอินทรีย์

“สารไล่แมลงและควบคุมโรคข้าว” กิจกรรมสำคัญประการหนึ่งที่สะท้อนความเป็นชาวนาอินทรีย์ คือการจัดเตรียมสารไล่แมลงและป้องกันโรคข้าวที่ปราศจากส่วนผสมทางเคมี การเตรียมสารจึงต้องใช้ส่วนผสมที่ได้จากธรรมชาติ ชาวนาต้องรู้ว่าสารใดบ้างที่สามารถออกฤทธิ์ต่อการควบคุมโรคและแมลง รวมไปถึงการจัดการส่วนผสมต่างๆ ที่สามารถนำมาปรุงสาร ซึ่งการมีความสามารถในการปรุงสารนี้ ชาวนาต้องรู้จักฝึกฝนและทดลองปรุงสารด้วยตนเอง จนรู้ว่าการผสมสารไล่แมลงและควบคุมโรคข้าวแบบใดสามารถนำไปใช้ได้ผลและใช้อย่างได้ผลเมื่อมีการนำไปใช้จริงกับต้นข้าวในแปลงนา เพราะหากไม่สามารถดำเนินการได้ โอกาสที่ชาวนาจะประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำก็สามารถเกิดขึ้นได้ การเตรียมสารไล่แมลงและควบคุมโรคข้าวจึงเป็นการ

สังสมประสบการณ์ จนเกิดความชำนาญ ดังประสบการณ์ของ ชัย ได้เตรียมสารไล่แมลงและควบคุมโรคข้าว เขาเรียนรู้เรื่องนี้มาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถเตรียมสารสกัดจากธรรมชาติแล้วนำไปใช้อย่างได้ผล เขาก็มีชีวิตที่ปลอดภัยจากสารเคมี และสามารถบอกผู้อื่นให้หันมาดำเนินการอย่างที่เขาทำมาจนประสบความสำเร็จ

“ไปอบรมตรงนั้นตรงนี้บ่อยๆ ช่วงนั้นช่วงปี ๔๑ ถึง ๕๑ ก็ไปได้พวกสารไล่แมลงและป้องกันโรคมา ไปอบรมจากที่ต่างๆ เขาก็จะพูดถึงเรื่องพวกนี้อยู่ตลอด ตอนแรกก็นึกอยู่ว่า ของพวกนี้มันจะฆ่าแมลงได้ยังไง ควบคุมโรคได้ยังไงจึงมารู้ทีหลังว่า มันไม่ได้ฆ่านะหรือทำลายนะ มันแค่ป้องกันและไล่แมลงให้มันหนี มันเป็นพวกพืชกลืนกัน เขาให้เรานำมาตำ มาสับ มาหมักผสมกัน ตัวผมเองก็มีความสนใจกับเรื่องพวกนี้อยู่มาก เพราะช่วงนั้นเราเป็นผู้นำชุมชน อยากจะมีความรู้และไปบอกต่อลูกบ้าน จึงพยายามหาอ่านเพิ่มเติมจากนิตยสารการเกษตรบ้าง ในหนังสือพิมพ์หน้าที่เกี่ยวกับเกษตรบ้าง แล้วก็จดเอาแล้วมาลองทำดู ทำไปทำมาก็มาได้สูตรของตัวเอง ตอนไปอบรมที่คิวเซเขาบอกใช้ของ 9 อย่าง แต่ว่าพอมาทำจริงเราหาไม่ได้ทั้งหมด เราก็เลยเอา 7 อย่าง ก็จะมีบอระเพ็ด สาปเสือ ใบสะเดา ยูคาลิปตัส ใบขี้เหล็ก หัวข่าแก่ ตะไคร้หอม เอามาสับให้ละเอียดเอากากน้ำตาลมาผสม ๑ ต่อ ๓ ส่วน เติมน้ำ หมักไว้เลย ใช้เวลาหมัก ๕ ถึง ๖ เดือน ถึงย่อยสลาย แล้วจึงนำไปใช้”

ด้วยความเป็นผู้นำชุมชน จึงทำให้ชัยมีแรงกระตุ้นสำคัญในการทำนानินทรีย์ เพราะต้องการสร้างแบบอย่างแก่ลูกบ้าน ซึ่งความคิดเช่นนี้ เกิดขึ้นจากการที่เขามองเห็นปัญหาสำคัญที่ลูกบ้านหลายคนมีความเสี่ยงในปัญหาด้านสุขภาพอันเกิดจากการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงในนาข้าว สารปราบศัตรูพืช รวมไปถึงยาฆ่าหญ้า สิ่งเหล่านี้ได้ทำลายสุขภาพของลูกบ้านโดยตรง เขาสังเกตว่าแม้ลูกบ้านจะแต่งกายรัดกุมเพียงใด หรือปิดจมูกเพื่อป้องกันสารเคมีเพียงใดก่อนการฉีดพ่นก็ไม่สามารถป้องกันสารเคมีได้ และยังมีคนล้มป่วยหรือมีปัญหาสุขภาพที่เกิดจากสารเคมีอย่างต่อเนื่อง การมองเห็นปัญหาจึงทำให้เขาไม่ลังเลที่จะเรียนรู้วิธีการทำนानินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้เรื่องการจัดเตรียมและการใช้สารไล่แมลงและป้องกันโรคข้าว เขาตัดสินใจไปฝึกอบรมตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เพื่อที่จะรู้ว่าต้องใช้สารสกัดจากธรรมชาติชนิดใดในการปลูก ซึ่งในช่วงแรกเริ่มของการทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เขายังไม่มั่นใจว่าสารจากพืชจะสามารถกำจัดแมลงได้ อาจเป็นเพราะโลกทัศน์ที่เคยใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชซึ่งเมื่อฉีดพ่นลงไปแล้วแมลงศัตรูพืชตายทันตาเห็น จึงทำให้มุมมองที่เขามีต่อสารสกัดจากพืชอาจไม่ใช่สิ่งที่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการดำเนินการดังกล่าว แต่เมื่อมีการเรียนรู้เรื่องนี้อย่างจริงจัง เขาก็รู้ว่า แท้จริงแล้วสารสกัดจากธรรมชาติไม่ได้ออกฤทธิ์ในการฆ่าแมลง แต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมให้แมลง

อาศัยอยู่ไม่ได้และแพร่พันธุ์ไม่ได้ ดังนั้น การใช้สารสกัดจากธรรมชาติ จึงทำให้เขาเข้าใจเป้าหมายของการทำนาอินทรีย์ว่าเป็นวิธีการทำนาที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของระบบธรรมชาติ การใช้ธรรมชาติควบคุมธรรมชาติ และการไม่ทำร้ายหรือทำลายสิ่งมีชีวิตนานาชนิดบนวัฏจักรของสิ่งแวดล้อม การเข้าร่วมการอบรมอย่างสม่ำเสมอในช่วงระยะเวลาหลายปี รวมไปถึงการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากการอ่านนิตยสารการเกษตรเพื่อศึกษาวิธีการเตรียมสารสกัดจากธรรมชาติ การอ่านหนังสือพิมพ์คอลัมน์การเกษตรอยู่เป็นประจำ ทำให้ช่วยสามารถเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่างๆ ว่ามีความเหมือนหรือต่าง หรือสอดคล้องกันอย่างไร การนำตนเองเข้าสู่การเรียนรู้ชนิดของพันธุ์พืชที่เป็นสารออกฤทธิ์ในการขับไล่แมลงและป้องกันโรคข้าว รวมไปถึงกระบวนการและขั้นตอนในวิธีการเตรียมสาร เขาจึงสามารถมองเห็นแนวทางที่แตกต่างหลากหลายจนท้ายที่สุด ชัยตัดสินใจเลือกใช้ปัจจัยการผลิตบนพื้นฐานของความสามารถในการหาได้จากท้องถิ่นเพื่อนำมาปรุงสูตรสารสกัดจากธรรมชาติ เขาสามารถดูแลนาข้าวของตนเองอย่างได้ผลชีวิตไม่ต้องกังวลว่าจะต้องหันไปพึ่งสารเคมี และสามารถแนะนำลูกบ้านได้จากผลที่เกิดขึ้นจริงบนประสบการณ์

การสั่งสมประสบการณ์ ทำให้ช่วยสามารถปรุงสูตรสกัดจากธรรมชาติซึ่งเป็นการผสมผสานวิธีการต่างๆ จนกลายเป็นสารควบคุมโรคและแมลงที่ตัวเขาได้ทดลองใช้แล้วบังเกิดผลเป็นที่พอใจ อันได้แก่ การใช้ส่วนผสมของบอระเพ็ด สาบเสือ ใบสะเดา ยูคาลิปตัส ใบขี้เหล็ก หัวข่า แก้ว ตะไคร้หอม โดยนำมาสับให้ละเอียดแล้วผสมกับกากน้ำตาลในอัตราส่วนที่เคยเรียนรู้มา และทำการหมักทิ้งไว้ 5 ถึง 6 เดือนจึงนำสารสกัดที่ย่อยสลายมาผสมกับน้ำสะอาดจึงนำไปฉีดพ่น แต่กว่าที่เขาจะได้สูตรนี้มาก็ต้องทดลองแล้วทดลองอีก บนความไม่มั่นใจว่าส่วนผสมที่ตนเองใช้จะไม่สมบูรณ์ เจกเช่นที่ได้เรียนรู้มาจากศูนย์ฝึกอบรมต้นแบบ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการทดลองนำไปใช้เขาจึงสังเกตว่าข้าวที่เคยเกิดโรคเชื้อราบ้าง กลับไม่มีโรคเกิดขึ้นอีก พร้อมกันนี้ยังไม่พบเห็นแมลงศัตรูข้าวสร้างความเสียหายต่อต้นข้าว และเมื่อทดลองซ้ำๆ ในแต่ละฤดูกาลทำนา ก็ยิ่งทำให้มั่นใจว่าสิ่งที่ได้ลงมือทำและเรียนรู้กับตนเองมาอย่างต่อเนื่องในการปรุงสาร ได้กลายเป็นวิธีการที่ดีที่สุดภายใต้ส่วนผสมที่เขาหาได้จากท้องถิ่นซึ่งไม่จำเป็นต้องควนหาส่วนผสมตามสูตรหลัก ซึ่งเป็นส่วนผสมที่ค่อนข้างหายากจากพืชในท้องถิ่น

การปรุงสารไล่แมลงและควบคุมโรคข้าวโดยการออกแบบส่วนผสมด้วยตนเองตามวิถีทางแห่งอินทรีย์ คือการเลือกสรรวิธีการผสมสูตรสารสกัดให้สอดคล้องกับบริบทการดำเนินชีวิต อันแสดงให้เห็นความสามารถได้สร้างความสามารถในการจัดการตนเองในฐานะผู้เข้าใจชีวิต รู้จักเลือกรับและปรับใช้แนวทางต่างๆ ให้เหมาะสมการบริบทการทำนา ภายใต้การสั่งสมประสบการณ์

จึงทำให้เขาเกิดความเชื่อมั่นและกล้าที่จะแนะนำลูกบ้าน และยังได้แจกจ่ายสารสกัดที่หมักไปให้กับลูกบ้านหลายคนทดลองใช้ ผลที่เกิดขึ้นกับลูกบ้านก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสิ่งที่เกิดขึ้นกับชัยเช่นกัน ลูกบ้านเองก็มีความสุขจากการมองเห็นต้นข้าวที่เจริญเติบโตจนออกรวงอย่างสมบูรณ์โดยปลอดโรคและแมลง วิธีการและส่วนผสมของเขาจึงถูกเผยแพร่ไปสู่คนอื่นในชุมชนจนกลายเป็นแนวทางในกับชาวนาหลายคนนำไปปฏิบัติกับตนเอง ความสุขจากการเป็นผู้นำชุมชนภายใต้ความห่วงใยที่เขามีต่อผู้อื่น ได้กลายมาเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชัยเรื่อยมา แม้ปัจจุบันเขาจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งในฐานะผู้นำชุมชนแล้ว แต่ชัยก็ยังเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งมักได้รับเชิญไปตามที่ต่างๆ ให้ไปช่วยฝึกอบรมชาวนาอินทรีย์ในชุมชนอื่นๆ หรือแม้แต่ส่วนราชการก็ได้มาของความอนุเคราะห์ให้ไปร่วมเป็นวิทยากรในฐานะผู้เชี่ยวชาญในเรื่องการทำสารสกัดไล่แมลงและป้องกันโรคจากพืชพันธุ์ธรรมชาติ

การเตรียมสารสกัดจากธรรมชาติเพื่อควบคุมโรคและแมลงศัตรูข้าวอย่างเหมาะสมนั้น ก็มีวิธีการอื่นซึ่งสามารถดำเนินการด้วยสารธรรมชาติ ซึ่งเป็นการจัดเตรียมสารด้วยความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต เช่น เพ็ญ ที่เขาเลือกที่จะจัดเตรียมสารสกัดจากธรรมชาติที่ได้จากน้ำส้มควันไม้ ซึ่งเกิดจากกระบวนการของการเผาถ่านซึ่งได้นำไม้จากการปลูกป่าห้วยนามาใช้ในเกิดประโยชน์สูงสุด

แต่บางคนก็ว่าหมักนั้นหมักนี้ หมักพวกบอระเพ็ด สะเดา แม่ก็บ่หมักสักที แม่บ่ใช้เลย เพราะว่าแม่ใช้แต่น้ำส้มควันไม้อย่างเดียว ก็บ่ใช้สูตรอื่นเลยแต่คนอื่นนี่ชอบหมัก หมักสะเดา หมักอันนั้นอันนี้ แต่แม่มีน้ำส้มควันไม้แม่ก็ใช้อันนี้ แล้วแต่ว่าใครชอบแนวไหนมีอะไรแล้วแต่ใจก็มีอียังน้ำส้มควันไม้เนี่ยเราเอามาใช้ประโยชน์ในการไล่แมลงป้องกันเชื้อราโคนต้น ส่วนที่ว่าได้มายังงั้นมันก็มีขายนะ แต่แม่ไม่ได้ซื้อ แม่ทำเอา เรามีเตาเผาถ่านอยู่แล้วใช้ไหม เราเผาถ่านอยู่แล้วไ้ปล่องควันจากเตาเผาเราก็ก็นำไปต่อท่อขึ้นมา เราปิดหมดเลยนะ ให้ควันมันออกมาจากท่ออย่างเดียว บางคนที่อาจจะใส่พวกท่อพาสล่อน ท่อซีเมนต์ แต่ว่าของเฮาใส่ท่อไม้ไผ่แล้วก็ให้มันขึ้นไปปล่องยาวๆนี้แหละให้ควันมันขึ้นไปเราก็กะรูข้างใต้ท่อนั้น พอควันขึ้นไปขึ้นไปมันไปกระทบความเย็น มันก็มีไอน้ำมันหยดลงมา นั่นละตัวนั้น ตัวน้ำที่หยดมันจะมีกลิ่น เป็นกลิ่นควันไฟ กลิ่นควันไฟมันเป็นสารไล่แมลงป้องกันโรค นี่ก็คิดใส่ประจำเลย”

เรื่องเล่าของเพ็ญ สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นชาวนาอินทรีย์ผู้ที่สามารถทำสารควบคุมแมลงและโรคข้าวด้วยการเลือกที่จะผลิตน้ำส้มควันไม้ไว้ใช้เอง เขารู้ดีว่าการหมักสารสกัดจากพืชธรรมชาติคือวิธีการหลักอย่างหนึ่งที่ชาวนาในชุมชนมีการทำอย่างแพร่หลาย และสามารถนำมาใช้อย่างเห็นผลจริง แต่ในอีกมิติหนึ่งเขาก็ตราว่า ไม่ได้มีเพียงสารสกัดจากพืชธรรมชาติเท่านั้น แต่น้ำส้ม

คว้นไม้ซึ่งเป็นสารสกัดจากการเผาถ่านก็สามารถนำมาใช้ในการจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวได้น้ำส้มคว้นไม้จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของสารขับไล่แมลงและป้องกันโรคข้าว อย่างไรก็ตาม น้ำส้มคว้นไม้ก็ไม่เป็นที่แพร่หลายในชุมชน เพราะมีขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากและซับซ้อนหากต้องลงมือทำด้วยตนเอง แต่สำหรับพืช การได้มาซึ่งน้ำส้มคว้นไม้ เป็นความสัมพันธ์ไปกับการปลูกป่าหวนาที่เขาต้องการใช้ประโยชน์ดินโดยการนำมาเผาถ่าน และการเผาถ่านก็ทำให้เขาได้น้ำส้มคว้นไม้ไปโดยปริยาย ความคิดเรื่องการใช้น้ำส้มคว้นไม้จึงเกิดจากการวางแผนล่วงหน้าที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การเตรียมน้ำส้มคว้นไม้จึงเป็นสิ่งที่ประโยชน์ซึ่งอยู่ใกล้ตัวมากที่สุด

“ผลหรือประโยชน์ของสารไล่แมลงและควบคุมโรค” ไม่เพียงการได้มาซึ่งสารสกัดจากธรรมชาติผ่านการจัดเตรียมเท่านั้น แต่การนำสารสกัดจากธรรมชาติไปใช้ ก็เป็นบทพิสูจน์ความสามารถในการจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าวของชาวนาอินทรีย์ด้วยเช่นกัน ซึ่งการนำสารสกัดจากธรรมชาติไปใช้นั้นเป็นสิ่งจำเป็น โดยชาวนาต้องเป็นผู้ที่รู้จักสังเกตสภาพแวดล้อมของแปลงนา และสำรวจตรวจตราแปลงที่อาจจะเกิดโรคระบาดหรือแมลงศัตรูข้าวที่เข้ามาสร้างความเสียหาย นอกจากนี้ ยังต้องทำความเข้าใจกับธรรมชาติของแมลง ธรรมชาติของโรคข้าว ห่วงเวลาของการระบาด สภาพแวดล้อมของการระบาด เพื่อที่จะลงมือฉีดยาให้สัมพันธ์ไปกับสิ่งที่ได้จากการสังเกตและการเรียนรู้จากแปลงนา รวมถึงวิเคราะห์ผลจากการฉีดด้วยเช่นกัน ดังนั้น การใช้สารสกัดจากธรรมชาติอย่างได้ผล จึงสะท้อนความเป็นชาวนามาตามวิถีอินทรีย์ ดังประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับ ชัย ที่เขาได้เรียนรู้การใช้สารสกัดจากธรรมชาติจากการทำความเข้าใจธรรมชาติชีวิตของแมลงและการเกิดโรคจนสามารถออกแบบวิธีการป้องกันปัญหาดังกล่าว

“ชาวนานี้มักจะเจอโรคเชื้อรานะ แต่นาของผมไม่ค่อยมีโรคนะ เพราะเราปลูกแบบอินทรีย์นี้ ถึงมีมันก็ไม่ค่อยระบาดเพราะข้าวมันจะต้านโรคมามากกว่าข้าวที่ใช้ปุ๋ยเคมี ส่วนแมลงนั้นก็มียูบ่างมันจะมาช่วงไม่มีน้ำ เท่าที่เห็นก็พวกเพลี้ยกระโดด เราก็เอาตัวนี้แหละไปฉีด มันจะกินใบกินลำต้น พอเราเอาไปฉีดมันก็หาย ไม่รู้มันไปไหน มันก็หนีไป ถ้าจะว่ามันตายเราก็ไม่เห็นซากมันหรือตัวมันซักที พอมันไม่อยู่ ใบใหม่มันก็ทยอยออกมา มันก็สมบูรณ์ แต่หลังๆ มาเนี่ย ผมก็ฉีดก่อนเลย ก่อนที่มันจะมา ฉีดครั้งเดียว มันก็ไม่มาอีกเลย ตอนนั้นก็มักไฉ่โยอะ เอามากรองเพื่อให้ได้หัวเชื้อ ก็กรองใส่ขวดไว้ใช้อย่างนี้แหละ”

ด้วยความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการดูแลข้าวให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์โดยปราศจากสารเคมี ชัยได้นำส่วนผสมที่เขาปรุงไปทดลองใช้กับแปลงนา จนสังเกตได้ว่าโรคและแมลงต่างๆ ไม่ค่อยพบเห็นหากสามารถฉีดพ่นสารสกัดได้อย่างทันทั่วถึง โดยประเด็นของการเกิดโรคนี้ เขากลับมองว่า การปลูกแบบอินทรีย์ข้าวสามารถต้านโรคได้พอสมควร แต่ถ้าต้องประสบ

ปัญหาอยู่บ้าง ก็คงเป็นแมลงศัตรูข้าวจำพวกเพลี้ยกระโดดที่มากินใบข้าวและลำต้นของข้าว แต่หากนำสารสกัดจากธรรมชาติไปฉีดพ่น เพลี้ยกระโดดที่เข้ามาก่อความเสียหาย ก็จะหายไป และหนีไปแพร่พันธุ์ที่อื่น เขาปฏิบัติเช่นนี้อย่างซ้ำๆ มาตลอด จนเกิดความเข้าใจในวัฏจักรธรรมชาติของเพลี้ยกระโดด และเกิดความเข้าใจในหลักการของการควบคุมของระบบธรรมชาติ ที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิต แต่เป็นการจัดการให้เกิดสภาพที่ไม่เหมาะสมมีผลต่อสิ่งมีชีวิตประเภทแมลง ไม่ให้มีการแพร่พันธุ์และดำรงชีวิตในแปลงนาได้

ความสำเร็จของการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ เป็นผลจากการลงมือทำมาอย่างต่อเนื่อง เขาได้ใช้สารสกัดจากธรรมชาติฉีดพ่นเมื่อมีการระบาดของเพลี้ยกระโดด และฉีดป้องกันในช่วงเวลาของการระบาดและสภาพแวดล้อมของการระบาดจะมาถึง ซึ่งวงจรชีวิตการเจริญเติบโตของเพลี้ยกระโดดจะมาช่วงสั้นๆ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ข้าวไม่ได้ต้องการน้ำมากและมากินใบและกินลำต้น ดังนั้น ก่อนเริ่มฤดูกาลของการฉีดพ่น ชัยจึงเดินสำรวจแปลงนาไปรอบๆ ก่อนเพื่อสังเกตปริมาณน้ำว่าลดลงไปเพียงใด และสังเกตว่ามีพื้นที่ส่วนใดบ้างที่ข้าวอาจประสบปัญหาการรบกวนของเพลี้ยกระโดด ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่า เขาจะต้องเน้นการฉีดพ่นในพื้นที่ส่วนใดเป็นพิเศษหากมีเพลี้ยกระโดดเข้ามาก่อนเวลาที่คาดการณ์ เมื่อใกล้ถึงฤดูกาลระบาดเขาจึงทำการลงมือฉีดสารสกัดจากธรรมชาติเพื่อควบคุมและป้องกันเพลี้ยกระโดดที่จะเข้ามาสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด การเลือกวิธีการฉีดพ่นโดยการป้องกันจึงกลายเป็นหนทางที่จะสร้างความเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ให้กับต้นข้าว

อาจแตกต่างไปบ้างจาก เติญ ที่เลือกใช้น้ำส้มควันไม้ในการป้องกันแมลงและโรคข้าว และกระบวนการใช้ก็เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ และทำความเข้าใจทั้งวิถีของแมลง โรคข้าว และวิถีของข้าว บนความตระหนักรู้ว่า หากจะฉีดน้ำส้มควันไม้ในนาข้าวควรจะฉีดช่วงเวลาใด และเป็นไปเพื่ออะไร

“คือเรื่องโรคกับแมลงนี่ มันต้องจัดการตั้งแต่เริ่มต้น ตั้งแต่เรื่องปรับปรุงดินเลย ทำให้มันสมบูรณ์ตั้งแต่แรก แล้วก็ต้องทำให้มันแข็งแรงตั้งแต่เกิด พอมันโตมามันก็ต้านทานโรคและแมลงได้ในตัวมันเอง อย่างของแม่นี้ เขื่อร่าจะบ่ค่อยเจอ เพราะเขาดำนาห่าง อากาศแสงแดดมันถ่ายเทใช้ไหมหละ ส่วนพวกแมลงก็มีบ้างอยู่ พวกเพลี้ยกระโดด เพลี้ยจักจั่น แต่กะระบาด จริงๆพวกแมลงนี่แม่กะบ่ได้เอาน้ำมันหลาย กะฉีดป้องกันเลย ถ้าเฮาเบิ่งสภาพนาแล้ว เฮาสังเกตแล้วว่า ช่วงนี้แต่ละปีมันมา พอข้าวประมาณนี้มันมา เฮาก็ไปฉีดกันไว้เลย มันก็ได้ผลนะ มันช่วยได้ แต่ถ้ามันลงแล้ว เราก้ไปฉีด มันก็ไล่แมลงหนีไป อยู่ที่เขาบางที่มันกินบ้างและไม่ระบาด เราก้ไม่ได้ไปวุ่นวายกับมันมากก็ปล่อยมันไปมันไม่ได้สร้างความเสียหายอะไรมากมาย”

เพ็ญผู้เป็นชาวนาที่เข้าใจระบบธรรมชาติและใช้ธรรมชาติเกื้อหนุนระบบการทำงาน เขาจึงฉีดพ่นสารควบคุมโรคและแมลงศัตรูข้าว เพื่อสร้างความปลอดภัยจากโรคและแมลงอย่าง รัศกุม อย่างไรก็ตาม เขาได้ความสำคัญกับเรื่องนี้ตั้งแต่กระบวนการเตรียมดินเพาะปลูก การคัด สรรต้นกล้าที่จะใช้ปลูก และวิธีการเพาะปลูก เพื่อให้ต้นข้าวที่เจริญเติบโตขึ้นมามีความแข็งแรง และต้านทานโรคได้ แต่ถ้าหากมีความจำเป็นต้องควบคุมหรือป้องกันโรคและแมลง เพ็ญก็เลือกที่ จะใช้น้ำส้มควันไม้ในการฉีดพ่น ซึ่งเขาได้พิจารณาแล้วว่า น้ำส้มควันไม้เป็นสิ่งที่เขาสามารถผลิต ได้เองโดยไม่ต้องเสาะหาวัสดุธรรมชาติประเภทอื่นๆ เพราะเป็นผลผลิตที่ได้จากกระบวนการเผา ถ่าน และสิ่งที่เลือกนี้ก็ไม่ได้อยู่นอกกฎเกณฑ์หรือข้อห้ามของการทำนาอินทรีย์ แต่เป็นการเลือก ภายใต้อาณัติความจริงที่ว่า หากสามารถฉีดพ่นน้ำส้มควันไม้ในไร่นาได้ ก็จะช่วยป้องกันโรคนาชนิด และสามารถป้องกันและขับไล่แมลงให้ออกไปจากนาข้าวด้วยเช่นกัน เมื่อความจริงเช่นนี้ แพร่มาสู่ กิจกรรมการจัดการโรคและแมลงศัตรูข้าว เขาจึงนำสิ่งที่เรียนรู้มาทำการทดลองเพื่อให้ทราบว่า เมื่อมีการฉีดน้ำส้มควันไม้ในแปลงนาแล้วจะเกิดผลอย่างไรต่อวิถีของแมลง โดยการใช้ น้ำส้มควัน ไม้ก็ทำให้เพ็ญสามารถควบคุมโรคและจัดการแมลงอย่างได้ผลเป็นที่น่าพอใจ บนความสัมพันธ์ไป กับการออกแบบวิธีการปลูกข้าวที่สามารถป้องกันโรคเชื้อรา และการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ แข็งแรงเพื่อให้เติบโตมาต้านทานแมลงศัตรูข้าว ผลเช่นนี้ ยิ่งทำให้เพ็ญมีความเชื่อมั่นว่า ในน้ำส้ม ควันไม้เป็นสารสกัดจากธรรมชาติชั้นดีที่เสริมศักยภาพในการควบคุมโรคข้าวและแมลงศัตรูข้าว หากจำเป็นต้องมีการจัดการในเรื่องนี้ เขาจึงไม่กังวลใจ ซึ่งความไม่กังวลนี้ไม่ได้หมายความว่า น้ำส้มควันไม้คือยาวิเศษที่จะจัดการโรคและแมลงได้อย่างแน่นอนและเด็ดขาด หากแต่วิถีนาอินทรีย์ ที่เขาเลือกทำต่างหาก ที่จะช่วยพยุงให้ทุกกิจกรรมมีความเกื้อหนุนการควบคุมเกิดโรคและการ คุกคามของแมลงศัตรูข้าว

ในด้านป้องกันมากกว่าการแก้ไขปัญหา เพ็ญนำน้ำส้มควันไม้ไปฉีดพ่นก่อนที่จะฤดูการ แพร่พันธุ์จะมาถึง ซึ่งในแต่ละปีจะต้องคอยสังเกตสภาพแวดล้อมของนา จดจำช่วงเวลา ที่ แมลงศัตรูข้าวได้เขามาสร้างความเสียหาย หมั่นสังเกตต้นข้าวในระหว่างการเจริญเติบโตที่แมลง มักจะเข้ามากินลำต้นหรือกินใบ ความใส่ใจที่มีต่อข้าวจึงทำให้เขารู้ช่วงเวลาดำเนินการฉีดเพื่อ ป้องกันการเข้ามาและแพร่ระบาด แม้การคาดการณ์ในการฉีดพ่นบนความสัมพันธ์กับวงจร ธรรมชาติของแมลงอาจไม่ใช่สิ่งที่สามารถคาดการณ์ได้อย่างแน่นอน แต่เมื่อมีการใช้น้ำส้ม ควันไม้อย่างทันท่วงที ก็ทำให้ต้นข้าวอุดมสมบูรณ์พร้อมที่จะเจริญเติบโตออกรวงต่อไป

กระบวนการบริโภคข้าวอินทรีย์ : ข้าวปลอดสารพิษชีวิตมีสุข

หากมองวิถีการดำรงชีวิตกับวิถีนาอินทรีย์ ปฏิเสธไม่ได้ว่า การทำนาอินทรีย์ก็ต้องสามารถนำผลผลิตสู่การบริโภคหรือขายผลผลิตออกสู่สังคม ซึ่งช่องทางสร้างความปลอดภัยของผลผลิตก่อนนำผลผลิตสู่การบริโภคนั้นได้มี “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์” ทำหน้าที่ควบคุมความเป็นอินทรีย์ เพื่อให้ชาวนาปฏิบัติตามเงื่อนไขต่างๆ ภายใต้ความเป็นมาตรฐานอย่างเคร่งครัด โดยผลผลิตที่จะออกสู่สังคมก็จะเป็นผลผลิตที่มีความน่าเชื่อถือในด้านความปลอดภัยสูงสุด และหากชาวนามีการนำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ก็ยิ่งสร้างความเชื่อมั่นต่อสังคมว่า ข้าวที่ผ่านการรับรองมาตรฐานคือข้าวที่ชาวนาได้เฝ้าระวังดูแลตนเองในทุกขั้นตอนของการปลอดสารเคมี อย่างไรก็ตาม หากมองเบื้องหลังการเกิดขึ้นของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ก็จะเป็นระบบความสัมพันธ์ทางการค้าซึ่งอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างความจริงว่าด้วยสินค้าเกษตรปลอดภัย สิ่งนี้จึงนำมาสู่การประเมินตัดสินว่า การกระทำแบบใดคือวิถีทางของการเป็นชาวนาอินทรีย์ ดังนั้น มาตรฐานจึงเป็นเครื่องมือควบคุมชาวนาให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยชาวนาต้องประเมินตนเองในทุกกิจกรรมการทำงาน บนความสัมพันธ์กับการสร้างผลผลิตให้มีความปลอดภัยและน่าเชื่อถือ ทำได้ดีที่สุด จะนำไปสู่การขายผลผลิตในตลาดมหภาคหรือตลาดสากลได้

หากจะกล่าวถึงข้าวที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ก็เพราะชาวนาได้มีส่วนเป็นผู้สร้างความปลอดภัยจากสารเคมีเพื่อให้ข้าวเป็นสินค้าที่สามารถขายได้ เพราะปัจจุบันผู้บริโภคได้ให้ความสำคัญต่อการมีสุขภาพที่ดี และผู้บริโภคย่อมเลือกซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานบนความเชื่อมั่นว่า แม้ไม่เคยเห็นขั้นตอนหรือวิธีการทำนาว่ามีกระบวนการป้องกันการใช้ปุ๋ยจากสารเคมีอย่างไร แต่ก็มั่นใจได้ว่าชาวนาปฏิบัติตามเงื่อนไขต่างๆ ตามมาตรฐานอย่างเข้มงวดจึงจะได้มาซึ่งตรารับรองของการเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ได้ ดังนั้น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์จึงมีส่วนสัมพันธ์กับการกำหนดช่องทางการตลาดและการบริโภคของสังคมสมัยใหม่ และยังกำหนดช่องทางการปฏิบัติตนของชาวนาให้เป็นผู้ควบคุมตนเองบนความสัมพันธ์กับระบบตลาดสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน

สังคมสมัยใหม่นอกจากได้กำหนดกฎเกณฑ์การสร้างมาตรฐานผลผลิตสู่การบริโภค โดยชาวนาจะต้องถูกประเมินรับรองจากองค์กรรับรองมาตรฐานผลผลิตแล้ว ชาวนายังต้องผันตัวเองเข้าสู่ระบบตลาดการบริโภคสินค้าอินทรีย์ ซึ่งนัยยะของการบริโภคข้าวอินทรีย์ในวิถีสังคมสมัยใหม่ อาจไม่ได้เป็นเพียงการบริโภคคุณค่าทางอาหารผ่านความปลอดภัยจากสารเคมีเท่านั้น แต่ยังเป็นการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ที่เชิดชูระบบการเกษตรที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสัมพันธ์ไปกับ

การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน ความจริงทางสังคมเช่นนี้ จึงทำให้ชาวนาอินทรีต้องเคียวเขี่ยตนเองหรือต้องการประเมินตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้กิจกรรมหรือการดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเป็นไปอย่างสอดคล้องกับกติกาของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยมาตรฐานกลายเป็นสิ่งชี้วัดและตัดสินความเป็นชาวนาอินทรี

จริยธรรมชาวนา : การก้าวพ้นมาตรฐานการผลิต

สำหรับชาวนาอินทรีในชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสร้างความรู้ในงานวิจัย พวกเขา กลับเลือกที่จะไม่นำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาเป็นสิ่งชี้วัดตัดสินผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการเพาะปลูกในวิถีชีวิต แต่ชาวนากลับเป็นผู้กำหนดตำแหน่งแห่งหนของการผลิตและการตลาดบนความสามารถของการกำหนดตนเองได้ว่า แม้ไม่มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งบ่งบอกความน่าเชื่อถือด้านความปลอดภัย แต่ชาวนาก็มีความตระหนักต่อผลผลิตที่ต้องจัดการให้มีความปลอดภัยจากการปนเปื้อนของสารเคมีมากที่สุดก่อนนำสู่การบริโภค ซึ่งเป็นทั้งการบริโภคในวิถีชีวิตและการบริโภคของผู้อื่นที่เป็นผู้ซื้อผลผลิตจากชาวนา ดังนั้น หลักประกันการบริโภคข้าวปลอดภัยจึงเกิดจากการบริโภคในวิถีชีวิตบนความห่วงใยในตนเองที่ไม่อาจประเมินค่าเป็นตัวเลขหรือข้อกำหนดที่มองเห็นเป็นรูปธรรมตามแบบแผนของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับระบบการตลาดสมัยใหม่นั้น ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการขายข้าวอินทรีย์ของชาวนา เพราะกลุ่มชาวนาได้แสดงให้เห็นว่า ความมีมาตรฐานไม่ได้เกิดขึ้นจากการถูกรับรองโดยองค์กรประเมิน แต่เกิดขึ้นจากวิถีอินทรีย์ที่ผู้บริโภคหรือผู้ซื้อข้าวจากชาวนามองเห็นคุณค่าของการเป็นผู้ปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อการบริโภคในชีวิตและให้ความไว้วางใจ/ไว้นับถือเชื่อใจชาวนาได้ผลิตข้าวส่งออก และสิ่งที่เป็นความมั่งคั่งของความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็เห็นจะเป็นการขายที่ไม่เอาเปรียบเรื่องราคากับผู้บริโภค ข้าวอินทรีย์ของชุมชนมีราคาที่ต่ำกว่าข้าวอินทรีย์ในท้องตลาดทั่วไป มิติความเป็นธรรมในเรื่องราคาจึงสร้างพื้นที่ทางการตลาดในอีกช่องทางหนึ่ง ที่ทำให้ชาวนามีตัวตนของการเป็นผู้สร้างความเป็นธรรมในสังคม มากไปกว่านั้นในความสัมพันธ์ ผู้ซื้อก็ไม่ตัดสินว่า ชาวนาอินทรีย์ของชุมชนมีศักดิ์ศรีหรือมีคุณค่าที่ด้อยไปกว่าชาวนาที่เข้าสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพราะความเชื่อมั่นที่มีต่อกันมาอย่างต่อเนื่องทำให้ไม่อาจตัดสินโดยเครื่องมือของระบบตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์สมัยใหม่ ดังนั้น ความเป็นชาวนาอินทรีที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มลูกค้าของชุมชน จึงไม่อาจมองภายใต้ความสัมพันธ์กับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หากแต่สามารถเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการมี “จริยธรรม” (Ethics) ที่ชาวนาปลูกข้าวบน

ความห่วงใยในตนเองและผู้อื่น จึงทำให้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ไม่สามารถเข้ามากำหนดความหมายการเป็นชาวอินทรีย์ของคนในชุมชนได้

จุดยืนในการทำนาเพื่อการบริโภคในชุมชนและขายผลผลิตกับกลุ่มคนที่ไว้เนื้อเชื่อใจภายใต้การกำหนดราคาที่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค ยังส่งผลให้ผู้บริโภคไม่ถูกครอบงำความคิดของการบริโภคข้าวปลอดภัยเพียงแค่การมีตรารับรองมาตรฐาน หากแต่พื้นที่ทางสังคมในลักษณะของการเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์ที่ผู้บริโภครู้ว่ากลุ่มชาวนาคือใคร มีที่ไปที่มาอย่างไร และปลูกข้าว ณ พื้นที่แห่งใดได้กลายเป็นรากฐานของความไว้วางใจ จึงเห็นได้ว่ามาตรฐานผลผลิตสู่การบริโภคในมิติเช่นนี้ จึงไม่ใช่การมีกฎเกณฑ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อตัดสินและประเมินค่าความเป็นชาวอินทรีย์ แต่มาตรฐานผลผลิตกลับเป็นความสัมพันธ์ของชีวิตที่ผูกพันกับความเป็นอินทรีย์มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง จนทำให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจว่า หากจะบริโภคข้าวอินทรีย์โดยตรงจากผู้ปลูก ก็สามารถซื้อข้าวอินทรีย์จากชาวนาในชุมชน มิติเช่นนี้ จึงสะท้อนผ่านวิถีนาอินทรีย์ของ สุ และกลุ่มชาวนา ซึ่งสร้างจุดยืนของตนเองเกี่ยวกับความเป็นอินทรีย์บนวิถีการดำรงชีวิต

“เกษตรอินทรีย์ไม่ใช่การปลูกข้าวแล้วขายเด้อ เกษตรอินทรีย์คือวิถีชีวิต และคุณจะต้องอยู่ได้ด้วย คุณจะต้องกินมันด้วยคุณบิโซ่พ่อค้าแม่ค้าซิไปเว้าขายแล้วบิกิน แต่ของเฮนั่นคือคุณต้องกินของคุณ แล้วค่อยเอารสชาติที่คุณสัมผัสและก็คุณภาพชีวิตของคุณออกไปเผยแพร่ให้ได้แล้วก็ไม่ใช่ว่าคุณทำข้าวตอนนี้ให้เจ็กกินให้ฝรั่งกิน ให้คนรวยได้กินอย่างเดียวนะเพราะมันก็ไม่ใช่อินทรีย์ในแบบที่เรานิยาม เพราะของเรานี้คนทุกคนเข้าถึงได้ ของเรามันเป็นอินทรีย์แบบพึ่งพาตนเองได้ คือมันต้องทำได้ ตนเองอยู่ได้ จะซื้อกันก็ได้ มันต้องยั่งยืน มันคงและเป็นธรรม นีระบบของเราต้องแบบนี้”

การปลูกข้าวอินทรีย์ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการผลิตเพื่อการค้านี้ ทำให้จุดยืนของความเป็นอินทรีย์ของสุและสมาชิกในกลุ่มเกิดจากความห่วงใยในตนเองเสียก่อน พวกเขาปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อการบริโภคในชีวิตที่ใส่ใจต่อสุขภาพของตนเองและต้องการสร้างสภาพแวดล้อมการทำนาที่สัมพันธ์ไปกับวิถีของธรรมชาติ โลกทัศน์เช่นนี้ จึงเป็นจุดยืนอันสำคัญที่จะไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจของระบบการค้าข้าวอินทรีย์ แต่พวกเขากลับเลือกที่จะดำเนินวิถีอินทรีย์บนความสัมพันธ์กับศักยภาพและเป้าหมายของการทำนาของตนเอง และสำหรับประเด็นการสร้างมาตรฐานผลผลิตสู่การบริโภคของสังคมนั้น กลุ่มของเขาเลือกที่จะปฏิเสธการเข้าสู่ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพราะได้ไตร่ตรองแล้วว่า การเข้าสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นการสร้างต้นทุนการผลิต

เพราะต้องแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนไม่น้อยในการได้มาซึ่งตรารับรอง และการผลิตข้าวของสุและกลุ่มสมาชิกก็ไม่ใช่วิธีการผลิตที่มุ่งมั่นเพื่อการค้าในตลาดที่ใหญ่โต หรือการส่งต่อความปลอดภัยทางอาหารให้กับกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีเท่านั้น แต่พวกเขาเลือกที่จะส่งต่อการบริโภคสู่สังคมผ่านตลาดในมิติอื่นให้คนทั่วไปสามารถเข้าถึงข้าวอินทรีย์ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นการก้าวพ้นมาตรฐานการเกษตรทุนนิยมสมัยใหม่

หากตั้งคำถามว่า การเป็นชาวนาอินทรีย์ที่สมบูรณ์ คือชาวนาที่ถูกรับรองจากองค์กรรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ วิธีการเป็นชาวนาอินทรีย์ของสุ คงกลายเป็นความไม่สมบูรณ์แบบและไม่สามารถตอบโจทย์กลไกการขายข้าวอินทรีย์ที่ถูกสร้างบรรทัดฐานเช่นนั้นได้ ซึ่งประเด็นของการขายข้าวอินทรีย์นั้น สุเข้าใจดีว่าระบบเกษตรอินทรีย์ในโลกสมัยใหม่ต้องการให้เกษตรกรหรือชาวนาได้ตรวจรับรองมาตรฐาน เพื่อให้ข้าวอินทรีย์สามารถขายได้ทุกหนทุกแห่งโดยที่ผู้บริโภคไม่ต้องกังวลใจ สุมีความเข้าใจเป้าหมายของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอย่างดีที่ได้เข้ามาส่งเสริมและเข้ามาช่วยเหลือให้กลุ่มของเขาได้พัฒนาตนเองไปสู่การเป็นผู้ผลิตและผู้ส่งออกข้าวในระดับสากล เพราะด้วยศักยภาพของกลุ่มและตัวเขาเองที่ทำนาอินทรีย์มาหลายปีแล้วนั้น คงไม่ใช่เรื่องยากหากจะต้องปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ผลิตที่สามารถปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลได้อย่างครบถ้วน เมื่อกระแสเช่นนี้ได้แผ่เข้ามาสู่การทำนาอินทรีย์ในชุมชน จึงทำให้สุได้ครุ่นคิดและไตร่ตรองเรื่องนี้กับบรรดากลุ่มชาวนาว่าจะพัฒนาตนเองไปสู่การค้าข้าวอินทรีย์ในระดับสากลหรือจะยังคงขายข้าวในวิถีตลาดท้องถิ่นและตลาดในประเทศเป็นหลัก จนท้ายที่สุดเขาและกลุ่มชาวนาก็เลือกที่จะปฏิเสธการรับเอากลไกมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลมาปฏิบัติกับตนเอง บนความตระหนักแล้วว่า การทำนาอินทรีย์ที่ดำเนินการอยู่ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข บนเป้าหมายของการปลูกข้าวเพื่อการดำรงชีวิตและขายผลผลิตให้กับกลุ่มลูกค้าที่เชื่อมั่นต่อกลุ่มโดยไม่ต้องมีมาตรฐานมาเป็นสิ่งชี้วัด

เช่นเดียวกับ พร ที่ มองมาตรฐานผลผลิตของตลาดการค้าข้าวอินทรีย์ เป็นเรื่องเกินความจำเป็นในชีวิต แต่การที่ผู้บริโภคเข้าใจในวิถีการทำนาของเขาและให้ความไว้วางใจให้เขาได้ส่งข้าวที่ดีที่สุด กลับเป็นการสร้างตำแหน่งแห่งหนของการเป็นผู้ขายผลผลิตอินทรีย์

“อย่างที่ว่านั่นแหละ การพูดก็ไม่ช่วยกระตุ้นคนเชื่อนะ บางครั้งคนก็ไปเห็นในแปลงที่เราทำจากสมาชิกก็เล่าสู่กันคนไม่เป็นสมาชิกต่อๆ กันไป ข้าวที่เราขายไปก็มีคุณสมบัติตามที่เราดูในผลวิจัยเรื่องธาตุอาหารเราก็เอามาพูดเวลาขาย เขาเอาไปกินแล้วมันก็เป็นอย่างนั้น เขาว่าข้าวกลิ่นหอม มันก็เป็นอย่างนั้น ว่ามันนุ่มมันก็นุ่ม มันก็ขึ้นอยู่กับการผลิตข้าวมันถึงหอมถึงนุ่ม เขาเอาไปบริโภคแล้วมันก็เป็นอย่างนั้น เขาจึงได้กลับมาซื้อข้าวกับเรามาก เขาก็เชื่อมั่น เราทำมานาน เรื่อง

การตลาดมันก็มีใบรับรองมาตรฐานใช่ไหมคะ ไม่ใช่ที่เราไม่รู้ว่ามันมีมาตรฐานนะคะ แต่มันเกินตัวพวกเราเพราะมีแต่พูดเรื่องส่งนอก เราไม่ส่งอยู่แล้ว เราทำกินและขายให้กับคนที่เชื่อมั่นในตัวเรา แค่นี้ก็พอแล้วคะ”

ชีวิตการเป็นชาวนาอินทรีย์ก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า จะต้องมีการขายผลผลิตเพื่อพยุงเศรษฐกิจภาคครัวเรือนให้มีความมั่นคง แม้จะไม่ใช้การขายเพื่อสร้างความมั่งคั่งก็ตาม ซึ่งการขายข้าวอินทรีย์จำเป็นต้องสามารถบอกกับลูกค้าได้ว่า ข้าวมีความปลอดภัยอย่างไร ปราศจากการใช้สารเคมีอย่างไร ไม่เพียงการสื่อสารผ่านคำพูดเท่านั้น สำหรับพระเจ้าพร้อมให้ผู้คนได้เข้าไปสัมผัสกับวิถีการทำนาอินทรีย์ของตนเอง เพื่อที่จะสื่อสารต่อสังคมว่า เขาคือผู้ที่ใส่ใจต่อการสร้างความปลอดภัยตั้งแต่ระดับแปลงการผลิต วิถีการนาอินทรีย์ของเขาคือวิถีที่สามารถเปิดเผยให้ทุกคนได้รับรู้ และทำให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน การสร้างมาตรฐานผลผลิตที่สัมพันธ์ไปกับความห่วงใยในชีวิตของตนเองเช่นนี้ จึงสร้างความไว้วางใจต่อผู้บริโภคได้

มากไปกว่านั้น แม้ผู้บริโภคจะไม่ได้มีความกังวลใจต่อการซื้อข้าวอินทรีย์ของพร แต่ความพยายามที่จะสร้างคุณค่าให้กับข้าวอินทรีย์ที่เขาปลูก เขาจึงมักจะบอกผู้บริโภคว่า นอกจากได้ข้าวที่ปลอดภัยจากสารเคมีแล้ว ยังจะได้รับประโยชน์ทางด้านสารอาหารและโภชนาการต่างๆ ที่ไม่สามารถหาได้จากข้าวทั่วไป และที่สำคัญ ผู้บริโภคจะมีข้าวที่รสชาติและกลิ่นที่มีลักษณะเฉพาะของข้าวพันธุ์พื้นบ้านที่เขาปลูก ซึ่งการขายข้าวและการสื่อสารต่อผู้บริโภคอย่างได้ผลและน่าเชื่อถือนี้ พรได้แสวงหาความรู้และข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติม มีการค้นหาแหล่งอ้างอิงหรือข้อมูลทางวิชาการต่างๆ อย่างสม่ำเสมอเกี่ยวกับคุณสมบัติและคุณประโยชน์ของข้าวอินทรีย์ เพื่อที่จะบอกต่อผู้บริโภคว่า หากซื้อข้าวอินทรีย์ของเขาแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพอย่างไร การสร้างความสามารถในการขายข้าวอินทรีย์ จึงทำให้การนำผลผลิตสู่การบริโภคของสังคมไม่ได้มีวิถีทางเชกเช่นการตลาดในโลกทุนนิยม แต่การปลูกในวิถีชีวิตได้สร้างตัวตนของการเป็นผู้ส่งต่อความปลอดภัยสู่การบริโภคของสังคมในฐานะชาวนาที่สร้างความฉลาดรู้ในการแสวงหากลวิธีที่จะทำให้ข้าวอินทรีย์มีความน่าเชื่อถือและเกิดความเชื่อมั่นต่อผู้บริโภคได้

การกำหนดตำแหน่งแห่งหนของการเป็นผู้ขายข้าวอินทรีย์ ที่เกิดขึ้นจากการทบทวนและไตร่ตรองในวิถีการทำนาของตนเอง ทำให้การขายในวิถีทางที่เลือกเป็นวิถีการขายที่มีความสุข และทำให้ลูกค้ายังคงเข้าถึงการบริโภคข้าวอินทรีย์ในราคาที่ถูกลงกว่าตลาดข้าวอินทรีย์ทั่วไป การเลือกปฏิเสธระบบการค้าเพื่อการส่งออกและการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้น จึงเป็นสิ่งที่ได้ตระหนักแล้วเพราะไม่ใช่สิ่งที่ชาวนาปรารถนา แต่การขายบนวิถีของชุมชนกลับเป็นวิธีการส่งต่อความปลอดภัยสู่การบริโภคที่เปิดโอกาสให้ชาวนาอินทรีย์และกลุ่มผู้บริโภคได้สร้างพื้นที่ของ

มาตรฐานผลผลิตแบบไว้นื้อเชื่อใจและการมองเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน โดยชาวนาจะต้องจัดการความปลอดภัยก่อนการนำส่งการบริโภคให้ดีที่สุด เพื่อตอบสนองความไว้วางใจและความไว้นื้อเชื่อใจที่ผู้บริโภคได้มอบให้ ดังนั้น การสร้างมาตรฐานผลผลิตบนวิถีชีวิตความเป็นชาวนาอินทรีย์จึงเป็นการกำกับตนเองอย่างผู้มีจริยธรรมในตน (Ethical Subject) ที่เปิดทางให้ตนเองได้ปกครองชีวิตการทำนาอินทรีย์อย่างเป็นอิสระภายใต้ระบอบความจริงของการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารเคมี ซึ่งชาวนาสามารถประเมินตนเองได้ว่า วิธีการต่างๆ ในการจัดการความปลอดภัยต่อผลผลิตก่อนนำสู่การบริโภคคือการนำเอาคุณค่าชีวิตตนเองออกไปสู่สังคม เพื่อให้สังคมได้บริโภคข้าวปลอดภัยและมีคุณภาพ

เครือข่ายการบริโภคข้าวอินทรีย์จากความเชื่อถือ

การที่ชาวนาอินทรีย์ได้สร้างความไว้วางใจในมิติของนำผลผลิตสู่การบริโภคนั้น ชาวนาได้สร้างเครือข่ายการบริโภคโดยการหาตลาดหรือเข้าร่วมกับเครือข่ายต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ซื้อขายข้าวกันโดยอาจไม่มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มากำกับ ทั้งนี้ ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้เข้ามาเป็นสื่อกลางในการสร้างช่องทางการตลาดผ่านโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้ชาวนาและผู้บริโภคได้สื่อสารและทำความรู้จักมักคุ้นกัน ดังนั้น วิธีการบริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ จึงได้รับการสนับสนุนจากรัฐในอีกช่องทางหนึ่ง เพื่อให้ผู้บริโภคได้ซื้อข้าวจากชาวนาอินทรีย์หรือกลุ่มผู้ผลิตที่ไม่ได้เข้าสู่การรับรองมาตรฐาน เพื่อเปิดช่องทางการตลาดให้ชาวอินทรีย์แพร่กระจายในวงกว้างได้ ดังเช่น เครือข่ายทางการตลาดที่ *เพ็ญ* เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีการจัดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง และทำให้เขาไม่จำเป็นต้องสร้างตลาดข้าวอินทรีย์เพียงลำพัง

“ถ้ามีงานต่างๆ การประชุม การสัมมนา เราก็จะไป ต้องดูว่างานไหนเอาข้าวไปขายได้หรืองานไหนไปหาความรู้ อย่างเอาข้าวไปขายได้ด้วยทั้งงานของเครือข่ายจังหวัด งานออกนุทนิทรรศการต่างๆ ระดับภาค ระดับประเทศอย่างนี้เราก็ไป มันจะมีเครือข่ายเยอะแยะ เครือข่ายผู้บริโภค เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายความมั่นคงอาหาร เครือข่ายความหลากหลายทางชีวภาพ มันจะเวียนมาเรื่อยๆ เราไปหลายครั้งก็เจอลูกค้าที่เคยซื้อข้าวกับเรา คนกลุ่มเหล่านี้จะรู้จักมักคุ้นกันตลอด เจอกันบ่อยๆ จึงรู้ว่าใครปลูกข้าวอยู่ที่ไหน ปลูกแบบไหน เรามีลูกค้าประจำ เขาจะมาซื้อกับเรา เพราะเขาเคยกินข้าวเราแล้ว เขามั่นใจเราแล้วไง คือตอนนี้เราเป็นคนที่เขารู้จักกันโดยทั่วไปแล้วเพราะทำมาหลายปีแล้ว”

การกำหนดตนเองให้เป็นชาวนาอินทรีที่ไม่เข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการส่งออก เพื่อยังคงเข้าใจสถานะของการขายข้าวว่า หากต้องขายข้าวอินทรีย์ก็ต้องขายให้กับผู้บริโภคในท้องถิ่นหรือผู้บริโภคในประเทศที่เชื่อมั่นและไว้วางใจในตัวเขา โดยไม่ได้มองหาบรรจุภัณฑ์ที่สวยหรูหรือตรารับรอง เพราะเขาตระหนักแล้วว่า หากต้องเป็นผู้ขายตามลู่วางดังกล่าว เขาคงหนีไม่พ้นการแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนไม่น้อยในการประเมินเพื่อการรับรองตามมาตรฐาน และการใช้บรรจุภัณฑ์ที่สวยงามที่จะนำไปสู่การกำหนดราคาขายที่สูงขึ้น อันเกิดผลกระทบต่อลูกค้าประจำของเขาด้วยเช่นกัน และหากต้องลงทุนเพื่อการค้า ชีวิตก็คงไม่แตกต่างไปจากนักธุรกิจที่มีเป้าหมายในการประกอบอาชีพเพื่อมุ่งหวังแต่เพียงผลกำไรสูงสุด ดังนั้น การขายผลผลิตจึงเป็นการกำหนดพื้นที่ทางการตลาดในระดับท้องถิ่นที่ผู้คนรู้จักมักคุ้นกัน และการสร้างเครือข่ายการบริโภคผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์จัดขึ้นตามโอกาสต่างๆ เพื่อให้ผู้บริโภคได้เข้าใจว่า ข้าวอินทรีย์ที่ปลูกเพื่อการบริโภคในวิถีชีวิต แม้ไม่ได้มีการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แต่ผู้บริโภคก็จะมีข้าวที่มีคุณภาพ มีความปลอดภัยจากสารเคมี และที่สำคัญข้าวมีราคาที่ถูกกว่าข้าวอินทรีย์ที่ปิดฉลากหรือมีแพ็คเกจที่สวยงาม แล้วยังสดใหม่มากกว่าเพราะไม่ได้เก็บไว้ในห้องสุญญากาศเป็นระยะเวลานาน การสร้างเครือข่ายการบริโภคเช่นนี้ จึงเป็นการบูรณาการเป้าหมายหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน ตั้งแต่การสร้างความเป็นธรรมในราคาผลผลิต การสร้างพื้นที่ทางการตลาดที่ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ของผู้บริโภคที่ร่ำรวย แต่เป็นการสร้างความเท่าเทียมกันของวิถีการบริโภคข้าวอินทรีย์ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

การสร้างเครือข่ายการบริโภคของเพ็ญ หากรัฐและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้เปิดพื้นที่ให้เกิดระบบตลาดเช่นนี้ ก็คงเป็นเรื่องยากที่เพ็ญและผู้บริโภคจะสามารถสื่อสารกันผ่านความไว้วางใจ เครือข่ายการตลาดเช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นความแยบยลของอุดมการณ์ทางสังคมและความเป็นรัฐที่ต้องการให้ชาวนาสังสร้างและดำรงวิถีอินทรีย์ไม่ว่าจะเป็นชาวนาอินทรีในมิติใดก็ตาม ดังนั้น การเข้าร่วมเครือข่ายจึงทำให้เพ็ญยังคงเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นในการปลูกข้าวอินทรีย์ และนำผลผลิตสู่การบริโภคของสังคมผ่านช่องทางของเครือข่าย เขาเป็นผู้ที่ผู้คนรู้จักมักคุ้นในเครือข่าย รวมถึงผู้บริโภคข้าวอินทรีย์ที่รู้ว่า เมื่อใดก็ตามที่เขาซื้อข้าวมาขาย ข้าวเหล่านั้นจะเป็นข้าวอินทรีย์ที่ขายโดยผู้ปลูกโดยตรง

ไม่เพียงการสร้างเครือข่ายการบริโภคผ่านกิจกรรมส่วนบุคคลของชาวนาอินทรีเท่านั้น แต่การรวมกลุ่มกันเป็นผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ในชุมชน ก็ทำให้กลุ่มกลายเป็นกลไกของการมีเครือข่ายการบริโภคในอีกมิติหนึ่งด้วยเช่นกัน ดังนั้น การขายผลผลิตข้าวอินทรีย์ของชาวนาจึงมีความเป็นอิสระและมีความหลากหลาย โดยบุคคลไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบใด

แบบหนึ่งที่ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับความจำเป็น โอกาส และช่องทางการตลาดที่เกิดขึ้น กลุ่มชาวนาจึงมีจุดร่วมสำคัญที่ทุกคนต้องตระหนักว่า พวกเขามีช่องทางการขายในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งลูกค้าไม่รู้จักร ชาวนาในฐานะของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ในฐานะของการเป็นกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ก็ทำให้มีผู้บริโภคของกลุ่มเป็นการเฉพาะด้วยเช่นกัน ดังนั้น ชาวนาในกลุ่มจึงต้องจัดสรรผลผลิตเพื่อให้เครือข่ายการบริโภคของกลุ่มได้รับข้าวอินทรีย์ตามจำนวนและราคาที่สั่งซื้อ

หากถามว่าเครือข่ายเช่นนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร หรือกลุ่มชาวนามีการสร้างเครือข่ายอย่างไรวินั้น ก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า เครือข่ายไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระที่กลุ่มชาวนาเป็นผู้สร้างพื้นที่ทางการตลาดเพียงลำพัง แต่บทบาทของภาครัฐและเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์ก็ยังคงเป็นพื้นที่องหลักที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังเช่นเครือข่ายการตลาดในระดับบุคคล กลุ่มชาวนาจึงมีโอกาสสร้างการรับรู้ต่อสังคมว่าตนเองเป็นใคร และมีการปลูกข้าวอินทรีย์ ณ พื้นที่ใด เกิดการสื่อสารกับผู้บริโภคโดยตรงผ่านกิจกรรมที่รัฐและเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์ได้จัดขึ้น ทั้งกับผู้บริโภคภาคครัวเรือนและองค์กรต่างๆ ที่ต้องการข้าวอินทรีย์จากกลุ่มชาวนา

“ของเรานี้ในนามกลุ่มนี้ขายให้กับ 30 กว่าครอบครัว ซึ่งมาจากโครงการผูกปิ่นโตข้าวที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นแม่สื่อให้ชาวนากับผู้บริโภคมาตกลงซื้อขายกัน เขาก็ให้เราเป็นเจ้าบ่าว ส่วนผู้บริโภคก็เป็นเจ้าสาว ก็เอาเจ้าบ่าวกับเจ้าสาวมาทำสัญญาซื้อขายกัน คือเราก็ต้องเสนอตัวเข้าไปนะ เพื่อให้เจ้าสาวเลือกที่จะเอาเจ้าบ่าวคนไหน ถูกใจกันก็ตกลงกัน ก็พูดคุยกันโดยตรงไม่มีนายหน้า ไม่มีพ่อค้าคนกลาง มันเลยเป็นเรื่องที่ดีว่า คนกินข้าวเรารู้จักเราและได้ข้าวอินทรีย์ในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด มันมีความสุขนะ มันเหมือนเป็นพี่เป็นน้องกันไปแล้ว บางทีคุยกันทางไลน์ ก็ถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกัน เขาอยากกินข้าวแบบไหนกับอกเรา มา เราก็ปลูกให้ เขาเชื่อเราเพราะเราได้มอบสิ่งดีๆ ให้เขา มันมีที่ไหนลูกค้าขอบคุณแม่ค้า บางทีก็ไลน์มาขอบคุณ มันภูมิใจอะ มันเลยเป็นกำลังใจให้เราทำมันต่อ และไม่ใช่แค่ 30 กว่าครอบครัวนี่นะ พอเราเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายต่างๆ ก็มีหลายที่รู้จักเราและซื้อข้าวกับเรา อย่างองค์กรชาวนาอิสระ ตระกูลเตชะไพบูลย์ กลุ่มนาวิธ พลวิธและที่โรงพยาบาลเอกปทุมก็ซื้อข้าวจากเราหมด มันเลยเป็นบทพิสูจน์ว่า สิ่งที่เราเป็นนี่มันเดินมาถูกทางแล้ว สมาชิกในกลุ่มก็มีรายได้ ผู้บริโภคก็มีความสุข และสิ่งที่เราเป็นมันก็ไม่ใช่ว่าการดิ้นรนจะเอาแต่ได้กับได้ พวกเราก็คงจะรับเฉพาะสิ่งที่พึงได้โดยชอบธรรม ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค”

หากมองมิติทางการค้า คงเลี่ยงไม่พ้นถึงการตั้งคำถามว่า แท้จริงแล้ววิถีปลูกข้าวอินทรีย์ของกลุ่มชาวนาเป็นวิถีที่อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ร้อยรัดไปกับวิถีคิดแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการมุ่งกำไร การสะสมทุน และผูกขาดหรือไม่ หากสืบสาวผ่านปฏิบัติการส่งต่อการบริโภค

ชาวอินทรีผู้สูงส่งคมภายใต้บริบทที่พวกเขาเป็น ก็จะทำให้เห็นว่า ชาวนาได้สร้างความสามารถที่จะอยู่ร่วมกับอุดมการณ์ทุนนิยมอย่างรู้เท่าทัน โดยการขายผลผลิตในช่องทางการตลาดแบบไว้นื้อเชื่อใจ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะดำรงวิถีนาอินทรีที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเองเป็นที่ตั้งให้คงสืบต่อ วิถีเช่นนี้จึงสร้างความเป็นตัวตนของความเป็นชาวนาอินทรีในอีกมิติหนึ่ง ที่กำหนดการขายผลผลิตเพื่อเพิ่มทุนทางสังคม (Social Capital) ผ่านการเป็นผู้มีจริยธรรม มีความซื่อสัตย์ และการไม่เอาเปรียบผู้บริโภคโดยกำหนดราคาชาวอินทรีในราคาที่เป็นธรรม และหากจะยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรม ก็คงเห็นได้จากการเข้าร่วม “โครงการผูกปิ่นโตข้าว” ที่กลุ่มสามารถสื่อสารกับผู้บริโภคและทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจที่จะซื้อข้าวจากกลุ่มและทำสัญญาต่อกันในการส่งข้าวในแต่ละปี มิติการขายเช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า วิธีการทำนาที่สร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก จึงไม่ได้เป็นเพียงการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากยังต้องยึดโยงกับความสัมพันธ์ภายนอก มิเช่นนั้นแล้ว การทำนาอินทรีในรูปแบบที่พวกเขานิยามคงเป็นเพียงวิธีการทำนาเพื่อการยังชีพที่เน้นเพียงความหวังโยที่มีต่อตนเองแต่แยกขาดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และไม่เพียงการสร้างเครือข่ายการบริโภคผ่านกลุ่มผู้บริโภคภาคครัวเรือน กลุ่มยังสามารถสร้างเครือข่ายผู้บริโภคร่วมกับองค์กรภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งได้ให้ความไว้วางใจชาวนาให้เป็นผู้ส่งมอบข้าวอินทรีด้วยความไว้วางใจดังกล่าวก็ยิ่งทำให้พวกเขาต้องยึดมั่นกับแนวทางการทำนาอินทรี ดังนั้น วิธีการขายผลผลิตบนพื้นฐานของการเป็นผู้มีจริยธรรม แม้มองไม่เห็นการควบคุมของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แม้ไม่มีกฎเกณฑ์ที่มาตัดสินชี้วัด แต่พวกเขาก็สามารถประเมินคุณค่าความเป็นอินทรีบนความสัมพันธ์ที่ตนเองมีความหวังโยต่อผู้บริโภคภายใต้ความผูกพันฉันมิตรอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- ชีเกฮารุ ทานาเบ. (2551) **ชุมชนกับการปกครองชีวญาณ : กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีในภาคเหนือของไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). **แนะนำสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมมติ
- เดชา ศิริภัทร. (2551). **เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิชีววิถี
- นภาพร หะวานนท์. (2552). **วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง ปีที่ 5 ฉบับที่ 2. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น**
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). **มิเชล ฟูก็อดต์ : Michel Foucault**. กรุงเทพฯ : วิชา
- สุพจน์ บุญแรง. (2552) **คุณภาพและความปลอดภัยทางอาหารของผักอินทรีย์สดพร้อมบริโภค**. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- สำนักกระบวนวิชา (2556). “สถานการณ์และผลต่อสุขภาพจากการใช้สารเคมีป้องกันศัตรูพืช ปี พ.ศ. 2556”. รายงานการเฝ้าระวังทางระบาดวิทยาประจำสัปดาห์. ปีที่ 44 ฉบับที่ 44. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์. (2555). **มาตรฐานเกษตรอินทรีย์**. (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2556. จาก <http://www.actorganic-cert.or.th>
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). **ขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยและการเมืองของงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน**. นนทบุรี : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย
- Agrawal, A. (2005) . **Environmentality : technologies of government and the making of subjects** Durham : Duke University Press.
- Burchell, G. (1996). Liberal government and techniques of the self, in A. Barry, T. Osborne and N. Rose (eds) **Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government**, University of Chicago Press, Chicago, pp. 19-36.
- Bold, C. (2012). **Using Narrative in Research**. London: SAGE Publications.
- Charmaz, K. (2012). **Constructing Grounded Theory**. London: SAGE Publications.
- Cheshire, L. (2000) Contemporary strategies for rural community developmenp in Australia: a governmentality perspective, **Journal of Rural Studies**, Vol. 16(2), pp. 203-15.

- (2006). **Governing rural development : discourses and practices of self-help in Australian rural policy**. Burlington : Published by Ashgate Publishing Limited
- Clandinin, D. J, and Connelly. F. M. (2000). **Narrative Inquiry. Experience and Story in Qualitative Research**. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Czarniawska, B. (2004). **Narratives in Social Science Research. Introducing Qualitative Methods**. Series editor : David Silverman. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Danaher, G., Schirato, T. and Webb, J.. (2000). **Understanding Foucault**, SAGE Publications.
- Dean, M. (1999). **Governmentality: power and rule in modern society**. London: Sage.
- (2009). **Three conception of the relation between power and liberty**. in S. Clegg and M. Haugaard (eds.) **The Sage Handbook of Power**, London: Sage: 177-193.
- Elliott, J. (2005). **Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches**. London: Sage Publications
- Foucault, M. (1977). **Discipline and punish: The birth of the prison**. London: Penguin.
- (1978). **The History of Sexuality, Vol. I: An Introduction**, translated by Robert Hurley, Pantheon, New York.
- (1980). **Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977**. New York: Pantheon.
- (1983). **The subject and power**. In H. Dreyfus, & P. Rabinow (Eds.), **Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics**. Chicago: University of Chicago Press.
- (1985). **The use of pleasure: The history of sexuality, Volume 2**. London: Penguin Books.
- (1986). **The care of the self: The history of sexuality, Volume 3**. New York: Pantheon.
- (1987) **The Ethic of Care for the Self as a Practice of Freedom**, in J. Bernauer and D. Rasmussen (eds) **The Final Foucault**, Cambridge, MA: MIT Press.
- (1988) **"Technologies of the self"**. In L H Martin, H Gutman and P H Hutton (eds) **Technologies of the self : a Seminar with Michel Foucault**. Tavistock. London.

- (1991). Governmentality in G. Burchell, C. Gordon, and P. Miller
(eds) **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**. Harvester Wheatsheaf.
Hemel Hempstead, pp. 87-104.
- (1997). The birth of biopolitics. In **M. Foucault, Ethics, Subjectivity
and Truth: The Essential Works** (Ed. P. Rabinow, trans. R. Hurley)
Allen Lane, London: Penguin Press. pp. 73-80.
- (2000). 'The Ethics of the Concern of the Self as a Practice of Freedom' in P. Rabinow
(ed) **Michel Foucault, Ethics, Subjectivity and Truth**. Essential Works of Foucault
1954-1984 Volume 1. Penguin- London.
- Freeman, M. (1993). Rewriting the self. History, memory, narrative. In **Critical Psychology**,
edited by J. Broughton, D. Ingleby and V. Walkerdine. London
and New York: Routledge
- Gordon, C. (1991). Governmental Rationality: An Introduction in **The Foucault Effect:
Studies in Governmentality**, edited by Graham Burchell, Colin Gordon and Peter
Miller. Chicago: University of Chicago Press. pp. 1-51
- Guba, E. G. and Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K.
Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), **Handbook of qualitative research** (pp. 105-117).
London: Sage.
- Gubrium, J. F. , & Holstein, J. A. (2009) . **Analyzing narrative reality**. Thousand Oaks , CA :
Sage .
- Ibarra-Colado, E. C. Rhodes, C. and Kornberger, M. (2006). "The Ethics of Managerial
Subjectivity". **Journal of Business Ethics** (2006) 64. Springer. pp. 45–55,
- Lemke, T. (2000). **Foucault, Governmentality, and Critique**, Rethinking Marxism Conference.
University of Amherst (MA).
- Lewis, P.J. and R. Adeney, (2014). **Narrative Research, in Qualitative Methodology: a
practical approach**, J. Mills and M. Birks, Editors. Sage: London. p. 161-179.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. (2000). Paradigmatic controversies, contradictions, and
emerging confluences. In **Handbook of Qualitative Research** (2nd ed), edited by
Denzin K. and Lincoln, Y.S. London: Sage publication.

- Markula, P., & Pringle, R. (2006). **Foucault, sport and exercise: Power, knowledge and transforming the self**. London: Routledge.
- McNay, L. (1994). **Foucault : A Critical Introduction**. Cambridge : Polity Press Publications.
- Payne, M. (2006). **Narrative Therapy : An Introduction for Counsellors**. . London: SAGE Publications
- Peters, M.A. (2003). Truth-telling as an educational practice of the self: Foucault, Parrhesia and the ethics of subjectivity. **Oxford Review of Education**, 29(2), 207-223.
- Phoenix, A. (2013). Analysing Narrative Contexts, in **Doing Narrative Research**. London: SAGE Publications. pp. 72-87
- Rabinow, Paul. (1984). **The Foucault Reader**. New York: Pantheon Books.
- Riessman , C. K. (2008) . **Narrative methods for the human sciences**. London , England : Sage .
- Rose, N. (1996). The death of the social? Re-figuring the territory of government, **Economy and Society**, Vol. 25(3), pp. 327-56.
- Rose, N. and Miller, P. (1992). Political Power beyond the State: Problematics of Government. **British Journal of Sociology** 43, 173-205.
- Rouse, J. (2006). Practice Theory. **Handbook of the Philosophy of Science**. Volume 15: Philosophy of Anthropology and Sociology, pp. 499-540.
- Rutherford, S. (2007) Green governmentality: insights and opportunities in the study of nature's rule. **Progress in Human Geography** 31(3) (2007) pp. 291–307
- Savin-Baden and Niekerk, (2007). Narrative inquiry: Theory and practice. **Journal of Geography in Higher Education**. 31(3), 459-472.
- Schofield, B. (2002). Partners in power: Governing the Self-Sustaining Community. **Sociology** 36 (3) : 663-683.
- Skinner, D. (2007). **Organising Organic: a Foucauldian Analysis of the Regulation of Organic Food Production**. Dissertation. Coventry : University of Warwick
- Squire, C. (2013). From Experience-Centred to Socioculturally-Oriented Approaches to Narrative. In M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (Eds.), **Doing Narrative Research** (pp. 47 – 71). London: SAGE Publications.

Tamboukou, M.(2013). Foucauldian approach to narrative, in **Doing Narrative Research**.
London: Sage. pp. 88-94

ภาคผนวก

แนวทางการสนทนากับชาวนาอินทรี

1) ข้อมูลทั่วไป

- ขออนุญาตให้ท่านแนะนำตัว / ภูมิลำเนา / เชื้อชาติ / สัญชาติ / ศาสนา / การศึกษา
- ท่านเกิดที่นี่หรือย้ายมาจากที่อื่น / ถ้าย้ายมาจากที่อื่น มาจากไหน / ทำไมจึงมาอยู่ที่นี่ / อยู่มานานกี่ปีแล้ว / พ่อแม่เป็นคนที่ไหน พวกท่านประกอบอาชีพอะไร
- ก่อนที่จะมาประกอบอาชีพทำนา ท่านทำอาชีพอื่นมาก่อนหรือไม่ ทำอะไรมาบ้าง / เริ่มทำนามาตั้งแต่เมื่อไร / เป็นอาชีพที่สืบทอดจากรุ่นพ่อรุ่นแม่หรือไม่ / มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จากรุ่นพ่อแม่มาถึงยุคท่าน / ท่านจำได้ไหมว่ารุ่นพ่อรุ่นแม่พาทำอะไร ปลูกข้าวกันอย่างไร วิถีชีวิตทางการเกษตรเป็นอย่างไร
- พอทำนาต่อจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ สภาพการทำนาเป็นอย่างไร แตกต่างไปจากเดิมหรือไม่ มีอะไรที่เปลี่ยนไปบ้างในเรื่องการทำนา
- ช่วงที่เริ่มทำนา มีการพูดถึงปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตรหรือยัง / ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตรเข้ามาสู่วิถีการเกษตรได้อย่างไร (พ่อแม่พาทำ/มีคนแนะนำ/เห็นคนอื่นทำ/มีการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ)
- ณ เวลานั้น เหตุใดจึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีทางการเกษตร ถ้าไม่ใช้แล้วข้าวเป็นอย่างไร / พอใช้ไปนานๆ มีปัญหาหรือไม่ ถ้ามีปัญหาแล้วส่งผลกระทบต่อชีวิตของท่านอย่างไรบ้าง / รู้สึกอย่างไร คิดเรื่องนี้อย่างไร

2) การก่อรูปความเป็นชาวนาอินทรี

- จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ท่านหันมาหาการทำนาอินทรีคืออะไร
- การทำนาอินทรีเริ่มต้นมาอย่างไร เช่น เริ่มหาข้อมูล มีการปรึกษาคนที่ทำมาก่อนอย่างไรบ้าง / ในช่วงแรกเริ่ม ท่านเริ่มลงมือทำอะไรบ้างในการเข้าสู่วิถีนาอินทรี / ณ ตอนนั้นมีความลังเลหรือไม่ เพราะเหตุใด
- วิธีการปรับเปลี่ยนเริ่มต้นอย่างไรบ้าง เช่น มีการแบ่งพื้นที่ทำ ทดลองกับแปลงนา บางแปลงก่อนหรือไม่ เหตุใดจึงต้องทำเช่นนั้น / เพราะอะไรจึงตัดสินใจอย่างแน่วแน่ที่จะเปลี่ยนวิถีการทำนาสู่การเป็นชาวนาอินทรี (เงื่อนไขใด เหตุการณ์ใด ที่นำไปสู่ตัดสินใจ)

3) การสร้างตัวตนผ่านการวางแผนจัดการปัจจัยการผลิตข้าวอินทรีย์

- ก่อนจะปลูกข้าวอินทรีย์หรือทำเกษตรอินทรีย์ ท่านได้เตรียมการเรื่องอะไรก่อน เหตุใดจึงต้องทำเรื่องนี้ก่อน มันสำคัญอย่างไรกับการปลูกข้าวอินทรีย์ (เช่น การเตรียมการเกี่ยวกับระบบนิเวศ, การจัดการสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการทำนาอินทรีย์)

- ดินมีความสำคัญอย่างไรกับการปลูกข้าวอินทรีย์ / ก่อนหน้านี้ สภาพดินในแปลงนาของท่านเป็นอย่างไร / อะไรเป็นสัญญาณบ่งบอกว่า ดินมีปัญหา ท่านสังเกตหรือวิเคราะห์ดินอย่างไร จึงรู้ว่าดินจะต้องได้รับการปรับปรุง / ดินที่เหมาะสมกับข้าวอินทรีย์ควรเป็นอย่างไร

- การปรับปรุงดินในแนวทางของท่าน มีเทคนิคพิเศษอะไรหรือไม่ เช่น การรักษาน้ำดิน / การปลูกพืชบำรุงดิน / การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน / การไถดิน

- การรักษาหน้าดิน เหตุใดจึงต้องดูแลหน้าดิน / ถ้ามีการเปิดหน้าดินหรือเปลี่ยนหน้าดิน มันส่งผลอย่างไรบ้าง แนวทางการจัดการเรื่องนี้ท่านทำอย่างไร ท่านรู้ได้อย่างไรว่าต้องใช้วิธีการดังกล่าว

- การปลูกพืชบำรุงดิน ท่านใช้พืชชนิดใด / เหตุใดจึงเลือกใช้พืชชนิดนี้ / เคยลองใช้พืชชนิดอื่นหรือไม่ เป็นอย่างไรบ้าง / พืชบำรุงดินที่ท่านเลือกให้ผลดีกับการปรับปรุงดินอย่างไร / มีข้อสังเกตอะไรบ้างที่ทำให้รู้สึกว่า พืชชนิดนี้เหมาะและดีกับการปรับปรุงบำรุงดิน

- การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน ตอนนี้เลือกใช้ปุ๋ยแบบใด เหตุใดจึงเลือกใช้ปุ๋ยแบบนี้ มันช่วยให้ดินเป็นอย่างไร / เคยใช้ปุ๋ยแบบอื่นหรือไม่ เป็นผลอย่างไรก่อนที่จะมาเลือกใช้ปุ๋ยแบบนี้ / ถ้าไม่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน จะส่งผลอย่างไรบ้างกับคุณภาพของดิน

- การไถดิน ท่านจะเริ่มไถในช่วงไหน มีการไถกี่ครั้ง / เหตุใดจึงต้องใช้วิธีการไถแบบนี้ ผลจากการปรับปรุงดินตามแนวทางของท่าน เป็นอย่างไรบ้าง ดินมีความเหมาะสมอย่างไร / มีข้อสังเกตอย่างไรจึงรู้ว่า ดินมีความพร้อมที่ปลูกข้าวอินทรีย์ได้

- ท่านเรียนรู้การปรับปรุงดินเพื่อปลูกข้าวอินทรีย์มาอย่างไร / แนวทางที่รับรู้มาพอนำกลับมาทำกับนาตนเอง เป็นอย่างไรบ้าง / มีเรื่องใดบ้างที่ท่านปรับเปลี่ยนวิธีการของตนเอง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการทำนาของตนเอง / เหตุใดจึงต้องปรับเปลี่ยน

- หลังจากการเรียนรู้เรื่องการจัดการดินและการเตรียมความพร้อมให้กับแปลงนาแล้ว มีใครมาขอคำปรึกษาจากท่านหรือไม่ / ท่านได้ให้คำแนะนำคนอื่นบ้างหรือไม่ แนะนำใครบ้าง ส่วนมากเป็นเรื่องอะไร / พอเขาได้รับคำแนะนำจากท่านแล้ว เขาไปทำแล้วเป็นอย่างไร

- ตอนนี้ท่านใช้พันธุ์ข้าวอะไรในการเพาะปลูก ทำไมจึงต้องใช้พันธุ์นี้ / แล้วพันธุ์อื่นเป็นอย่างไรบ้าง เคยนำมาปลูกหรือไม่ ผลเป็นอย่างไร

- ข้าวพันธุ์ที่ท่านเลือกปลูกได้มาอย่างไร (คัดพันธุ์เอง, ซื้อพันธุ์มาปลูก) เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

- ถ้าซื้อพันธุ์มาปลูก มีวิธีการเลือกซื้ออย่างไร ทราบได้อย่างไรว่าต้องเลือกเช่นนั้น

- ถ้ามีการคัดพันธุ์เอง อยากให้ท่านเล่าให้ฟังเกี่ยวกับกระบวนการคัดพันธุ์ ท่านต้องทำอะไรบ้างที่จะทำให้ได้พันธุ์ตามที่ต้องการ / วิธีการต่างๆ รู้ได้อย่างไรว่าต้องทำเช่นนั้น วิธีการเหล่านี้ เรียนรู้มาจากที่ไหน จากใคร

- พอนำวิธีการต่างๆ มาทำด้วยตนเอง เป็นอย่างไรบ้าง เป็นไปตามที่รับรู้จากที่อื่นมาหรือไม่ / แล้วมีอะไรบ้างที่ท่านสามารถค้นหาวิธีการของตนเองและใช้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม

- ท่านมีวิธีการคัดเลือกและเตรียมแปลงพันธุ์ข้าวอย่างไร พิจารณาจากอะไร เหตุใดจึงต้องเลือกพื้นที่แบบนี้ แปลงพันธุ์ที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร

- การจัดการแปลงพันธุ์มีความแตกต่างไปจากแปลงที่ปลูกข้าวไว้กินไว้ขายอย่างไร มีเทคนิคพิเศษอะไรหรือไม่ ที่จะทำให้ได้มาซึ่งพันธุ์ข้าวที่ดี / วิธีการเช่นนี้เรียนรู้มาอย่างไร (ทดลองกับแปลงพันธุ์/ จากคำแนะนำของคนอื่น)

- การเพาะพันธุ์/การปลูก ท่านใช้วิธีการไหน เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

- การดูแลแปลงพันธุ์ มีเทคนิคอย่างไรเพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่ดี / เทคนิคเหล่านี้รู้มาได้อย่างไร ทำไมจึงต้องทำแบบนี้

- หลังจากคัดพันธุ์ได้แล้ว ต้องมีการคัดเมล็ดพันธุ์ก่อนหรือไม่ การคัดเมล็ดพันธุ์สำคัญอย่างไร / การคัดเมล็ดพันธุ์มีวิธีการอย่างไร / เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเมล็ดไหนเหมาะสำหรับการขยายพันธุ์ ดูหรือสังเกตจากอะไร / เหตุใดจึงต้องคัดแบบนี้

- การคัดเมล็ดพันธุ์เคยมีเมล็ดพันธุ์แปลกปลอมเข้ามากระบวนการคัดหรือไม่ แล้วจะรู้ได้อย่างไรว่ามีพันธุ์แปลกปลอมมา / ท่านจัดการเรื่องนี้อย่างไร

- วิธีการคัดเมล็ดพันธุ์ที่ท่านเล่ามา ท่านทราบได้อย่างไรว่าต้องทำแบบนี้ มีการไปอบรมหรือเรียนรู้เรื่องนี้มาอย่างไร หรือจากใคร / เขาให้คำแนะนำอย่างไร พอมาคัดเมล็ดพันธุ์ด้วยตัวเองแล้วนำเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นไปปลูก ผลเป็นอย่างไรบ้าง เป็นไปตามที่ต้องการหรือไม่

- การเก็บรักษาพันธุ์ ท่านมีการจัดการเรื่องนี้อย่างไรบ้าง เหตุใดจึงมีวิธีการเช่นนั้น มันเกี่ยวข้องการคงอยู่ของพันธุ์ข้าวที่ท่านเลือกปลูกอย่างไร / การเก็บรักษาพันธุ์มีความสำคัญอย่างไรสำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์

- นอกจากการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้ว มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกับคนอื่นภายในชุมชน/กลุ่มหรือไม่ / การแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจะเกิดขึ้นในกรณีใด ทำไมจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว / การแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวมีความสำคัญอย่างไรกับการปลูกข้าวอินทรีย์ / ในการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวนี้ ได้มีการให้คำแนะนำซึ่งกันและกันหรือไม่ จากผู้ที่เคยปลูกข้าวพันธุ์นั้นมาก่อน อย่างไรบ้าง / ผลจากการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว เป็นอย่างไรบ้าง

- ท่านเคยนำพันธุ์ข้าวของท่านไปประกวดหรือไม่ เคยนำพันธุ์ข้าวไปประกวดที่ไหน ผลเป็นอย่างไรบ้าง / การประกวดพันธุ์ข้าวตัดสินใจอะไร เหตุใดจึงต้องมีการประกวดพันธุ์ข้าว การประกวดพันธุ์ข้าวมีความสำคัญอย่างไรต่อการทำนาอินทรีย์

- ท่านนำน้ำจากไหนมาใช้ในการทำนา / มีการจัดเตรียมแหล่งน้ำการทำนาไว้หรือไม่ / หากมองเรื่องการใช้้ำในการทำนาอินทรีย์ท่านคิดเห็นอย่างไร / แล้วท่านดำเนินการจัดการในเรื่องน้ำอย่างไรเมื่อมีการทำนาอินทรีย์ / เหตุใดจึงต้องทำเช่นนั้น / ผลเป็นอย่างไร

- วิธีการจัดการน้ำในการทำนาอินทรีย์ ท่านเรียนรู้มาอย่างไร / สิ่งทีเรียนรู้มาพอนำกลับมาใช้กับการทำนาของตนเองแล้วเป็นอย่างไร / มีอะไรปรับเปลี่ยนไปบ้าง / เพราะเหตุใด

4) การสร้างตัวตนผ่านการเพาะปลูกและบำรุงผลผลิต

- ท่านคิดว่า วิธีการเพาะปลูกมีความสัมพันธ์กับการปลูกข้าวอินทรีย์หรือไม่ อย่างไร

- ในกระบวนการเพาะปลูกนั้น มีวิธีการเฉพาะสำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์หรือไม่ / แล้วการเพาะปลูกของท่านเป็นแบบใด (ปักดำ หว่าน โยน) / เหตุใดจึงเลือกวิธีการเพาะปลูกในแบบดังกล่าว

- วิธีการเพาะปลูกในแบบที่ท่านเลือกมีการเรียนรู้มาอย่างไร (อบรมมา, เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ, มีการแนะนำกันในชุมชน) / พอนำกลับมาปฏิบัติกับตนเองแล้วเกิดผลอย่างไร

- การดูแลข้าวให้เติบโตและได้ผลผลิตที่ดี ท่านต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง อะไรที่ต้องดูแลหรือใส่ใจเป็นพิเศษ

- หากมีการให้ปุ๋ยเพิ่มเติม ปุ๋ยที่ให้เป็นปุ๋ยจำพวกใด และให้ปุ๋ยด้วยวิธีการใด (ปุ๋ยทางราก / ปุ๋ยทางใบ / น้ำหมัก)

- ปุ๋ยทางดินหรือปุ๋ยที่ให้อาหารทางราก ตอนนี้ใช้ปุ๋ยลักษณะใดบ้าง / ปุ๋ยเหล่านี้มาการทำไว้ใช้เองหรือซื้อจากที่อื่น / เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

- ถ้าทำปุ๋ยเอง ท่านเรียนรู้วิธีการทำปุ๋ยนี้มาได้อย่างไร / ตอนเริ่มทำปุ๋ยครั้งแรกทำอย่างไร ใช้ส่วนผสมอะไรบ้าง ทำไมถึงรู้ว่าต้องใช้ส่วนผสมตัวนั้น หรือใช้ปริมาณเท่าไรจึงจะกลายเป็นปุ๋ย

ที่ท่านต้องการ / พอเอาไปใช้กับข้าวแล้วเป็นอย่างไรบ้าง / ปุ๋ยที่ใช้มีธาตุอาหารเพียงพอกับความ ต้องการของพืชหรือไม่ / ท่านสังเกตจากอะไร จึงรู้ว่าปุ๋ยที่ใช้มีความเหมาะสมและเพียงพอต่อ ความต้องการของข้าว / ถ้าในกรณีธาตุอาหารยังไม่เพียงพอ ท่านจัดการกับเรื่องนี้ต่ออย่างไร

- ถ้าซื้อปุ๋ยตามท้องตลาด เหตุใดจึงต้องซื้อปุ๋ย / ท่านมีวิธีการเลือกซื้อปุ๋ยอย่างไร พิจารณา จากอะไร / เราจะมั่นใจได้อย่างไรว่าปุ๋ยเหล่านั้นเป็นปุ๋ยอินทรีย์ที่เราไว้วางใจได้ / พอนำปุ๋ยอินทรีย์ เหล่านั้นไปใช้กับข้าวแล้วเป็นอย่างไรบ้าง / ปุ๋ยที่ใช้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของข้าว หรือไม่ / ท่านสังเกตจากอะไรจึงรู้ว่าปุ๋ยที่ใช้มีความเหมาะสมและเพียงพอต่อความต้องการของ ข้าว / ถ้าในกรณีธาตุอาหารยังไม่เพียงพอ ท่านจัดการกับเรื่องนี้ต่ออย่างไร เช่น มีการให้ปุ๋ยทางใบ เพิ่มเติมหรือไม่

- ปุ๋ยทางใบ ตอนนี้อยู่ที่อะไรบ้าง เหตุใดจึงเลือกปุ๋ยทางใบประเภทนี้ / ปุ๋ยทางใบเหล่านี้ ได้มาอย่างไร ซื้อมาหรือทำเอง ถ้าทำเองเหตุใดจึงต้องทำปุ๋ยเอง และทำอย่างไรจึงสามารถทำปุ๋ย ได้ ใครพาทำหรือเรียนรู้มาอย่างไร / หลังจากที่ทำได้ทำเป็นแล้ว พอนำไปใช้กับข้าวแล้วเป็น อย่อย่างไรบ้าง / ถ้าไม่ใส่ปุ๋ยทางใบเหล่านี้ ท่านคิดว่า ข้าวของท่านจะเป็นอย่างไร

- สูตรการทำปุ๋ย (ปุ๋ยทางราก/ปุ๋ยทางใบ) ส่วนผสมของสูตรต้องตายตัวหรือไม่ ถ้าไม่ ตายตัวท่านพิจารณาจากอะไร / เคยมีการปรับเปลี่ยนสูตรปุ๋ยหรือไม่ การเปลี่ยนสูตรปุ๋ยเกิดจาก อะไร อยากให้เล่าเหตุการณ์ที่ท่านต้องมีการเปลี่ยนสูตรที่ท่านประสบมา / แล้วจะรู้ได้อย่างไรว่า ส่วนผสมแบบใด จึงจะเหมาะสมและใช้ให้ได้ผลดี

- การใช้ปุ๋ย หรือการใส่ปุ๋ยในนาข้าว เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเราจะให้ปุ๋ยอะไรกับข้าวในช่วง ไหน พิจารณาจากอะไร / ท่านวางแผนเรื่องการให้ปุ๋ยอย่างไรบ้าง เช่น ปุ๋ยให้ทางรากและปุ๋ยให้ทาง ใบ / มีการใส่ปุ๋ยแต่ละอย่างก็ครั้งกว่าจะเก็บเกี่ยวได้ หรือต้องใส่มากน้อยแค่ไหนในแต่ละครั้ง ท่าน มีวิธีการพิจารณาหรือสังเกตจากอะไร

- ท่านเรียนรู้วิธีการเหล่านี้มาได้อย่างไร จึงสามารถทำปุ๋ยและใช้ปุ๋ยกับวิธีการของเกษตรกร อินทรีย์ได้

- ประสบการณ์ในการทำปุ๋ยและใช้ปุ๋ยของท่านได้มีการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนความรู้ กับคนอื่นหรือไม่ / ลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างไร / ท่านได้ให้ความช่วยเหลือ หรือแนะนำใครต่อบ้าง เป็นผลอย่างไร คนที่ได้รับคำแนะนำจากท่าน ประสบผลกับตนเองอย่างไร

- นอกจากการดูแลเรื่องปุ๋ยแล้ว ในระหว่างที่ดูแลข้าวเพื่อให้เจริญเติบโต มีแมลงศัตรูข้าว เข้ามาก่อความเสียหายหรือไม่ / ถ้ามี แมลงศัตรูข้าวในแปลงนาของท่านคืออะไรบ้าง สร้างความเสียหายอย่างไรกับต้นข้าว / ตั้งแต่ปลูกข้าวอินทรีย์มาเจอวิกฤติในเรื่องนี้สำคัญเมื่อไร

เกิดอะไรขึ้นกับข้าวที่ปลูกบ้าง / ช่วงที่เจอวิกฤติแมลงศัตรูข้าวเคยทำอะไรจนคิดอยากจะหันกลับไปฉีดพ่นสารเคมีหรือไม่ เหตุใดจึงคิดเช่นนั้น / แล้วทำอย่างไรจึงผ่านพ้นวิกฤตินั้นมาได้ / ใช้อะไรป้องกันหรือกำจัดแมลงศัตรูข้าว ได้ผลอย่างไรบ้าง

- วิธีการจัดการแมลงศัตรูข้าวเรียนรู้มาอย่างไร / ปัจจุบันยังเจอปัญหาแบบเดิมๆ หรือไม่ / ศัตรูพืชมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ / จัดการอย่างไรบ้าง ได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปเรื่อยๆ หรือไม่ อย่างไรบ้าง จึงจะทำให้ศัตรูพืชระบาดน้อยลง (เช่น อาจจะมีการพักดิน ปลูกพืชหมุนเวียน สลับสับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว ใช้แมลงไล่แมลง) / วิธีการต่างๆ เหล่านี้ ประสบผลสำเร็จอย่างไร

- นอกจากศัตรูตามธรรมชาติของข้าวแล้ว ข้าวเป็นโรคหรือไม่ โดยทั่วไปแล้วข้าวเป็นโรคอะไร โรคข้าวเหมือนกับนาเคมีหรือไม่ / โรคพวกนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร / อาการของโรคเป็นอย่างไร / ท่านเคยเจอวิกฤติครั้งสำคัญตอนไหนที่รู้สึกว่า ข้าวกำลังจะตายเพราะเป็นโรค ตอนนั้นผ่านวิกฤตินี้มาได้อย่างไร / ดูแลเรื่องโรคข้าวอย่างไร มีเทคนิคพิเศษอะไรใหม่ในการดูแลข้าวไม่ให้เป็นโรค / ตอนนั้น รู้ได้อย่างไรว่าต้องทำแบบนั้น ท่านเรียนรู้วิธีการเหล่านั้นมาได้อย่างไร / ไปปรึกษาใคร หรือมีการขอความช่วยเหลือจากใครบ้าง เขาแนะนำว่าอย่างไร / พอนำกลับมาทำกับแปลงนาตนเองแล้วเป็นอย่างไรบ้าง ได้ผลแค่ไหน

- พอท่านเรียนรู้เรื่องเหล่านั้นมาแล้ว ปีต่อๆ มาเป็นอย่างไรบ้าง / มีการเตรียมการรองรับเรื่องนี้หรือไม่ อย่างไร แล้วเหตุใดจึงต้องเตรียมการลักษณะนี้ / โดยปกติเราสามารถรู้ได้ไหมว่า โรคอะไรจะมาช่วงไหน / รู้ได้อย่างไร / พอถึงช่วงที่โรคระบาดเข้ามาจริงๆ ผลจากการเตรียมการเป็นอย่างไรบ้าง / ได้ผลหรือไม่ / โรคระบาดลดลงหรือไม่ / ถ้ายังมีอยู่ ทำอย่างไรต่อ / วิธีการที่เคยใช้มา ยังได้ผลหรือไม่ / ข้าวเป็นอย่างไรบ้าง / สังเกตจากอะไรว่า เรายังสามารถควบคุมโรคระบาดของข้าวได้

- การเตรียมการและการจัดการเรื่องนี้ ณ ปัจจุบัน ผลสำเร็จในแนวทางการดูแลโรคข้าวของท่านเป็นอย่างไร / วิธีการของท่านกับของคนอื่น แตกต่างกันหรือไม่ / ถ้าแตกต่างความแตกต่างนั้นมันขึ้นอยู่กับอะไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น / แล้ววิธีการของท่านได้มีการถ่ายทอดไปสู่ผู้อื่นหรือไม่ ใครบ้าง / ผลจากการถ่ายทอดเป็นอย่างไรบ้าง

- การเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นอย่างไร ใช้วิธีการใด (เก็บเกี่ยวเอง/จ้างแรงงาน/ว่าจ้างรถเกี่ยวนาข้าว)

- ความเป็นอินทรีย์มีความเกี่ยวข้องกับระบบการเก็บเกี่ยวผลผลิตหรือไม่ / หากเกี่ยวข้อง ท่านดำเนินการเรื่องนี้อย่างไรเพื่อให้ผลผลิตมีความเป็นอินทรีย์ / เหตุใดจึงทำเช่นนั้น / เพราะอะไร และท่านแน่ใจได้อย่างไรว่าเป็นวิธีการที่สร้างความปลอดภัยจากการปนเปื้อนสารเคมี

5) การสร้างตัวตนผ่านการนำผลผลิตสู่การบริโภค

- การปลูกข้าวอินทรีย์ในช่วงแรกเริ่มเป็นไปเพื่อการขายหรือไม่ เหตุใดจึงคิดว่าจะต้องขายข้าวอินทรีย์ / จุดเริ่มต้นของการขาย เริ่มมาอย่างไร / รู้สึกอย่างไรบ้างกับการขายข้าวที่ตัวเองปลูกอย่างพิถีพิถัน / รู้สึกอย่างไรบ้าง พอรู้ว่ามีคนอยากซื้อข้าวจากท่าน

- ปัจจุบัน ขายข้าวลักษณะใดบ้าง ข้าวเปลือกหรือข้าวสาร เหตุใดจึงมีการขายลักษณะนี้

- ถ้าขายข้าวสาร ท่านนำข้าวไปสีที่ใด มีโรงสีของตนเองหรือไม่ ถ้าไม่นำไปสีที่ใด / เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่า ข้าวที่สีจะไม่ปนเปื้อนข้าวของคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่ข้าวอินทรีย์ / ท่านจัดการเรื่องนี้อย่างไร เพื่อให้ลูกค้าเชื่อมั่นว่า ข้าวของท่านจะไม่ปนเปื้อนกับข้าวที่ไม่ใช่ข้าวอินทรีย์ / เคยประสบปัญหาเรื่องการสีข้าวหรือไม่ เรื่องใดบ้าง ท่านแก้ปัญหาเหล่านี้มาได้อย่างไร

- การขายข้าวสาร เคยประสบปัญหาอะไรหรือไม่ / เคยมีเหตุการณ์สำคัญครั้งไหนที่ข้าวขายไม่ได้ ขายไม่ออก เป็นเพราะอะไร / แล้วทำอย่างไรจึงขายข้าวได้ / ปัจจุบันมีลูกค้าเพิ่มขึ้นหรือไม่ ตอนนี้ขายให้ใครบ้าง เหตุใดเขาจึงซื้อข้าวสารจากท่าน / เขาทราบได้อย่างไรว่าท่านผลิตข้าวสารอินทรีย์ / ท่านคิดว่าเหตุใดเขาจึงเชื่อมั่นในตัวท่าน

- ถ้ามีการขายข้าวเปลือก เริ่มขายตั้งแต่เมื่อไร ขายให้ใครบ้าง คิดอย่างไรตอนนั้น ที่มีคนมาติดต่อซื้อข้าวเปลือก เขาซื้อไปทำอะไร เหตุใดเขาจึงซื้อข้าวเปลือกจากท่าน / ปัจจุบันมีลูกค้าที่ซื้อข้าวเปลือกเพิ่มขึ้นหรือไม่ ตอนนี้มีลูกค้ากลุ่มไหนบ้าง / เขาทราบได้อย่างไรว่าท่านผลิตข้าวเปลือกอินทรีย์ / ในการขายนี้ ท่านได้สร้างความมั่นใจกับผู้ซื้ออย่างไรบ้างก่อนที่จะขายข้าวเปลือก

- นอกจากการขายในรูปแบบที่กล่าวมา มีรูปแบบอื่นหรือไม่ เช่น ขายผ่านตลาดชุมชน / ตลาดสมาชิก / ตลาดส่งออก / การขายข้าว มีวิธีการหาตลาดอย่างไร หาเองหรือมีกลุ่มช่วยหา / ถ้าขายผ่านกลุ่มทำอย่างไรบ้าง กลุ่มดูแลกันอย่างไรในเรื่องการขาย / ถ้าการขายเองทำอย่างไร / รูปแบบของตลาดข้าวที่ท่านติดต่อด้วย มีการซื้อขายกันอย่างไร ราคาเป็นอย่างไรบ้าง มีการต่อรองราคากันอย่างไร / ท่านพอใจกับราคาข้าวที่ขายหรือไม่ / ลูกค้าพึงพอใจกับราคาที่ซื้อหรือไม่ สังเกตจากอะไร

- ในแต่ละปีมีผู้สั่งซื้อมากขึ้นหรือไม่ ลูกค้ายกลุ่มเดิมเป็นใครบ้าง รักษาไว้อย่างไร / ลูกค้ายกลุ่มใหม่เป็นใครบ้าง เขาทราบได้อย่างไร และทำไมจึงมาซื้อข้าวกับท่านหรือกลุ่มของท่าน

- พันธุ์ข้าวที่ขาย ลูกค้ามีการระบุใหม่ว่า อยากได้ข้าวพันธุ์ใด เป็นข้าวแบบใดในแต่ละปี / แล้วท่านหรือกลุ่มจัดการเรื่องนี้อย่างไร / มีการพูดคุยกันภายในกลุ่มหรือชุมชนหรือไม่ว่าจะปลูกข้าวพันธุ์ใดในแต่ละปี ปลูกจำนวนเท่าไร / เคยทราบใหม่ว่า ทำไมลูกค้าถึงอยากได้ข้าวพันธุ์นี้ เขากินข้าวพันธุ์นี้เพราะอะไร

- จากประสบการณ์ในการขายข้าว ท่านได้สร้างความเชื่อมั่นต่อผู้บริโภคในความเป็นข้าวอินทรีย์ของท่าน อย่างไรบ้าง / ทำไมเขาจึงเชื่อมั่นว่าเราจะผลิตข้าวที่ปลอดภัยให้เขารับประทาน

- ตลอดระยะเวลาที่ผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อขายให้กับลูกค้า อะไรเป็นสิ่งที่ยืดหยุ่นให้เราต้องผลิตข้าวที่ปลอดภัยให้กับผู้อื่นบริโภค

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ สกุล	วรฉัตร วริวรรณ
วัน เดือน ปีเกิด	28 กุมภาพันธ์
สถานที่เกิด	110 หมู่ 3 ต.โพน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	198 หมู่ 5 ต.โพน อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำสาขารัฐประศาสนศาสตร์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะนิติรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2545	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
พ.ศ. 2546	รัฐศาสตรบัณฑิต จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2548	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต จาก สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พ.ศ. 2559	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนศึกษาศาสตร์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ